

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE

ĒRIKA VUGULE

SKOLOTĀJU PROFESIONĀLO ORGANIZĀCIJU
DARBĪBA LATVIJĀ (1918-1940)

Promocijas darbs

Pedagoģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai pedagoģijā
Apakšnozare: vispārīgā pedagoģija (pedagoģijas vēsture)

DARBA ZINĀTNISKĀ VADĪTĀJA:
Dr. paed., prof. A. Krūze

Rīga, 2011

Saturs

Promocijas darbā izmantotie saīsinājumi	3
IEVADS	4
1. Skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās priekšnosacījumi un teorētiskie pamati Latvijā 20. gadsimta 20.-30. gados	14
1.1. Biedrošanās ideja Latvijā skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās veicināšanā	14
1.2. Izglītības paradigmas koncepts skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās procesā	25
1.3. Profesionālo organizāciju veidošanās teorētiskie un tiesiskie aspekti	51
2. Vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbības analīze	73
2.1. Latvijas Skolotāju savienības darbības koncepcija un organizācija	73
2.2. Latvijas Nacionālo skolotāju savienības darbības koncepcija un organizācija.....	107
3. Diskusija kā virzītājspēks skolotāju profesionālo organizāciju darbībā	143
3.1. Viedokļu plurālisms demokrātiskas skolas veidošanās apstākļos	144
3.2. Skolotāju organizāciju interešu realizēšanās izglītības politikā	156
3.3. Skolotāju organizāciju devums pedagoģiskajai domai un skolu praksei	183
NOBEIGUMS	195
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA	199

Promocijas darbā izmantotie saīsinājumi

IM - Izglītības Ministrija

IMM - Izglītības Ministrijas Mēnešraksts

LNSS - Latvijas Nacionālo skolotāju savienība

LSDSP - Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partija

LSS – Latvijas Skolotāju savienība

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs

PPI - Praktiskās Pedagoģijas Institūts

RASPB - Rīgas apriņķa Skolotāju profesionālā biedrība

RLB ZK - Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija

RLSS - Rīgas Latviešu Skolotāju savienība

IEVADS

Nacionālās atmodas kustība Latvijas teritorijā 19.gadsimta 60.-70. gados, pārvarot pretestību no vācu muižniecības un Krievijas impērijas birokrātijas puses, bija latviešu nācijas konsolidēšanās un pašapziņas veidošanās periods, uz kura fona sākās arī latviešu skolotāju kā īpašas profesionālas grupas konsolidācija. Šo konsolidācijas procesu ietekmēja tautskolotāju profesionālās izglītības aizsākumi Vidzemē un Kurzemē 19. gadsimta 40. gados, kad skolotāju amata profesionalizēšanos noteica gan profesijas kritēriju stabilizēšanās, gan pedagoģiskajā praksē nepieciešamo zināšanu sistematizācija.

Kopš 19.gadsimta 80. gadiem Baltijas guberņās aizsācies rusifikācijas process izglītības politikā sāk darboties kā latviešu skolotāju aktivitātes katalizators, aizsākot sabiedrisko diskursu par izglītību kā pašvērtību, kas jāakumulē un jāattīsta kopīgā nepieciešamībā pēc savas autonomās, nacionālās kultūras saglabāšanas. Taču tikai pēc 1905. gada notikumiem Krievijā, patvaldības iekārtas konstitucionālas modernizācijas ietvaros noformulētā sabiedrisko organizāciju likumdošanas teorētiskā bāze leģitimēja skolotāju profesionālo organizāciju darbību Latvijas teritorijā.

Tātad, skolotāju brīvprātīgu apvienošanās biedrībās sākotnēji noteica vairāki hronoloģiskā secībā sakārtoti priekšnosacījumi: kopīga vēlme konsolidēt nāciju - nacionālās identitātes un kultūras vērtību saglabāšana; kopīga tieksme uz izglītību kā vērtību un skolotāja profesijas prestiža stabilizēšanās; kā arī reģiona nestabilā ekonomiskā platforma un straujie sociālpolitiskie notikumi ar sociāldemokrātiski idejisko virzību. Tādējādi pati 20. gadsimta sākuma realitāte paātrināja un veicināja jaunās valsts un sabiedrības institūciju struktūru veidošanos, savukārt, esošajās struktūrās paredzēja neatliekamas kvalitatīvas izmaiņas – šajā skaitā bija arī jaunas izglītības politikas veidošana.

Pedagoģijas vēstures avotu analīze, sintēze un interpretācija ļauj atklāt un izpētīt izglītības paradigmu maiņu 20. gadsimta 20. gados. Savukārt, procesa kvalitatīvā analīze Latvijā ļauj eksplīcēt izglītības paradigmu maiņas nepieciešamību, iekšējo loģiku un globālo raksturu arī Eiropas kontekstā.

Latvijas Republikas skolu politika no 1918. līdz 1934. gadam tika veidota saskaņā ar demokrātijas principiem, kas bija arī visas valsts politiskās iekārtas pamatā. „Nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij, 1919. gada 8. decembra Likums par Latvijas izglītības iestādēm likvidēja izglītības sistēmas unifikāciju pēc Krievijas parauga un rosināja meklēt jaunus

ceļus nacionālās skolas izveidei”¹, kā arī nostiprināja Izglītības ministrijas (IM) vadošo lomu Latvijas Republikas izglītības sistēmā.

Pētot izglītības sistēmu vai atsevišķos tās elementus, nepieciešams ņemt vērā gan tās iekšējo sarežģīto struktūru, gan arī tās saiknes ar citām sociālajās sfēras nozarēm. Viena no šādā saiknēm ved uz skolotāju profesionālajām organizācijām, kas kā nozīmīgs šīs struktūras elements, integrējot un mijiedarbojoties, piešķir sistēmai kvalitatīvi jaunas īpašības. Šajā pētījumā, atbalstot organizāciju efektivitātes modeli, no socioloģiskā (*I. Adize, I. Forands, M. Vēbers*) viedokļa, aplūkotī sabiedrības organizēšanās un organizāciju veidošanās teorētiskie pamati - organizācija tiek definēta kā cilvēku kopums vienotu mērķu sasniegšanai, veselo un daļas savstarpēji sakārtojot vienotā funkcionālā sistēmā, kas paredz arī atbildības nošķiršanu.

Būtiski, ka demokrātiskas valsts pārvaldes apstākļos cilvēki organizējās, apvienojās uz brīvprātības un pašiniciatīvas pamata, un pateicoties apvienošanās iekšējās nepieciešamības faktam šādas organizācijas varēja ātri un adekvāti reaģēt uz jebkuru tām interesējošo notikumu spektru. Šī pētījuma kontekstā kā organizācijas tiek pētītas skolotāju biedrības un šo biedrību savienības, tātad, ar jēdzienu - skolotāju profesionālas organizācijas saprastas nevalstiskas, profesionālas institūcijas, kurās uz idejiska un reģionāla pamata brīvprātīgi apvienojušies skolotāji un izglītības darbinieki, lai kopīgi realizētu par aktuāliem atzītos uzdevumus un virzītos uz savu organizāciju Statūtos deklarētajiem mērķiem.

20. gadsimta 20. – 30. gados izglītības politiskajā telpā līdzās pastāvēja vairākas ideoloģiski nošķiramas skolotāju profesionālās organizācijas, aktīvākās - **Latvijas Skolotāju savienība (1917-1934)** (LSS, ievērojamākie pārstāvji - K. Dēķens, J. Grete, P. Kūla, L. Taivāns, R. Liepiņš u. c.) un **Latvijas Nacionālo skolotāju savienība (1923-1939)** (LNSS, ievērojamākie pārstāvji - L. Adamovičs, L. Ausējs, A. Dauge, A. Vičs, , M. Štāls, P. Dreimanis u. c.).

Latvijas Republikas 20. gadsimta 20. un 30. gadu politiskās skatuves parlamentārais fons tām laika gaitā ļāva piedzīvot apogeju, gan idejiski un organizatoriski norobežojoties, gan dažos jautājumos apvienojoties, bet autoritārais režīms, kas deklarēja nacionālās politikas prioritāti, ne tikai likvidēja sociāldemokrātisko skolotāju organizēto kustību – LSS, bet arī, veidojot t.s. „kameru sistēmu”, panāca nacionālo skolotāju savienības LNSS pašlikvidāciju .

Monolīts pētījums par skolotāju profesionālām organizācijām Latvijā 20. gadsimta 20.-30. gados nav veikts, līdzšinējos pētījumos skolotāju profesionālo organizāciju darbības pētīšanai veltīta tikai pastarpināta nozīme citu pētījumu kontekstos - Aivara Rubeņa disertācijā „Obligatoriskās skolas vēsturiskā attīstība un pedagoģiskās vērtības Latvijas

¹ Marsone, S. Ķestere, I. *Reformpedagoģijas attīstība Latvijā Eiropas reformpedagoģu kustības kontekstā (20. gs. 20.-30. gadi)*. Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: RaKa, 2010., 128.lpp.

Republikā no 1919./29. līdz 1939./40. mācību gadam” skolotāju biedrībām veltītajam materiālam ir tikai informatīvs raksturs. Alfrēda Stara un Vladimira Ūsiņa monogrāfijā „Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā” izvērtēta pedagoģiskās domas un skolu vēstures attīstība aktualizējot, taču neizvērtējot skolotāju organizāciju lomu neatkarīgajā Latvijā. Arī pedagoģijas vēstures pētnieku Leonarda Žukova un Annas Kopelovičas pētījumos par pedagoģijas vēstures attīstību un skolotāju izglītību akcentēts skolotāju profesionālo organizāciju devums, taču ne kā galvenais interešu objekts. Rakstu krājumos sērijā „Laikmets un personība” atklāta vairāku skolotāju profesionālo organizāciju līderu, piemēram, A. Dagues, J. Grestes, Kr. Melnalkšņa, O. Svennes un citu personību dzīvesdarbība pētāmā laikmeta ietvaros. Pētniecisku ieskatu biedrību veidošanās procesā apskatītajā laika periodā dod R. Greitjāne zinātniskajā publikācijā „Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā (1920-1940)” Latvijas vēstures institūta žurnālā.

Šī pētījuma aktualitāti pamato fakts, ka plašākam interesentu lokam par vadošām skolotāju organizācijām pieejami pašu organizāciju pašrefleksiju stilā publicētie darbības pārskati - „Latvijas Skolotāju savienība (1917-1927) 10 gadu darbības atcerei”, „Latvijas Nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923 – 1939)”, taču nepastāv atsevišķs pētījums, kurā detalizēti apkopots un izvērtēts viss skolotāju profesionālo organizāciju darbības devums kopējā Latvijas Republikas izglītības sistēmas veidošanās struktūrā - gan pedagoģiskajā domā, gan skolu praksē 20. gadsimta 20. - 30. gados.

Latvijas Skolotāju savienība, ar ilgstošāku darbības pieredzi un tradīcijām, pārstāv sociāldemokrātiski tendētu redzējumu par izglītības ideālu un vienotu skolu demokrātiskajā Latvijā, veikusi nozīmīgu ieguldījumu skolotāju profesionālās konsolidācijas jomā - komunikācijas formu dažādošanā (priekšlasījumi, pedagoģiskās nedēļas, skolotāju vasaras kursi, delegātu konferences un kongresi); skolotāju materiālās un tiesiskās aizsardzības nodrošināšanā (konfrontācijas Izglītības Ministrijā, Darba, Iekšlietu un citās ministrijās, Skolotāju mājas, Slimo kases, Krājaizdevu kases, atpūtas organizēšana); izdevējdarbībā (prese – „Latvijas Skola”, „Mūsu Nākotne”, „Nākotnes Spēks”, mācību līdzekļi, mācību literatūra), ar kuras starpniecību „ierindas” skolotājs tika iesaistīts vispārējā komunikācijas tīklā, kur viņš ieguva piederības izjūtu, identifikācijas iespēju, jauno, aktuālo informāciju.

Latvijas Nacionālo skolotāju savienība, bija nacionālās un pilsoniskās audzināšanas uzskatu paudēja, kas teorijā un praksē izpaudās trīs galvenajos pamatkonceptos - ticības mācības pasniegšanas nepieciešamība skolā; vienotas skolas prasību, ar realitātē diferencētas pieejas (bērniem ar dažādām spējām, interesēm un talantiem) iespēju nodrošinājumu; un nacionālās audzināšanas nepieciešamību kā tautas identitātes pamata uzturēšanu un kopšanu.

LNSS, organizējot skolotāju konferences un kongresus, veicinājusi skolotāju savstarpējo komunikāciju, rosinājusi diskusiju par nacionālās skolas nozīmīgiem izglītības teorijas un prakses jautājumiem pedagoģiskās preses izdevumā „Audzinātājs”.

Likumsakarīgi radās jautājums - kādai, atšķirībā no „vecās skolas”, ir jābūt „jaunajai skolai”? Taču, ja „vecās skolas” kritikā sabiedrība bija vairāk vai mazāk vienprātīga, tad „jaunās” skolas vīzijas veidojās atšķirīgas. Abu profesionālo organizāciju pārstāvju un to atbalstītāju starpā izvērsās aktīva diskusija, izkristalizējot galvenās „jaunās skolas” idejas. Divu iepriekšminēto skolotāju organizāciju pašmāju izglītības politikas virzienu „cīņa” izvērsās Satversmes sapulcē, Saeimā, skolotāju konferencēs, presē un citur, galvenais „strīdus ābols”, kas izraisīja šo abu virzienu sadursmi, bija vienotas skolas ideja, proti, demokrātiskas un reizē nacionālas skolas ideāla izveidi.

Laikā, kad līdz ar valstiskās neatkarības iegūšanu, aizsākās straujš izglītības sistēmas veidošanas process, promocijas darba ietvaros, analizējot LVVA avotus, izglītības procesu reglamentējošos dokumentus un pedagoģisko presi, iespējams atklāt vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbību un tās devumu valsts izglītības politikā un pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā 20. gadsimta 20.- 30. gados.

Ņemot vērā faktu, ka likumdošanā izglītības politikas jautājumos parlamentārā posma laikā netika pieņemts gandrīz neviens izglītību regulējošs dokuments bez tā iepriekšējas iztirzāšanas skolotāju profesionālajās organizācijās, izvirzīts šāds **Pētījuma mērķis:**

Izpētīt vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbību un tās nozīmi valsts izglītības politikā un pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā 20.gs. 20.-30.gados.

Pētījuma priekšmets: Skolotāju profesionālo organizāciju darbība Latvijā 20. gs. 20. - 30. gados.

Pētījuma jautājums

Kā Latvijas skolotāju profesionālo organizāciju darbība reāli ietekmēja izglītības politikas veidošanos un pedagoģiskās domas attīstību 20. gadsimta 20.-30. gados?

Pētījuma uzdevumi

1. Izpētīt skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās un darbības priekšnoteikumus Latvijā.
2. Atklāt profesionālo organizāciju veidošanās teorētiskos un tiesiskos aspektus.
3. Analizējot vēstures avotu un izglītības dokumentu bāzi, atklāt skolotāju profesionālo organizāciju darbības pieredzi jaunās izglītības paradigmas apstākļos Latvijā 20. gadsimta 20.-30. gados.
4. Izpētīt skolotāju profesionālo organizāciju ieguldījumu pedagoģiskās domas attīstībā.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido filozofijas, pedagoģijas, psiholoģijas un vēstures zinātnē aprobētās objektīvās likumsakarības par pagātnes mantojuma izvērtējuma nepieciešamību tagadnes problēmu izpratnē un risināšanā, kā arī nākotnes iespēju noteikšanā.

Pētījuma teorētisko pamatu veido filozofu un kultūras vēstures metodologu A. Gureviča, (*А.Гуревиц*) un J. Lotmana (*Ю.Лотман*) atziņas par vispārnozīmīgām vēstures pētījumu nostādņām; J. Herbsta (*J. Herbst*) H.-E. Tenorta, (*Heinz – Elmar Tenorth*), K. Aldriha (*Clark Aldrich*), M. Depāpes (*Marc Depaepe*), G. Bēmes (*Günther Böhme*), I.Ķesteres atziņas par pedagoģijas vēstures pētījuma pieejām un metodēm; A.Krūzes, L.Žukova, B.Kaļķes atklātās likumsakarības starp laikmetu un skolotāju kā sabiedrības virzītājspēku; Virzoties no vispārīgā uz atsevišķo, aplūkotas paradigmu un tām radniecīgu konceptu teorijas T. Kūns (*T. Kuhn*) I. Lakatoss (*I. Lakatos*), A. Dugins (*А. Дугин*), V. Stepins (*В. Стёпин*) u.c., kurās paradigmas jēdziens skaidrojams kā pārliecību, vērtību un tehnisko līdzekļu kopums, kas nodrošina zinātniskās tradīcijas pastāvēšanu. No dažādu socioloģisko M. Vēbers (*M. Weber*), I. Adize (*I. Adize*), I. Forands, A. Maslovs (*A. Maslou*) uzskatu viedokļa aplūkoti organizēšanās un organizāciju teorētiskie pamati, kuros organizācija tiek definēta kā cilvēku kopums vienotu mērķu sasniegšanai, veselo un daļas savstarpēji sakārtojot vienotā funkcionālā sistēmā, t.sk. paredzot atbildības nošķiršanu.

Atbilstoši pētījuma izvēlētajai sociālvēsturiskajai pieejai, izmantota literatūra par sabiedrības attīstības likumsakarībām, nacionālās valsts veidošanos, sabiedriskās un kultūras dzīves vēsturiskajām mijsakarbām. Šo problēmu pētīšanai izmantotas 20. gadsimta 20.-30. gadu teorētiskās atziņas P. Jurēviča, T. Celma, P. Dāles darbos, gan mūsdienās publicētie J. Anspaka, V. Ūsiņa, A. Stara, J. Strangas, M. Vēbera (*M. Weber*) pētījumi.

Pētījuma metodes

Teorētiskā metode – hermeneitika, kuru izmantojot veikta avotu analīze (LVVA dokumentu analīze) un literatūras analīze;

Pētnieciskās pieejas: vēsturiski salīdzinošā; vēsturiski strukturālā, kas ievērotas avotu un dokumentu salīdzināšanā un analīzē.

Pētījuma bāze

Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti. Pētījuma pamatu veido fonds Nr. 3016., kurā glabājas Latvijas Skolotāju savienības 131 avotu lietu vienības – Savienības statūti, likumprojekti, noteikumi, apkārtraksti, protokolu grāmatas, darbības pārskati, biedru saraksti,

sarakste, kases grāmatas, ieņēmumu un izdevumu grāmatas. Šajā lietā atrodami arī vairāki Rīgas Latviešu Skolotāju savienības (RLSS) (vēlāk biedrības) raksti, t.sk. unikāls dibināšanas sēdes protokols, pēc kā dokumentāli var pārliecināties par RLSS un LSS atšķirīgajām nostājām izglītības politikas jautājumos. Piemēram, šī paša fonda lietā Nr. 20. atrodami LSS raksti Sabiedriskās audzināšanas principiālos jautājumos Pedagoģiskajam birojam, kopā 5 lp. Raksturojot fonda bagātīgo materiālu informatīvo klāstu, kā piemēru var minēt lietu Nr. 23., kurā 358 lapās atrodami līdz šim nepublicēti LSS darbību ilustrējoši dokumenti.

Fonds 2982., apr. 1. ir otrs vērtīgākais LVVA materiāls promocijas darba izstrādē - kopumā 20 lietās sakopoti Latvijas Nacionālās skolotāju savienības dokumenti - Savienības statūtu oriģināls (1922); savienības konferenču delegātu saraksti un delegātu mandāti; savienībā ietilpstošo skolotāju biedrību statūti un darbības pārskati; sarakste ar valdības iestādēm un biedriem par izmaiņām valdes sastāvā, konferencēm, statūtu grozījumu projekts; konferenču delegātu saraksti; sarakste ar valdības iestādēm; tai skatā Latvijas Nacionālās Skolotāju savienības konferenču sēžu protokoli no 1929. gada 26. marta līdz 1937. gada 25. aprīlim. Šī fonda lietā ar Nr. 2. atrodami dokumenti par LNSS darbības vēlāko laika posmu – 20. gadsimta 30 gadiem – kad turpinās sarakste ar valdības iestādēm, citām organizācijām, biedriem, arī konferenču delegātu saraksti, dati par Savienības mēnešraksta „Audzinātājs” izplatīšanu, abonentu saraksti, savienībā ietilpstošo skolotāju biedrību protokoli un darbību pārskati, un kases virsgrāmatas (1935-1940), kases grāmatu izraksti, pārskati un attaisnojošie izdevumi (1930-1934); tai skaitā valdes sēžu protokoli no 1933. gada 14. janvāra līdz 1940. gada 11. janvārim, tātad, arī ziņas par organizācijas darbību un likvidāciju (1935. 22.12.-1940. 30.01.);

Fonds Nr. 5682. glabā LNSS mēnešraksta „Audzinātājs” 1936.g. dokumentus (abonementu saraksti, ieņēmumi, izdevumi, sarakste ar biedriem lokālos Latvijas novados, atskaites u.c. dokumenti.)

Fondā 6642., apr.1., lietā Nr. 18 glabājas Pamatskolu inspektoru apspriežu protokoli, kas ir nenovērtējams faktoloģiskais apliecinājums jauno, inovatīvo metožu izmantošanai pedagoģiskajā praksē visas Latvijas mērogā.

Fonds 5440., apraksts Nr. 1., lieta Nr. 21. saukts par Ludviga Adamoviča teologa (1909-1940) fondu, piedāvā dokumentus par Latvijas vidusskolu biedrības darbību – darbības mērķi, uzdevumiem, šeit atrodams arī protests pret IM darbību (1927-1930), Latvijas Nacionālo skolotāju savienības publikācijām sagatavotie raksti un ielūgumi amatpersonām; fonda lietā Nr.17. apkopoti Saeimas Izglītības komisijas sēžu protokoli (1925); fonda lietā Nr. 36. Likumi par tautas izglītību; Lietā Nr. 35. Skolotāju institūta likums par tautas izglītību; Lietā Nr. 22. atrodams ne tikai uzsaukums Pamatskolu, arodskolu un vidusskolu skolotāju

konferences sasaukšanai 1926. gada 4. un 5. janvārī, bet arī darba kārtība Skolu likumprojekta apspriešanai, augstu vērtējamas god. L. Adamoviča piezīmes, domas un izteikumi pierakstu veidā ar zīmuli uz dokumentu malām.

Fondā Nr. 1813. apr. 1., glabājas ar Rīgas apriņķa Skolotāju profesionālās biedrības (RASPB) darbību saistīti dokumenti, tai skaitā lietā praktiski - pedagoģisko kursu dalībnieku saraksti, likums par tautas izglītību un detalizēti darbības pārskati, piemēram, lieta Nr. 315. kopā 49 lp. glabā rakstu kopoju, biedrības darbības pārskatu par 1927. gadu, bet lietā Nr. 316. kopā 54 lp. atrodami rakstu un pārskatu apkopojums par 1928. g. Lieta Nr. 319. kopā 159 lp. atrodami vērtīgas ziņas - praktiski LSS norādījumi RASPB darbības organizēšanai un darbības pārskati par 1931. gadu.

Fonds Nr. 3967. Praktiskās Pedagoģijas Institūta (PPI) dokumenti (Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti 1931.-1935.);

Promocijas darba pētījuma ietvaros analizējot LSS un Sociāldemokrātiskās partijas attiecību diapazonu iepazīti Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) Fonda 3017, apr. Nr. 1., lietas Nr. 1., dokumenti. Lietā Nr. 75c., atrodami vērtīgi materiāli par LSDSP Centrālās Komitejas saraksti ar ministrijām par tautas sapulču sasaukšanu, partijas statūtu grozījumiem. Promocijas darba pētījumā izmantota arī lietas Nr. 629. - LSDSP Skolotāju sekcijas sēžu protokolu grāmatas sniegtā informācija. Turpat lietā Nr. 454. , kopā (4lp.) atrodama pētniekam vērtīga, nekritiska partijas biedru uzskatu eksplīcēšana par Latvijas Jaunatnes audzināšanu sociālistiskā garā.

Pētījumā izstrādē izmantots Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas arhīva materiāls - Kriša Melnalkšņa fonds, 67-21.083 R47.640.

Pētījumā analizēti izglītības procesu reglamentējošie akti un dokumenti: likumi un to grozījumi, noteikumi, normatīvo aktu apspriešanas gaitā izteiktie viedokļi analizēti Saeimas stenogrammas. Analizēti arī biedrību veidošanos un darbību reglamentējošie Krievijas impērijas un Latvijas Republikas dokumenti; LSS un LNSS statūti un rezolūcijas.

Raksti pedagoģiskajā presē: „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, „Mūsu Nākotne”, „Audzinātājs”, „Latvijas Skola”.

Raksti presē: „Sociāldemokrāts”, „Dienas Lapa”, „Valdības Vēstnesis”, „Centra Balss”, „Izglītība”, „Jaunākās Ziņas”.

Publicētie darbības pārskati - „Latvijas Skolotāju savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei”, „Latvijas Nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.)”

No statistikas apkopotī un izanalizēti dati no Latvijas statistiskajām grāmatām un „Statistikas atlasā”, kā arī no jubilejas izdevuma „Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados”.

Teorētiskā novitāte

1. Pirmo reizi kopveselumā izpētīti skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās teorētiskie un tiesiskie aspekti paradigmu maiņas kontekstā Latvijā 20. gadsimta 20. – 30. gados, atklājot vadošās skolotāju organizācijas un to devumu izglītības politikas un pedagoģiskās domas attīstības procesā.

2. Raksturoti skolotāju konsolidēšanās cēloņi Latvijā, kas liecina par radikālu izglītības situācijas maiņu un jaunu pieeju izstrādes nepieciešamību izglītības problēmu risināšanā valsts mērogā.

3. Atklāti priekšnoteikumi, kāpēc un kā vadošās skolotāju organizācijas ietekmēja izglītības politiku pētītajā periodā.

Praktiskā nozīmība

Promocijas darba izstrādes gaitā iegūto faktoloģisko materiālu un atklātās likumības var izmantot:

1. pētījumos pedagoģijas vēsturē starpkaru periodā.
2. sabiedrības informēšanai par skolotāju profesionālo organizāciju veidošanos un darbību izglītības politikas un pedagoģiskās domas attīstības sociālpolitiskajā kontekstā.
3. profesionālajās pedagoģijas bakalaura, maģistra un doktora studiju programmās.

Promocijas darba struktūru veido ievads, avotu un literatūras apskats, trīs nodaļas, astoņas apakšnodaļas, nobeigums, avotu un literatūras saraksts.

Pētījuma rezultāti aprobēti:

9 zinātniskajās konferencēs, 12 publikācijās vispārārtzītos recenzējamos izdevumos, 2 studijuursos (Pedagoģijas vēsture un Pedagoģiskā doma Latvijā).

Par pētījuma rezultātiem referēts:

- Rēzeknes augstskola, 2011. gada 27.-28. maijs. „Biedrošanās” ideja Latvijā kā skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās priekšnosacījums 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā.
- LU 68. konferencē: LU – pētniecības centrs pedagoģijas vēsturē (1990-2010). LU 68. konference Zinātņu vēstures un muzejpētniecības sekcijā ar referātu.
- Baltijas Vēsturnieku asociācijas (BVA) konference Rīgā 14.-15.05.2009., referāts: *Forschung der Geschichtspädagogik in Lettland nach der Wiedererlangung der Unabhängigkeit (1990-2009)*. Pedagogy in the Changing Historical Conditions in the 20th

Century in the Baltic Countries. SZK. . – Rīga: RaKa, 2009. – 398.- 407.lpp.

- Klaipēdas universitāte. Oktobris, 2006., referāts: The View in Correlation of Reformpedagogical and Philosophical Ideas. SZK. Tiltai (Klaipeda University) Nr. 4., 2006. – 181. – 192.lpp.

- Baltijas Vēsturnieku asociācijas (BVA) konference Rīgā 14.-15.05.2004., referāts: Pedagoģisko un filozofisko ideju attiecību izvērtējums 20.g.s. pirmajā pusē.// SZK - Pedagoģijas vēstures pētniecība Baltijas valstīs. Rīga. Rīga: RaKa, 2004. – 50.- 63.lpp.

- Eiropas Skolotāju izglītības asociācijas (ATEE) konference Rīgā 02.05.2003., referāts: P Metodika pētījumam par starptautisko pedagoģisko ideju ģenēzi Latvijā (1900 – 1940).// SZK - ATEE „Spring University”, Changing Education in a Changing Society. Rīga. Volume I. – R.: Izglītības soļi, 2003.

- Eiropas Skolotāju izglītības asociācijas (ATEE) konference Rīgā Maijs, 2002., referāts: Latvijas starptautiskās pedagoģiskās sadarbības struktūras analīze 20.gadsimta 20.-30.gados.// SZK - Decade of Reform: Achievements, Challenges, Problems. ATEE „Spring University” Rīga. Volume III – SIA „Izglītības soļi”, b.g. – 185. – 193.lpp.

- Viļņas Universitāte 31.05-01.06.02. Международное педагогическое сотрудничество Балтийских государств в 20тых 30тых годах 20го века.// SZK – Švietimo ir pedagogines minties raida Baltijos valstybese XX amžiuje. Vilnius, 2002. gegužes 31 – birželio 1d. Vilnius, 2002 – 223. – 228.lpp.

- Rēzeknes Augstskola. 01.-02.03.2001. Latvijas starptautiskās pedagoģiskās sadarbības struktūra 1920.-1930.gados // SZK - Personība. Laiks. Komunikācija. Rēzekne, 2001. gada 1. – 2. marts. Rēzekne: Rēzeknes augstskola, 2001. – I sējums. – 83. – 88.lpp.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes:

- Skolotāju apvienošanās organizācijās atklāj profesionālās konsolidācijas priekšrocības četrās jomās – profesionālajā, sociālajā, politiskajā un personīgajā, jo darbība organizācijās rosina:

- profesionālās informācijas apmaiņu, jaunu ideju ģenerēšanu un aprobāciju, līdz ar to – pedagoģiskās kvalifikācijas paaugstināšanu,
- skolotāju tiesību un materiālo interešu aizstāvību,
- ietekmi uz izglītības politiku.

- Skolotāju profesionālo organizāciju darbība ir nozīmīga ne tikai profesionāļu grupai, bet arī visai sabiedrībai kopumā: tā rosina diskusiju par nācīgas izglītību visplašākajā publiskajā

telpā. Viedokļu atšķirība profesionāļu vidē šo diskusiju aktivizē, piesaistot plašu sabiedrības uzmanību.

- Skolotāju profesionālo organizāciju darbības izpēte atklāj priekšnoteikumus, kāpēc un kā vadošās skolotāju organizācijas ietekmēja izglītības politiku 20. gadsimta 20.- 30. gados:
 - lobīji (vadošo skolotāju organizāciju pārstāvji bija cieši saistīti ar partiju interesēm);
 - prese bija efektīvākais instruments, ar kuras palīdzību tika pausta organizācijas nostāja, viedoklis, tādejādi veicinot gan organizācijas atpazīstamību, gan popularitāti sabiedrībā;
 - priekšlikumi likumdošanā.
- Demokrātijas apstākļos skolotāju organizācijas aktīvi iesaistās valsts izglītības politikas veidošanā, bet autoritārās varas apstākļos tiek izjaukta dabiskā skolotāju organizēšanās un uzskatu diferencēšanās; skolotāju organizēšanās un darbība kļūst formāla.

1. SKOLOTĀJU PROFESIONĀLO ORGANIZĀCIJU VEIDOŠANĀS PRIEKŠNOSACĪJUMI UN TEORĒTISKIE PAMATI LATVIJĀ 20. gadsimta 20. - 30. gados

1.1. Biedrošanās ideja Latvijā skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās veicināšanā

Sabiedrības realitāti veido savstarpējā mijiedarbībā saistītu objektu kopums, noteiktas sistēmas veidojums – pie šādas sistēmas pieder arī izglītība. Pētot izglītības sistēmu vai atsevišķos tās elementus, nepieciešams ņemt vērā gan tās iekšējo sarežģīto struktūru, gan arī tās saiknes ar citām sociālām sfērām. Viena no šādām saiknēm – skolotāju profesionālās organizācijas, kas kā elements ar savu mijiedarbību piešķir sistēmai kvalitatīvi jaunas īpašības. Gandrīz ikviens pētījums pedagogijas vēsturē Latvijā par 20. gs. 20.- 30. gadiem, saistās ar skolotāju profesionālo organizāciju, biedrību un savienību sūtības pieminēšanu un vēsta par to patstāvīgi izcīnītu lomu izglītībai nozīmīgu idejisku vai praktisku lēmumu apspriešanā un pieņemšanā, jo līdz ar sociālpolitiskajām un ekonomiskajām pārmaiņām valstī, ir loģiskas pārmaiņas izglītības politikā. Reālā dzīve izvirza nepieciešamību konsolidēties profesionālās organizācijās.

Krievijas impērijā, t. sk. Baltijas guberņās, līdz 20. gs. sākumam, tiesiskās likuma normas par biedrībām, bijušas izkaisītas pa dažādām Krievijas likumdošanas daļām, pēc būtības balstoties uz Katrīnas II 1782. gada reglamentu (nolikumu), kurā biedrību veidošana bija nevis likumīga pilsoņu tiesība, bet žēlastība, ko vara kādam dāvāja pēc pašas ieskatiem. Pēc pirmās revolūcijas (1905-1907) notikumiem valdība bija spiesta veikt reformas un realizēt pilsoņu biedrošanās brīvības, jo pilsonisko brīvību leģitimizēšana bija viens no liberālo un radikālo nometņu galvenajiem lozungiem. Kā papildus katalizators šiem procesiem bija tajā laika dominējošā sociālpolitiskā un tiesiskā paradigma Eiropā, kur biedrību brīvība tika uzskatīta par neatņemamu Eiropas konstitūciju, bet līdz ar to arī Krievijas konstitūcijas projektu sastāvdaļu, kas plaši tika propagandēta kongresos, sapulcēs un presē.

Skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās procesam ir sava priekšvēsture, kuras saknes Latvijā rodamas 19. gadsimtā. Tas ir laiks, kad aiz katras no idejām, kas izplatījās latviešu sabiedrībā, rodami atbilstoši procesi Rietumeiropā. Tie balstīti uz apgaismības, Adama Smita (*Adam Smith 1723–1790*) un Džona Stjuarta Milla (*John Stuart Mill 1806–1873*) liberālisma, uz romantiskā nacionālisma un nacionālas kustības vēsturi, kuras ideoloģija (īpaši Vācijā) saistīta ar Johana Gotfrīda Herdera (*Johann Gottfried Herder 1744 –*

1803), Johana Gotlība Fihtes (*Johann Gottlieb Fichte 1762–1814*) u.c. domātāju darbību, kā arī vēlāk – ar marksistisko sociālās atbrīvošanās ideoloģiju.

Ideju kustību Latvijā raksturo trīs pamatievirzes: 1) liberālisms un individuālās neatkarības un brīvības ideja; 2) nacionālā ideja; 3) sociālā ideja, kas ievirza sabiedrību un cilvēku izteiktākā politiskā domāšanā un darbībā.

Ideja, kurai bija lemts tapt par vienojošo un centrālo notikumu 19.gs Latvijas vēsturē, bija nacionālā ideja, kuras popularizētāju vidū bija daudzi skolotāji.

Ar latviešu inteliģences eliti – Ati Kronvaldu, Krišjāni Valdemāru, Krišjāni Baronu, Frici Brīvzemnieku, Juri Alunānu, Andreju Spāģi, u.c. – sākās kultūrnacionālisma kustība², kurā tika apzināta un vēstīta latviešu valodas, vēstures folkloras esamība, tika nosauktas vārdā etniskai nācijai būtiskas iezīmes, likti pamati modernai nācijai, attīstot tautības apziņu, pašapziņu un valodu, kurā notika izglītības veicināšana, biedrību dibināšana.

Nacionālo ideju pavadīja praktiskas un organizatoriskas aktivitātes, apvienojot tos, kuri formulē kustības mērķus un ideālus, un tos, kuri šos ideālus ietvēra ekonomiskās un sociālās programmās. Individuālisma un svešuma kompensācijai kalpoja 1860 - tajos gados uzsāktais un turpmākajos divos gadu desmitos pastāvošais „biedrošanās gars”. Biedrību rosīgo dzīvi izskaidro arī tautiskās idejas ievirzītais entuziasms, kopizjūta ar „tautas brāļiem”, izglītības un kultūras pieaugums un pieprasījums, kuru citādi – individuāli, apmierināt nepieļāva ne tautas izglītība, ne kultūras līmenis.

Neliela pieredze organizēšanās procesam biedrībās jau bija, piemēram, tā, ko varēja pārņemt no vācu dibinātās Latviešu draugu biedrības (1824), un 19. gadsimta 2. pusē (1868) nodibinātās Rīgas Latviešu biedrības. Var apgalvot, ka daudzu skolotāju darbošanās Rīgas Latviešu biedrībā deva pirmo rūdījumu izpratnei par biedrību organizatorisko un saturisko darbību.

19. gs. Krievijas impērijā tiesiskās likuma normas par biedrībām, pēc būtības balstījās uz Katrīnas II 1782. gada reglamentu (nolikumu), kurā biedrību veidošana nebija likumīga pilsoņu tiesība. Jaunas krievu pilsoņu tiesības uz apvienošanās brīvību tika izsludinātas 1905. gada 17. oktobrī imperatora manifestā un nostiprinātas „Krievijas impērijas pamatlikumos” 1906. gada 23. aprīlī. Un tam sekojošie 1906. gada 4. marta „Pagaidu noteikumi par biedrībām un savienībām” uzskatāmi par likumsakarīgu valsts kontroles pār biedrībām un savienībām decentralizāciju – nodošanu vietējo varas orgānu rokās. Turpmāk visus biedrību „dzīvībai” svarīgos procesus, kas saistīti ar to atvēršanu, reģistrāciju, aizliegšanu un slēgšanu bija koncentrēti vietējo iestāžu (par organizācijām atbildīgās guberņas nodaļas) rokās. Pašos pamatos šie noteikumi „biedrošanās” garu un iespējas arī Latvijas teritorijā noteica līdz pat

² Hutchison J. *The Dynamiks of Cultural Nationalism*. London, 1987. P.8-48.

1917. gada februāra revolūcijai Krievijā. Šajā likumprojektā ietilpa būtiski aizguvumi no Eiropas tiesību zinātnieku darbiem un rietumu valstu likumdošanas aktiem. Svarīgi, ka tika ieviesta jauna sabiedrisko organizāciju dibināšanas kārtība, kurā vairs netika pieprasīta iepriekšēja varas orgānu atļauja. Valsts pārvaldes orgāni vairs tikai pārraudzīja organizāciju darbību. Savienību dibināšana un to darbības pārtraukšana turpmāk varēja norisināties tikai tiesiskā veidā. Biedrības iedalījās tajās, kuras reģistrētas apriņķa tiesā, t.s. „nolikuma biedrības” (ustavnije) un tajās, kuras tika pieteiktas ar vienkārša iesnieguma starpniecību, t.s. „iesnieguma biedrības” (javočnije). Biedrībām varēja piederēt nekustamais īpašums, tās varēja noteikt biedra naudas, slēgt līgumus un uzstāties tiesās.

Pēc 1917. gada februāra revolūcijas Krievijā, līdz 1923. gada 18. jūlijam biedrību dibināšanos un darbību Latvijā regulēja Krievijas 1906. gada 4. marta „Likums par biedrībām”, un Krievijas Pagaidu valdības 1917. gada 12. aprīļa nolikums „Par sapulcēm un savienībām”, kā arī 1917. gada 21. jūnija likums „Par biedrību reģistrēšanu”.

Šie likumi no šodienas viedokļa uzskatāmi par visai progresīviem ne tikai tāpēc, ka bez izņēmuma visiem Krievijas pilsoņiem ir tiesības bez īpašas atļaujas organizēties biedrībās un savienībās ar mērķiem, kas nav pretrunā ar krimināllikumu, bet arī tāpēc, ka šie likumi gandrīz piecus gadus nebija kavējuši vai traucējuši biedrību un savienību veidošanos un darbību tādā demokrātiskā valstī kādā bija Latvijā. Tikai 1923. gada likums sakārto biedrību dibināšanas, reģistrācijas un darbības procesus atbilstoši Latvijas Republikas likumdošanai un sociālpolitiskajiem apstākļiem.

Valdība ir atbalstījusi tautas iniciatīvu un ar šā likuma II. nodaļas 9. punktu nosaka, ka „Reģistrācijas pieteikumu biedrības vai savienības dibinātāji, skaitā ne mazāk kā pieci, iesniedz tai apgabaltiesai, kuras rajonā paredzams valdes sēdekļis. Paraksti uz paziņojuma jāapliecina pie notāra, miertiesneša vai vietējā pašvaldības iestādē. Pieteikumam jāpieliek klāt statuti trīs eksemplāros.”³ Iespējams, ka tieši šis likuma punkts sekmēja vēl straujāku biedrību skaita pieaugumu. „Uz šī likuma pamata dibināto biedrību vairākums bija lojāls pret Latvijas valsti un darbojās statūtu ietvaros. Taču krasi noskaņoti politiskie spēki atsevišķas biedrības sāka izmantot savās interesēs, popularizējot vardarbības un diktatūras idejas, sludinot ekstrēmu nacionālismu, uzkurinot etnisko naidu.”⁴ Kas iniciēja Ministru kabinetā pieņemt „Pārgrozījumus un papildinājumus likumā par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām.” Par šo jautājumu plaši diskutēja Latvijas Republikas 2. Saeimas ārkārtējās sesijas 22. septembra un 19. oktobra sēdēs. Ar pārgrozījumiem tika palielināts vecuma cenzs biedrību biedriem – 18 gadi un politisko organizāciju biedriem – 21 gads, kā arī paplašināta

³ *Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām*. Valdības Vēstnesis, 1923. g. 18. jūlijs.

⁴ Greitjāne R. *Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā (1920-1940)* Latvijas vēstures institūta žurnāls, Galv. red. Caune A., R.: „Latvijas vēstures institūta apgāds”, 1999. Nr.4 (33), 67.lpp.

administratīvo un tiesu iestāžu loma biedrību un politisko organizāciju darbības (lai tā atbilstu apstiprinātajiem statūtiem) uzraudzībā. Citas principiālas izmaiņas, kas ietekmētu biedrību un organizāciju darbības brīvību likuma izmaiņas neieviesa.

1868. gada 12.oktobrī Krievijas impērijas iekšlietu ministra vietnieks A.Timaševs apstiprināja Rīgas Latviešu biedrība statūtus, un 28.oktobrī Rīgā tika saņemta oficiāla atļauja. 10. novembrī sanāca pirmā atklātā sapulce⁵. Tika ievēlēta pirmā vadība: priekšnieks Bernhards Dīriķis, pirmais vietnieks Rihards Tomsons, otrs vietnieks J. Baumanis, rakstvedis J. Krauklis, mantzinis P. Tīdemanis. Līdz ar legāla statusa iegūšanu sākās ļoti straujš cilvēku pieplūdums – 1870.gadā biedru skaits sasniedza 1070.⁶

Biedrības dibināšanai sekoja dažādas aktivitātes, kam bija gan ideoloģiska, gan praktiska nozīme arī izglītības jomā. Jau 1869.gada 17.martā tika nolemts dibināt latviešu reālskolu ar trim klasēm – t.s. Aleksandra skolu. Aleksandra skolā mācības bija paredzēts noturēt latviešu valodā, bet paralēli mācīt arī vācu un krievu valodu. Apstākļos, kur draudzes skola bija augstākā latviešu mācību iestāde, reālskolas ideja bija liels solis uz priekšu. Sākās līdzekļu vākšana, kas tomēr nevainagojās ar skolas izveidošanu.

Rīgas Latviešu biedrība veica arī citas pedagoģiska rakstura darbības. Tā, piemēram, Rihardam Tomsonam piederēja ideja uzstādīt pieminekli Garlībam Helvigam Merķelim (*Garlieb Helwig Merkel*, 1769-1850), savienojot braucienu uz Katlakalnu ar publiskām runām un kopīgām dzīrēm, un doma organizēt pirmos vispārējos dziedāšanas svētkus. Ne vien šie, bet arī citi jaunlatviešu rīkotie masu pasākumi atdarināja vācu nacionālistu klasiskas metodes – šie pasākumi iesaistīja darbībā visus klātesošos cilvēkus, saliedēja dalībniekus par vienotu kopumu un pārvērtās pār savdabīgu masu demokrātijas formu.

Ernesta Blanka pētījums atklāj, ka Rīgas Latviešu biedrības veidošanos pavadīja sabiedriskās aktivitātes pieaugums lauku apvidos. Daudzos pagastos veidojās latviešu dziedāšanas un labdarības biedrības, kori un bibliotēkas. Jaunās organizācijas uzturēja ciešus kontaktus ar Rīgas Latviešu biedrību, uzskatot to par savu idejisko centru. 1873.gada 26.-29. jūnijā Rīgas Latviešu biedrības organizētie Dziesmu svētki izvērtās par politisku demonstrāciju, kas Baltijas valdošajām kārtām rādīja nacionālās kustības spēkus. Svētku pasākumi ietvēra ne tikai koncertus, Dziesmu svētku laikā Rīgā Ata Kronvalda vadībā notika pirmā vispārējā latviešu skolotāju konference, kurā piedalījās aptuveni 521 dalībnieku. Faktiski konference bija latviešu inteliģences apspriede, jo līdz ar skolotājiem piedalījās 95 zemkopji, 10 studenti, 10 skrīveri, kā arī ārsti, advokāti, mācītāji u.c. izglītotas personas. 29. jūnijā norisinājās otrā latviešu zemkopju sapulce, kuru vadīja Rihards Tomsons, viņa

⁵ Deglavs A. *Latviešu attīstības solis*. 76.lpp

⁶ Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits. R.,1878. 95.lpp.

vietnieks bija Krišjānis Valdemārs, protokolēja Fricis Brīvzemnieks un Miķelis Krogzemis (Auseklis). 1874. gadā pēc A. Kronvalda iniciatīvas Rīgā norisinājās otrā latviešu skolotāju konference, kurā piedalījās apmēram 250 skolotāju.⁷

1878. gadā, kad Rīgas Latviešu biedrība svinēja savu 10 gadu jubileju, tā bija kļuvusi par varas iestāžu atzītu organizāciju, kas vienīgā pārstāvēja latviešu intereses politiskajā sfērā.

Jaunu pieredzi skolotāji ieguva, darbotamies Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā (RLB ZK 1869-1940), kura realitātē bija privātpersonu iniciatīva, bez kāda valsts atbalsta vai integrēšanās valsts izglītības un zinātnes struktūrās. Darbību komisijā izvērta no 1875. gada, kad „īsto biedru“ vidū bija Ā. Alunāns, J. Baumanis, E. Dinsberģis, J. Māteris, A. Pumpurs, Auseklis, Kr. Valdemārs, J. Cimze, bet „ziņojošo biedru“ skaitā - Kr. Barons, Fr. Grosvalds, M. Kaudzīte, J. Sproģis, Fr. Brīvzemnieks u. c. RLB ZK darbība bija vērsta uz latviešu folkloras un etnogrāfijas materiālu vākšanu, latviešu valodas un rakstniecības pētīšanu, vietvārdu apzīmēšanu, latviskas terminoloģijas un ortogrāfijas izveidošanu. Tā nebija profesionālu zinātnieku, bet amatierzinātnieku organizācija (akadēmiski izglītotu latviešu tolaik praktiski vēl nebija). Zinību komisija, tās Valodniecības nodaļa 1908. gadā izveidoja īpašu Ortogrāfijas komisiju (pastāvīgie locekļi: kā Kārlis Mīlenbahs, Jānis Endzelīns, Pēteris Šmits, Jānis Kalniņš, Āronu Matīss, Francis Trasuns, Matīss Šiliņš, Jānis Bisenieks, S.Paegle un Voldemārs Maldonis) ar kooptācijas tiesībām, kas izstrādāja un popularizēja latviešu jauno ortogrāfiju, kas tagad (ar modifikācijām) jau sen kā vispārpieņemta. 1905.gada 29.janvārī (11.februārī) tika izveidota Zinību komisijas vēstures nodaļa (priekšnieks – Fridrihs Veinbergs, vietnieks – Ā. Butulis, rakstvedis – M.Šiliņš.) Šī nodaļa paredzēja gādāt par pilnīgas „Latviešu cilts vēstures” izdošanu, kā arī rīkot publiskus priekšlasījumus par vēstures tēmu. Taču politiskās situācijas un akadēmiski izglītotu vēsturnieku trūkuma dēļ darbs šai nozarē neizvērsās, bet aprobežojās ar atsevišķiem publiskiem priekšlasījumiem.

Diemžēl sakarā ar pārlietu politizāciju un konfrontāciju latviešu sabiedrībā, Rīgas Latviešu biedrības konservatīvo nostāju, Zinību komisijas darbība (izņemot latviešu valodas, ortogrāfijas un vēstures jomā) pamazām apsīka. Lai arī kā to vērtēja laikabiedri, Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijai ir lieli nopelni Latvijas pētniecībā. Derīgu grāmatu nodaļas darbība, etnogrāfiskā muzeja izveidošana M.Šiliņa vadībā, studentu stipendiju fonda pārziņa, K.Mīlenbaha un J.Endzelīna vārdnīcas izdošana ir paliekošs ieguldījums. Ar zinību komisijas starpniecību veidojās arī latviešu teātris, dziedāšanas biedrība, pirmā latviešu meiteņu skola. Tiesa, Zinību komisija lielā mērā bija tautskolotāju organizācija, jo latvisku

⁷ Blanks E. *Latvju tautiskā kustība*. 41.lpp.

augstskolu vai pētniecības iestāžu tobrīd vēl nebija. Šajā ziņā to varētu dēvēt par tautas akadēmiju un lielu intelektuālu skolu pirmajām latviešu inteliģentu paaudzēm.⁸

Vairākums pētnieku ir vienisprātis, ka skolotāji kā īpaša profesionāla grupa konsolidējās sākot no 19. gadsimta 30.-40. gadiem, un šis process bija cieši saistīts ar skolotāju profesionālās izglītības attīstību.

Skolotāju apvienošanās veicināja 19. gs. pēdējā ceturksnī Baltijas guberņu mācību iestādēs aizsācies rusifikācijas process, bet Latgalē kopš 1865. gada jau bija ieviests arī drukas aizliegums – latīņu valodas vietā tika ieviesta kirilica. Lai tautas izglītības iestāžu vadībā nepaplašinātos vietējo pašvaldību loma, Izglītības Ministrija veica virkni pasākumu valdības kontroles pastiprināšanai tautas izglītības sistēmā. „1874. gadā tika izdots nolikums, kas paredzēja valdības iestāžu uzraudzību par tautskolām un priekšplānā izvirzīja uzdevumu audzināt jaunatni reliģiski monarhistiskā garā.”⁹ Baltijas novada tautskolu pārvaldi sīkāk reglamentēja 1887. gada 26. janvārī apstiprinātie noteikumi par Tērbatas mācību apgabala tautskolu uzraudzību, un vēl sīkāk skolu jauno pārvaldes organizāciju noteica 1887. gada 17. maijā Krievijas ķeizara apstiprinātie „Pagaidu papildnoteikumi par Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņas pamatskolu pārvaldi”. Šie noteikumi turpmāk veselus trīsdesmit gadus bija pamats turpmākajiem rīkojumiem un norādījumiem visu triju Baltijas guberņu tautskolu pārvaldei un kontrolei. Var uzskatīt, ka šie noteikumi pilnīgi ignorēja vietējo pašvaldību tiesības. Skolu dzīvē tām faktiski vairs nebija nekādas teikšanas, lai gan tieši zemnieki bija skolu uzturētāji un skolotāju algotāji. „Pagaidu papildnoteikumos paredzēto frāzi par mācību valodu, proti, „... kā ērtāk..”, tautskolu inspektori, protams, iztulkoja pēc sava prāta, un drīz vien visās lauku skolās mācības notika krievu valodā, jau sākot ar pirmo mācību gadu. „Pagaidu papildnoteikumi” likvidēja Baltijas vācu muižnieku un mācītāju nedalīto kundzību latviešu skolu dzīvē un izbeidz pārvācošanas procesu toties ar pilnu sparū pavēra ceļu nežēlīgai zemnieku bērnu pārkrievošanai. Veiktās reformas pilnībā atbilda cara varas reakcionārajam iekšpolitikas kursam – ar skolas rusifikācijas palīdzību nostiprināt savu varu Baltijas guberņās.”¹⁰

Par šo periodu pedagoģijas klasiķim Kārlim Dēķenam ir atbilstošs skatījums: „Pēc 1887. gada reformas tam visam (skolotāju biedrošanās pašiniciatīvai – aut. piez.) bija beigas. Senāko sapulču vietā, kurās skolotāji varēja brīvi izteikt savas domas audzināšanas un mācīšanas jautājumos, nāca krievu inspektoru rīkotie kursi un sapulces, bet te skolotājiem bija tikai jāklusās, kā latviešus visdrīzāk un visdrošāk pārvērst par krieviem, par cara paklausīgiem kalpiem un viņa troņa balstītājiem. „Nedomāt, bet paklausīt, nespriest, bet

⁸ *20.gadsimta Latvijas vēsture*. Latvijas vēstures institūta apgāds. R. 2000. 492. – 495.lpp.

⁹ Зайончковский П.А *Российское самодержавие в конце XIX столетия*. Москва. Мысль. 1960. с.309.

¹⁰ Staris A., Ūsiņš V. *Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam*. R.: RaKa, 2007., 237.lpp.

izpildīt” – bija bargs rīkojums. [...] sapulcēšanos tā laika vīri nevarēja pielaist. Viņi skatījās stipri greizi uz to, ka sanāk kopā divu, triju skolu darbinieki, ja viņiem galdā nav spēļu kāršu vai alkohola. [...] Skolotājus mudināja ne brīvi domas izmainīt, ne nopietni pārrunāt skolas lietas, bet gan citam citu izspiegot, un denunciantu meli arvien atrada dzirdīgas ausis krievu inspektoros. Latviešu skolotājiem par godu jāliecina, ka viņu rindās denunciantu bijis visai maz.”¹¹

Situācija nedaudz izmainījās 19. gs. 90-tajos gados, kad latviešu skolotājiem ataut cerība brīvi sadarboties un komunicēt: „Krievijā vietvietām bija nodibinājušās skolotāju palīdzības biedrības un dažām no tām statūtos bija paredzēta arī idejiska darbība, lai gan visai šauros apmēros. Ari latviešu skolotājos radās doma dibināt tādu pat biedrību. Daži Rīgas un apkārtnes skolotāji bija izdabūjuši atļauju sasaukt skolotājus uz apspriedi 1895. g. jūnijā. Noteiktajā dienā Suvorova ielas savienoto skolu telpās sapulcējās pāra simtu skolotāju no Vidzemes un no Kurzemes. Visi priecīgi gaidīja kad nu varēs pārrunāt savas daždažādās vajadzības. Bet ieradās tautskolu direktors Somčevskis, aizdzina visus kurzemniekus, bet no vidzemniekiem atstāja tikai atsevišķo inspektoru rajonu pārstāvjus, kuri inspektora Treilanda vadībā pieņēma statūtus. Par citām lietām runāt neļāva. Pagāja veseli trīs gadi, kamēr biedrību apstiprināja: 1898. g. 18. jūlijā izglītības ministrs Bogolepovs rakstīja „Vidzemes guberņas pirmmācības tautskolu skolotāju un bijušu skolotāju savstarpējas palīdzības biedrības” statūtus. Tajos paredzēta tikai materiālas palīdzības sniegšanai īpašos gadījumos un tiesība sarīkot izrīkojumus līdzekļu vākšanai. No apmēram 2 ½ tūkstošiem Vidzemes tautskolotāju tā apvienoja tikai ap 200. [...] Biedrībai lielas piekrišanas nebija; biedru skaits uz beigām stipri mazinājās. Biedrības gada sapulcēs runas grozījās tikai ap skaitļiem un rēķiniem. Kopā pusdienas ēdot un vakaros uz salmu paklāja Suvorova ielas savienoto skolu klasēs vārtoties, runas plūda netraucēti.”¹²

Nacionālās, demokrātiskās un pedagoģiskās brīvības idejas bija tik spēcīgas, ka impērijas izglītības politika drīzāk darbojās kā katalizators to akumulēšanai un attīstībai, nebija nekādas iespējas šīs idejas apslāpēt, jo „Skolotāji pamācīja cits citu, kā valdības priekšrakstus apiet. Ar to skolotājos radās savāda veida aktivitāte, savāda pašdarbība. Šai pašdarbībai jaunas tekas radīja „Jaunā strāva” un tās mantiniece sociāldemokrātiskā kustība, kurai atbalsts bija strādnieku un kultūras darbinieku slāņos.

Progresīvie skolotāji arvien vairāk nāca pie atziņas, ka latviešu skolotājs nevarēs tapt par īstu audzinātāju, kamēr pastāvēs patvaldības režīms. Tikai tam krītot, varēs rasties brīva

¹¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 5., 6. lpp.

¹² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 6. lpp.

skola un brīvs tapt arī skolotājs. Pie šādas atziņas nākušos nespēja apmierināt Vidzemes skolotāju palīdzības biedrība. Tie stājās revolucionāru rindās un blakus nelegālajiem strādnieku pulciņiem dibināja arī nelegālus skolotāju pulciņus. Pirmais Rīgas sociāldemokrātisku skolotāju pulciņš nodibinājās Jonatāna skolā 1903. g. J. Ozola vadībā; tam drīzi sekoja otrs pulciņš M. Celmas skolā J. Asara vadībā. Pa abiem kopā bija ap 30 biedru, kuru starpā „kā redzamākie minami I. Rītiņš, J. Plāķis, V. Dermanis, J. Celms, Fr. Silarājs, Fr. Čubis. Šo pulciņu biedri stājās sakaros ar lauku kolēģiem un nodibināja pulciņus arī skolotāju semināros un vidusskolās.”¹³

Skolotāju apvienošanās organizācijās veicināja latviešu sabiedriskās un kultūras aktivitātes ārpus Latvijas, jo augstākā līmeņa latviešu intelektuālā, akadēmiskā elite veidojās sākumā Tērbatā, vēlāk Pēterburgā un Maskavā, tātad trimdā. Maskavā pašas enerģiskākās izrādījās četras biedrības: Maskavas Latviešu biedrība, Maskavas Latviešu palīdzības biedrība, no tās 1912. gadā atdalījusies skaitliski kuplākā (1914.gadā ar 225 biedriem)¹⁴ Maskavā studējušo Latviešu palīdzības biedrība. Studentiem bija sava bibliotēka ar periodiku latviešu, krievu un vācu valodā. Biedrība organizēja lekcijas par Latvijas vēsturi, aktuāliem politiskiem jautājumiem, literatūras jaunumiem, mākslas izstāžu apmeklējumus utt. Šī biedrība tiecās izplatīt izglītību Baltijā, tādēļ paredzēja izveidot biroju Latvijā, regulāri uzstāties ar lekcijām par etnogrāfiju, jaunākajiem vēsturnieku pētījumiem, tautsaimniecība u.c. nozīmīgām problēmām. Taču reālu iespēju plānotā realizēšanai studentiem nebija. Par latviešu kultūras centru kļuva Maskavas Latviešu biedrība.

1907. gadā nodibinājās Pēterburgas Latviešu izglītības biedrība „Dzīve”, biedrībai bija bibliotēka, tā organizēja dažādus sarīkojumus. Tā kā „Dzīvei” nācās izmantot īrētas telpas un ienākumi neredzēja izdevumus, 1911.gada beigās tā darbību pārtrauca. No visām Pēterburgas Latviešu organizācijām tikai Latviešu biedrībai kopš 1910. gada pilsētā piederēja savs nams – divstāvu koka ēka. Biedrība izdeva mēnešrakstu „Apskats iz Latviešu Dzīves”. Latviešu kluba funkcijas veica Pēterburgas Latviešu saviesīgā biedrība, tur bieži pulcējās vietējie latvieši. Minēto biedrību darbā iesaistījās arī Pēterburgā dzīvojošie Latgales latviešu inteliģenti. Šī sadarbība veicināja vēstures gaitai sašķeltās latviešu tautas daļu tuvināšanos un kopdarbību. Bieži vien latviešiem vairākkārt netika dota atļauja dibināt savas biedrības, tāpēc to nosaukumi bija dažādi atkarībā no galvenā darbības virziena un iespējām biedrības oficiāli reģistrēt.¹⁵

¹³ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 7. lpp.

¹⁴ Вопросы истории 1997, Nr. 8. с.112

¹⁵ *20.gadsimta Latvijas vēsture.* – R., Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000., 528. – 530.lpp.

Uzskatāms, ka latviešu nācijas pašapziņas veidošanā liela loma bija tieši pedagogiem, izglītības un kultūras darbiniekiem.

„Biedrošanās” idejas pārstāvji 19.-20. gs. mijā bija jaunstrāvnieki – inteliģences demokrātiskās kustības pārstāvji, kuru vidū bija ne mazums pedagogu. Kustības visauglīgākie gadi bija no 1893. līdz 1897. gadam. 1904. gada 10. novembrī, Gertrūdes ielā 101. sapulcējas jau ap 60 sociālistiski noskaņotu skolotāju. Sapulci vadīja J. Ozols, J. Asars un A. Buševics. Vēlāk šie skolotāji J. Asara vadībā izstrādāja skolotāju petīciju. Asara redakcijā Rīgas revolucionārie skolotāji sastādīja arī jaunu tautskolu programmu. Nesankcionēta sapulce 1905. g. pavasarī sanāca Berga bazārā Blumbergas privātskolā. Tajā piedalījās ap 200 dalībnieku, to starpā arī krievu un ebreju skolotāji. Sapulcē tika apspriesti skolotāju uzdevumi revolūcijas izvešanā. 1905. g. vasarā noturētas vairākas revolucionāro skolotāju sapulces, viena no tām Jēkaba Apsīša skolā.

Nav pamata jaunlatviešus kā nacionālisma paudējus pretstatīt jaunstrāvniekiem kā kosmopolītiski noskaņotiem. Viņi nestāvēja blakus, bet viena kustība nomainīja otru, jo radikāli bija mainījušies laikmeti. Jaunai, izglītotai un demokrātiski orientētai latviešu paaudzei nebija jāizvēlas starp jaunlatviešiem un jaunstrāvniekiem. Viņiem bija cita izvēle – jaunstrāvnieki vai pilsoniskais jaunnacionālisms. Sabiedriskās domas izvēle bija par labu Jaunajai strāvai – eiropiski orientētai, mūsdienīgai kustībai, kas aicināja uz cīņu ar veco, satrunējušo iekārtu Jaunstrāvnieki nodibināja sakarus ar Vācijas sociāldemokrātiem, pie Augusta Bēbeļa (August Bebel (1840-1913) kopā ar Vilhelmu Lībknehtu (*Wilhelm Liebknecht*, 1826-1900) 1869. gadā nodibina Vācijas Sociāldemokrātisko Strādnieku partiju (*Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschlands, SDAP*) pabija gan Rainis (*Jānis Pliekšāns* 1926.-1928.) vēlākais Izglītības ministrs (19.12.1926.-23.01.1928.), gan Pauls Dauge (1869-1946) vēlākais profesors, pedagogs stomatoloģijā).

Latvijas pieredze neapstiprina vulgarizētā marksisma traktēto tēzi – jo nabadzīgāks, jo revolucionārāks. Izglītotie pašapzinīgie latviešu strādnieki iesaistījās revolūcijā, jo negribēja vairs samierināties ar netaisnību, politisko beztiesiskumu ar sociālo un nacionālo apspiestību. 1904. gadā nodibināta latviešu sociāldemokrātiskā partija bija nacionāla – sastāvēja no latviešu tautības cilvēkiem.

Arvien aktīvāk organizējās skolotāji - Latvijas tautskolotāju kongresā, kurš notika 1905. gada 10. – 14. novembrī Romanovu ielā 25., Jaunajā latviešu teātrī, piedalījās ap 1000 skolotāju.¹⁶ Kongresa gaitu un lēmumus sīki iztirzāja avīze „Dienas Lapa” vairākos 1905. novembra numuros.) „Kongress atklāti nostājās uz revolucionāras platformas, pieņemdam rezolūcijas sociāldemokrātu partijas garā. Kongresa dalībnieki tās uzņēmās izvest dzīvē;

¹⁶ *Latvijas vēsture*. 359.lpp.

īpašam birojam bija sekot, ka rezolūcijas izpilda. Represijas paredzot, biroja locekļu vārdus nepublicēja; tie bija V. Zelenko, I. Rītiņš, J. Celms, V. Dermanis, Rainis, J. Asars, Juris Kalniņš ar kundzi, Cielēna kdze, Rītiņa kdze, mācītājs J. Rozēns, J. Dāvis.”¹⁷

Skolu lietas satrauca visu latviešu sabiedrību, un skolotāju kongresa uzmanība tika pievērsta izglītības sistēmas nākotnei. Sociāldemokrāti pilnībā izprata latviešu bažas par latviešu valodas un bērnu izglītības nākotni, veltīdami uzmanību skolas lietām savā presē un speciāli sarakstītajās brošūrās, kuru autori bija pazīstami sociāldemokrāti kā Kārlis Dēķens un Jānis Asars, kurš savā darbā rakstīja, ka tautskola jāatbrīvo no muižnieku – mācītāju, kā arī no cara birokrātiskās ierēdniecības aizbildniecības. Kontrole par skolu dzīvi nododama vietējai demokrātiskai pašvaldībai. Mācībām obligāti jānotiek dzimtajā valodā atbilstoši jaunākajām zinātniskajām atziņām.¹⁸ Latvijas tautskolotāju kongresa runās un pieņemtajos lēmumos šie priekšlikumi atbalstīti, kongress nosodīja skolu inspektoru rusifikatorisko rīcību. Skolotāji gribēja mācīt pēc jaunām, mūsdienīgām programmām un bija apņēmības pilni tūlīt sākt mācīt latviešu valodā. Kongress to arī nolēma, atstājot krievu valodu kā mācību priekšmetu. Latvijas tautskolotāju kongresā kā viesi piedalījās skolotāju delegāti no Maskavas, Tallinas, Pēterburgas. Atbildot uz Kijevas skolotāju apsveikuma telegrammu, Latvijas skolotāji apliecināja, ka „...īstie pilsoņi bez tautības izšķirības sniedz viens otram rokas, lai savstarpēji atbalstītu cīņā par brīvu tautas skolu un plašu demokrātisku ideālu uzvaru...”¹⁹. Skolotāju vienības ideju ļoti precīzi raksturojis Vidzemes landrāts Pilars fon Pihlaus: „Latvijas tautskolotāji pievienojās revolucionārajiem elementiem nekā atsevišķas personas, bet kā vesela, pēc savas nodarbošanās vienveidīga grupa”²⁰ 1905. gada revolūcija iezīmēja svarīgu soli ceļā uz politisko nacionālismu. Politiskā nacionālisma ideoloģija neradās uzreiz, tās attīstībā ir vairāki vēsturiski posmi – jaunlatvietība, 1905.gada revolūcija, latviešu etniskā mobilizācija Pirmā pasaules kara laikā.

Latviešu sociāldemokrātu nacionālās programmas centrālā ideja bija Latvijas apgabala autonomija jaunās, demokrātiskās Krievijas sastāvā, tas bija maksimums, ko toreizējā politiskā brieduma pakāpē varēja piedāvāt demokrātija. Latviešu skolotāju organizētie divi lieli tautas kongresi - 1905.gada novembrī – tautskolotāju un pagasta delegātu kongress atbalstīja un pieņēma šo nacionālo programmu. Iedīglī dzima republikas, savas valsts ideja, kurai bija lemta nākotne.²¹

¹⁷ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 7.lpp.

¹⁸ J. Asars. *Mūsu tautas skola.* Rīga: 1905. 3.-7.lpp.

¹⁹ *Dienas Lapa* 1905, 17.(30.) nov.

²⁰ J.Ruberts. *Latvijas skolotāji un skolu jaunatne* 96.lpp.

²¹ I. Apine. *1905. – 1907.gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti.* Rīga: apgāds „Zelta grauds”, 2005. 64.lpp.

Secinājumi:

- **Nacionālā atmoda 19. gadsimta 2. pusē, pārvarot pretestību no vācu muižniecības un Krievijas impērijas birokrātijas puses, bija latviešu nācijas konsolidēšanās un pašapziņas veidošanās periods, uz kura fona sākās arī latviešu skolotāju kā īpašas profesionālas grupas konsolidācija. Šo konsolidācijas procesu ietekmēja arī tautskolotāju profesionālās izglītības aizsākumi Vidzemē un Kurzemē 19.gs. 40.gados un līdz ar to – skolotāja amata profesionalizēšanās (profesijas kritēriju stabilizēšanās, praksē nepieciešamo zināšanu sistematizācija).**

- **Rusifikācijas process Baltijas guberņās kopš 19.gs.80.gadiem izglītības politikā sāk darboties kā latviešu skolotāju aktivitātes katalizators, veidojot konceptu par izglītību kā pašvērtību, kas jāakumulē un jāattīsta kopīgā nepieciešamībā pēc savas autonomas kultūras saglabāšanas.**

- **Pēc 1905. gada notikumiem Krievijā, patvaldības iekārtas konstitucionālas modernizācijas ietvaros, noformulētā sabiedrisko organizāciju likumdošanas teorētiskā bāze leģitimizēja latviešu skolotāju profesionālo organizāciju darbību.**

1.2. Izglītības paradigmas koncepts skolotāju profesionālo organizāciju veidošanās procesā

Būtiska loma šajā pētījumā ir paradigmas konceptam, kam pedagoģijas zinātnes ietvaros ir divu veidu jēgas slāņi – klasiskais vispārfilozofiskais (T. Kūna) un izglītības zinātnes paradigmas koncepti.

Vispārīgā nozīmē „paradigma” tiek determinēta kā pārliecību, vērtību un tehnisko līdzekļu kopums, ko ir pieņēmusi zinātnieku kopiena un, kas nodrošina zinātniskās tradīcijas pastāvēšanu. Paradigmas jēdziens korelē ar zinātniskās sabiedrības jēdzienu, jo paradigma ir tas, kas apvieno zinātniskās sabiedrības locekļus, jeb otrādāk – zinātniskā sabiedrība sastāv no locekļiem, kas atzīst paradigmu. Paradigma determinē mācību grāmatās vai klasiskajos zinātnieku darbos izteiktās atziņas un uz daudziem gadiem nosaka pētāmo problēmu loku, kā arī metožu kopumu, kas nepieciešams šo problēmu risināšanā tajā vai citā zinātnes nozarē. Paradigmas priekšrakstu komplekti sastāv no simboliskiem vispārinājumiem (paradigmas likumiem un dažādu attiecīgās teorijas terminu definīcijām); metafiziskiem elementiem, kas nosaka visuma redzējuma veidu un tā ontoloģiju; vērtību uzstādījumus, kas ietekmē pētījumu virzienus un, visbeidzot – „vispārpieņemtus tēlus” – konkrētu uzdevumu risinājumu shēmas, kas nodrošina „normālās zinātnes” (kura tiek uzskatīta par normālu attiecīgās paradigmas gaismā) funkcionēšanu. Kopumā paradigmas jēdziens ir plašāks par teoriju un nereti ir tās priekštecis. Vispārpieņemtas paradigmas formēšanās liecina par zinātnes briedumu. Paradigmu maiņa uzskatāma par zinātnes revolūciju, kas ir pilnīga vai daļēja disciplinārās matricas elementu izmainīšana. Jaunas paradigmas izvēli diktē ne tik daudz loģiski, cik vērtību apsvērumi.²²

Pamatoti uzskatāms, ka zinātnes attīstība risinās divās fāzēs: 1) pirmsparadigmu periodā, kurā pētniekiem nav vienprātības par nozares pamatprincipiem, tāpēc pētījumos maz mērķtiecības. 2) Brieduma (normālā) fāzē, kad kādam no virzieniem izdodas gūt izšķirošu panākumu. Paradigmas ir kāda pētnieku kolektīva jēdzieniski metodoloģiskas sistēmas, kas nosaka definē metožu robežas, lemj par problēmu loku un akceptē noteiktus problēmu risinājumu veidus. Tomēr pakāpeniski šajā fāzē pētnieki sāk sastapties ar anomālijām, kuras savas paradigmas ietvaros nevar atrisināt, un, kuras uzkrādamās, noved krīzē. Tam seko zinātnes (vai zinātņu) revolūcija un vecās paradigmas vietā stājas jauna. Tiek uzskatīts, ka vecā un jaunā paradigmas ir nesamērojamas - jaunā paradigma attīstās nevis pēctecīgi no

²² Kuhn, T.S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. ISBN 0-226-45808-3

vecās, bet starp tām stāv plaša, būtiski radikāli mainās priekšstati par to, kas jāuztver kā problēma, jo mainās tās perspektīvas, zinātnē rodas jauni jēdzieni.²³

Komentējot paradigmu maiņas procesu gruzīnu filozofs M. Mamardašvili uzsver, ka daudzveidība zinātnē ir pozitīva tendence, jo nav iespējams ar vienu jēdzienu aptvert visas parādības. Vērtīgākās zināšanas „formējas saskarsmes punktos starp konkurējošiem uzskatiem un realitāti.”²⁴ Tomēr no otras puses, lai noskaidrotu šīs atšķirības starp dažādajiem uzskatiem, nepieciešama arī kopīga valoda.

Galvenie jēdzieni paradigmas koncepta ietvaros ir - paradigma, disciplinārā matrica, simboliskie vispārinājumi, metafiziskie elementi (ontoloģija), vērtību uzstādījumi, normālā zinātne, zinātnes revolūcija, paradigmu maiņa; anomālijas; krīze; paradigmu veidojošie aspekti vai faktori.

Būtisku paradigmas jēdziena nozīmi parāda jēdziena ģenēze (grieķu *paradeigma* aptuveni apzīmē to, kas priekšnosaka parādības vai manifestācijas raksturu pats paliekot ārpus parādīšanās). Tātad visplašākajā nozīmē paradigma pati par sevi neparādās un nepakļaujas refleksijai, bet vienmēr paliekot aiz kadra strukturē realitāti, uzstādot cilvēciskās domāšanas un cilvēciskās esamības pamata fundamentālākās proporcijas.

Kā uzskata krievu filozofs A. Dugins – paradigmas specifika ir tāda, ka gnozeoloģiskais un ontoloģiskais moments tajā vēl nav sašķelti, bet ir pakļaujami diferenciacijai tikai tik daudz, cik pamatintuīcijas, kas izkļūst caur paradigmatisko režģi, noformējas par to vai citu gnozeoloģiska vai ontoloģiska rakstura apgalvojumu. Šī iemesla dēļ reflektēt par paradigmu konkrētajā tās pastāvēšanas laikā ir ļoti sarežģīti, ja ne neiespējami. Vēsturnieku refleksijām par attiecīgo paradigmu vajadzētu norisināties pēc noteikta noilguma, kad pieejama lielākā vēsturisko materiālu daļa par noteikto vēstures un, šajā gadījumā, pedagoģijas vēstures posmu. Laika distance, pieredzes uzkrāšanās un terminoloģijas izkristalizēšanās dod pedagoģijas vēstures pētniekam iespēju analizēt attiecīgo paradigmatisko režģi.²⁵

Jāatzīmē, ka blakus paradigmas jēdzienam zinātnē atrodami vēl arī citi termini ar līdzīgu nozīmi, piemēram: pētnieciskās programmas kodols²⁶ (I. Lakatos); pētnieciskās tradīcijas²⁷

²³ Порус В.Н. *Кун Томас Сэмюэл*. Современная западная философия. Москва: Издательство политической литературы, 1991. 146.,147.

²⁴ *Мамардашвили М.* Новейший философский словарь. 2009.

http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/717/%D0%9C%D0%90%D0%9C%D0%90%D0%A0%D0%94%D0%90%D0%A8%D0%92%D0%98%D0%9B%D0%98 skat. 20.12.2010.

²⁵ Дугин, А.Г. *Язык Традиции и парадигмы современных наук: исправление имен и измерение дистанций. Философия Традиционализма*, М., 2002. <http://arcto.ru/modules.php?file=article&name=News&sid=118> skat. 20.03.2011.

²⁶ Lakatos, I. *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes*. Criticism and the Growth of Knowledge. Cambridge. 1970.

²⁷ Laudan, L. *Science and Values*. Berkley, 1984.

(L. Laudans); zinātnes pamatojums²⁸ (V. Stepins); domāšanas stils (E. Kņazeva, V. Švirevs). Analītisku priekšstatu par šo konceptu savos zinātnes pamatojuma bāzes pētījumos izvērsis V. Stepins, kurš uzskata, ka zinātnes pamati ir zinātniskās disciplīnas sistēmveidojošais pamats un tie funkcionē kā globāla pētnieciska programma, mērķtiecīgi zinātniskie meklējumi. Zinātnes pamati ietver trīs komponentus²⁹:

- speciālo zinātnisko pasaules ainu (disciplināro ontloģiju), kas konkrētās zinātnes vispārināto priekšmeta tēlu ietver tā galvenajos sistēmiski – strukturālajos raksturojumos;
- pētījuma ideāli un normas (apraksti un paskaidrojumi, pierādījumi un pamatojumi, kā arī zināšanu organizācijas un uzbūves ideāli), kas nosaka zinātniskās izziņas metodes vispārējo shēmu;
- filozofiskie zinātnes pamatojumi, kas izskaidro pieņemto pasaules ainu, kā arī zinātnes ideālus un normas, kuriem pateicoties zinātnes izstrādātie priekšstati par realitāti un tās izziņas metodēm iekļaujas kultūras translācijas plūsmā.

Šie priekšstati paradigmā ļauj izdalīt divus pirmelementus – ontoloģisko (universalizēti priekšstati par zinātnes objektu) un gnozeoloģisko (zinātniskās darbības paraugus).

Fundamentālajām zinātnēm, kuru galvenais uzdevums ir noteikta realitātes fragmenta parādību aprakstīšana, skaidrošana un prognozēšana, šāda paradigmas izpratne atbilst pieprasījumam. Turpretī pedagoģija, kura paralēli zinātniski-teorētiskajai funkcijai realizē konstruktīvi-tehnisko (normatīvo, regulatīvo) funkciju, kas izaicina (mudina) pedagogus izmantot paradigmas konceptu attiecībā uz izglītības ideāla modelēšanu, saprot to kā vadošu ideju kopumu šī procesa projektēšanā un realizēšanā, piemēram, pedagoģijas zinātnieki E. Bondarevska un S. Kuļņevičs izglītības paradigmu saprot kā: „noteiktu izglītības uzdevumu risinājuma modeli”.³⁰

Aplūkojot jēdzienu „zinātniski pētnieciskā paradigma”, „pedagoģijas paradigma”, „izglītības paradigma”, „audzināšanas paradigma” utt. lietojumu, secināju, ka bieži pētījumos tie lietoti ļoti brīvi un dažādos kontekstos, lielākoties – kā zinātniekam pašsaprotami un plašāk nepaskaidroti. Piemēram, Google scholar meklētājprogrammā jēdziens „izglītības paradigma” angļiski – paradigm of education³¹, dažādos savienojumos tika atrasts ~ 1120000

²⁸ Стёпин В.С. *Теоретическое знание*. Москва: 1999. <http://www.philosophy.ru/library/stepin/> skat 12.11.2010.

²⁹ Стёпин В.С. *Теоретическое знание*. Москва: 1999. <http://www.philosophy.ru/library/stepin/> skat 12.11.2010.

³⁰ Кульневич С.В. *Гуманистические стратегии преодоления кризиса (Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания) и Методологические особенности гуманистической философии образования* <http://hpsy.ru/authors/x167.htm> skat. 12.12.2010.

³¹ Paradigm of education http://scholar.google.lv/scholar?hl=lv&q=paradigm+of+education&btnG=Mekl%C4%93t&as_ylo=&as_vis=0 skat. 2010. 12.12.

reizes, bet jēdziens „pedagoģijas paradigma”, paradigm of pedagogy³² ~ 78000 reizes, kas savā veidā liecina, ka arī angļiski runājošo zinātnieku vidū ir izveidojusies tradīcija lietot šo jēdzienu arī attiecībā uz moderno izglītību, turklāt samērā bezrūpīgi aizmirstot pakavēties pie paša izglītības paradigmas jēdziena definēšanas un eksplikācijas. Piemēram, The decline of the modern paradigm in education (Modernās izglītības paradigmas panīkums), Decision Making: New Paradigm for Education (Izšķiršanās: jauna izglītības paradigma), The humanistic paradigm in education (Humānistiskā paradigma izglītībā) un daudzi citi varianti. Vispārējā zinātniski pētnieciskā paradigma, kas ietver galvenās zinātnieku kopienas vērtības, pasaules skatījumu un metodoloģiju, ir cieši saistīta ar izglītības paradigmas noteiksmēm, kas atspoguļojas arī pašu sociāldemokrātisko skolotāju (LSS) un nacionālo skolotāju (LNSS) paustajās tiešajās un netiešajās atziņās. Piemēram, LNSS pārstāvis K. Brēmanis 1926. gada skolotāju kongresā norāda, ka „[...] visam jautājumam par nozarošanos (pēc kuras pamatskolu klases sākt skolēnu diferencēšanu – Ē..V.) pamatos guļ dažādi pasaules uzskati.”³³ Savukārt J. Rainis, skolu reformas komisijas dibināšanas sakarā izteicies, ka „Līdz ar jauno demokrātiskās valsts formu mūsu priekšā nostājas jauni pilsoņu ideāli, diametrāli pretēji monarhistiskās cara valsts prasībām. Vecā skola audzināja valdniekam paklausīgus pavalstniekus, mūsu skolas uzdevums ir uzaudzinaēt pilnvērtīgus pilsoņus – demokrātiskas republikas suverēnas valsts varas nesējus. Šis ideāls prasa pirmkārt, lai ikviens pilsonis spētu valdīt par sevi pats; otrkārt, lai viņš justos atbildīgs ne tikai par saviem darbiem, bet arī par savas sabiedriskās grupas un visas valsts darbību, un treškārt, lai viņš būtu savstarpējās izglītības un solidaritātes jūtu vadīts sabiedrības loceklis.”³⁴

Izglītības zinātnes izpratnē paradigma tiek traktēta kā izglītības sistēmu projektēšanas pamatojumi, idejas un pieejas vai kā izglītības bāzes modeļi un stratēģijas. Šajā interpretācijā paradigmas jēdziens tiek izprasts izglītības, jeb audzināšanas nozīmē un tiek traktēts ar terminiem, kas atspoguļo galveno izglītības virzību, kā arī pedagoģisko mērķu avotus un pozicionēšanas paņēmienus. Tā, piemēram, var tikt izdalītas formējošā un humānistiskā; uz personību orientētā un garīgi orientētā; zinātniski – tehnokrātiskā, humanitārā un ezotēriskā; autoritārā, manipulatīvā un uzturošā; tradīcijas formējošā, tradīcijas attīstošā, uz personību orientētā; tradicionālistiskā, racionālistiskā un humānistiskā; garīgā un laicīgā; pedagoģiskā, andragoģiskā, komunikatīvā un citas paradigmas.

³² *Paradigm of pedagogy*

http://scholar.google.lv/scholar?hl=lv&q=paradigm+of+pedagogy&btnG=Mekl%C4%93t&as_ylo=&as_vis=0
skat. 2010. 12.12.

³³ *Pamatskolu, arodskolu un vidusskolu skolotāju konference 4. un 5. janvārī 1926. gadā*. Audzinātājs. 1926. gads Nr.1. 25.lpp.

³⁴ Liepiņš R. *Valsts pilsoņu audzināšana demokrātijā*. Mūsu Nākotne Nr. 4. 1931., 242.- 243.lpp.

Sintezējot šīs izpratnes pedagoģijas zinātnē tiek piedāvāts šāds paradigmas traktējums: paradigma ir noteikts pētniecisko un izglītības uzdevumu risinājuma standarts.

Lai sistematizētu daudzveidīgos pedagoģijas priekšstatus par paradigmu, nepieciešams atsevišķi izdalīt zinātniskās un izglītības paradigmas.

Zinātniskā pedagoģiskā paradigma - ontoloģiskie un gnozeoloģiskie priekšstati par izglītību un zinātņi, kas nosaka zinātniski-pedagoģiskā pētījuma raksturu, ideālus un normas, kā arī kalpo par pedagoģijas metodoloģisko pamatu.

Izglītības paradigma – pedagoģiskajā sabiedrībā pieņemtu teorētisko un pasaules uzskatu priekšstatu kopums, kas nosaka konkrētas pieejas izglītības un pašas izglītības prakses projektēšanas procesam.

Šīs abas paradigmas izpratnes sakrīt pasaules ainas un filozofiskā pamatojuma plānā, bet atšķiras pēc ideāliem un normām, kas pirmajā gadījumā (Zinātniskā pedagoģiskā paradigma) attiecas uz esošā pētīšanu, bet otrajā (Izglītības paradigma) – uz jābūtības (vēlamā) projektēšanu un realizāciju. Šāds paradigmu dalījums dod pedagogiem tiesības izmantot aplūkojamo terminu tā dažādajos kontekstos.

Paradigmas jēdziena skaidrojošais un prognozējošais potenciāls vispilnīgāk eksplicējas izmantojot paradigmālo analīzi.

Pedagoģijas zinātnes un izglītības paradigmālā analīze ir sava veida augšupvēršanās uz kādu galēju pamatojumu kopumu (aksiomātisko bāzi), kas ir zinātniskās izziņas un pedagoģiskās realitātes pārveidošanas regulators. Par tādu bāzi kalpo: noteikts skatījums uz pasauli cilvēkā un cilvēku pasaulē un izglītībā; noteikta izpratne par cilvēka dabu, viņa vietu un būtību Visumā, izglītības būtību; noteiktu cilvēka īpašību un pazīmju attīstīšanas iespējamības un nepieciešamības atzīšana izglītības procesā, u.c.

Rietumu pedagoģijas paradigma, ko nostiprinājis zinātnisko meklējumu laikmets un miljoni zinātnisko darbu, ir formējies pozitīvisma gnozeoloģisko uzstādījumu un ideālu gultnē, kas atbilstoši regulējis jebkurus zinātniskus meklējumus. Lai arī pedagoģijā zinātniskās darbības modeļi un teoriju uzbūves paraugi ieguvuši dažādas specifiskas iezīmes, tomēr arī tai, tāpat kā citām humanitārajām zinātnēm, par paraugu ir bijusi klasiskā zinātne ar tās dabaszinātniskās izziņas ideāliem.

V. Stepins izdala divus zinātnes pamatu reorganizēšanās ceļus, resp. paradigmas var mainīties 1) uz zināšanu attīstības rēķina zināšanas disciplīnas iekšienē, pētījumu sfērā iekļaujoties jauniem objektiem, kā arī uzkrājoties paradoksiem un problēmām; 2) uz interdisciplināru saikņu rēķina, no vienas zinātnes uz citu pārnēsot disciplināras ontoloģijas, ideālus un pētījumu normas. Attiecīgais uzskats pamato šādas paradigmu maiņas

priekšnoteikumu analīzes iespējas, bet divi piedāvātie paradigmu maiņas scenāriji ļauj to aplūkot gan šauri pedagoģiskā (1.), gan vispārzinātniskā (2.) šķērsgrīzumā.

Atkarībā no zināšanu sistematizācijās līmeņa tiek izdalīti trīs zinātniskās pasaules ainas tipi: 1) vispārējā pasaules aina, kura apzīmē sistematizācijas horizontu zināšanām, kas iegūtas visās zinātnēs, formē visaptverošu Visuma, dzīves, sabiedrības un cilvēka skatījumu; 2) pasaules aina, kas sistematizē zināšanas konkrētā zinātnes sfērā (dabas zinātnēs, sociālajās zinātnēs); 3) speciālā zinātniskā pasaules aina – disciplinārā ontoloģija, jeb pētāmās realitātes aina (pētāmā realitāte ir universa fragments, ko pēta attiecīgā zinātne un kas veido šīs zinātnes pētījumu priekšmetu). Tāpēc vispārzinātniskos paradigmu maiņas priekšnoteikumus pedagoģijā vajadzētu meklēt iespējamajās vispārējās pasaules ainas izmaiņās un humanitāro zinātņu pasaules ainas izmaiņās (izpratnes par cilvēku izmaiņās).³⁵

Pedagoģijas pētījumu objekts ir nevis cilvēks (cilvēku pēta psiholoģija u.c. zinātnes), bet viņa audzināšana (apmācība, izglītošana), tomēr zinātniskos priekšstatus par audzināšanu lielā mērā nosaka tas cilvēka tēls, kas tieši vai netieši eksistē zinātnē, kas sniedz priekšstatu par savstarpējām sakarībām izmaiņās psiholoģijā un pedagoģijā.

Tiek uzskatīts, ka mūsdienu prioritāte izglītības jomā ir humānisms (kā izglītības mērķis un subjekts priekšplānā izvirzās cilvēks) un demokrātija (visiem izglītībā tiek nodrošinātas vienādas iespējas, lai garantētu ikviena cilvēka vispilnīgāko realizāciju).³⁶ Izglītības uzmanības centrā beidzot ienāk cilvēks, kas ne tikai iegūst zināšanas, bet arī izzina un veido kultūru. Priekšstatu par audzināšanu kā par procesu, kurā formējas sociāli noderīgas īpašības nomaina priekšstats par audzināšanu kā jēgveidojošu procesu, kultūras vērtību interiorizācijas procesu nomaina audzināšanas subjektu vērtību un jēgu līdz-transformācijas process, u.c. Informāciju iegaumējošā skolēna tēls pakāpeniski nomainās ar tāda skolēna tēlu, kas atpazīst un pavairo zināšanas un izpauž sevi šajā procesā kā personību, dzīvesdarbības un mācību subjektu. Pedagoģijas zinātne pakāpeniski atsakās no idejas, ka apmācības process ir zināšanu iegūšana, kura rezultējusies „dvēseles nabadzīgošanā uz informatīvas iedzīvošanās rēķina”, tā vietā piedāvājot apmācību kā sfēru, kurā „tiek izaudzēta pieredze būt par personību”, apmācību kā „dvēseles paaugstināšanos mācību materiāla apguves gaitā, kas pamodina tās snaudošos spēkus, palīdzot atcerēties savu radošo dabu”.³⁷

Modernā pedagoģijas terminoloģiskā aparāta attīstība liecina par interdisciplināru saikņu pastiprināšanos ar psiholoģiju, no kuras pedagoģija saņem sava veida „paradigmālās vakcīnas”. Par to liecina tādu attiecīgu terminu īpatsvara palielināšanās pedagoģijā kā –

³⁵ Кревский В. *Воспитание или образование*. Педагогика. 2001. No.3.

³⁶ Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. – 6. lpp.

³⁷ Стёпин В.С. *Теоретическое знание*. Москва: 1999. <http://www.philosophy.ru/library/stepin/> skat 12.11.2010.

„personība”, „subjekts”, „individualitāte”, „vērtība”, „jēga”, „attīstība”, „atbalsts” u. tml.³⁸ Par citu pedagoģisko paradigmu maiņas aspektu liecina paaugstināta pedagoģu interese par teoriju pamatojumu un filozofiskiem jautājumiem, kā arī pretrunu un problēmu uzkrāšanās, kur kā galvenās jāmin zinātnes un prakses neatbilstība, jēdzieniski – terminoloģiskās vienotības neesamība, nespēja izpētīt un izskaidrot daudzas parādības ar pedagoģijā eksistējošajām metodēm un terminoloģisko aparātu.

Pedagoģijas vēstures pētījumos būtiska nozīme ir pedagoģijas vēstures teorētiķu J. Herbsta³⁹, H.-E. Tenorta⁴⁰, (Heinz – Elmar Tenorth), M. Depāpes⁴¹ (Marc Depaepe), G. Bēmes (Günther Böhme), I.Ķesteres atziņām par atšķirīgām pedagoģijas vēstures pētniecības paradigmu pieejām pētāmajām vēstures parādībām. M. Depāpe uzsver, ka izglītības paradigmas jēdzienu nevajadzētu pārspīlēti lietot attiecībā uz katrāmniecīgām vai potenciālām izglītības sistēmas izmaiņām.⁴² Analizējot situāciju postpadomju pedagoģijas vēstures pētniecības telpā, viņš atzīmē, ka „[...] paradigmu maiņu rosināja kultūras revizionisms: ideju vēsture tika nomainīta ar pedagoģijas sociālās vēstures postulātiem, kas marksistiski - ļeņinistiskās epistemoloģijas ietvaros pagātni vērtēja kā neizbēgamu un nepieciešamu attīstības procesu, kas ved uz sociālistisko sabiedrību.”⁴³ M. Depāpe uzsver, ka pētījumam pedagoģijas vēsturē nedrīkst tikt izvirzīta obligāta prasība būt ekonomiski izdevīgam un tūlītēji praktiski pielietojamam, šādas prasības pedagoģijas vēstures pētījumu ierobežo, tāpēc viņš uzskata, ka „[...] no kultūrkritiskā viedokļa distances, pētījums izglītības vēsturē (arī pedagoģijas vēsturē) izvirza mērķi iziet viņpus moderno laiku īsredzības, ieliekot to ģenēzi garumgarā stāstā, kurā, iespējams, ir paradoksi”⁴⁴, lai gan tādējādi iegūtās zināšanas var nebūt tūlītēji praktiski izmantojamas.

Balstoties arī uz J. Herbsta un H.-E. Tenorta prasību pētīt [pedagoģijas vēstures] paradoksus „jaunajā” pedagoģijas „kulturālajā” vēsturē no iekšpuses – nevis ar

³⁸ Стёпин В.С. *Теоретическое знание*. Москва: 1999. <http://www.philosophy.ru/library/stepin/> skat 12.11.2010.

³⁹ Herbst J., *The History of Education: State of the Art at the Turn of the Century in Europe and North America*, Paedagogica Historica, XXXV (1999) p 737–747

⁴⁰ Tenorth, H., Hochschulzugang und gymnasiale Oberstufe in der Bildungspolitik von 1945-1973. Zur Genese und pädagogischen Kritik der ‚Gymnasialen Oberstufe in der Sekundarstufe II‘. Bad Heilbrunn 1975

⁴¹ Depaepe M., *Nenozīmības īpatnības. Pedagoģijas vēsture skolotāju izglītībā*. Spring University. Teacher of the 21st Century: Quality education for Quality teaching. May 2–3, 2008, 14.-24.; M. Depaepe & F. Simon. Is there any Place for the History of “Education” in the “History of Education”?

A Plea for the History of Everyday Educational Reality in- and outside Schools, Paedagogica Historica, XXXI (1995) 9–16.

⁴² Depaepe M., *Nenozīmības īpatnības. Pedagoģijas vēsture skolotāju izglītībā*. Spring University. Teacher of the 21st Century: Quality education for Quality teaching. May 2–3, 2008, 14.-24.

⁴³ Depaepe M., *Nenozīmības īpatnības. Pedagoģijas vēsture skolotāju izglītībā*. Spring University. Teacher of the 21st Century: Quality education for Quality teaching. May 2–3, 2008, 14.-24.

⁴⁴ Depaepe M., *Nenozīmības īpatnības. Pedagoģijas vēsture skolotāju izglītībā*. Spring University. Teacher of the 21st Century: Quality education for Quality teaching. May 2–3, 2008, 14.-24.

konceptualizēšanu un strukturām, ietvariem no ārpuses⁴⁵, t. i., vēstures vai socioloģijas modeļiem, kā arī krievu kultūras vēstures metodologu A. Gurēviča, J. Lotmana un G. Belajas idejām par dažādām vēsturnieka pozīcijām attiecībā pret pētāmo priekšmetu, šajā pētījumā īpašu vērtību ieguvusi atziņa par pētījumu „no iekšpuses” kā arī no „mazā cilvēka” pozīcijām. Aplūkojot Latvijas skolotāju profesionālo organizāciju darbību Latvijā 20. gs. 20. - 30. gados „no ārpuses”, no mūsdienu zinātnes pozīcijām, no novērotāja viedokļa, kas ieņem ārpus šī laika esoša zinātnieka pozīciju attiecībā pret pētīšanas objektu, jāsaprot, ka šis viedoklis nav objektīvs, bet ir subjektīvs skatījums caur noteiktas zinātniskas koncepcijas prizmu „brillēm”, kas uzspiež pētāmajam objektam savus izturēšanās noteikumus, kā rezultātā konkrētās paradigmas „tīkls” var nenotvert visus pieejamos faktus vai tos pat deformēt. Tāpēc šādam pētījumam jābūt pietiekami piesātinātam ar pētīšanas metodēm „no iekšpuses”, no pašu vēsturiskā procesa dalībnieku pozīcijām, pētāmās sabiedrības cilvēku pozīcijām.⁴⁶ „Kāda vēsture ir īstenībā (patī par sevi) mums nav dots zināt; rekonstruējot vēsturi mēs to konstruējam, mēs redzam to no tagadnes laika, tātad ienesam pagātnes ainā savu skatījumu uz vēsturi.”⁴⁷ Tādējādi pētnieciskā situācijā „reāli norisošu procesu” mēs lielā mērā aizstājam ar modeli ko radījis „tagadējs norises liecinieks.”⁴⁸ Citu pedagoģijas vēstures pētnieka subjektivitātes aspektu izsaka „elites” - zinātnieku, jeb oficiālās kultūras un neoficiālās, jeb tautas kultūras pretnostatījums. Lielākoties arī izglītības vēstures pētnieka „acu priekšā” pagādās kādu izcilu pedagogu vai izglītības un kultūras darbinieku domas rakstu vai runu veidā, kas tad arī tiek pasludinātas par tajā laikā pastāvošo un visizplatītāko viedokli. Tomēr šis viedoklis iespējams fiksēts tikai tāpēc, ka attiecīgajā laika periodā pastāvēja šī elitārā viedokļa dominances paradigma. Problēma slēpjas apstākļī, ka līdzšinējā „[...] kultūras vēstures izpētes tradīcija kultūru uzskatīja par elites sasniegumu un tās darbības galaproduktu, kas pēc tam populārā un vulgarizētā veidā izplatījās plašākos sabiedrības slāņos, kas to pasīvi piesavinājās.”⁴⁹ Vēstures metodologu vidū pastāv uzskats, ka adekvātam vēstures pētījumam iespēju robežās jāpievēršas arī pētāmā laikmeta kultūras zemākajiem, t. sk. neformālajiem plastiem, bez kuru izpratnes nav iespējams iegūt pilnīgu laikmeta ainu un saprast unikālu kultūras veidojumu un parādību ģenēzi.⁵⁰ Tāpēc būtiski ir atklāt attiecīgā kultūrvēsturiskā perioda cilvēku (dalībnieku) attieksmi pret pētāmo problēmu, attieksmi, kura daudzējādi vai

⁴⁵ Дерапе М., *Ненормативная педагогическая история: педагогическая история в педагогике*. Spring University. Teacher of the 21st Century: Quality education for Quality teaching. May 2–3, 2008, 14.-24.

⁴⁶ Гуревич А. Я. *Социальная история и историческая наука*. Вопросы философии. 1990. № 4. С.31.

⁴⁷ Гуревич А. Я. *Исторический синтез и школа «Анналов»*. М., 1993. С. 15.

⁴⁸ Лотман Ю. М. *Культура и взрыв*. М., 1992. С. 33.

⁴⁹ Гуревич А. Я. *Социальная история и историческая наука*. Вопросы философии. 1990. № 4. С. 34.

⁵⁰ Беляя Г. *Срыв культуры: нераспознанное поражение*. <http://magazines.russ.ru/voplit/2003/1/bel.html> skat 10.11. 2010.

pamatā noteica šo cilvēku sabiedriskās aktivitātes raksturu.⁵¹ Tāpēc šādos kultūrvēsturiskos pētījumos pētnieks vienkārši var ļaut runāt pētāmajam laikmetam un tā līdzdalībniekiem. Tādējādi pētījuma stratēģijas virzienu fokusēšana ne tikai uz ievērojamākajiem Latvijas pedagogiem, bet arī uz ierindas skolotājiem, pedagogiem un izglītības darbiniekiem un viņu ikdienu ir ļāvusi tieši ievērot un atklāt demokrātiskās izglītības paradigmas esamību ne tikai izglītības politikas un pedagoģisko ideju nesēju elites (K. Dēķens, A. Vičs) līmenī, bet arī t.s. „ierindas pedagogu” vidū, kas liecina par īsā laika posmā notikušām radikālām un visaptverošām izmaiņām visā Latvijas izglītības politikā un pedagoģisko ideju attīstībā – par izglītības paradigmu maiņu.

Izglītības paradigmu maiņas aspektu analīze atklājas latviešu pedagoģijas zinātnieces, habilitētās doktores A. Šponas uzskatos: „Latvijā 20. gadsimts ir vēsturiski vētrains attīstības laiks. Daudzkārt mainījusies sabiedrības pārvalde, izveidojusies neatkarīga valsts ar saviem ideāliem, tad tā zaudēta, un atkal atgūta valstiska neatkarība. Līdz ar vēsturiskām, ekonomiskām, politiskām izmaiņām vienmēr mainījusies audzināšana, tās mērķis un līdzekļi. Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju veidojusies audzināšanas sistēmā, kuras mērķis bija sabiedrība, bet cilvēks – vispusīgi harmoniski attīstīta personība – veidota kā līdzeklis, kam jānodrošina sabiedrības attīstība. Tagad veidojas paaudze, kuras vērtības un ideāli saistīti ar demokrātisku sabiedrību, kuras augstākā vērtība ir humāna personība – viņas brīvība, patstāvība (autonomija) un atbildība kā tās kodols. Tātad mēs esam aculiecinieki kā mainās audzināšanas paradigma.”⁵² Zinātniece reflektē arī par tiem faktoriem, kuri nosaka audzināšanas paradigmu maiņu:

- a) ražošanas organizācija, tās tehnikas un tehnoloģiju līmenis;
- b) telekomunikāciju, informācijas tehnoloģiju attīstība un pieejamība (šāda strauja informācijas pieauguma apstākļos nepieciešams mācīties visu mūžu - mūžizglītība);
- c) vēstures apzināšanās, tagadnes izpratne un orientācija uz nākotni (sabiedrības attīstības stratēģija);
- d) kultūras daudzveidības apzināšanās un tās ietekme uz sabiedrības vides attīstības stratēģiju;
- e) darbaspēka un preču starpvalstu pārvietošanās brīvība, kas izraisa internacionalizāciju un globalizāciju, īpaši Latvijai, patlaban kā Eiropas Savienības dalībvalstij;
- f) zinātnes attīstība, mūsdienās eksakto, sociālo un humanitāro zinātņu integrācija;

⁵¹ Гуревич А. Я. *Теория формаций и реальность истории.* / Вопросы философии. – 1990. № 11 С. 38.

⁵² Špona A. *Audzināšanas process teorijā un praksē.* Rīga, RaKa, 2004. 51.lpp.

g) valsts likumi un politiskā virzība.⁵³

Latviešu pedagoģijas zinātnieks, profesors J. Anspaks, runājot par pedagoģijas idejām Latvijā⁵⁴, atzīmē, ka „pretstatā tālaika valdošajiem izglītības postulātiem un iesīkstējušiem stereotipiem audzināšanas teorijā un praksē 19. gs nogalē un 20. gs. pirmajos gadu desmitos rodas daudzi jauni pedagoģijas virzieni. Katrs no šiem virzieniem asi kritizē tālaika skolu un dominējošo pedagoģijas koncepciju nespēju rezultatīvāk organizēt pedagoģisko procesu un iedarboties uz personības apziņas un uzvedības veidošanos. Nolieciet citas teorijas, jauno pedagoģijas virzienu pārstāvji savu doktrīnu pedagoģijā atzīst par „vienīgo zinātnisko”, pamatu rodot filozofijas vai socioloģijas virzienos (kantiānisms, hēgelisms, personālisms, neotomisms, pozitīvisms, pragmatisms, anarhisms, sociālisms, u.c.), jaunie pedagoģijas virzieni saaužas ar sava laikmeta dzīves norisēm, skolu reformām un audzināšanas pieredzi. Plašu popularitāti pasaulē iegūst jaunās skolas, jeb jaunās audzināšanas strāva (E. Demolēns, A. Ferjērs u.c.), eksperimentālā pedagoģija (E. Meimanis, E. Torndaiks, V. Vunts), mākslas pedagoģija (Dž. Raskins, E. Zalvirks), sociālā pedagoģija (P. Natorps), darbības pedagoģija (V.A. Lajs), darba skola (Dž. Djūijs), kultūrpedagoģija (G. Keršenšteiners, T. Lits, E. Šprangers u.c.), personības pedagoģija (V. Šterns, E. Linde, H. Gaudigs) u.c. Latvijā plaši izplatās Ž.Ž. Ruso un Ļ. Tolstoja proponētā brīvās audzināšanas koncepcija, paužot rūpes par bērnu individuālās savdabības un radošo spēju attīstību, par sensorās kultūras kopšanu (E. Keija, M. Montessori u.c.).”⁵⁵ Šis jauno pedagoģisko ideju strāvojumu rašanās pamatojums ļoti lielā mērā, iespējams, meklējams arī Z. Freida psiholoģijas zinātnes apvērsumā 20. gs. sākumā – daudzus faktus un problēmas psiholoģijā sākot skaidrot ar bezapzinātā koncepta klātesamību, kas ir radikāls izrāviens humanitārajās zinātnēs un, sniedzot jaunu izpratni par cilvēka psihi, raisa jaunas iespējas arī pedagoģijā.

J. Anspaks uzskata, ka „lai gan jebkura klasifikācija ir nosacīta, tomēr pēc savas pedagoģiskās virzības un galvenajām funkcijām šos visai atšķirīgos pedagoģijas virzienus var iedalīt divās grupās. Pirmajā grupā ietverami tie virzieni, kuru ideologi pedagoģiskajā darbībā akcentē sabiedriskās intereses, prasa izglītību un audzināšanu pakļaut sociālajam pieprasījumam, mācību un audzināšanas mērķi redz indivīda socializācijā (sociālā pedagoģija, pilsoniskās audzināšanas teorija, dažādi sociālistiskās pedagoģijas strāvojumi u.c.). Turpretī otrajā grupā ietverti tie virzieni, kuru ideologi uzsver personību, tās dabisko dotumu, spēju, tieksmju, interešu un vajadzību attīstību (brīvās audzināšanas teorija, personības pedagoģija, eksperimentālā pedagoģija u.c.). Pēc idejiski politiskās virzības lielāko grupu virzienus apvieno plašais reformistiskās pedagoģijas strāvojums. Sociālistiski orientētos strāvojumus

⁵³ Cit. pēc Špona A. *Audzināšanas process teorijā un praksē*. R., RaKa, 2004. 52.lpp.

⁵⁴ Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 476 lpp.

⁵⁵ Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 134. lpp.

pedagoģijā apvieno otrā grupa, kurā jau kopš 19. gs. beigām spēcīgākā un radikālākā ir marksistiski ievirzītā pedagoģija.”⁵⁶ Ja arī J. Anspaka pedagoģisko strāvojumu un virzienu iedalījumā neparādās paradigmas jēdziens, tomēr tā klātbūtne nojaušama, kad viņš piedāvā „[...] šos visai atšķirīgos pedagoģijas virzienus var iedalīt divās grupās.”⁵⁷ Šajā gadījumā kā iedalījuma pamats ņemts pedagoģiskā virzība un galvenās funkcijas, kā rezultātā iegūti divi loģiski pretrunīgi (kas nenozīmē, ka obligāti saturiski pretrunīgi) pedagoģiskie virzieni – sabiedriski orientētais un uz personības attīstību orientētais, kas nozīmē, ka katrs no šiem virzieniem akcentē savu audzināšanas un izglītības pusi. Iegūtā atziņa ļauj izdarīt secinājumu, ka arī prof. J. Anspaks savā veidā izdala šīs divas izglītības koncepcijas, kas ir iniciācijas un formēšanās bāze dažādiem pedagoģiskajiem strāvojumiem un kuru analīzei dziļāk viņš savā darbā nepievēršas. Turpinājumā autors izsaka domu, ka „ceļš uz jaunu teorētisku orientieru izstrādi Latvijā nesaraucjami saistās ar šo dažādo koncepciju apguvi un izvērtēšanu. Caur šo koncepciju prizmu tiek analizēta izglītības un audzināšanas prakse Latvijā, norit pedagoģisko vērtību pārvērtēšana, noraidot novecojušos izglītības un skolas modeļus, izstrādājot jaunas teorētiskās izstrādnes to pārbaudei praksē. Tāda ir arī 1905. gadā izstrādātā jaunā skolu programma „Mūsu tautskola”.”⁵⁸

Pedagoģijas doktore L. Geikina, pētot mūsdienu audzināšanas paradigmu antropoloģiskos aspektus, par pamatu ņemot 12. klašu audzinātāju interviju rezultātus, uzsver audzināšanas vērtīborientēto jeb paradigmālo būtību: „Nereti izglītības reformas bremsē skolotāju neprasme apzināties savus antropoloģiskos uzskatus un saskaņot tos ar sabiedrības noteiktajiem uzskatiem.[...] Pārāk maz uzmanības pedagoģijas studiju programmās tiek pievērsts izglītības filozofijas un pedagoģiskās antropoloģijas jautājumiem.”⁵⁹ Audzināšanas dziļākos jēgas slāņus nosaka gan vispārējās, gan izglītības paradigmas. „Mainoties paradigmai, mainās arī audzināšanas mērķi, audzināšanas filozofija, audzināšanas saturs, metodoloģija, metode, līdzekļi, paņēmieni, audzinātāja radītie apstākļi (nosacījumi) un rezultāti. Ikviens audzinātājs ir noteiktas paradigmas īstenotājs.[...]”⁶⁰ Šis skatījums sakrīt ar šajā pētījumā izvirzīto koncepciju par vispārfilozofisko un izglītības paradigmu korelāciju, kā arī norāda uz pasaules ainas paradigmālo pamatu apzināšanās problemātiskumu.

⁵⁶ Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 134., 135. lpp.

⁵⁷ Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 135. lpp.

⁵⁸ Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 135. lpp.

⁵⁹ Geikina L. *Audzināšanas paradigmu antropoloģiskie aspekti*. Ceļš. Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 67.lpp.

⁶⁰ Geikina L. *Audzināšanas paradigmu antropoloģiskie aspekti*. 67.lpp.

Pēc aplūkotā teorētiskā materiāla skaidri redzams, ka paradigmas jēdziens ir dziļi iesakņojies modernās pedagoģijas zinātnes sfērā un tiek lietots bez īpašiem paskaidrojumiem, kā pašsaprotams pedagoģijas zinātnes koncepts.

Ir vairāki acīmredzami iemesli, kāpēc jāsecina, ka dziļākā paradigmas aisberga daļa parasti paliek nesaskatāma. Pirmkārt, tas ir jautājums kā liela pedagoģijas zinātnieku kolektīva daļa vienojas par darbības kritērijiem, virzību un mērķiem, t.i., piemēram, kāds ir šis vienošanās un savstarpējās sapratnes pamats? Kāpēc katrs atsevišķs pedagoģijas zinātnieku kolektīva loceklis nepaliek pie kāda atsevišķa viedokļa, kas viņiem nekad neļautu saprasties? Cik lielā mērā šis vienošanās ir apzinātas vai neapzinātas? Reti kurš pedagogs vai izglītības darbinieks atskārtīs, ka, ja tik pašsaprotami ir nostāties viņa izvēlētajās ideoloģiskās platformas pusē, kāpēc citiem tik pat pašsaprotama izskatās otrā puse vai vēl kāds cits invariants? Turklāt, lai arī cik veiksmīgas un progresīvas izglītības programmas tiktu sastādītas, nav izdarāmi acīmredzami secinājumi par to cik lielā mērā šīs labās idejas ierindas pedagogi spējuši realizēt ierindas mācību iestādēs vai arī – cik ātri (vai lēni) šīs idejas no centra sasniegušas perifēriju, t.i. bijušas dzīvotspējīgas un ilgtspējīgas? Vai galu galā pedagoģiskā teorija atbildusi vai neatbildusi praksei? Un kā reālā laikā kvalitatīvi (kvantitatīvi vienkāršāk) izmērāms pedagoģijas zinātnieku teorētiski – praktiskais devums tautas izglītošanā? Tāpēc jāsecina, ka citkārt šim paradigmas koncepta lietojumam pietrūkst T. Kūna, A. Dugina vai V. Stepina komplicēto uzskatu, ka visplašākajā nozīmē paradigma pati par sevi neparādās un nepakļaujas refleksijai, bet vienmēr paliekot aiz kadra strukturē realitāti, uzstādot cilvēciskās domāšanas un cilvēciskās esamības pamata fundamentālākās proporcijas. Biežāk pētījumos neapdomīgi tiek uzsvērtas paradigmu maiņas apzināmās dimensijas, neievērojot nekonceptualizējamus, bezapzinātos un nereflektējamus paradigmu ģenēzes vai paradigmu maiņas cēloņus. Pēdējie uzstādījumi ļauj uzdot arī jautājumu - cik lielām mērā paradigmu tapšanu un maiņu iespējams apzināt, ietekmēt un vadīt (menedžēt)? Vai, ja tās, vismaz savos sākumposmos un cēloņos ir ļoti sarežģītas, komplicētas un balstītas neapzināmās struktūrās – norisinās nepieciešami un „neglābjami”, kad zinātniskā situācija un zinātnieku kopienas šai nepieciešamībai skaitās nobriedušas? Atbilde ir tāda, ka paradigmas netiek izdomātas, kā arī tās neatklāj un tūlīt neuzdod sabiedrībai (t.sk. arī zinātnieku kopienām) kāds īpašs cilvēks vai zinātnieks, drīzāk – šis zinātnieks izsaka ilgstošā laika periodā nobriedušo un izkristalizējošo visas zinātnieku kopienas viedokli, kas „no apakšas, dzīlēm” jau sen pacietīgi veido jauno paradigmu un iniciē paradigmu maiņas procesu – zinātnes revolūciju. Jautājuma otrās daļas akcentēšana liek domāt, ka pētniekam konkrētas paradigmas tapšanu vai paradigmu maiņu ļoti grūti (ja ne neiespējami) konstatēt atrodoties šī procesa iekšienē, bet iespējami un vieglāk šo procesu pētīt un analizēt no zināmas vēsturiskas distances.

Tā kā pētījuma loģika pieprasa, lai virzība notiktu no vispārīgākā uz atsevišķo, nav iespējams izvairīties no pieskāšanās jautājumiem, kas nedaudz iziet ārpus pētījumam nospraustā laika posma, ģeogrāfiskās vides un zinātniskās sfēras.

Politekonomiskā un sociālā situācija Latvijā īsi pēc neatkarības iegūšanas 1918. gadā ir ļoti labila un skaidri ir saskatāma robežšķirtne starp pagātņi un tagadni. Risinot likumsakarīgu zinātnes revolūciju un paradīgu maiņu problēmas vispār, T. Kūns mazāk ievēro tos atsevišķos gadījumus, kad pārmaiņu process zinātniskajā kopienā tiek inspirēts politiski un institucionāli, vai pārmaiņas mākslīgi (varmācīgi) tiek ierobežotas no represīviem politiskajiem orgāniem. (Ko savukārt uzsver A. Špona un J. Anspaks) Lai arī patstāvīgas izglītības politikas ieceres Latviešu inteliģences, t.sk. skolotāju vidū, pastāvējušas jau kopš jaunlatviešu laikiem un arī atsevišķu skolotāju, atsevišķos gadījumos realizētas, tomēr 1918. gada robežšķirtne ir acīmredzams pārrāvums starp Krievijas impērijas realizēto izglītības politiku un jaunās Latvijas izglītības politiku, kuras iedīgļi manāmi jau pirms 1905. gada dramatiskajiem notikumiem, bet, piemēram, 1905. gada 10. novembrī rezultējas līdz tam lielākajā revolucionāro skolotāju sapulcē - skolotāju kongresā, kurā piedalījās apmēram 1500 skolotāju: „Kongress atklāti nostājās uz revolucionāras platformas, pieņemdam rezolūcijas sociāldemokrātu partijas garā. Kongresa dalībnieki tās uzņēmās ieviest dzīvē; īpašam birojam bij sekot, ka rezolūcijas izpilda. Represijas paredzot, biroja locekļu vārdus npublicēja: tie bija Zeļenko, I. Rītiņš, J. Celms, V. Dermanis, Rainis, J. Asars, Juris Kalniņš ar kundzi, Cielēna kundze, Rītiņa kundze, mācītājs J. Rozēns, J. Dāvis”.⁶¹ Pirmā pasaules kara laikā, kad „liela daļa no latviešu tautas aizvazāta uz Krieviju un izkaisīta pa visu lielo pasaules valsti”⁶², kad tur dibinās bēgļu apgādāšanas komitejas, kuras koordinē Centrālkomiteja Pēterpilī. Latviešu bēgļu bērniem neilgā laikā tika ierīkotas ap simts skolas, kurās mācījās apmēram 25 000 bērnu. Šīm skolām bija īpašs raksturs, jo tās tika atvērtas uz 1914. gada 1. jūlija privātskolu likuma pamata, pēc kā skolas uzturētājam bija tiesības noteikt mācību programmu un mācību valodu. Vienīgie obligātie priekšmeti šajās skolās bija reliģija un krievu valoda un tā, kā arī Krievijas vēsture un ģeogrāfija jā māca krievu valodā. Tā kā skolu uzturētājs bija bēgļu apgādāšanas komiteja, tad, „saprotams tās atzina, ka latviešu bēgļu skolās māca latviešu valodā. Pēc ilgāka laika latviešu skolās atkal reiz sāka mācīt latviski. Bet tikai bēgļu skolās. Vidzemē tāda dīvainība, ka pašu vidzemnieku skolās pilnā mērā valda vēl krievu valoda, bet kurzemnieku bēgļu bērnus īpašās skolās māca latviski.”⁶³ Tā kā šajā laikā Maskavā bijis daudz latviešu skolotāju un citu sabiedrisko darbinieku, tad bēgļu apgādāšanas

⁶¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 7. lpp.

⁶² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.*, 13.lpp.

⁶³ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.*, 13.lpp.

Centrālkomiteja Maskavā 1915. gada 27. novembrī nodibināja Kultūras biroju, kura valdes vēlēšanās (latviešu kultūras darbinieki jau toreiz sāka šķelties labējos un kreisajos) nolēma turēties pie līdzsvara principa: „Centrālkomiteja dod 2 pārstāvjus, no citām organizācijām ņemami 8, tā kā ikkatrā pusē iznāk pa 5. Pirmajā valdes sastāvā nāk Z. Meijerovics, V. Siliņš, P. Dauge, M. Skujenieks, V. Bastjāns, R. Bīlmanis, A. Ķeniņš, P. Dāle, A. Briedis un K. Skalbe.”⁶⁴

Konkrētajos piemēros skaidri atklājas divas jaunas izglītības koncepcijas, kuras iezīmē pāreju no vecās skolas uz demokrātiskās skolas paradigmu un piesaka savu esamību Latvijā galvenokārt pateicoties karos un diplomātiskajā laukā izcīnītajai valstiskajai neatkarībai un demokrātijas ideālu iedzīvināšanai jaunās valsts politiskajā kultūrā. Tās ir nacionālā un t.s. sociāldemokrātiskā izglītības (arī kultūras un politikas) koncepcijas, kuras lielā mērā institucionāli pārstāv Latvijas Skolotāju savienība (sociāldemokrātiskie, kreisie skolotāji, turpmāk LSS) un Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība (nacionālie, labējie skolotāji, turpmāk LNSS). Jaunās demokrātiskās izglītības paradigmas apstākļi ir šo abu paralēlo izglītības koncepciju un tātad vēlāk arī abu lielāko skolotāju profesionālo organizāciju pastāvēšanas iespējas politiskais un idejiskais garants.

Nacionālā idejiskā platforma, jeb nacionālā koncepcija pastāvējusi visos vēsturiskajos laika periodos visās nacionālās valstīs jau krietni pirms mūsu ēras. Viena no galvenajām nacionālajām atšķirībām un nacionālās identitātes nesējām ir valoda. Latviešu politiķis un valstsvīrs Miķelis Valters (1874-1968), latviešu politiskā nacionālisma iedibinātājs, vienkārši, bet pamatoti atzīmējis, ka korelācijā starp valodu un, piemēram, nacionālās pedagoģijas ideju nav nekādu mistikas elementu, vienkārši – lielākajai tautas daļai, un sevišķi arī pētāmajā laika posmā Latvijā, kad konkrēta cilvēka izglītībai bieži nebija atvēlēts sevišķi daudz laika (trīs ziemas), visvienkāršāk un produktīvāk zināšanas apgūt ir dzimtajā valodā: „Kā varēja attīstīties mūsu apstākļos pretnacionāli virzieni, tas paliek gandrīz nesaprotams, un arī Sk. (Marģers Skujenieks – Ē.V.) savā grāmatā nebeidz pie šī jautājuma nobrīnīties. Nav vajadzīga nedz dziļāka teorētiska pārdomāšana, pietiek vienīgi ar to, ka kultūras cilvēks nostājas uz visiem saprotama skaidra stāvokļa, seko savam instinktam, ja ne politiskiem vērojumiem, un tad nevar iedomāties tādu kultūras cilvēku, kas varētu sākt aizstāvēt tautas pašnāvību, jo tāda pašnāvība trāpītu vissāpīgāk taisni to nemantīgo tautas daļu, kurai sava tauta, valoda un māksla ir no vislielākā svara. Tā nevar bez garīga stipruma cerēt sasniegt labklājību, un tāpēc nacionāla apspiešana aizgriez tai ceļu uz cilvēcīgu dzīvi, jo tā piespiež sevišķi šo tautas daļu apmierināties ar sīkām kultūras druskām. Tai nav iespējams svešā valodā ar tādiem

⁶⁴ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 7. lpp.

panākumiem tikt uz priekšu kā mātes valodā.”⁶⁵ Viņš pilnīgi pamatoti uzsver, ka „tautas valodas panīkšana nozīmē kulturelu zaudējumu, jo ar viņu zūd liela garīga pasaule, milzīgs atziņu krājums. [...] ar valodu iet bojā arī daudz citi īpatnējās attīstības garīgie ieguvumi, arī citas nozares intelektuālā radīšanas darbā, jo visas tās plūst no viena avota: no tā īpatnējā rakstura, kas radīja tautas valodu un kas atrada šai valodā savu raksturu.”⁶⁶ Jau M. Valtera pieminētajā un analizētajā Marģera Skujenieka (1886-1941), kurš bija arī 1915. gada 27. novembrī nodibinātā Kultūras biroja sākumsastāvā, 1913. gadā izdotajā grāmatā „Nacionālais jautājums Latvijā”, mēģināts definēt un aptvert jēdzienu „tauta”: „Kopīgā kultūra ir līdzeklis, ar kuru kopīgā tautas vēsture veido tautas raksturu, un kopīgā valoda ir ierocis, ar kuru darbojas kopīgā kultūra.”⁶⁷ Bet šeit arī skaidri saskatāms, ka nacionālā koncepcija ir vispārpieņemta idejiskā platforma jau labu laiku pirms Latvijas neatkarības iegūšanas 1918. gadā: „Citu mazo tautu panākumi un ieguvumi var būt par ķīlu tam, ka arī latviešiem izdosies novērst kulturālo attīstību traucējošos apstākļus. No nievātās zemnieku kārtas izaugusi latviešu tauta. Viss tek un mainās. Tas rada pašāvēību un pārliecību, ka nākotne radīs tautas attīstībai labvēlīgus apstākļus.”⁶⁸

Lai arī skolotāji un pedagoģiskie darbinieki, jau 1915. gadā sāka dalīties labēji un kreisi noskaņotos strāvojumos, K. Dēķens LSS (tātad nosacīti kreiso skolotāju) darbības pārskatā nekur nenorobežojas no nacionālā jautājuma pedagoģijā, bet uzsver tā risināšanu kā būtisku visas latviešu skolotāju kustības mērķi. Pēterpils latviešu pedagoģiskās biedrības memorandā (kas cieši sasaucās ar M. Valtera un M. Skujenieka postulātiem) ar kuru šīs biedrības pārstāvju delegācija Fr. Adamovičs, J. Ķempis, G. Odiņš un K. Tīfentāls vērsušie pie toreizējā tautas apgabala ministra Manuilova teikts: „Patlaban pārdzīvojamais lielais brīdis uzliek nopietnus pienākumus it visiem Krievijas pilsoņiem, tā tad arī Latvijas skolotājiem un izglītības darbiniekiem. Ja vecā valdība pat krievu tautai lika dažādus kavēkļus ceļā uz gaismu un izglītību, tad latviešu tautai to cēla daudz vairāk. Sākot ar 80-tiem gadiem Baltijā vesta stipra rusifikācijas politika, kas atstājusi nevēlamu iespaidu gan uz tautas izglītību, tiesībām un tikumību, gan arī uz zemes saimniecisko stāvokli. 80-to gadu sākumā, kad latviešu tautskolās mācīja tautas valodā un kad izveda diezgan stingru likumu par obligatorisku skolas apmeklēšanu, lasītāju skaits sasniedza gandrīz 100%. 80-tajos gados šis % ne tikai nepieauga, bet sāka krist. Pie tam atzīmējams, ka tie, kas pēdējās gadu desmitīs apmeklējuši skolu, gara attīstībā stāv daudz zemāk par tiem, kas tautskolā mācījušies agrāk. Senāk skolā mācīja dzimto valodu, krievu valodu, rēķināšanu, tic. mācību, dziedāšanu, ģeogrāfiju, vēsturi un daba

⁶⁵ Valters M. *Nacionālisms un marksisms*. Druva. 1914. VII. 698.,703.-706.lpp.

⁶⁶ Valters M. *Nacionālisms un marksisms*. Druva. 1914. VII. 698.,703.-706.lpp.

⁶⁷ Skujenieks M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā, 1913. 39.,39.

⁶⁸ Skujenieks M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā, 1913. 284.-286.

zinātņu elementus. Rusifikācijas skolā mācības priekšmetu daudz mazāk, atstāta tikai ticības mācība, dzimtā valoda, krievu valoda, rēķināšana un ģeogrāfija, pie kam daudzās skolās dzimto valodu un ģeogrāfiju nemāca nemaz, bet citās šo priekšmetu un arī rēķināšanas mācīšana pārvērsta par krievu vārdu un frāžu iekalšanu. To lielā mērā veicina tautskolu inspektori. Gala iznākums: bērni, 3 ziemas skolā pavadījuši, neprot ne rēķināt (nezin pat visu 4 darbību ar veseliem skaitļiem), ne savā dzimtajā valodā rakstīt un neprot arī krievu valodu, jo 3 ziemās nav iespējams iemācīties krievu valodu. Iekaltie krievu runas vārdi un teikumi, skolu atstājot, drīzi aizmirstas. Daudzi aizmirst arī rakstīt dzimtajā valodā, kas agrāk, tautiskajai skolai pastāvēt, nekad negadījās. [...] Tagad brīvajā Krievijā mums latviešu skolotājiem visiem spēkiem jācenšas izlabot, ko vecā skolas politika sagrēkojusi, un virzīt tautu uz kulturālas un saimnieciskas attīstības ceļu.[...] Apgabalu konferenču izstrādātā likumprojekta galvenie noteikumi šādi: 1. Latvijā ievadama vispārēja piespiedu mācība no 6 līdz 18 gadu vecumam [...]. 2. Visās pakāpēs, iesākot ar zemāko un beidzot ar augstskolu, māca latviešu valodā. Nelatviešiem uz zemes pašvaldības rēķina ierīko skolas, kurās māca viņu dzimtajā valodā. [...]⁶⁹

Skaidri saskatāms, ka šos uzskatus pauduši jaunlatvieši, kuri apsmējuši „kārkluvāciešus” un kuru ideju ļoti vienkārši eksplicējis Kr. Valdemārs, mācīdamies Tērbatā, pie savas mītnes durvīm atļaujoties pavēstīt, ka viņš ir „latvis”; šo ideju uzturējuši gan viņu labējie, gan daļēji pat kreisie sekotāji revolucionāri un kultūras darbinieki 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā; bet cauri asiņainām kaujām gan ar vāciešiem, gan krieviem cauri pretinieku ierakumiem un pāri Rīgas tiltiem, uz durkļiem iznesuši latviešu strēlnieki.

Tomēr jau 1919. gadā domstarpības būtiskos jautājumos skolotāju un izglītības darbinieku vidū ir tik lielas, ka 15. augustā summējas Rīgas Latviešu Skolotāju savienības biedru dibinātāju sapulcē, kurā t.sk. piedalās tādi pazīstami pedagogi kā H. Salnis (H. Salanais), N. Draudziņa, A. Vičs un citi. Sapulcē J. Cīrulis „[...] runā par skolotāju biedrībām vispārīgi un aizrāda, ka tās tik tad ir derīgas, ka viņas locekļi sev sprauduši par galveno un vienīgo mērķi bērnu izglītošanas sekmēšanu skolā un ārpus skolas. Lai tālu stāvētu politika ārpus skolas dzīves. Politika ārdā un nesekmē skolas attīstīšanas gaitu. Skolai jāaudzina cilvēks, bet ne vienas vaj otras partijas locekļi.”⁷⁰ M. Eihešs konkrētās biedrības sakarā „[...]sirsnīgākā vēlēšanās ir, lai šī biedrība apvienotu visus latviešu skolotājus, kuri veidotu Latvijā pamata un vidusskolas ar tautisku nokrāsu.”⁷¹ Bet būtiskāko informāciju pārdomām un analīzei sniedz A. Viča runa, kur viņš „[...] uzsver, ka jautājeens par jaunās biedrības dibināšanu viņam bijis ļoti smags. Ilgi tas domājis un nācis pie slēdziena, ka ražīga kopdarbība Arodnieciskā (LSS –

⁶⁹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.*, 16., 17.lpp.

⁷⁰ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 208.lp.

⁷¹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 208.lp.

Ē.V.) skolotāju biedrībā nav vismaz vēl tagad domājama; šī biedrība ir internacionāla, ta neciena vārda brīvību un neievēro citu cilvēku domas. Jau pie biedrības dibināšanas izcēlās ķildas vaj pielaist vārdu „Latviešu” vaj ne, un zinams, to atmeta kā novecojušos. Ari daži Viča preekšlikumi par autonomas nodaļas dibināšanu tika atraidīti. Tādās apstākļos kopdarbība atnestu tikai ļaunu. Lai valdība dabutu dzirdēt visu skolotāju domas, tad šāda beedrība vajadzīga. Ši sabeedriba izteiks savu domu, Arodn. Beedriba savu un tad tik valdībai būs eespējams noskaidrot visu skolotāju domas. Arodnieciska skolotāju beedrība ir politikas peekopēja, jo skola bez politikas nevar iztikt, saka socialdemokrati.”⁷² Vislielākā iespēja , ka grūtās pārdomas A. Vičam izraisījusi 1919. gada 2. – 5. janvārī notikusī kopējā Latvijas skolotāju konference, kuras valde pēc tam ilgstoši reāli nevarēja darboties jo „jau konferences darbības laikā Rīgu ieņēma komunisti”, kas skolu politiku realizēja ar gatavu dekrētu un direktīvu starpniecību un „Savienība nevarēja darboties arī Niedras varas laikā.”⁷³ Bet 1919. gada 14. augustā (dienu pirms Rīgas Latviešu Skolotāju savienības biedru dibinātāju sapulces) LSS valde tika konstituējusies, t.i., valdē jāiesauc visi kandidāti un jāpārvēl amati, jo liela daļa tās īsteno locekļu vairs neatradās Latvijā.

Par vispārējās un izglītības paradigmu maiņu, kā arī par sociāldemokrātisko un nacionālo skolotāju starpā valdošajām konceptuālajām atšķirībām liecina LSS Pedagoģiskā biroja ietvaros sastādīts dokuments: „Sabiedriskās audzināšanas jautājuma principiālie pamatojumi”, kurā paši LSS pārstāvji, reflektējot par situāciju izglītības un audzināšanas jomā konstatē, ka „[...] I. Dzīve, nav nekas konstants un nemainīgs. Viss norisinās pastāvīgās maiņās, laikmets seko laikmetam. Tehnikas attīstība pakāpeniski saīsina laikmeta periodus, paasina centienu atšķirības. II. Dēmokratiskā valstī sabiedrisku centienu pretešķības norit atklātībā, cīņa starp diviem lieliem novirzieniem: viens izvairās no pārmaiņām un augstāko mērķi redz dzīves stabilizēšanā reiz sasniegtās normās un kādreiz noderējušās atziņās; otrs augstāko mērķi redz ne dzīves konservēšanā, bet nepārtrauktā veidošanā organizēšanā un radīšanā. III. Svarīgākais principiālais problēms vispāri un attiecībā uz skolu sevišķi ir dzīves orientācijas problems. Mēs dzīvojam pašlaik mainošas civilizācijas apstākļos, kur notiek pakāpeniska, ar uzplūdiem un atplūdiem saistīta pārorientēšanās no individuālā uz sabiedrisko, no saskaldītā uz vienoto.

IV. Skola un audzināšana ir tāda, kāda tā nepieciešama katrreiz savam laikmetam. Pēc sev piemērotas skolas prasa arī mūsu laikmets. Skolai tāpēc savā kopībā (t.i. organizācijā un saturā) jābūt sabiedriski orientētai. Audzināšanas centrā jāstāv sabiedriskai audzināšanai ; ar mācīšanu vien skola savu uzdevumu nevar sasniegt. Taču sabiedriskās audzināšanas

⁷² LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.l (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 208.lp.

⁷³ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.*, 27.lpp.

atrisinājumu nedod viens zināms pajēmiens vai pajēmienu komplekss. Sabiedriska audzināšana ir visu skolas dzīvi aptveroša prakse, kas izpaužas:

- 1) Skolas sistēmas jautājumā.
- 2) Skolas iekšējās organizācijas jautājumā.
- 3) Mācības vielas izvēles un sagrupēšanas jautājumā.
- 4) Darba metožu jautājumā.
- 5) Skolas un dzīves attiecību jautājumā.
- 6) Dzimumu savstarpējo attiecību jautājumā.
- 7) Skolas un baznīcas attiecību jautājumā.

Šo jautājumu teorija un prakse jāizveido un jānostāda tā, lai jaunās paaudzes ceļi ietu caur vienotu un viengabalainu, tā tad principiāli izturētu psiholoģiski pamatotu sistēmu uz brīvu, aktīvu darbību politiskās, oikonomiskās un kulturēlās dzīves turpmākā veidošanā.

V. Skolu sistēmai jābūt piemērotai tautas masu izglītošanai un jaunās paaudzes ievadīšanai sabiedriskā dzīvē un tā nedrīkst atrasties pretrunā ar demokratisks valsts pamatprincipiem.”⁷⁴

Vēstījums sacerēts zinātniskā stilā un daudzi jēdzieni prasa papildus paskaidrojumus, piemēram, kas domāts zem jēdziena „sabiedriska audzināšana”, „psiholoģiski pamatota sistēma”, „aktīva darbība politiskās, oikonomiskās un kulturēlās dzīves turpmākā veidošana” u.c. Secinot, ka „Mēs dzīvojam pašlaik mainošas civilizācijas apstākļos, kur notiek pakāpeniska, ar uzplūdiem un atplūdiem saistīta pārorientēšanās no individuālā uz sabiedrisko, no saskaldītā uz vienoto”, vēstījuma autori, protams, pretendē uz marksisma objektīvām zināšanām par sabiedriski ekonomisko formāciju maiņu. Interesanti ir, ka šī pētījuma ietvaros sastopamies ar faktiem, kuri liecina, ka un kā 20. gadsimta 20. gados pedagoģiskie darbinieki un zinātnieki ir reflektējuši par paradigmu vai idejisko platformu maiņu, kādas ir bijušas viņu refleksijas pozīcijas un argumenti. Šeit skaidri redzama marksisma pozīcijas, iespējams, paradigmas, absolutizācija, kas norāda uz paradigmas duālu raksturu. No vienas puses, lai paradigma būtu paradigma – reāls virzītājspēks, to balsta kāda teorija, kas skaidro noteiktu faktu apjomu, lai veidotu noteiktu pasaules ainas aprakstu, tomēr šis faktu skaidrojums nekad nevar būt pilnīgi objektīvs, tas, vācu filozofa I. Kanta vārdiem, nevar skaidrot pasauli „kāda tā ir”, jeb kā nomenu pasauli, jo pasaule vai lieta var būt tikai kā fenomenu kopums vai fenomens – „lieta priekš cilvēka”. Lai teorija kalpotu kā atbalsts un pamatojums cilvēka, sabiedrības daļas vai „zinātnieku kopienas” rīcībai, it sevišķi sociālās realitātes sfērā, tātad arī konkrētas paradigmas visaptverošas virzības iniciēšanai, nepieciešami, lai attiecīgā sabiedrības daļa to uztvertu kā objektīvu un viennozīmīgi patiesu,

⁷⁴ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 20.l (LSS raksti Pedagoģiskajam birojam) 1. lp.

t.i. paceltu to līdz ticības sfērai. Resp., paradigmas pamatojums var būt absolūti patiess tikai šķietami, jeb patiess noteiktai attīstības pakāpei, noteiktam vēstures, kultūras vai sabiedrības attīstības posmam, kā ģeocentriskais (Ptolemaja) pasaules modelis, ko nomainīja heliocentriskais (Kopernika) pasaules modelis. Tomēr, ja fizikas un astronomijas zināšanu sfērā faktiem ir vienas, tad sociālajās zinātnēs – pavisam citas attiecības ar realitāti. Piemēram, sociāldemokrātiskās idejas par sabiedriski ekonomisko formāciju maiņas objektivitāti, kapitālisma nomaiņu ar sociālismu, par šīs maiņas varmācīgas paātrināšanas iespējamību nav izturējušas praktiska pielietojuma pārbaudi un no šodienas skatu punkta uzlūkojamas kā neveiksmīgs sociāls eksperiments, nevis objektīvas teorijas pielietojums praksē.

Šie piemēri neslēpti atklāj abu skolotāju savienību būtiskās domstarpības izglītības jautājumos – nacionālistu un internacionālistu, šķirisko domāšanu, politiku skolā, sociāldemokrātiskās idejas, sabiedrisko un individuālo.

Ieskicējot nacionālās paradigmas eksplikācijas momentus pirmsneatkarības periodā un neatkarības perioda sākumā, redzams, ka izglītības jautājumos abi pedagoģiskie „spārni”, jeb nometnes atbalsta latviešu valodu. Vēlāk LSS izpratni koriģē apstākļi, ka nacionālajam jautājumam, par cik valodas jautājums jau atrisināts – latviešu valoda ir valsts valoda, nav citu dimensiju.

LSS vērtīborientācija ir sociāldemokrātiska un internacionāla, lielāka uzmanība pievērsta šķiru vai sabiedrības klasu antagonisma pārvarēšanai, kā rezultātā varētu izveidoties taisnīga sabiedrība. Nacionālais, tautiskais, šķiriskais ir kavēkļi, kas liek cilvēkiem nostāties vienam pret otru, tādējādi traucējot realizēties K. Marksa atklātajai likumsakarīgajai sabiedriski ekonomisko formāciju maiņai.

Ļoti koncentrēti vienu no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas veidotājiem un vadītājiem raksturo filozofs V. Zariņš: Fricis Roziņš (1870-1919) „[...] ir redzams Jaunās strāvas marksistiskā virziena teorētiķis un propagandists, [...], talantīgs publicists. Viņa pasaules uzskatā dogmatisms apbrīnojami sadzīvo ar plašu redzeslauku, vispusīgām zināšanām, dziļu cilvēcību un dzēlīgu asprātību. [...] Nacionālajos jautājumos F. Roziņš ir diezgan vienaldzīgs visu mūžu un Latvijas nākotni parasti skata saistībā ar Krieviju, kaut gan krievu carismu, militarismu un birokrātiju viņš ienīst tik pat dedzīgi kā vācu muižnieku varu. Sociālo taisnīgumu tādā nozīmē kā viņš to izprot, F. Roziņš vērtē augstāk par tautu pašnoteikšanās tiesībām. Viņš ir vāji saistīts ar Rīgas latviešu inteliģenci. Nihilistiska nostāja nacionālajā jautājumā 19. un 20. gadsimta mijā sastopama arī dažu citu tautu revolucionāru

uzskatos.”⁷⁵ Savā rakstā „Sociāldemokrātu filozofija” F. Roziņš uzsver, ka „pirmā un galvenā atziņa, kas šķir zinātnisku sociāldemokrātu no murgotāja, utopista, filozofa un teologa, skan: vispirmā kārtā pasaule netiek radīta un vadīta no idejas, gara, principa, ne cita kāda mīklaina jūras putna, bet visas idejas, principi, gari utt. tiek radīti no dzīves un no cilvēku materiālajām interesēm. Tāpēc ir ģeķība meklēt labāku sabiedrības iekārtojumu un taisnāku valsts kārtību spoku valstī – aiz mākoņiem, Zīnāja kalnā vai mūsu galvā. Tās nav saņemamas no augšienes, nedz izvelkamas no mūsu smadzeņu noslēpumainiem dziļumiem jeb izgudrojamas, bet tās ir izlobāmas iz ārējiem dzīves apstākļiem un to radītām materiālām interesēm jeb tiešām faktiskām vajadzībām. [...] Un mūsu domu virzienu nosaka tās intereses un tie uzskati, kurus attīsta zināmas šķiras sabiedriskais stāvoklis un materiālās vajadzības. [...] Markss bija pirmais, kas atzina un pierādīja, ka cilvēces labklājība neatkarājas no kāda apgaismota politiķa idejām, bet no sabiedriskā darba ražīguma. [...] darba ražīguma pieaugšana dabiskā un nenovēršamā kārtā noveda un nevarēja nenovest no mežonības un barbarisma stāvokļa pie tagadējās civilizācijas. [...] un šī pati ražošanas spēju attīstība mūs dabiski, nenovēršamā kārtā ved uz sociāldemokrātisku sabiedrību, uz komunistisku brīvību, brālību, vienlīdzību. Šī pārlicība nav izgudrota, izdomāta, bet ir smelta iz vēsturiskiem faktiem un dzīves novērojumiem.”⁷⁶ Tādējādi, aplūkojot vairākus piemērus, sabiedriski orientēta cilvēka tēls un sabiedriskā dominance pār individuālo, personību, atklājas gan sociāldemokrātu ideoloģijas pamatotāja F. Roziņa darbos, LSS programmatiskos dokumentos un šo tendenci savos Latvijas pedagoģijas ideju vēstures pētījumos atzīmē arī citi šo ideju pētnieki.

LNSS vērtīborientācija savukārt slēpjas dziļākā un plašākā „nacionālā” jēdziena izpratnē, neaprobežojot to ar nacionālās valodas kā mācīšanās instrumenta konceptu. Nacionālais ir arī tautiskais, kulturālais, īpatnējais, kas slēpj sevī unikālas un neatkārtojamas, citām nācijām neaizsniedzamas vērtības, piemēram, darba tikumu un darba izpratni, dziesmas, dejas un mitoloģijas mīlestību, kā uzskata M. Skujenieks: „Tautas īpatnējais raksturs veido tautas kultūru” un M. Valters viņu papildina – „līdz ar to, protams, tas veido arī tautas mākslu, kuru saprot tautas kultūrelā kopība, vienalga vai pie tās skaitās strādnieks vai pilsonis. [...] Tā „latviskā nokrāsa” Raiņa darbos, kuru atzīmē Sk., atrod atskaņu visu latviešu tautas šķiru piederīgos tāpēc, ka šī nokrāsa ir visas tautas kultūrelās kopības atvizums [...]”⁷⁷

Lai arī Tautas dzejnieka un arī izglītības ministra Raiņa (1865-1929) idejas bieži par savējām sauc sociāldemokrāti un Raiņa mantojumu (piemēram, Durbes muzeju)⁷⁸ arī materiālā līmenī apsaimnieko Latvijas Skolotāju savienība (LSS) jeb t.s. skolotāju

⁷⁵ Zariņš V. *Fricis Roziņš (1870-1919) Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums. I daļa, sast. E. Buceniece. R., Raka, 2005. 150.lpp.*

⁷⁶ Roziņš F. *Sociāldemokrātu filozofija*. Sociāldemokrāts. 1903. Nr.21.24.-43.lpp.

⁷⁷ Valters M. *Nacionālisms un marksisms*. Druva.1914. VII. 698.,703.-706.lpp.

⁷⁸ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 1.l. (LSS akte - Durbes pils dokumentācija) 62 lp.

arodnieciskā savienība⁷⁹, tomēr Rainis, kas 19. gs. deviņdesmitajos gados vadīja „Dienas Lapu” un kopā ar P. Stučku, J. Jansonu (Braunu), P. Daugi un citiem kļuva par vienu no aktīvākajiem Jaunās strāvas darbiniekiem un sociāldemokrātisko uzskatu paudējiem Latvijā, nav uzskatāms un arī pats sevi nav uzskatījis par marksistiskā un sociāldemokrātiskā uzskata pārstāvi un paudēju. Raiņa uzskatu pētniece A. Priedīte uzsver, ka „[...] viņa sociāldemokrātiskā pārliecība – politiskās brīvības, demokrātijas un sociālā taisnīguma ideāli - daudzkārt vienpusīgi un kļūdaini tikusi vienādota ar dzejniekam piedēvēto marksistisko pasaules uzskatu. [...] piezīmēs Rainis atklājas kā liberāli orientēts domātājs, kuram, līdzīgi kā Dž. S. Millam, morāles teorijas augstākā vērtība ir indivīds un tā spēju brīva attīstība un izkopšana.”⁸⁰ Un „[...] Rainis, domājot par indivīda un sabiedrības attiecību dialektiku, nav pieņēmis marksismam raksturīgo nostādni par ražošanas attiecībām kā sabiedrības attīstību noteicošo faktoru un bezpersonisku vēstures procesu virzošu spēku, kas vada un veido cilvēku likteņus [...]. Tā vietā Rainis nebeidz uzsvērt kultūras, izglītības, zinātnes faktora nozīmi sabiedrības attīstībā, tautas pašapziņas un gribas rosināšanu.”⁸¹ Arī J. Anspaks parāda, ka „Rainis ir viens no pirmajiem, kas pamana, cik lielu ļaunumu nodara vienpusīga skolas darbības un izglītības ideoloģizācija un politizācija. [...] No Raiņa uzskatu analīzes izriet šāda vienpusīga orientācija „brāļu” (domāti Raiņa idejiskie puspretinieki – F. Roziņš, P. Stučka, J. Jansons, V. Ļeņins u.c.) piedāvātajos izglītības principos: šķiriskais pretstatīts vispārcilvēciskajam; internacionālais – nacionālajam; kolektīvais – individuālajam; sabiedriskais – ģimeniskajam. Šāda izglītības principu orientācija izraisa ne tikai mācību un audzināšanas satura vulgarizāciju, bet arī visas skolas darbības un personības attīstības deformāciju. Aiz šķiriskuma un komunistiskā partijiskuma saukļiem pazūd vispārcilvēciskās vērtības, kolektīvisms nonivelē iespējas individualitātes attīstībai, arī internacionālais un sabiedriskais zaudē savu audzinošo spēku, jo tiek noniecinātas nacionālās vērtības (tauta kā dzīvs organisms, tās valodas neatkarīgums, nacionālā kultūra utt.) [...]”⁸² Un „Latvijas brīvvalstī Rainis redz savu starpnieka lomu „starp strādniecību un pilsonību. Tā mana loma un politika. Es atturu no komunisma.”⁸³ Tādejādi Raiņa uzskatos atklājas dažādu jaunās izglītības konceptu savīšanās iespējas pedagoģijas un izglītības jomā.

Analizējot šī pētījuma avotus atklājas, ka Latvijas Republikas izglītības politika ir vairāku izglītības koncepciju implicītas (iekšēji piemītošs) un iepriekšnoteiktas realizēšanās

⁷⁹ „arodnieciskā”, jo apvienojās uz arodnieciskiem pamatiem – visiem vienāds arods, bet nav izteikti svarīga nacionālā ideja

⁸⁰ Priedīte A. *Rainis (1865-1929)*. Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums. I daļa, sast. E. Buceniece. R., Raka, 2005. 44.lpp.

⁸¹ Priedīte A. *Rainis (1865-1929)*. Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums. I daļa, sast. E. Buceniece. R., Raka, 2005. 46.lpp.

⁸² Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 172.lpp.

⁸³ Cit. pēc Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. R., RaKa, 2003. 171.lpp.

rezultāts, jeb, citiem vārdiem sakot, Latvijas izglītības sistēma un tās ietvaros attīstošās skolotāju biedrības ir vairāku izsenis pastāvošu koncepciju (demokrātiskās, nacionālās un sociāldemokrātiskās) uzplaukšanas rezultāts labvēlīgu sociālpolitisku (demokrātijas), ekonomisku un zinātniski-tehnisku apstākļu pavasarī. Nav pamatoti domāt, ka paradigmu veidošanos vai to maiņu kaut cik lielā mērā nosaka apzināti virzīta darbība, jo redzams, ka iespējams gan atrast atbildi uz jautājumu par paradigmas lietderību, apzināties tās spēku un vērtību, taču nav iespējams to menedžēt, ja tās likumsakarības rodamas lielākoties kolektīvajā bezapziņā, valodā, domāšanā, psihē, cilvēka un realitātes attiecībās, sabiedrības attīstības likumsakarībās, tātad lielumos un konceptos, kuru jēdzieniskās robežas joprojām ir nenoteiktas un to noteikšanu lielā mērā nosaka cilvēka izziņas iespēju variativitāte, ticība, dažādu sociālo grupu ideāli, postmodernā un multikulturālā situācija. To apzinoties, šajā pētījumā konkretizējoša uzmanība vērsta uz divām lielākajām skolotāju organizācijām pirmās Latvijas brīvvalsts laikā – Latvijas Skolotāju savienību un Latvijas Nacionālo skolotāju savienību, kurās un kuru darbībā atainojas pāreja no vecās skolas uz jauno izglītības paradigmu, kas jūtīgi konstatējas ar notikumiem Eiropas un pasaules sociālpolitiskajā un kultūrvēsturiskajā arēnā.

Izglītības un ar to saistīto paradigmu maiņas kontekstā būtiski ir anomāliju un krīzes koncepti. Eksakto zinātņu krīzes, jeb faktu neatbilstības teorijai eskalācija pozitīvisma ietvaros ir samērā tieši novērojama un konstatējama. Šķiet, ka pavisam savādāk ir tieši pedagogijas un izglītības sfērā, kur lielāku lomu spēlē subjektivitātes faktors, jo zinātniskā paradigma attiecas uz esošā pētīšanu, bet izglītības paradigma – uz jābūtības (vēlamā) projektēšanu un realizāciju, tāpēc uz konkrētas izglītības paradigmas formēšanos lielāka loma ir subjektīvu faktoru ietekmei. Viens no būtiskākajiem cēloņiem šim apstāklim ir tas, ka noteiktas izglītības paradigmas vai koncepcijas iemiesošanās un konkretizācija atbilstošā pedagogiskā un izglītojošā rīcībā uz noteiktu mērķu realizāciju ir sintētisks, komplicēts, sarežģīts, pastarpināts process un sistēma, kā realizācija šo apstākļu dēļ ir samērā grūti menedžējama jeb vadāma. Otrs būtisks iemesls – nenoteiktu jēdzienu un cilvēciskās esamības paradoksu pārsvars izglītības mērķu vai jābūtību jomā, piemēram, joprojām tikai uz sabiedrisku vienošanos un intuīciju pamata ir notikusi notiek un notiks tādu jēdzienu definēšana kā „cilvēks”, „laime”, „laba dzīve”, „dzīves jēga”, „gudrība”, „tikums” u.tml. Šo jēdzienu definīcijas joprojām ir samērā subjektīvas, nenoteiktas, tām nav loģiski acīmredzama, aksiomātiska vai evidentā pamata. Šo daudzo iemeslu dēļ ļoti grūti novērojamas ir sakarības starp konkrētas izglītības politikas īstenošanu izglītības iestādēs un tieši šīs politikas realizācijas rezultātā iegūto izglītības produktu. Iespējams, ka pastāv vesela virkne kvantitatīvu rādītāju, kas ļauj konstatēt lasītprasmi, rēķināšanas iemaņas, valodu

pārzināšanu, bet šie rādītāji būs bezspēcīgi, kad tiks jautāts par „izglītības produkta” sociālajām, tikumiskajām, integrālajām kvalitātēm un to atgriezenisko saikni uz visu sabiedrību kopumā. Resp., līdz ar to sarežģīti no izglītības sistēmas, pedagogu un pedagoģijas zinātnieku kopienas prasīt atbildību par sasniegto negatīvo rezultātu vai tos prēmēt par kādu augstu izglītošanas kvalitāti. Sarežģītā cilvēka – sabiedrības – audzināšanas attiecību struktūra, kuras ietvaros rodas iespējas norisināties dažādiem atsvešināšanās procesiem iniciē situācijas, kurās, piemēram, darba dalīšanas rezultātā strādnieks atsvešinās no sava darba produkta, ierēdņi, kas iemieso valsts sarežģīto un sazaroto orgānu funkcijas, neatminās, ka viņu rīcības galvenais uzdevums ir nevis kalpot sistēmai, bet gan cilvēkam, nauda kā preču vērtības ekvivalents un apmaiņas līdzeklis pati kļūst par vērtību – atsvešinādama vērtību no lietām un līdzīgi komplicētajā izglītības procesā, kurā iesaistīti gan ierēdņi, gan nauda un norisinās darba dalīšana dažādu skolotāju – atsevišķu zinātņu ekspertu starpā, pirmskolas, pamatskolas, vidusskolas un augstskolas pedagogu starpā, viena īslaicīga izglītības ministra atbildību atceļ cita tik pat īslaicīga (lai arī uz četriem gadiem) izglītības ministra iecelšana amatā, dažādu pedagoģisko uzskatu pārstāvju vidū norisinās konflikti un diskusijas par izglītības saturu, līdzekļiem un mērķiem... Tā visa rezultātā izglītības un pedagoģijas jomā „zinātņu vīrs”, kurš savā kabinetā noslēdzies no visas pasaules, savā prātā var izveidot vispārdošākās spekulācijas un sistēmas, jo prakse un „reālā” dzīve šo vīru nekādā veidā nevar aizsniegt. Pedagoģijas zinātnes un cilvēciskās esamības sarežģītās attiecības šādām problēmām ļauj izpausties visai plaši. Piemēram, ja konkrētā mācību procesā skolotājs un audzēknis satiekas īsu laiku, skolotājs neredz sava darba rezultātu, ja klasē ir daudz skolēnu, tiem visiem nav iespējams pievērst pietiekami daudz uzmanības, ja noteiktā laikā „jāizņem” noteikts mācību vielas apjoms, var gadīties, ka konkrētajā situācijā retais šo apjomu arī ir apguvis utt. Un šīs vēl ir tikai vienkāršākās atsvešināšanās procesa situācijas izglītības jomā. Ir vēl daudzas, kur izglītības sistēma, birokrātija u.c. dominē pār cilvēku. Iespējams, ka līdz noteiktai atsvešināšanās pakāpei sabiedrībā nerodas nekādas redzamas problēmas, bet varbūt tāpēc arī nekad nerodas un nav iespējams ieraudzīt veiksmīgāku koeksistenci, sadarbību un dialogu visā sabiedrībā ilgākā laika periodā.

Krīzes un anomāliju koncepti pedagoģijas un izglītības paradigmu kontekstā ir būtiski arī no tā viedokļa, ka tieši anomālijām kā krīzes pazīmēm, būtiskiem pretrunīgiem faktiem un nobīdēm, vajadzētu liecināt par vecās paradigmas nespēku un ievadīt nepieciešamību pēc šīs vecās paradigmas nomaiņas. Bet šo anomāliju esamība, līdz ar to arī paradigmu nomaiņas nepieciešamība, ir problemātiska jo: 1) par cik bērns, cilvēka audzināšana ir ilgstošs process (šodien moderns mūžizglītības jēdziens), kas saistīts ar audzināšanu ģimenē, pašaudzināšanu, pašizglītību un turpinās vēl ilgi pēc skolas beigšanas, tad arī anomālijas kā krīzes pazīmes

izglītībā ir tik pat kā nekonstatējamas. Ja konkrētu cilvēku gadījumā krīzes izpaužas vai neizpaužas dažādos laika nogriežņos, vai, ja kaut kādā veidā un mērā izpaužas kolektīvi, tad šīs krīzes cēlonis ir ļoti komplekss, slēpts tālākā pagātnē un bieži vien vairs nav konstatējams, kā arī šīs krīzes radītāji – izglītības sistēmas darbinieki, atbildību par šo krīzi ir tik lielā mērā savā starpā izdalījuši, ka pats cēlonis „izšķīst” sistēmā; 2) bērns (un nevis pedagoģijas zinātnes subjekts) ir īpašs un savdabīgs esamības centrs, kura būtiska īpatnība ir viņa neaizsargātība un zināms beztiesiskums, kā rezultātā filozofs atļaujas bērna apziņu traktēt kā „baltu lapu”, kas dabiski atļauj bērnam mācīt pilnīgi jebko un pilnīgi jebkā. Šo nosacīto beztiesiskumu, kā 20. gs. sākumā tā arī šodien, gan mēģina pārvarēt reformpedagoģijas un citi inovatīvi pedagoģijas virzieni, kas vairāk orientējas uz paša bērna īpatnībām, spējām un vajadzībām, tomēr dominējot naudas – preču attiecībām un ekonomiskajam izdevīgumam bērna kā vājākā tiesības parasti cieš pirmās, lai arī ko deklarē pieaugušie un sevišķi IM vai Ministru Kabineta birokrāti. Latvijas pirmās brīvvalsts laikā ekonomiskās problēmas bija 1. pasaules kara sekas, šodien – pasaules krīzes un pašmāju politiskās elites liberālās tirgus ekonomikas un vērtību dezorientācijas kokteilis. Jebkura ekonomiska liga vistiešāk skar maznodrošinātos, bet tāds lielākoties vienmēr ir bijis Latvijas iedzīvotāju lielākais procents. Tāpēc skolu reorganizācija, skolotāju algu, štatu un priekšmetu samazināšana vienmēr veicina skolotāju nihilistiskāku vai paviršāku attieksmi pret savu darbu, kas eskalējas tādā pašā bērnu attieksmē pret mācībām. Tāpat arī jebkura izglītības procesa vīzija ir tikai vīzija, kur vārdu atbilstību darbiem konstatēt ir tik pat kā neiespējami, jo konkrēto, t.i., piemēram, šodienas izglītības reformu sekas vai rezultātus reāli iespējams izmērīt tikai ilgākā laika periodā, konkrēti – kad bērns būs pieaudzis un no „beztiesiska” subjekta kļuvis par patstāvīgu personību, ja vien izglītības sistēma tam būs atļāvusi īstenoties.

Izglītības paradigmu attīstība tādējādi raksturojama kā savdabīgs un īpatnējs process, kas nav tik lineārs kā, piemēram, eksakto zinātņu attīstība. T.i., kvalitatīvās anomālijas un krīze pedagoģijas zinātnē un pedagoģijā vispār, bet līdz ar to arī paradigmu maiņas nepieciešamība atklājas ar novēlošanos, netieši atstarojoties dažādās cilvēka darbības un sabiedrības izpausmju sfērās, kāpēc ir grūti un sarežģīti novērojamas un konstatējamas. Tas, pirmkārt, liek izdarīt secinājumus, ka lielāka uzmanība pievēršama tām zināšanu sfērām, kas var pētīt un analizēt paradigmu veidojošos ontoloģiskos, epistemoloģiskos, akseoloģiskos un psiholoģiskos aspektus, lai novērstu nepamatotu tradīciju un stereotipu klātesamību paradigmas vēl neapzinātajā un tāpat arī nesakārtotajā matērijā. Tādas zinātnes ir filozofija, ētika, estētika, kā arī psiholoģija, kas ienes pedagoģijas zinātnē interdisciplinārus aspektus un palīdz veikt pašrefleksiju par pasaules ainu, cilvēka vietu tajā, kā arī par izglītības vērtībām un mērķiem. Otrkārt tas norāda uz pedagoģijas vēstures būtisko lomu pedagoģijas un izglītības

zinātnē, jo lai izglītības procesā konstatētu anomālijas un ar tām saistīto krīzes situāciju, vienīgā iespēja ir raudzīties atpakaļ, vēsturē, kur meklējami šīs anomālijas cēloņi. Kā tika minēts, visvienkāršāk, ja vien tas vispār ir iespējams, to konstatēt samērā attālos vēstures nogriežņos, par ko tomēr ir pietiekami daudz vēstures avotu liecību un informācijas, jo šādos nogriežņos iespējams saskatīt korelācijas starp izmaiņām izglītības sistēmā un šīs sistēmas darbības „produktu”, jeb galarezultātu, kā arī izglītības sistēmas darbības spēku, jeb ietekmi uz sabiedrību kā sistēmu kopumā. Ja tas ir izdevies, šo divu zināšanu sfēru apvienojums var sniegt iespēju turpmākās izglītības procesa projekcijas un vīzijas veidot pietiekami pamatotas un dzīvotspējīgas.

Šī pētījuma kontekstā iepriekšminētās metodoloģiskās grūtības ļauj pārvarēt pētāmā perioda straujā sociālpolitisko apstākļu maiņa – pāreja no Krievijas impērijas un Vācbaltiešu muižniecības kundzības uz demokrātisko un parlamentāro Latvijas Republikas valsti, kā rezultātā arī pāreja no vecās izglītības politikas un pedagoģiskās domas paradigmas uz jauno demokrātisko izglītības paradigmu ir ļoti skaidra un uzskatāma. Krievijas Impērijas saimniecisko, iekšpolitisko, kā arī kultūras un zinātnes dzīves problēmu galvenie cēloņi bija valsts politikas atsvešinātā realitātes redzējuma neatbilstība starptautiskajai situācijai. Globālās pretrunas atspoguļojās tā laika izglītības sistēmā un tās asi uztvēra skolotāji un izglītības darbinieki:

Mākslīgā impērijas rusifikācijas politika, kas sākās šovinistiskā cara Aleksandra III laikā (1881.-1894.) neatbilda vispārējajiem nacionālās identitātes apzināšanās procesiem Eiropā un Latvijā. Vislielāko protestu izsauca tieši dzimtās valodas izspiešana no izglītības, jo šīs pretrunas ietekmēja skolotāju darbu.⁸⁴ Piemēram, 1897. gada Valkas skolotāju seminārā „[...] izsniedzot jaunajiem skolotājiem diplomus, direktors Poļzinskis sevišķi uzsvēra to, ka jauno skolotāju īpašs uzdevums esot mācīt krievu valodu. Kurātors Lavrovskis savā runā aizrādīja, ka jaunajiem skolotājiem krievu valoda ir ierocis, lai izplatītu tautā zinības.”⁸⁵ Skolotājiem nācās stāvēt pat divkāršu pretrunu krustugunīs – mācīšanas valoda neatbilda bērna dabiskajai nacionālajai kultūrai un bieži paša skolotāja kultūras identitātes apziņai un pārliecībai.

Tradicionālā Krievijas Impērijas izglītības politika un pedagoģiskās metodes, kas balstījās uz iegaumēšanu, atkārtošānu un atcerēšanos neatbilda modernajiem atklājumiem eksaktajās un humanitārajās zinātnēs. Būtiski šo neatbilstību iezīmē jaunie atklājumi psiholoģijā (Z.Freids) un pedagoģijā (viss reformpedagoģijas ideju spektrs), kuru ignorēšana Krievijas impērijas skolās modināja skolotāja kā radošas un meklējošas personības, patiesības meklētāja, protestu. Skolotājs, apzinādamies jaunā laikmeta zinātnes iespējas, jutās aicināts

⁸⁴ Stranga A. *Pārdomas par 1905. gada revolūciju*. 1905. gads Latvijā. 568.lpp.

⁸⁵ Ozoliņš, K. *Valkas – Valmieras skolotāju seminārs 1894 – 1919*. Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1936. 14.lpp.

tās izmantot savā darbā, meklēja informēšanās iespējas. Par to, piemēram, liecina 1907. gadā Rīgas tirdzniecības skolā pēc J. Grestes iniciatīvas aizsāktā muzejnieku kustība,⁸⁶ kuras ietvaros paši skolotāji brīvprātīgi un bez atlīdzības izgatavoja mācību metodiskos līdzekļus un kolekcijas.

Nesamērība starp Krievijas centrālo rajonu (t.sk. arī Latvijas) augsto un straujo industrializāciju no vienas puses un beztiesīgo strādnieku stāvokli – no otras puses, jo tieši izglītotie strādnieki (un tādu bija aizvien vairāk) visāsāk izjuta cariskās iekārtas netaisnību bija⁸⁷ labvēlīga augsne sociāldemokrātisko ideju dažādo formu attīstībai, kuras ienāca arī latviešu skolotāju apziņā kā risinājums pretrunai starp humānistisko cilvēka skatījumu un vienkāršā cilvēka dzīves apstākļiem Krievijas Impērijā.

Minēto pretrunu apzināšanās 20. gadsimta sākumā izpaudās arī Latviešu skolotāju konsolidēšanās kustībā, kur domubiedru vidū bija iespējama jauno izglītības un pedagoģijas ideju aprīte un zināma aprobēšana. Bet 1917. gada 2. Latviešu skolotāju kongress un Latvijas Republikas nodibināšana parādīja, ka izglītības paradigmu maiņa Latvijā ir nepieciešami nobriedusi.

Secinājumi.

- **Skolotāju konsolidēšanās profesionālajās organizācijās bija viens no priekšnosacījumiem paradigmu maiņas iespējamībai (neizbēgamībai), kā arī idejiskajai un praktiskajai „jaunās skolas” koncepcijas realizēšanai;**
- **Skolotāju profesionālo organizāciju darbības analīze Latvijā (1918 – 1940) atklāj gan jaunās izglītības paradigmas konceptu, gan dažādās pieejas tā realizēšanā izglītības politikā un pedagoģiskajā domā;**
- **Izglītības paradigmas koncepts ļauj aplūkot Latvijas 20. gs. 20. – 30. gadu pedagoģijas zinātniskās kopienas pasaules uzskatus, vērtības un metodiskās pieejas, kas nosaka „jaunās skolas” veidošanos demokrātiskas sabiedrības apstākļos;**
- **Paradigmu maiņas procesa analīze Latvijā eksplīcē izglītības paradigmu maiņas nepieciešamību, iekšējo loģiku un tās globālo raksturu arī Eiropas kontekstā.**

⁸⁶ *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890 – 1940.* Rīga: Zvaigzne, 1994. 120. lpp.

⁸⁷ Apine I. *1905.-1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti.* Rīga: Zelta Grauds, 2005. 11.lpp

1.3. Profesionālo organizāciju veidošanās teorētiskie un tiesiskie aspekti

Konkrētu pedagoģisko organizāciju un to darbības pētīšanas pirmajā stadijā jāiepazīst vispārīgie jautājumi par organizācijām – to būtība, uzbūve, saiknes, tiesiskie pamati u.c. Pamatoti uzskatot, ka organizāciju veidošanās, jeb cilvēku apvienošanās organizācijās pēc noteiktām interesēm, mērķiem un citām pazīmēm ir dabiska un nepieciešama sociāla vajadzība, jāiedziļinās dažādu zinātnisku virzienu izpratnē par organizāciju teoriju, kas ļautu iegūt pamatotu un aptverošu skatījumu arī uz konkrētā pētījuma priekšmetu - Latvijas Skolotāju organizācijām no 1918. – 1940. gadam.

Pedagoģijas doktors, profesors I. Forands organizāciju definē kā sistēmu, „kurā cilvēku darbība apzināti tiek vadīta un koordinēta kopīgo mērķu sasniegšanai.”⁸⁸ Var uzskatīt, ka „apvienojoties organizācijas dalībnieki iegūst kopīgas raksturojošās pazīmes”, lai rastos apvienošanās iespēja, attiecīgajiem subjektiem jau iepriekš ir jābūt kādām kopīgām pazīmēm uz kuru pamata viņi varētu saskatīt šo apvienošanās iespēju, kā, piemēram, pedagogu organizēšanās gadījumā, kopīgā pazīme jau iepriekš ir „būt pedagogam”, „būt ieinteresētam izglītības jautājumu risināšanā” u.c. Citas raksturojošās pazīmes var būt – mērķi, darbības plānveidība, intereses, laika faktors, informācija, kopīgs īpašums, resursi, utt. Organizācijas var tikt definētas arī kā „sociāli grupējumi, kas izveidoti, lai sasniegtu noteiktus rezultātus.”⁸⁹ Visām organizācijām raksturīgas sekojošas kopīgas pazīmes: a) Organizācijas struktūra, kas veidota ar mērķi veicināt visefektīvāko visu organizācijas rīcībā esošo resursu izmantošanu; b) Aktivitātes (darbības), kas tiek grupētas, pārraudzītas un lēmumus pieņem šim mērķim iecelts vai ievēlēts pilnvarots vadītājs; c) Attiecības, kas tiek veidotas noteiktu funkciju, amatu, lomu u.c. veikšanai; d) Uzdevumu sadale un deleģēšana organizācijā strādājošo starpā.

Organizācijām kā sistēmām var izšķirt sekojošas pazīmes:

- sistēma ir savstarpēji saistītu un mijiedarbībā esošu elementu kopums;
- organizācijas ir atvērtas sistēmas: to robežas nav absolūtas, un tās pastāvīgi uzņem, transformē un atdod uz āru materiālus, enerģiju, informāciju un cilvēkus;
- sistēmām ir hierarhiska uzbūve, katra sistēma ir virssistēma mazākām sistēmām, kas tajā iekļaujas, un savukārt apakšsistēma kādai lielākai sistēmai;
- sistēma ir kaut kas vairāk nekā tikai atsevišķu elementu summa. Tās papildus ieguvumi un arī zaudējumi rodas no sistēmas elementu savstarpējām attiecībām, kā arī sistēmas elementu mijiedarbības ar citām sistēmām;

⁸⁸ Forands I. *Biznesa vadības tehnoloģijas*. Rīga: Latvijas Izglītības fonds, B.g. 5.lpp.

⁸⁹ Dāvidsone G. *Organizāciju efektivitātes modelis*. B.p., SIA ODA, 13.lpp.

- organizācijas kā sistēmas tiecas saglabāt relatīvu iekšējo līdzsvaru. Jo lielāki draudi, ka organizācijas iekšējais līdzsvars tiks izjaukts, jo vairāk resursu tiks ieguldīts, lai saglabātu esošo līdzsvaru, jeb pastāvošo sistēmas struktūru;

- lai uzturētu iekšējo stabilitāti, atvērtajām sistēmām ir nepieciešami procesi, kas palīdz pastāvīgi adaptēties, t.i., vajadzīga informācija un atgriezeniskā saite, lai vērtētu sistēmas atbilstību iekšējai un ārējai videi un nepieciešamības gadījumā veiktu izmaiņas un atbilstoši pielāgotos.⁹⁰

Organizāciju un to darbības analīzes procesā izmantojams sešu elementu modelis:

1. Pastāvēšanas mērķis – organizācijas mērķu skaidrība;
2. Struktūra – darba sadalīšanas un koordinēšanas mehānismi;
3. Materiālie un nemateriālie darba novērtējuma veidi;
4. Atbalsta mehānismi – procesi (plānošana, kontrole, budžeta vadīšana,..) un procedūras, kas palīdz atsevišķiem darbiniekiem viņu darba pienākumu izpildē un sekmē mērķu sasniegšanu;
5. Attiecības, kas pastāv starp darbiniekiem vienā struktūrvienībā un mijiedarbībā ar citiem;
6. Līderība – vadītāju darba efektivitātes raksturojums.

Katru organizācijas elements nepieciešams analizēt no formālā un neformālā viedokļa, kas attiecīgajā analīzes posmā ļauj noteikt neatbilstības, jeb atšķirības starp formālajām un faktiskajām šo elementu izpausmēm. Organizācijas darbības neefektivitātes kritērijs ir proporcionāls neatbilstības pakāpei starp formālajiem un neformālajiem rādītājiem. Turklāt, par cik organizācija ir saistīta ar ārējo vidi, tad analizējot sešus iepriekš minētos rādītājus, jāņem vērā arī ārējās vides iedarbība un organizācijas ietekme uz ārējo vidi.⁹¹

Pētot skolotāju profesionālo organizāciju veidošanos un darbību noteiktā vēstures laika periodā (Latvijā no 1918-1940) izdevīgi izmantot teoriju par organizāciju dzīves ciklu – laika periodu no tā dibināšanas līdz darbības brīvprātīgai vai piespiedu likvidācijai. Konkrētajam gadījuma ekvivalenta ir amerikāņu menedžmenta speciālista I. Adizes (*I. Adize*) uzņēmuma dzīves cikla modelis: a) pirmajā, aģitācijas stadijā, notiek uzņēmuma (organizācijas) organizēšana – idejas iemiestošana, dokumentu izstrāde, to pieņemšana un reģistrācija; b) otrajā, bērnības stadijā, uzņēmums uzsāk aktīvu, uz uzdevumu izpildi vērstu, darbību, neizslēdzot idejas, bet akcentu liekot uz uzdevumu izpildi. Bērnības stadija organizācijai ir bīstama, jo tā vēl ir trausla, nenobriedusi; c)augšanas stadijā, ja vien nav jāsaskaras ar finanšu grūtībām, organizācijas vadībai būtu jāakcentē jaunu ideju meklējumi, jaunu „tirgu”

⁹⁰ Dāvidsone G. *Organizāciju efektivitātes modelis*. B.p., SIA ODA, 13.-118.lpp.

⁹¹ Dāvidsone G. *Organizāciju efektivitātes modelis*. B.p., SIA ODA, 13.-118.lpp.

apgūšana, sava darba kvalitātes analizēšana un „patērētāju” vajadzību izpēte. Šajā stadijā būtu jāveic organizācijas darbības sistēmas pilnveidošana, daļēju pilnvaru deleģēšana darbiniekiem, lai neiestātos sistēmas krīze. Vadībai ir iespējams vairāk uzmanības veltīt personālam, jo, ja tā lieto centralizētu modeli, var rasties domstarpības ar darbiniekiem. Vadībai ir jāizvērtē iespējamie konflikti un jāveic to novērošanas vai mazināšanas pasākumi; d) aristokrātijas, jeb ziedu laku stadiju raksturo sakārtota organizācijas struktūra, darbība ir virzīta uz patērētāju vajadzību apmierināšanu, ir izkopta attīstības taktika. Katra organizācija cenšas sasniegt šo stadiju pēc iespējas ātrāk un atrasties tajā ilgāku laika periodu; e) tomēr briedumam un aristokrātijai seko birokrātijas stadija, kurā galvenā uzmanība tiek pievērsta administratīviem un formāliem procesiem, var notikt organizācijas un tās mērķauditorijas atsvešināšanās, organizācija lielā mērā zaudē savu idejisko platformu; f) likvidācijas stadijā notiek formālas likvidācijas procedūras.⁹²

Jāņem vērā, ka Latvijas Republikā 20. gadsimta 20., 30. gados valdīja sava veida „biedrošanās drudzis”, jeb uzplaukums par ko liecina, piemēram, 1928. gadā Latvijā uzskaitītas 2905 kultūras biedrības un 2730 kooperatīvi⁹³. 1927. gadā, kad reģionālās skolotāju organizācijas iesniegušas atskaites LSS, kopā 32 biedrībās iespējams fiksēt pāri par 2800 biedru no aptuveni 10500 visiem Latvijas skolotājiem.⁹⁴ Pēc K. Ulmaņa apvērsuma, kad LSS darbība jau aizliegta, par vadošo un lielāko Latvijas skolotāju profesionālo organizāciju kļuva LNSS, 1937. gadā 26 biedrībās apvienojot ap 3000 no apmēram 13000 visas Latvijas skolotāju.⁹⁵ Paši skolotāju profesionālo organizāciju pārstāvji ne vienmēr korekti ievērojuši jēdzienu „biedrība”, „organizācija” vai „savienība”. Šī pētījuma kontekstā ar jēdzienu - skolotāju profesionālās organizācijas saprastas nevalstiskas, profesionālas institūcijas, kurās uz idejiska un reģionāla pamata brīvprātīgi apvienojušies skolotāji un izglītības darbinieki, lai kopīgi realizētu par aktuāliem atzītos uzdevumus un virzītos uz savu organizāciju Statūtos deklarētajiem mērķiem.

19. gs. pēdējā ceturksnī Krievijā strauji attīstījās mašīnizētā ražošana, pieauga strādnieku skaits, nostiprinājās tirgus ekonomika. Preču naudas attiecības arvien vairāk iespaidās arī ekonomikā. Notika zemniecības diferencēšanās. Kā atzīmē vācu zinātnieks J. Konrāds 19. gs. beigās izglītība no gara zinātnes problēmas bija kļuvusi par sociālu un

⁹² Adize I. *Ten stages of corporate life cycle* <http://www.adizes.com/> skat. 14.12.2010.

⁹³ Vilde K. *Biedrības un sabiedriskās organizācijas Latvijā*. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Rīga; Golts un Jurjāns, 1928. 507.lpp.

⁹⁴ *Latvijas skolotāju savienība 1917. – 1927.*; 85.-135.lpp. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921.*; *Statistikas atlases 1937*. Latvijas Statistikas pārvalde <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/vesturiskas-publikacijas-32843.html> skat 20.05.2011.

⁹⁵ *LNSS 1923. – 1939*. 43.lpp. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921.*; *Statistikas atlases 1937*. Latvijas Statistikas pārvalde <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/vesturiskas-publikacijas-32843.html> skat 20.05.2011.

saimniecisku problēmu.⁹⁶ No viduslaikiem privāti pastāvošajai, kā arī baznīcu un klosteru organizētajai izglītībai līdzās izveidojās valsts (publiskā) izglītības sistēma, kurai bija specifiskas funkcijas. Šo funkciju izmaiņu noteica 19. gs. pārmaiņas sabiedrības saimnieciskajā, politiskajā, sociālajā un gara dzīvē. Pakāpeniski „izplatījās uzskats, ka valsts izglītības sistēmas izveide ir tikpat nozīmīga valsts iekšpolitikas joma kā pārvaldes un saimnieciskās reformas [...] aktuāls kļuva jēdzienu „pedagoģija” un „politika” salikums.⁹⁷ Valstis un augošie ražošanas uzņēmumi pilsētās sāka apzināties jauno situāciju, ka to konkurētspēja aizvien vairāk sāk kļūt atkarīga no izglītotiem cilvēkiem – ierēdņiem, karavīriem, strādniekiem. Tāpat ļoti svarīga ir valsts kontrole pār izglītību, tās formu un it sevišķi – saturu. Citādāk pastāvētu risks, ka iedzīvotāju izglītošanās var notikt pretrunā ar valsts, šajā gadījumā Krievijas impērijas un valdošo šķiru interesēm. Tomēr intelīģences pašorganizēšanās tradīcijas Latvijā ir senas. Jo jau 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē Latvijas teritorijā pastāv biedrību veidošanās iespējas, par ko K. Dēķens raksta: „Skolotāji meklēja un rada sadarbību jau tad, kad par mūsu skolu valdīja vācu muižnieki un luterāņu mācītāji. Ikkatras draudzes skolotāji pulcējās kārtīgi uz sapulcēm, kurās arvienu noklausījās vienā vai vairākos priekšlasījumos, pārrunāja ierosinātos jautājumus un apsprieda dažādas parādības skolas dzīvē. Pa laikam kāds no sapulces dalībniekiem uzstājās ar „parauga stundu”, kuru sapulcē jo sīki iztirzāja. Aprīņķos skolu pārlūki sasauca visu aprīņķa skolotāju gada sapulces ar jo bagātīgu programmu. Veciem skolotājiem vēl tagad atmiņā tās sapulces, kurās piedalījās dedzīgais Kronvaldu Atis, ar savām runām iesildīdams skolotājus uz rosīgu darbību tautas izglītības līmeņa pacelšanas labā. Vidzemes draudzes skolu skolotāji sapulcējās ikgadus Valkā uz kopēju sapulci, lai skolu virsvaldes padomnieka (Schulrat) vadībā apspriestu pedagoģiskus jautājumus. Bez oficiālajām sapulcēm skolotāji savā starpā uzturēja jo ciešus kaimiņu sakarus. Cits pie cita ciemodamies, viņi neaizmirsā arī kaimiņa klasi, līdzī atnesdami skolēniem „ciema kukuli” interesantas sarunas veidā un iepazīdamies ar sava amata brāļa pedagoģisko darbu.”⁹⁸

Piemēram, 1815. gadā Jelgavā tika nodibināta Kurzemes literatūras un mākslas biedrība, kas savas pastāvēšanas pirmajā gadu desmitā izvērta rosīgu darbību. Pēc saviem statūtiem, struktūras un uzdevumiem Kurzemes literatūras un mākslas biedrība bija iecerēta kā zinātņu akadēmija, līdzīga slavenajai Londonas Karaliskajai biedrībai, tas bija pirmais mēģinājums radīt neoficiālu reģionālu Baltijas provinču zinātņu akadēmiju, tomēr izrādījās, ka šāds

⁹⁶ Cit. pēc Daukste V. *Latviešu tautskolas veidošanās*. Latvija 19. gadsimtā, atb. red. J. Bērziņš, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 261.lpp.

⁹⁷ Daukste V. *Latviešu tautskolas veidošanās*. Latvija 19. gadsimtā, atb. red. J. Bērziņš, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 261.lpp.

⁹⁸ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei*. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 5. lpp.

uzdevums biedrībai nebija pa spēkam - tā kļuva par novadpētniecības biedrību. Kurzemes literatūras un mākslas biedrība⁹⁹ radās tūdaļ pēc Napoleona karu beigām. 1815. gada 23. novembrī deviņi augsti Kurzemes muižnieki un ģimnāzijas profesori noturēja dibināšanas sanāksmi, 1816. gada beigās apstiprināja biedrības statūtus, un 1817. gada 6. jūnijā notika biedrības sēde, kurā Jelgavas ģimnāzijas profesors K. Krūze izklāstīja tās mērķus. Par biedrības pastāvīgo sekretāru - galveno amatpersonu - apstiprināja M. G. Paukeru.

Tā kā Kurzemes hercogiste tikai samērā nesen (1795. g.) bija iekļauta Krievijas impērijas sastāvā, tā joprojām bija separātiski tendēta un vairāk nekā citur Krievijas impērijā šeit valdīja orientācija uz vācu zinātņi un kultūru. Jaunajai biedrībai par paraugu zināmā mērā varēja būt Vācijas mazo valstiņu zinātniskās biedrības, kuru darbošanos protežēja tās valdnieks, šim pieņēmumam atbilst Kurzemes hercogienes - atraitnes Dorotejas ievēlēšana par biedrības goda biedri un pēdējā Kurzemes hercoga bijušā arhivāra Dr. J. F. Rekes, kurš no 1827. līdz 1846. gadam viņš bija tās pastāvīgais sekretārs, rosīgā līdzdalība biedrībā.

Vēl viens biedrības dibināšanas iemesls bija Kurzemes zinātnieku aizvainojums par Baltijas guberņām paredzētās universitātes dibināšanu nevis Jelgavā, bet Tērbatā. Jaundibināmajā biedrībā viņi saskatīja zināmu gandarījumu un lielā skaitā kā biedrus pieaicināja gan Tērbatas universitātes profesorus, gan arī vietējos zinātniekus, uzlūkojot biedrību kā Tērbatas universitātes papildinājumu. To saprata arī Tērbatas profesori, kas gandrīz visi sekoja aicinājumam iestāties. Biedrībā centās iesaistīt prominentus zinātniekus, māksliniekus un literātus, mācītājus un ierēdņus.

Biedrības statūtu pirmajā versijā (1816. g.) definēti šādi tās mērķi: „1) veidot biedrošanās vietu tiem, kas vēlas iepazīties ar literatūras un mākslas progresu un paši tajā līdzdarboties; 2) vietējiem literatūras un mākslas draugiem atvieglināt iepazīšanos ar ārzemju pieredzi šajās nozarēs un ārzemniekiem palīdzēt uzzināt, kas šajā ziņā veikts Krievijas impērijā; 3) darīt pazīstamus jaunus pilsoniskajai dzīvei noderīgus izgudrojumus un atklājumus un pret-darboties kaitīgiem aizspriedumiem.”

1817. gadā tika pieņemti M. G. Paukera sacerēti statūtu papildinājumi, kas biedrības funkcijas traktēja daudz plašāk: „Tās mērķis ir 1) vēsturiski literārajā, 2) tīri zinātniskajā un 3) tautas izglītošanas laukā izveidot Krievijas vācu Baltijas provincēm garīgu pieturas un vienošanās vietu, tuvāku zinātnes saiti un kopdarbības iespēju.

Pirmais zinātniski literārais mērķis ir izmantot Kurzemes izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli, lai rakstu un vēstuļu apmaiņas kārtā ar saviem locekļiem, no vienas puses, dažādās Krievijas provincēs un tās vācu Baltijas provincēs it īpaši, no otras puses, ārzemēs, saistītu to aktivitātes zinātnes un mākslas laukā; izveidotu spēku apmaiņas punktu [...]. Tā .. uzņemas visas rūpes,

⁹⁹ Stradiņš J. Latvijas Zinātņu akadēmija: Izcelsme, vēsture, pārvērtības. R.: Zinātne, 1998. 43.-58.lpp.

lai varētu dot ziņas ne tikai par šo Baltijas provinču vācu iedzīvotāju kultūras stāvokli, bet arī par latviešu un igauņu ciltīm, to valodu, dzeju, reliģiju [..]. Pēdīgi šī biedrība sprauž par mērķi izdibināt un izklāstīt krievu un vācu garīgos centienus. Pārtulkojot izmeklētas vietas no krievu dzejas un izceļot krievu valodas un dzejas priekšrocības, tā īpaši baltiešu jaunatnē modinātu interesi uz to pētīšanu un tādējādi izraisītu abpusēju [krievu un vācu] intelektuālu tuvināšanos.

Otrajā, tīri zinātniskajā plāksnē biedrība ne tikai centīsies savākt savu Baltijas provinču biedru izkļiedētos zinātniskos un mākslinieciskos darbus un apvienot viņu spēkus kopējam mērķim un tēvzemes zinātnieku dedzības un darbīguma palielināšanai; tā vēlas arī šais centienos iesaistīt arī lielāku interesentu masu, paplašināt izglītotajos slāņos zinātnisku izpratni un dedzību, tālāk izplatīt un popularizēt sabiedriskajai darbībai svarīgus zinātnes rezultātus.”¹⁰⁰ Treškārt – „[...] šī biedrība neaprobežojas, tikai lai izglītotajās kārtās veicinātu gaumi, mīlestību un kaisli uz augstām zinībām, taču [...] kā īpašu un svētu pienākumu uzliek arī no savas puses darboties, lai garīgi paceltu zemākās tautas šķiras. Šai nolūkā tā izdos pilsoņiem un lauciniekiem gan laiku pa laikam īpašus tautas rakstus, tautas kalendārus u. tml., gan periodisku tautas avīzi, ja to uzskatīs par derīgu un mērķtiecīgu. Šie raksti iznāks vācu, latviešu un igauņu valodā. Tie būs domāti šo kārtu vajadzībai un rediģēti atbilstoši to uztveres spējai.”¹⁰¹

Biedrība arī iesaistījusi 1819. gada diskusijā par latviešu pārvācošanu, kas sākās pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē (1817. gadā) un ko izraisīja Salgales mācītājs Ādams Konrādi izvirzīdams drastisku saukli „Vairs neviena latvieša!” („Keine Letten mehr!”), it kā humānu apsvērumu dēļ ieteikdams izglītību guvušos latviešus pārvācot. Par to debatēja vairākās Kurzemes literatūras un mākslas biedrības sēdēs 1819. gadā no februāra līdz aprīlim, kurās piedalījās Jelgavas ģimnāzijas mācītāji K. Krūze, M. G. Paukers, E. Trautfeters. Uzvarēja Lestenes mācītāja un literāta Karla Vatsona viedoklis, ka latviešiem jādod plaša informācija viņu pašu valodā un latviešu pārvācošana nav jāveicina. Diskusijas rezultātā kopš 1822. gada K. Vatsona redakcijā Jelgavā sāka iznākt pirmais latviešu nedēļas laikraksts „Latviešu Avīzes”, Stefenhāgena izdots latviešu kalendārs tika papildināts ar populārzinātnisku daļu, kā arī sāka iznākt praktiska satura grāmatas latviešu valodā. Lai arī „Latviešu Avīzes” bija vācu muižnieku un mācītāju uzskatu paudējas, tās sniedza praktiskus padomus zemniekiem, informēja par tirgus cenām, rosināja zemniekus interesēties par notikumiem Kurzemē un pasaulē, veicināja lasītprasmi. 1824. gadā, pēc K. Vatsona ierosmes, latviešu pētīšanai un izglītošanai tika dibināta Latviešu literārā biedrība jeb Latviešu draugu

¹⁰⁰ Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau: J.F.Steffenhagen und Sohn, 1819. – Bd. 1. -334 S.; sk. 10.lp. Cit. pēc Latvija 19. gadsimtā, atb. red. J. Bērziņš, R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 300.,301.lpp.

¹⁰¹ Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. 15.lpp.

biedrība (Lettisch-literarische Gesellschaft), kura uzņēmās gādību par „Latviešu Avīzēm”, dažāda veida literatūras izdošanu latviešiem, Bībeles latviešu tulkojuma pārlūkošanu u.tml. Šī biedrība cilvēku un ideju ziņā bija cieši saistīta ar Kurzemes literatūras un mākslas biedrību, jo tās darbības lokā bija arī latviešu tautas zinātniskā izpēte (valoda, folklorā, etnogrāfija u.tml.). Biedrībā dominēja vācu mācītāji gan no Kurzemes, gan arī no Vidzemes, sēdes notika gan Jelgavā, gan Rīgā.

Arī Rīgā 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā veidojas zinātnieku biedrības. Piemēram, pēc apgaismības laika darbinieka Karla Zontāga ierosmes 1795. gadā tika nodibināta Vidzemes vispārderīgā ekonomiskā biedrība (Liefldndische gemeinniitzige okonomische Societdt), kuras pastāvīgais sekretārs bija G. F. Parrotu. Tās uzdevumi bija: popularizēt dažāda veida ekonomiskās zināšanas par lauksaimniecības un zemnieku stāvokli; veicināt lauksaimniecības produktu piegādi pilsētām; veicināt dažādu fabriku un manufaktūru darbu, lai pārstrādātu vietējās izejvielas un lauksaimniecības produktus. Pēc Napoleona iebrukuma Vidzemes biedrību 1813. gadā pārcēla uz Tērbatu, kur tā turpināja darbību daudzus gadus desmitus. Otra biedrība ir 1803. gadā pēc Liborija Bergmaņa ierosmes dibinātā Rīgas literāriski praktiskā pilsoņu biedrība (Literarisch-praktisches Burgerverbindung zu Riga), kas gan nebija zinātniska biedrība, taču popularizēja botānikas, ķīmijas, fizikas un meteoroloģijas zinātniskās atziņas ikdienas dzīvē. Tās darbā piedalījās Rīgas ārsti, aptiekāri, skolotāji, būvmeistari, to skaitā O. Hūns, J. Dirzens, D. H. Grindelis, B. Prētoriuss, J. D. Zands, K. Hāberlands, L. Bergmanis, K. Zontāgs. Biedrība kopš 1810. gada izdeva laikrakstu „Rigasche Stadtbltter”.

Uzskatāms, ka viens no galvenajiem skolotāju un izglītības darbinieku apvienošanās cēloņiem bija kopīgā cīņa par latviešu valodas saglabāšanu un izaugsmi, kā arī nācijas konsolidēšana. 19. gs. pēdējā ceturksnī Baltijas guberņu mācību iestādēs sākās rusifikācijas process, bet Latgalē kopš 1865. gada jau bija ieviests arī drukas aizliegums – latīņu valodas vietā tika ieviesta kirilica. Lai tautas izglītības iestāžu vadībā nepaplašinātos vietējo pašvaldību loma, Izglītības Ministrija veica virkni pasākumu valdības kontroles pastiprināšanai tautas izglītības sistēmā. „1874. gadā tika izdots nolikums, kas paredzēja valdības iestāžu uzraudzību par tautskolām un priekšplānā izvirzīja uzdevumu audzināt jaunatni reliģiski monarhistiskā garā.”¹⁰² Baltijas novada tautskolu pārvaldi sīkāk reglamentēja 1887. gada 26. janvārī apstiprinātie noteikumi par Tērbatas mācību apgabala tautskolu uzraudzību, un vēl sīkāk skolu jauno pārvaldes organizāciju noteica 1887. gada 17. maijā Krievijas ķeizara apstiprinātie „Pagaidu papildnoteikumi par Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņas pamatskolu pārvaldi”. Šie noteikumi turpmāk veselus trīsdesmit gadus bija pamats turpmākajiem rīkojumiem un norādījumiem visu triju Baltijas guberņu tautskolu pārvaldei un kontrolei. Var uzskatīt, ka šie

¹⁰² Зайончковский П.А. *Российское самодержавие в конце XIX столетия*. Москва. Мысль. 1960. с.309.

noteikumi pilnīgi ignorēja vietējo pašvaldību tiesības. Skolu dzīvē tām faktiski vairs nebija nekādas teikšanas, lai gan tieši zemnieki bija skolu uzturētāji un skolotāju algotāji. „Pagaidu papildnoteikumos paredzēto frāzi par mācību valodu, proti, „... kā ērtāk..”, tautskolu inspektori, protams, iztulkoja pēc sava prāta, un drīz vien visās lauku skolās mācības notika krievu valodā, jau sākot ar pirmo mācību gadu. „Pagaidu papildnoteikumi” likvidēja Baltijas vācu muižnieku un mācītāju nedalīto kundzību latviešu skolu dzīvē un izbeidz pārvācošanas procesu toties ar pilnu sparū pavēra ceļu nežēlīgai zemnieku bērnu pārkrievošanai. Veiktās reformas pilnībā atbilda cara varas reakcionārajam iekšpolitikas kursam – ar skolas rusifikācijas palīdzību nostiprināt savu varu Baltijas guberņās.”¹⁰³

Par šo periodu K. Dēķenam ir atbilstošs skatījums: „Pēc 1887. gada reformas tam visam (skolotāju biedrošanās pašiniciatīvai – aut. piez.) bij beigas. Senāko sapulču vietā, kurās skolotāji varēja brīvi izteikt savas domas audzināšanas un mācīšanas jautājumos, nāca krievu inspektoru rīkotie kursi un sapulces, bet te skolotājiem bija tikai jāklausa, kā latviešus visdrīzāk un visdrošāk pārvērst par krieviem, par cara paklausīgiem kalpiem un viņa troņa balstītājiem. „Nedomāt, bet paklausīt, nespriest, bet izpildīt” – bij bargs rīkojums. [...] sapulcēšanos tā laika vīri nevarēja pielaist. Viņi skatījās stipri greizi uz to, ka sanāk kopā divu, triju skolu darbinieki, ja viņiem galdā nav spēļu kāršu vai alkohola. [...] Skolotājus mudināja ne brīvi domas izmainīt, ne nopietni pārrunāt skolas lietas, bet gan citam citu izspiegot, un denunciantu meli arvien atrada dzirdīgas ausis krievu inspektoros. Latviešu skolotājiem par godu jāliecina, ka viņu rindās denunciantu bijis visai maz.”¹⁰⁴

Kā uzskata vēsturniece Ilga Apine¹⁰⁵, pirmā apzinātā latviešu nacionālā kustība norisinājusies 19. gs. 60.-70. gados, ko ievadīja latviešu inteliģences akulturācija – iepazīšanās ar Eiropas sabiedriskās domas un kultūras sasniegumiem un zināma savas pārlicības iegūšana. Šīs latviešu atmodas cēloņi bija apgaismības idejas, liberalizācijas procesi Eiropā, kā arī Krievijas valdības reformas 19. gs. pirmajā pusē; Vidzemes un Kurzemes zemnieku brīvlaišana 1817.-1819. gadā (gan bez zemes), izmaiņas pilsētu pašvaldībās un iespēja atpirkt zemi no muižniekiem. Jaunlatvieši, kas bija demokrātiski un patriotiski noskaņoti, cerēja uz reformām, kuras atceltu īpašos likumus un noteikumus, kas nodrošināja Baltijas muižnieku īpašās privilēģijas. Trīs galvenos uzdevumus formulēja Krišjānis Valdemārs: zemnieku ekonomisko neatkarību no muižnieka, izglītību un nacionālās pašapziņas nostiprināšanu. Praktiski latviešu pašapziņu stiprināja K. Valdemārs un citi jaunlatvieši „Pēterburgas Avīzēs” un citos Krievijas preses uzdevumos. Latviešu valodu

¹⁰³ Staris A., Ūsiņš V. Izglītības un pedagogijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam. R.: RaKa, 2007., 237.lpp.

¹⁰⁴ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 5.,6. lpp.

¹⁰⁵ Apine I. *1905.-1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti.* R.: Zelta Grauds, 2005. 7.-11. lpp.

reformēja Kronvaldu Atis, uzstājot, ka tai ir tiesības kļūt par modernu literāru valodu. Hernhūtiešu un jaunlatviešu ietekmē nākošās latviešu paaudzes nodibināja paliekošas kultūras tradīcijas, piemēram, uztvert izglītību kā pašvērtību, kas blakus rūpēm par dienišķo maizi, ļauj pievērsties arī garīgo vērtību kopšanai. Tiek uzskatīts, ka gandrīz katrā mājā atradās vieta grāmatām un kalendāriem un bērnu izglītošana bija nerakstīts likums.

Situācija nedaudz izmainījās 19. gs. 90tajos gados, kad atkal esot ataususi cerība brīvi sastapties un izrunāties: „Krievijā vietvietām bij nodibinājušās skolotāju palīdzības biedrības un dažām no tām statūtos bij paredzēta arī idejiska darbība, lai gan visai šausos apmēros. Arī latviešu skolotājos radās doma dibināt tādu pat biedrību. Daži Rīgas un apkārtnes skolotāji bij izdabūjuši atļauju sasaukt skolotājus uz apspriedi 1895. g. jūnijā. Noteiktajā dienā Suvarova ielas savienoto skolu telpās sapulcējās pāra simtu skolotāju no Vidzemes un no Kurzemes. Visi priecīgi gaidīja kad nu varēs pārrunāt savas daždažādās vajadzības. Bet ieradās tautskolu direktors Somčevskis, aizdzina visus kurzemniekus, bet no vidzemniekiem atstāja tikai atsevišķo inspektoru rajonu pārstāvjus, kuri inspektora Treilanda vadībā pieņēma statūtus. Par citām lietām runāt neļāva. Pagāja veseli trīs gadi, kamēr biedrību apstiprināja: 1898. g. 18. jūlijā izglītības ministrs Bogolēpovs rakstīja „Vidzemes guberņas pirmmācības tautskolu skolotāju un bijušu skolotāju savstarpējas palīdzības biedrības” statūtus. Tajos paredzēta tikai materiālas palīdzības sniegšanai īpašos gadījumos un tiesība sarīkot izrīkojumus līdzekļu vākšanai. No apmēram 2 ½ tūkstošiem Vidzemes tautskolotāju tā apvienoja tikai ap 200. [...] Biedrībai lielas piekrišanas nebija; biedru skaits uz beigām stipri mazinājās. Biedrības gada sapulcēs runas grozījās tikai ap skaitļiem un rēķiniem. Kopā pusdienas ēdot un vakaros uz salmu paklāja Suvarova ielas savienoto skolu klasēs vāroties, runas plūda netraucēti.”¹⁰⁶ Nacionālās, demokrātiskās un pedagoģiskās brīvības idejas bija tik spēcīgas, ka impērijas izglītības politika drīzāk darbojās kā katalizators to akumulēšanai un attīstībai, nebija nekādas iespējas šīs idejas apslāpēt, jo „Skolotāji pamācīja cits citu, kā valdības priekšrakstus apiet. Ar to skolotājos radās savāda veida aktivitāte, savāda pašdarbība. Šai pašdarbībai jaunas tekas radīja „jaunā strāva” un tās mantinieci sociāldemokrātija. Progresīvie skolotāji arvien vairāk nāca pie atziņas, ka latvju skolotājs nevarēs tapt par īstu audzinātāju, kamēr pie mums pastāvēs patvaldības režīms. Tikai tam krītot, varēs rasties brīva skola un brīvs tapt arī skolotājs. Pie šādas atziņas nākušos nespēja apmierināt Vidzemes skolotāju palīdzības biedrība. Tie stājās revolucionāru rindās un blakus nelegālajiem strādnieku pulciņiem dibināja arī nelegālus skolotāju pulciņus. Pirmais Rīgas sociāldemokrātisku skolotāju pulciņš nodibinājās Jonatāna skolā 1903. g. J. Ozola vadībā; tam drīzi sekoja otrs pulciņš M. Celmas

¹⁰⁶ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcere.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., 6. lpp.

kundzes skolā J. Asara vadībā. Pa abiem kopā bij ap 30 biedru, kuru starpa kā redzamākie minami I. Rītiņš, J. Plāķis, V. Dermanis, J. Celms, V. Zelenko, Fr. Silārājs, Fr. Čubis. Šo pulciņu biedri stājās sakaros ar lauku kollēgām un nodibināja pulciņus arī skolotāju semināros un vidusskolās.”¹⁰⁷

„Pirmā atmoda veicināja latviešu nācijas izveidošanos. Bez jebkāda atbalsta no citurienes, drīzāk pārvarot pretestību no vācu muižniecības un krievu birokrātijas puses, latvieši veidoja savu kultūras dzīvi ar presi, koriem, biedrībām, vakara kursiem sevis izglītošanai. 1901. gadā Rīgā bija 38 periodiski izdevumi, 9 no tiem iznāca latviski. Nepieciešamību pēc savas autonomas kultūras dzīves latvieši saglabāja arī turpmāk, pat ekstremālos apstākļos – bēgļu gaitās, armijā, trimdā. Vēsturiski īsā laikā latvieši no apspiestas zemnieku tautas izveidojās par kultūras nāciju ar savu vēsturisku apziņu. Latviešu emancipējošais kutūrnacionālisms kļuva par tramplīnu vēlākai pārejai uz politisko nacionālismu 1918. gadā.”¹⁰⁸

Uzskatāms, ka Latviešu nācijas pašapziņas izveidošanā liela loma ir tieši pedagogiem un izglītības darbiniekiem, kuru darbību un domu apmaiņu būtiski ietekmēja kultūras darbinieku pašorganizēšanās izglītības u.c. biedrībās.

Vēl viens kopīgs interešu bloks, uz kā pamata notika skolotāju apvienošanās bija sociāldemokrātisko ideju bāze. 1868. gadā nodibinātā Rīgas Latviešu biedrība deva impulsu latviešu biedrību attīstībai vispār. 1914. gadā Vidzemē bija ap 1000, bet Kurzemē ap 600 biedrību. To rīkotajos pasākumos – teātra izrādēs, koros, dziesmu svētkos iesaistījās arī tie lauku iedzīvotāji, kas vēlāk kļuva par pilsētu strādniekiem un iesaistījās sociāldemokrātiskajā kustībā pirms 1905. gada notikumiem. Neatpalika arī skolotāji, kas sāka noturēt plašākas sapulces, piemēram, 1904. g. Mārtiņos Gertrūdes ielā 101 sapulcējas jau ap 60 sociālistiski noskaņotu skolotāju. Sapulci vadīja J. Ozols, J. Asars un A. Buševics. Svjatopolska-Mirska. Vēlāk šie skolotāji J. Asara vadībā izstrādāja skolotāju petīciju. Asara redakcijā Rīgas revolucionārie skolotāji sastādīja arī jaunu tautskolu programmu. Nesankcionēta sapulce 1905. g. pavasarī sanāca Berga bazārā Blumbergas privātskolā. Tajā piedalījās ap 200 dalībnieku, to starpā arī krievu un ebreju skolotāji. Sapulcē tika apspriesti skolotāju uzdevumi revolūcijas izvešanā. 1905. g. vasarā noturētas vairākas revolucionāro skolotāju sapulces, viena no tām J. Apsīša skolā. Vislielākā revolucionāro skolotāju sapulce, skolotāju kongress, kurā piedalījās ap 1500 skolotāju, notika 1905. g. 10. novembrī. „Kongress atklāti nostājās uz revolucionāras platformas, pieņemdams rezolūcijas sociāldemokrātu partijas garā. Kongresa dalībnieki tās uzņēmās izvest dzīvē; īpašs birojs sekoja, rezolūciju izpildei. Represijas

¹⁰⁷ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* R., Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927., -7. lpp.

¹⁰⁸ Apine I. *1905.-1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti.* R.: Zelta Grauds, 2005. 10. lpp.

paredzot, biroja locekļu vārdus npublicēja; tie bija I. Rītiņš, J. Celms, V. Dermanis, Rainis, J. Asars, Juris Kalniņš ar kundzi, mācītājs J. Rozēns, J. Dāvis.”¹⁰⁹ Tāpēc var uzskatīt, ka viena no kopīgajām interesēm, uz kuras pamata vēl notika skolotāju apvienošanās bija kopīga tieksme uz pašizglītību un kvalifikācijas celšanu. Un lai arī 20. gs. sākumā Latvijā pastāvēja pietiekami stabila izglītības sistēma un skolotāji parasti bija guvuši profesionālo izglītību skolotāju semināros Kuldīgā, Valkā, Irlavā un Valmierā „skolotājiem trūkst ir paidagoģisko, ir vispārīgo zināšanu. Atsevišķas lekcijas, referāti un paraugstundas nespēj apmierināt garīgo alkumu.”¹¹⁰ Pirmie skolotāju vasaras kursi 1909. gada jūnijā norisinās divas nedēļas. „Par lektoriem uzstājās progresīvie Rīgas krievu skolotāji (Galabutskis, Ernš, Sevastjanovs u. c.) un latvieši: Dr. K. Kasparsons, J. Vesmanis, T. Zeiferts, P. Dreimanis. Paraugstundas sniedz E. Mednis, dabas zinātņu praktiskos darbos ievada E. Rītiņa kdze un J. Greste. Pirmie skolotāju pašu rīkotie kursi ienes svaigu strāvu skolas piesmakušajā gaisā. Sākas dzīva domu apmaiņa par skolas darbu un apstākļiem.”¹¹¹

1910. gada jūnijā tika sarīkoti 3 nedēļas ilgi vasaras kursi, kuros kā lektori tika aicināti „Pēterpils” profesori A. Lazurskis (pedagoģiskā psiholoģija), viņa asistents I. Evergetovs (eksperimentālā psiholoģija), prof. Pavlova līdzstrādnieks Dr. med. Kršiškovskis (nervu sistēmas fizioloģija) no Harkovas mag. J. Endzelīns (ievads valodniecībā); no rīdziniekiem par lektoriem uzstājās: Dr. med. Reinhardtts (skolas higiēna), T. Zeiferts (latv. literatūra), A. Pakalnetis (ķīmijas mācīšana), J. Greste (anatomijas ābece), J. Galabutskis (krievu literatūra). Kursu dalībnieki apmeklēja Rīgas muzejus, kā arī ciemojās pie Krišjāņa Barona.

„1911. g. kursos lektoru galvenais sastāvs no Pēterpils. Tas tāds, ka gubernators kursus noliek divkāršā apsardzībā: kuratoram liek sūtīt uz kursiem vienu no tautskolu inspektoriem, policijmeistaram kādu no pristaviem. Lasa Kohans par krievu literatūru, Henkels par dabas zinātnēm, Orlovs par fiziku, Dušečkins par krievu valodas metodiku u. c.”¹¹²

Redzams, ka pirms 1923. gada 18. jūlija biedrību dibināšanos un darbību Latvijā regulēja Krievijas 1906. gada 4. marta „Likums par biedrībām”, Krievijas Pagaidu valdības 1917. gada 12. aprīļa nolikums „Par sapulcēm un savienībām” un 1917. gada 21. jūnija likums „Par biedrību reģistrēšanu”.

Krievu vēsturnieki un tiesību pētnieki¹¹³ uzsver 1906. gada 4. marta pagaidu „Likuma par biedrībām” lielo nozīmi valsts attīstībā, kā arī ierindo likumdošanas aktu skaitā, kuri būtiski ietekmējuši Krievijas valsts attīstību. Pamatoti uzskatāms, ka 19. un 20. gs. mijā

¹⁰⁹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* -7.lpp.

¹¹⁰ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* -9.lpp.

¹¹¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* -10.lpp.

¹¹² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* -11.lpp.

¹¹³ Туманова А. Страницы истории. Законодательство об общественных организациях России в начале XX века <http://dlib.eastview.com/browse/doc/5416063> skat. 20.04.2011

Krievijā norisinājās aktīvs pilsoniskās sabiedrības institūtu tapšanas process, kura būtiska izpausme bija sabiedrisko institūciju tīkla, kas apmierināja iedzīvotāju daudzveidīgās intereses, veidošanās. Sabiedriskās institūcijas, iekļāvušās tādās dzīves sfērās kā izglītība, kultūra, veselības aizsardzība, sociālais nodrošinājums un labdarība, būtiski papildināja valdības un pašvaldību aktivitātes, tādējādi palīdzot iedzīvotājiem attīstīt pilsoniskā pienākuma apziņu un formējot patstāvīga sabiedriskā darba prasmes. Lai arī biedrību darbība norisinājās stingras kontroles apstākļos, jau vien ar savu pastāvēšanas faktu tās apstrīdēja valdības vienpersoniskās varas un kompetenču faktu vismaz sociālajā sfērā. Līdz 20. gs. sākumam Krievijā nebija vienota likuma par biedrībām. Tiesiskās normas, kas uz tām attiecās, bijušas izkaisītas pa dažādām Krievijas impērijas likumdošanas daļām, pēc būtības balstoties uz Katrīnas II 1782. gada reglamentu (nolikumu). Biedrību veidošana bija nevis likumīga pilsoņu tiesība, bet žēlastība, ko vara kādam dāvāja pēc pašas ieskatiem. Pēc pirmās revolūcijas notikumiem valdība bija spiesta veikt reformas un realizēt pilsoņu biedrošanās brīvības, jo pilsonisko brīvību leģitimizēšana bija viens no liberālo un radikālo nometņu galvenajiem lozungiem. Kā papildus katalizators šiem procesiem bija tajā laika dominējošā sociālpolitiskā un tiesiskā paradigma Eiropā, kur biedrību brīvība tika uzskatīta par neatņemamu Eiropas konstitūciju, bet līdz ar to arī Krievijas konstitūcijas projektu sastāvdaļu, kas plaši tika propagandēta kongresos, sapulcēs un presē. Līdz 20. gs. sākumam Krievijā bija noformulēta arī sabiedrisko organizāciju brīvības likumdošanas teorētiskā bāze. Patvaldības iekārtas konstitucionālas modernizācijas ietvaros S. Kotlarevskis, A. Džigelegova, V. Derjužinskis, A. Eļistratova, V. Hessens, N. Anufrijeva un citi izstrādāja unikālu biedrību brīvības realizācijas koncepciju. Tiesību zinātnieki balstījās uz uzskatu, ka biedrību veidojumi ir pienākumu subjekti attiecībā pret valsti. Krievu pilsoņu tiesības uz apvienošanās brīvību tika izsludinātas jau 1905. gada 17. oktobrī imperatora manifestā un nostiprinātas „Krievijas impērijas pamatlikumos” 1906. gada 23. aprīlī. Un tam sekojošie 1906. gada 4. marta „Pagaidu noteikumi par biedrībām un savienībām” uzskatāmi par likumsakarīgu valsts kontroles pār biedrībām un savienībām decentralizāciju – nodošanu vietējo varas orgānu rokās. Turpmāk visus biedrību „dzīvībai” svarīgos procesus, kas saistīti ar to atvēršanu, reģistrāciju, aizliegšanu un slēgšanu bija koncentrēti vietējo iestāžu (par organizācijām atbildīgās guberņas nodaļas) rokās. Pašos pamatos šie noteikumi noteica biedrību dzīvi līdz pat 1917. gada februāra notikumiem. Šajā likumprojektā ietilpa būtiski aizguvumi no Eiropas tiesību zinātnieku darbiem un rietumu valstu likumdošanas aktiem. Svarīgi, ka tika ieviesta jauna sabiedrisko organizāciju dibināšanas kārtība, kurā vairs netika pieprasīta iepriekšēja varas orgānu atļauja. Valsts pārvaldes orgāni vairs tikai pārraudzīja organizāciju darbību. Savienību dibināšana un to darbības pārtraukšana turpmāk varēja norisināties tika tiesiskā

veidā. Biedrības iedalījās tajās, kuras reģistrētas apriņķa tiesā, t.s. „nolikuma biedrības” (ustavnije) un tajās, kuras tika pieteiktas ar vienkārša iesnieguma starpniecību, t.s. „iesnieguma biedrības” (javočnije). Biedrībām varēja piederēt nekustamais īpašums, tās varēja noteikt biedra naudas, slēgt līgumus un uzstāties tiesās.

Lai arī iedziļināšanās tiesību aktos nav šī pētījuma primārais mērķis, salīdzinot Krievijas 1906. gada likumu par biedrībām ar Latvijas 1923. gada 18. jūnija „Likumu par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām”, redzams, ka daļa Latvijas likuma ir pārņemta no vecākā brāļa. Piemēram, Latvijas likuma otrais punkts, kas definē „biedrības” un „savienības” jēdzienus „2. Par biedrību atzīstama vairāku personu apvienošanās zināmu mērķu sasniegšanai kopīgā darbībā, bet par savienību, divu vai vairāku biedrību darbības saskaņošana, radot viņu kopīgu orgānu.”¹¹⁴ Bet Krievijas pagaidu likumā par biedrībām, I.1. rakstīts, ka „1. Par biedrību, pēc īsta likuma burta, uzskatāma vairāku personu, kas, neuzstādot sev par uzdevumu iegūt peļņu no jebkāda uzņēmuma, apvienība, kuri par savas kopīgās darbības priekšmetu izvēlējušies noteiktu mērķi, bet par savienību uzskatāma divu vai vairāku tādu biedrību savienošanās, lai arī tā būtu notikusi ar kādu pilnvarotu personu starpniecību.”¹¹⁵ Latvijas likumā (1923.) par statūtiem teikts: „11. Biedrību vai savienību statūti jāparaksta to dibinātājiem. Statūtos jāatzīmē sekošais: 1) biedrības vai savienības nosaukums un mērķis; 2) valdes sastāvs, tās locekļu vēlēšanu kārtība un viņu pilnvaras termiņš, valdes kompetence un atrašanās vieta; 3) pārējo biedrības vai savienības pārvaldes orgānu sastāvs, viņu sasaukšanas kārtība, kompetence, vēlēšanu un lēmumu pieņemšanas kārtība, kā arī šo orgānu locekļu pilnvaru termiņš; 4) biedru iestāšanās un izstāšanās kārtība; 5) biedrības vai savienības līdzekļi; 6) likvidācijas kārtība.”¹¹⁶ Krievijas likumā (1906.): „21. Reglamentā jābūt norādītiem: a) biedrības nosaukums, tās mērķis darbības rajons un tās veidi; b) dibinātāju vārdam, tēvavārdam, uzvārdam, pakāpei un dzīves vietai; c) biedru iestāšanās un izstāšanās kārtībai; d) biedru naudas lielumam un iemaksas kārtībai; e) valdes sastāvam, tās izveidošanas un papildināšanas veidiem, kā arī tās kompetenču priekšmetiem un atrašanās vietai; f) atskaišu vešanas kārtībai un g) reglamenta izmaiņu kārtībai.”¹¹⁷ Šo abu likumu salīdzināšana ļauj izdarīt secinājumus, ka kopš 1905. gada biedrību dzīves reglamentēšana Krievijā bija pietiekami attīstījusies, kas ļāva attīstīties arī skolotāju un izglītības darbinieku biedrībām.

¹¹⁴ Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām./ Valdības Vēstnesis, 1923. g. 18. jūlijs.

¹¹⁵ *Именной высочайший указ правительствующему сенату о временных правилах об обществах и союзах* / Krievijas Federācijas konstitūcijas mājas lapa <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5205/skat> 12.03.2011.

¹¹⁶ Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām./ Valdības Vēstnesis, 1923. g. 18. jūlijs.

¹¹⁷ *Именной высочайший указ правительствующему сенату о временных правилах об обществах и союзах* / Krievijas Federācijas konstitūcijas mājas lapa <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5205/skat> 12.03.2011.

Pēc 1917. gada februāra revolūcijas Krievijā, biedrību darbību sāka reglamentēt Krievijas Pagaidu valdības 1917. gada 12. aprīļa nolikums „Par sapulcēm un savienībām” un 1917. gada 21. jūnija likums „Par biedrību reģistrēšanu”. 12. aprīļa nolikums uzskatāms par savam laikam visai progresīvu, jo tas pasludināja, ka bez izņēmuma visiem Krievijas pilsoņiem ir tiesības bez īpašas atļaujas organizēties biedrībās un savienībās ar mērķiem, kas nav pretrunā ar krimināllikumu. Tādējādi tika atcelti sabiedrisko organizāciju veidošanas ierobežojumi. Tomēr, lai organizācija iegūtu juridiskas tiesības un aizsardzību, tika noteikta biedrību reģistrācija tiesā. Tāpat arī tikai tiesa varēja pieņemt lēmumu par biedrības vai savienības slēgšanu piespiedu kārtā.

1923. gadā Latvijā kara darbības laikā pārtraukto darbību bija atjaunojušas vai no jauna nodibinājušas 1320 dažādu nacionalitāšu biedrības¹¹⁸, kas savu darbību akcentēja uz dažādu izglītības nianšu risināšanu. Un jau 1921. gadā pie Iekšlietu Ministrijas K. Vildes vadībā darbojās Preses un biedrību nodaļa. Tas nozīmē, ka pirms 1923. gada biedrību likuma pieņemšanas (no 1918. gada 18. novembra) biedrību darbību joprojām regulēja Krievijas impērijas 1906. gada un Krievijas Pagaidu valdības 1917. gada likumi. Ja šie likumi gandrīz piecus gadus nebija kavējuši vai traucējuši biedrību un savienību veidošanos un darbību tādā demokrātiskā valsts iekārtā kāda bija Latvijā, tad tas liecina par šo likumu izstrādātāju tālredzību, vai arī apstākli, ka biedrību un savienību veidošana Latvijas valdībai nebija īpaši nozīmīgs jautājums vai politiski un ekonomiski smagajā valsts attīstības sākuma periodā šādas sfēras sakārtošana tika uzskatīta par sekundāru. Tomēr 1923. gada likums sakārto biedrību dibināšanas, reģistrācijas un darbības procesus atbilstoši Latvijas Republikas likumdošanai un sociālpolitiskajiem apstākļiem. Valdība ir atbalstījusi tautas iniciatīvu un ar šā likuma II. nodaļas 9. punktu nosaka, ka „Reģistrācijas pieteikumu biedrības vai savienības dibinātāji, skaitā ne mazāk kā pieci, iesniedz tai apgabaltiesai, kuras rajonā paredzams valdes sēdeklis. Paraksti uz paziņojuma jāapliecina pie notāra, miertiesneša vai vietējā pašvaldības iestādē. Pieteikumam jāpieliek klāt statuti trīs eksemplāros.”¹¹⁹ Iespējams, ka tieši šis likuma punkts sekmēja vēl straujāku biedrību skaita pieaugumu. „Uz šī likuma pamata dibināto biedrību vairākums bija lojāls pret Latvijas valsti un darbojās statūtu ietvaros. Taču krasi noskaņoti politiskie spēki atsevišķas biedrības sāka izmantot savās interesēs, popularizējot vardarbības un diktatūras idejas, sludinot ekstrēmu nacionālismu, uzkurinot etnisko naidu.”¹²⁰ Kas iniciēja Ministru kabinetā pieņemt „Pārgrozījumus un papildinājumus likumā par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām.” Par šo jautājumu plaši diskutēja

¹¹⁸ Valsts adrešu kalendārs 1924. gadam. R., 1924. 709. lpp.

¹¹⁹ *Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām.* / Valdības Vēstnesis, 1923. g. 18. jūlijs.

¹²⁰ Greitjāne R. *Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā (1920-1940)* Latvijas vēstures institūta žurnāls, Galv. red. Caune A., R.: „Latvijas vēstures institūta apgāds”, 1999. Nr.4 (33), 67.lpp.

Latvijas Republikas 2. Saeimas ārkārtējās sesijas 22. septembra un 19. oktobra sēdēs. Ar pārgrozījumiem tika palielināts vecuma cenzs biedrību biedriem – 18 gadi un politisko organizāciju biedriem – 21 gads, kā arī paplašināta administratīvo un tiesu iestāžu loma biedrību un politisko organizāciju darbības (lai tā atbilstu apstiprinātajiem statūtiem) uzraudzībā. Citas principiālas izmaiņas, kas ietekmētu biedrību un organizāciju darbības brīvību likuma izmaiņas neieviesa.

Atbilstoši spēkā esošajiem likumiem, savus statūtus veidojušas arī LSS un LNSS. LSS pašrefleksijās tiek uzskatīts, ka tā dibināta Tērbatas kongresā, 1917. gada pavasarī, 5. – 8. jūnijā, kas atbilstoši norisinājās Tērbatā „latviešu kongresu pilsētā”, kur „[...]noturēja savu kongresu Kurzemes bēgļi, ievēlējami savu pagaidu zemes padomi, turpat sanāca vispārīgais latv. bēgļu kongress (30. un 31. maijā). Tur 5. jūnijā sabrauca skolotāju kongresa rīcības komitejas locekļi, lai veiktu nepieciešamos priekšdarbus. [...]”¹²¹ Zīmīgi, ka LSS savos pirmsākumos veidojusies kā vispārēja latviešu skolotājus apvienojoša savienība: „Ņemot vērā to, ka galvenie kultūras sekmētāji ir bijuši un arī uz priekšu būs skolotāji un ka viņu darbs būs daudz sekmīgāks, ja viņi to izvedīs sistematiski un metodiski, kongress atzina, ka visiem skolotājiem jāorganizējas biedrībās, bet visām biedrībām jāapvienojas vienā Latvijas skolotāju savienībā.”¹²² Turklāt, tiek uzsvērts, ka „[...]sekcijās un plenārsēdēs kongress veic milzu darbu, likdams pamatus visām latviešu nacionālās skolas pakāpēm. Tā kā latviešu nacionālā skola var izveidoties tikai autonomā Latvijā, kongress nodarbojas arī ar šo tīri politisko jautājumu nosprauzdam Latvijas autonomijai pamatlīnijas, paredzot visas latviešu apdzīvotās zemes apvienošanu, satversmes sapulces sasaukšanu, tautas iniciatīvas un referendumu tiesības, agrāro reformu, baznīcas šķiršanu no valsts u.c.”¹²³ Pēc šiem izteikumiem iespējams izdarīt slēdzienu, ka šajā laikā Latvijas skolotāji nav sadalījušies atsevišķos virzienos, lai arī jau nomanāms, ka pastāv divas frakcijas – „radikālākais maskaviešu un rīdzinieku un mērenākais pēterpiliešu un tērbatnieku novirziens.”¹²⁴ LSS statūti tāpat pieņemti 1917. gada Tērbatas kongresā un kā atzīmē K. Dēķēns „Tie vairākkārt pārstrādāti un pārreģistrēti, bet visgalvenākā daļa savos pamatos tiem arvien palikusi tāda pat, kāda pieņemta Tērbatas kongresā.”¹²⁵ Būtiskāko par LSS darbības mērķiem, virzieniem un uzdevumiem to sasniegšanai pasaka statūtu pirmā daļa: „§1. Latvijas, skolotāju savienības mērķis ir apvienot un sekmēt skolotāju biedrību darbību Latvijā, lai: a) tautas izglītību nostādītu uz zinātnes, brīvības, demokratizācijas un decentralizācijas pamatiem, un b) aizstāvētu skolotāju tiesiskās un materiālās intereses un paceltu viņu kultūralo līmeni. §2. Lai

¹²¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 19.lpp.

¹²² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 21.lpp.

¹²³ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 21.lpp.

¹²⁴ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 20.lpp.

¹²⁵ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 28.lpp.

šos mērķus sasniegtu, Savienība: a) aizstāv savas idejas likumdevēju iestādēs, vietējā pašvaldībā, augstākajās un vietējās skolu valdēs un sabiedriskajās iestādēs; b) izplata savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot muzejus un bibliotēkas u. t. t.; c) atver savstarpējas palīdzības kases, darba birojus, sanatorijas, juridiskas palīdzības birojus u.t.t.; d) dibina speciālus fondus pāragoģiskai presei, pabalstiem, skolotāju mājai u. t. t.; e) organizē goda tiesu.”¹²⁶ Pētot avotus atklājas, ka zināma skolotāju vienotība pastāvējusi tikai līdz Tērbatas kongresam ieskaitot, bet LNSS (Latvijas nacionālo skolotāju savienība, dibināta 1923. gada 5. janvārī, bet statūti reģistrēti Rīgas apgabaltiesā 1922. gada 4. novembrī) pārstāvji uzskata, ka jau Tērbatas skolotāju kongress dibināts „pēdējo (LSS) vadībā” un tajā gribēts apvienot visus Latvijas skolotājus. „Jaunā savienība tūdaļ sāka darboties un jau 26. jūnijā izsūtīja skolotāju biedrībām (kas jau iepriekš noorganizējušās) uzaicinājumu iestāties savienībā. Drīz vien savienībā iestājās: Cēsu, Rīgas apriņķa, Rīgas un Pēterpils skolotāju biedrības, kopskaitā ar 429 biedriem. Tanī pašā 1917. gadā Rīgā nodibinājās divas vietējās skolotāju biedrības. Vispirms 14. aprīlī (vēl pirms Tērbatas kongresa – aut. piez.) – Rīgas pilsētas skolotāju biedrība, kurā apvienojās Rīgas pilsētas uzturēto skolu skolotāji, bet 3. maijā Rīgas skolotāju arodnieciskā biedrība, kuras dibināšanas sapulcē izcēlās principiālas debātes par vārdu „latviešu”. Daļa sapulces dalībnieku prasīja, lai jauno biedrību nosauc par Rīgas latviešu skolotāju arodniecisko biedrību, bet visi kreisā virziena sapulces dalībnieki nostājās pret to un galu galā panāca virsroku. Starp šīm abām biedrībām tūdaļ radās nesaskaņas, kauču gan Rīgas pilsētas skolotāju biedrība izvairījās no katras ķildošānās un gribēja ieturēt tik pat lietīšku darbību, kā teica: „ārpus katras politikas”. Rīgas skolotāju arodbiedrība sita „plašākus viļņus”: sūtīja savu pārstāvi Rīgas strādnieku deputātu padomē un Rīgas arodniecisko biedrību centrālbirojā, kā arī iestājās Latvijas Skolotāju savienībā. Rīgas pilsētas skolotāju savienība L.S. savienībā pagaidām neiestājās. Varēja jau nomanīt, ka skolotāji sāk sadalīties divos lēģeros – nacionālistos un sociāldemokrātiskos, pie kam netrūka arī tādu, kas nezināja kurai pusei īsti pieslieties.”¹²⁷ Pēc abu skolotāju savienību un to pārstāvju pašrefleksijām skaidri saskatāms, ka savā vēsturiskajā sociālpolitiskajā situācijā viņi jau sākotnēji sevi redzējuši kā divus samērā atšķirīgus spēkus: nacionālajos, labējos jeb pilsoniskajos un sociāldemokrātiskajos, jeb labējos skolotājos. Citviet jaunākajos vēsturnieku pētījumos¹²⁸ atsevišķi vēl tiek izdalīti centriskie spēki, bet ar piebildi, ka tikai

¹²⁶ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927.* 28.lpp.

¹²⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 1.lpp.

¹²⁸ Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918.-1934.)*. Daugavpils: Saule – 192.lpp.; Greitjāne R. Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā (1920-1940) Latvijas vēstures institūta žurnāls, Galv. red. Caune A., -R.: „Latvijas vēstures institūta apgāds”, 1999. Nr.4 (33), - 66. – 83.lpp.

nelielā izglītības politikas uzskatu aspektā tie atšķīrušies no nacionālajiem skolotājiem. Piemēram, Centrālā izglītības savienība (1923 - 1936), kuras valdes priekšsēdētājs bija dzejnieks, pedagogs un sabiedriskais darbinieks Atis Ķeniņš (Izglītības ministrs 1931-1933), izveidojās pēc Izglītības ministrijas ierosinājuma un atradās tās protekcijā „[...] ap kuru grupējās pārsvarā labēji noskaņotas organizācijas.” Un „par biedriem Centrālajā izglītības savienībā varēja būt organizācija, kuras mērķis bija pacelt tautas garīgo kultūru un kura darbojās pēc politiskās neitralitātes principa.”¹²⁹ Vai politiskā partija Demokrātiskais centrs, kurā sastāvošie pedagogi, piemēram, Demokrātiskā centra Rīgas nodaļas skolotāju sekcija, arī izvirzīja un aizstāvēja savu izglītības politiku un, vadoties no demokrātisma un cilvēka individualitātes cieņas principiem, Demokrātiskais centrs izvirzīja prasību par vienotas skolas sistēmas realizēšanu, kur „uz pabeigtas sešklasīgas pamatskolas ceļama vidusskola un uz tās augstskola.” Šīs prasības formulējums attiecīgajā jautājumā, kā zināms, sakrita ar sociāldemokrātu prasībām. Un strīdā par ģimnāziju sagatavošanas klasēm Demokrātiskais centrs nostājās sociāldemokrātiski noskaņotās LSS pusē pret pilsonisko Nacionālo skolotāju centru. Tomēr Demokrātiskā centra svarīgākā prasība bija – sagatavot skolēnu dzīvei un darbam, kas nozīmēja vispusīgi (fiziski un garīgi) attīstītus cilvēkus, kuru „spējas un talanti” ir pamodināti un dzīvo pilnīgu un radošu dzīvi. Šī mērķa sasniegšana ir iespējama tikai tad, ja ir ņemta vērā katra skolēna individualitāte, palīdzot „katram atsevišķam indivīdam sasniegt viņa spējām un tieksmēm iespējamo pilnību.”¹³⁰ Šīs prasības izpildīšanai ir nepieciešama pēc iespējas agrāka bērna spēju noteikšana un attiecīgās mācību iestādes izvēle, jo „vienāda izglītība visiem nav iespējama. Vienlīdzība izglītības laukā ir tur, kur katram indivīdam nodrošināta iespēja attīstīt savas spējas līdz augstākai pakāpei un reizē ar to pacelt tautas izglītības līmeni iespējamajos augstumos.”¹³¹ Šajā būtiskajā jautājumā Demokrātiskā centra skolotāju un sociāldemokrātu skolotāju sapratne beidzās, jo pēdējie agro specializāciju vienlīdzības vārdā noliedza.

Katrā ziņā LSS un LNSS dokumentos LVVA, kā arī dažādās atskaitēs redzams, ka šīs divas skolotāju organizācijas savās pašrefleksijās Latvijas izglītības politikas laukā sevī redzēja divus galvenos spēkus, nesaskatot tur vēl kādu trešo, kas vērojams neskaitāmos piemēros. Tajā skaitā arī LNSS nosaukumam (dažos avotos vēl vismaz līdz 1928. gadam) iekavās tiek pievienota svarīga piebilde (Centrs) – LNSS (Centrs), kā statūti apstiprināti 1922. gada 4. novembrī. Svarīgi aplūkot, ar ko to I. daļa atšķiras no LSS statūtu I. daļas: „I. §1. LNSS (Centra) mērķis ir apvienot un sekmēt skolotāju biedrību darbību Latvijā: a) gādājot

¹²⁹ Greitjāne R. *Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā (1920-1940)* Latvijas vēstures institūta žurnāls, Galv. red. Caune A., -R.: „Latvijas vēstures institūta apgāds”, 1999. Nr.4 (33), - 70.lpp.

¹³⁰ Centra Balss. / Rīga, 1931. gada 28. augusts.

¹³¹ Centra Balss. / Rīga, 1931. gada 17. jūlijs.

par vispārēju izglītību, kas dibinās uz tikumiskiem un nacionāli – kulturāliem pamatiem; b) aizstāvēt skolotāju tiesības un materiālās intereses un gādājis par skolotāju plašāku izglītību. §2. Lai šos mērķus sasniegtu, Savienība: a) aizstāv skolotāju intereses likumdevēju iestādēs, vietējā pašvaldībā, augstākā un vietējā skolu valdē un sabiedriskās iestādēs; b) izplata savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot mūzejus un bibliotēkas; c) atveļ savstarpējas palīdzības kases uz atsevišķu statūtu pamata, darba birojus, sanatorijas, juridiskus palīdzības birojus; d) dibina speciālus fondus pedagoģiskai presei, pabalstam, skolotāju mājai; e) organizē goda tiesu.”¹³²

Līdz 1934. gada 15. maija apvērsumam LSS un LNSS organizāciju darbība norisinās vairāk vai mazāk noteiktā spēles laukumā, ar mainīgiem noteikumiem apstākļos, kad pie Izglītības ministrijas vadības atradās vienas vai otras savienības pārstāvis. Tomēr biedrību likumdošana demokrātiskas valsts iekārtas apstākļos vismaz ļāva katrai organizācijai, iespēju robežās, cīnīties par saviem ideāliem, paust savus uzskatus un dažādās formās darboties valsts izglītības sfēras uzlabošanā. Iespējams pat apgalvot, ka dažādu uzskatu līdzāspastāvēšana radīja labvēlīgu augsni diskusijām un pretrunīgu viedokļu izskanēšana ļāva otrai pusei labāk formulēt savas pedagoģiskās atziņas. Resp., lai attīstītu kādus uzskatus, nepieciešama sava veida dialektiskā uzskatu attīstība, kas norisinās pēc principa: nostādne – pretruna – jauna nostādne (vai kvalitatīvi atbilstošāka nostādne). Un, lai arī abas minētās skolotāju organizācijas „sapņoja” par vienotu skolotāju organizāciju, kurā apvienotos visi Latvijas skolotāji, nekad laikam nebūtu iespējama situācija, ka darbība izglītības jomā varētu notikt absolūti vienprātīgi. Tāpēc, ja visi Latvijas skolotāji apvienotos vienā organizācijā, tas būtu tik pat veiksmīgi kā neapvienoties vispār, jo tad pretrunas rastos un tiktu risinātas šīs lielās organizācijas iekšienē. Un jāatzīst, ka šo skolotāju organizāciju pārstāvjiem būtu vajadzējis pateikties otriem par to, ka viņiem bijis tāds stiprs sarunu biedrs, kas nav ļāvis ieslīgt pašapmierinātībā, bet vienmēr uzdevis pašu noklusētos jautājumus, apstrīdējis pamatpostulātus, tādējādi liekot meklēt un tuvojies pedagoģiskajai patiesībai, kas nebūtu iespējams bezrūpīgā vienvaldībā. Tāpēc daudzu apsveiktā t.s. Ulmaņa diktatūra, jeb Ulmaņa laiki, ilustrēti ar Skolotāju savienību un arī pedagoģisko ideju attīstības piemēriem, pietiekami skaidri parāda diktatūras patieso seju. Proti – viena no sociālās psiholoģijas atziņām ir tāda, ka var izdalīt vairākus cilvēku tipus, kas klasificēti attiecībā pret vadības stilu, bet radošas personības, pie kurām pieskaitāmi gan kultūras darbinieki, gan skolotāji parasti nevar darboties produktīvi tieši autoritāra vadības stila ietvaros, jo tas viņu radošajām izpausmēm nedod pietiekami daudz brīvības. Tāpēc radošo cilvēku darbības produktivitāte autoritāra

¹³² LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 10., 11.lpp.

(u.tml.) vadības stila apstākļos jūtami pazeminās. Un Latvijas skolotāju kustībai kopumā Ulmaņa apvērsums un tam sekojošā jaunā „kārtība” tāpēc varēja atnest vienīgi stabilu stagnāciju. Pirmkārt, pēc valsts apvērsuma, kad 1934. gada 16.maijā nodibinājās K.Ulmaņa diktatūra, Latvijas Skolotāju savienība faktiski tika likvidēta, jo vismaz no vadošiem amatiem tika atlaista lielākā daļa no Latvijas progresīvajiem skolotājiem. Attiecīgā eiforijā norisinājās 1935. un 1936. gada LNSS kongresi, no kuriem 1936. gada 3.- 4. janvārī notikušais LNSS, bet jau kopā ar citām skolotāju organizācijām sasauktais, skolotāju kongress, kurā piedalījās 781 delegāts un 733 viesi, uzskatāms par lielāko Latvijas pirmās brīvvalsts skolotāju sanākumi. Kongresu atklāja prof. A.Tentelis. Kongresā tika nolasīts liels skaits referātu, kuru nosaukumi jau liecina par pielāgošanos autoritāram režīmam un reālās izglītības situācijas redzējuma zaudēšanu.¹³³ Pat partejiski (LNSS) situācijas analītiķi jau 1939. gadā, kad vēl nav acīmredzamas politiskās un sociālās nestabilitātes dramatiskā tuvošanās, un Nacionālie skolotāji varētu būt pilnīgi apmierināti ar situāciju izglītības politikas jomā, kurā, principā visi jautājumi bija atrisināti viņiem par labu, atskatoties uz 1936.gada triumfālo kongresu, atzīmē, ka „...tāpat jāliecina, ka līdz ar šo konferenci izbeidzās LNSS visraženākais darba cēliens.”¹³⁴ Lai arī gadskārtējās LNSS konferences vēl notika 1936.gada 26.aprīlī un pēdējā – 1937.gada 25. aprīlī. „Jau 1936. gadā bija zināms, ka arī skolotāju organizēšanās turpmāk tiks radikāli pārveidota ar attiecīgas (profesionālās) kameras nodibināšanu, ko tad paredzēja notiekam drīzā laikā. Kameras nodibināšana gan vēl paildzinājās, bet līdzšinējās skolotāju organizācijas un īpaši LNSS tūdaļ sajuta tuvojamies darbības izbeigšanu un līdz ar to, saprotams, izbeidzās agrākā rosība, turpmākās darbības plānošana, un jaunu mērķu spraušana.”¹³⁵

Kameru dibināšanas aizkavēšanās demonstrē vēl vienu būtisku autoritāra režīma problēmu - nespēju pietiekami ātri reaģēt uz situatīvām izmaiņām jebkurā no valstij nozīmīgām nozarēm, lai tā būtu kultūra, izglītība, ekonomika, sociālā vai politiskā sfēra. Tas galvenokārt saistīts ar apstākli, ka lēmumu pieņemšana autoritārā režīmā notiek „no augšas” un ir atkarīga no viena vai nedaudzu cilvēku spējas pārredzēt situāciju un adekvāti uz to reaģēt, iekustinot visus iespējamus valsts birokrātiskos instrumentus, bet, ja šie instrumenti netiek iekustināti, paši tie bieži vien nav gatavi uzņemties atbildību un reaģēt uz situāciju patstāvīgi, kas varētu notikt bez kavēšanās vai vismaz nedaudz ātrāk. Valsts institūciju darbinieki vairs neredz jēgu uzņemties atbildību vai arī pārmērīgā sajūsmā un varas apziņā reaģē neadekvāti. Ja valstī ir pietiekami attīstīta demokrātija, vismaz teorētiski un ilgākā laika

¹³³ iespiesti rakstu krājumā „Atjaunotās Latvijas skola un skolotāji”, Praktiskās pedagoģijas institūta izdevums. Kā pielikumu žurnālam „Audzinātājs” šajā gadā (1936.) izdeva „Audzinātāja gada grāmatu”.

¹³⁴ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 42. lpp.

¹³⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 42. lpp.

posmā vajadzētu rasties pietiekami daudz indivīdiem un sociālām grupām, kuras pastāvīgi, brīvprātīgi izrāda pašiniciatīvu un pieņem konkrētajai situācijai daudz maz atbilstošus lēmumus, kā arī ir spējīgi pietiekami strauji reaģēt, ja ir izrādīties, ka viņu pieņemtais lēmums nav bijis adekvāts. Līdzīgi ir ar skolotāju darbību pēc 1934. gada: kreiso skolotāju daļas aktīvā sabiedriskā darbība ir pilnīgi pārtraukta, un līdz ar to izglītības politikai ir atņemta būtiska radošā pienesuma daļa, kā arī kritusies pedagoģisko diskusiju un domu apmaiņas kvalitāte. Mazāk pārliecinātie no sociāldemokrātiskajiem skolotājiem, meklējot atbalsta punktu pāriet uz labējo un nacionālo nometni. Savukārt šī nometne pēc inerces turpina darboties vai vismaz formāli pašsaglabāties, taču, zaudējusi savus oponentus, zaudē cīņas laukumu un arī reālas darbības jēgu. Tomēr, par cik arī nacionālo skolotāju pašiniciatīva diktatūras un autoritārisma apstākļos ir kļuvusi nevienam nevajadzīga, tā noplok. Parādās zināms aizvainojums par to, ka mana pašiniciatīva valstij vairs nav vajadzīga, kā rezultātā tā zaudē arī nacionālo skolotāju radošo pienesumu izglītības politikā. Vēl „sāpīgāk” tas redzams, ja salīdzinām ar kādu sajūsmu un sparū veidojas un notiek izglītības un citu organizāciju dibināšanās valsts pirmsākumos un tieši izglītības organizāciju pārstāvji ir aktīvākie izglītības politikas veidotāji, ietekmētāji un Izglītības ministrijas darbinieki. Tieši viņi ir tie, kuri gatavi uzņemties atbildību, risināt dažādās izglītības un pedagoģiskās problēmas, tātad – aktīvi reaģēt uz radušos situāciju.

Jauno situāciju ilustrē fakti, ka pēc K.Ulmaņa 1934.gada 15. maija valsts apvērsuma sabiedrības pašorganizēšanās iespējas tika sašaurinātas, kas izpaudās arī daudzu biedrību likvidācijā.¹³⁶

1934. gadā pēc saeimas atlaišanas tika slēgtas visas sabiedriskās organizācijas, arī Latvijas Skolotāju savienība, kreisi noskaņotie skolotāji tika no darba atbrīvoti, vai arī pārcelti uz skolām valsts nomaļos pagastos. 1934. gada 12. jūlijā tika pieņemts jauns izglītības likums, ar kuru tika izdarīti grozījumi arī skolu pārziņu un skolotāju tiesībās un pienākumos. Visi skolotāji un skolu pārziņi, kā arī personas, kas pretendēja uz minētajiem amatiem, tika ņemtas IM uzskaitē. Obligātās un neobligātās mācību iestāžu pārziņu kandidātus drīkstēja izraudzīties skolas uzturētājs, bet amatā iecēla Izglītības Ministrija.¹³⁷

Kameras.¹³⁸ Privātsaimniecības lielā mērā pakļāva valsts kontrolei un daļēji pārvērtā valsts saimniecībās. Pavisam tika izveidotas sešas kameras: Tirdzniecības un rūpniecības

¹³⁶ Greitjāne R. *Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā 1920-1940*. Latvijas vēstures institūta žurnāls.R., 1999. 66-82.lpp.

¹³⁷ Staris A. Ūsiņš V. *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000. 139.lpp.

¹³⁸ 1938. gada 5. maijā nodibināja *Rakstu kameru, Mākslas kameru un Profesiju kameru*. Pretstatā 4 saimnieciskajām, šo kameru uzdevums bija kultūras dzīves sakārtošana, uzraudzīšana, pašcenzēšana, kā arī literatūras mākslas izpratnes padziļināšana, kopšana un veicināšana. *Profesiju kameras* uzdevums bija katras profesijas garīga, tiesiska un saimnieciskās dzīves prasību un vajadzību pārstāvēšana un kārtošana. Nākotnē bija

(1934.), Lauksaimniecības (1935), Amatniecības (1935), Darba (1936), Rakstu un mākslu (1938) un Profesiju (1938) kameras (piemēram, rakstu un mākslas kamera pārstāvēja rakstniekus, gleznotājus, tēlniekus, skatuves māksliniekus un grāmatniecību, bet profesiju kamera - atlikušos gara darbiniekus - agronomus, arhitektus, ārstus, inženierus, farmaceitus, juristus, ķīmiķus, mērniekus, mežkopjus, ekonomistus, tehniķus un visu mācības iestāžu skolotājus). Visas šīs kameras apvienot un sasaistīt vajadzēja tā sauktai valsts saimnieciskai padomei, kuru arī tūlīt nodibināja un noteica katrai kamerai pārstāvju skaitu padomē. K.Ulmanis postulēja, ka kameras nevajagot jaukt ar valsts iestādēm, jo tās ir tikai valsts sankcionētas pārvaldības iestādes, bet tai pat laikā lika saprast, ka kamerām jābūt par valdības nodomu un ideoloģijas atbalstītājiem. Ideoloģiski uzdevumi bija arī *Darba kamerai*, kura sāka darboties 1936. gada vasarā. Tās uzdevumos ietilpa pārstāvēt darbaspēka intereses valsts, pašvaldības un citas publiski tiesiska rakstura iestādes. Līdzīgi citām kamerām arī *Darba kamerai* bija jādod uz valsts un pašvaldības iestāžu pieprasījuma atsauksmes par likumiem, likumprojektiem, rīkojumiem, principiāliem sodiem saimnieciskās politikas laukā. Kameru sistēma un Valsts padomes bija jaunas valsts struktūras, tām vajadzēja pārzināt un pārvaldīt savu nozari vai jomu, pārstāvēt sabiedrības attiecīgo grupu intereses, kā arī mēģināt izlīdzināt dažādus interešu konfliktus. Katrai kamerai tika pakļauts attiecīgo biedrību tīkls. Ārpus kameras neviena profesionālā biedrība nevarēja vairs darboties. Šādā veidā autoritārā valsts faktiski centās ierobežot sabiedrības interešu daudzveidību un to izpausmes formas.¹³⁹ Likuma par Latvijas Profesiju kameru 48. pants paredz kameras sekciju atsevišķu uzdevumu veikšanai un profesionālu darbinieku pašdarbības izkopšanai profesionālas biedrības. 1939. gada 26. janvārī ievēlēja Latvijas Skolotāju profesionālās biedrības statūtu izstrādāšanas komisiju 8 cilvēku sastāvā. Pēc tam statūti nonāca kameras juridiskajā komisijā un 1939. gada 5. maijā statūtu projekts tika apstiprināts. Statūti reģistrēti Sabiedrisko lietu ministrijā ar ministra lēmumu Nr.1646 1939. gada 29. jūnijā. Tomēr tikai 1940. gada 10. martā tika atklāta Latviešu Skolotāju biedrība, kurā tika apvienoti 7 no 11 tūkstošiem skolotāju. Svinīgajā aktā K. Ulmanis teica: „Pretēji agrākiem laikiem tagad vienotai Skolotāju biedrībai Latvijā ir arī viens vienīgs vienots mērķis un uzdevums, visi 12 vai 15 tūkstoši skolotāju pēc padoma griezīsies vienā vietā.”¹⁴⁰

Tātad jaunā valsts iekārta konkrēti uz skolotāju vajadzību organizēties biedrībās „paspēja” reaģēt apmēram ar sešu gadu novēlošanos, bet tas netieši norāda uz sešiem veltīgi

plāni dot kamerām lielāku patstāvību, un šāda virzība jau bija novērojama 1939. un 1940. gadā, kad secībā [kāda tika izveidotas kameras] kameru sastādījušām biedrībām tika dota iespēja tās locekļus ievēlēt (atšķirībā no iepriekš valdījušās kārtības, kad kameru locekļi tika iecelti).

¹³⁹ *Latvijas vēsture. 20. gadsimts.* 156., 157.lpp.

¹⁴⁰ Cit. Pēc Rubenis A. *Latvijas skola laikmetu griežos 1917 – 1941.* 169., 170. lpp.

izšķiestiem gadiem, kuru laikā nebija iespējams izpausties visai skolotāju radošajai domai un sociālajām aktivitātēm.

Secinājumi

- **Latvijas skolotāju apvienošanās profesionālās organizācijās atbilst vispārteorētiskajiem biedrību un organizāciju formēšanās kritērijiem. To raksturo brīvprātības un kopīgas idejiskās bāzes principi.**

- **Biedrību dibināšanos un darbību Latvijā pirms 1923. gada 18. jūlija regulēja Krievijas 1906. gada 4. marta „Likums par biedrībām”, Krievijas Pagaidu valdības 1917. gada 12. aprīļa nolikums „Par sapulcēm un savienībām” un 1917. gada 21. jūnija likums „Par biedrību reģistrēšanu”. 1923. gada 18. jūnija Latvijas Republikas „Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām” būtiski neatšķīrās no iepriekšējās biedrību un organizāciju likumdošanas direkcijām.**

- **Skolotāju brīvprātīgu apvienošanās biedrībās sākotnēji noteica vairāki cēloņi: kopīgā cīņa par nācijas konsolidēšanu - nacionālās kultūras vērtību saglabāšana; kopīga tieksme uz pašizglītību un kvalifikācijas paaugstināšanu; sociāldemokrātisko ideju bāze; nepieciešamība pēc biedrošanās.**

- **Skolotāju profesionālās organizācijas 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā dažādās politiskās situācijās bija nozīmīgi izglītības ideju ģenerācijas un informācijas centri, kas apvienoja lielu skaitu skolotāju un deva viņiem komunikācijas un diskusiju iespējas. Lielākais biedru skaits un aktīvākā darbība vērojama 2 nevalstiskās skolotāju organizācijās – Latvijas Skolotāju savienībā un Latvijas Nacionālo skolotāju savienībā.**

2. VADOŠO SKOLOTĀJU PROFESIONĀLO ORGANIZĀCIJU DARBĪBAS ANALĪZE

2.1. Latvijas Skolotāju savienības darbības koncepcija un organizācija

Latvijas Skolotāju savienība dibināta 1917. gada 7. un 8. jūnijā, Tērbatā, 2. Latviešu skolotāju kongresa ietvaros. Šajā kongresā piedalījās: 150 delegāti, 15 „lietpratēji”, 9 referenti, 15 rīcības komitejas locekļi (pavisam 189 balsstiesīgi locekļi) un 173 viesi, kopā 362 dalībnieki.¹⁴¹ Kongresa rīcības komitejas, prezidija un arī jaunizveidotās skolotāju savienības pagaidu valdē vēl neatspoguļojas dalīšanās sociāldemokrātiskajos un nacionālajos skolotājos, kopā darbojas L. Adamovičs (vēlāk LNSS) un Ģ. Odiņš (LSS), J. Bebrs (vēlāk LNSS goda biedrs) un K. Dēķens. Paši savienības dibinātāji uzskata, ka galvenie kultūras darba veicinātāji ir un būs skolotāji, tāpēc kopīgo darbu nepieciešams koordinēt un strukturēt – organizējoties biedrībās. Sākotnēji, pirms Latvijas Republikas neatkarības nodibināšanas, paši skolotāji neuztvēra savas uzskatu atšķirības par tik būtiskām, lai nevarētu apvienoties kopīgam darbam Latvijas tautskolas izveidošanā un pretoties ārvalstu politikas iespaidam – viņi jau saskatīja autonomas patstāvīgas Latvijas izveidošanas iespēju. Tāpēc Latvijas Skolotāju savienība Latvijas Republikas sākumposmā, vismaz līdz 20. gs. otrajai pusei, ir bijusi noteicošais un vadošais skolotāju brīvprātīgās biedrošanās kustības vadošais spēks gan idejiski, gan skaitliski – 1927. gadā, kad reģionālās skolotāju organizācijas iesniegušas atskaites LSS, kopā fiksēt pāri par 2800 biedru no aptuveni 10500 visiem Latvijas skolotājiem.¹⁴² Tajā pašā laikā, jau 1919. gada 15. septembrī, apzinoties sociāldemokrātisko un nacionāli – pilsonisko skolotāju idejiskās pretrunas, tika nodibināta Rīgas Latviešu skolotāju savienība RLSS (Centrs), kura kļuva par 1923. gadā nodibinātās LNSS idejisko priekštecī.¹⁴³ Tāpēc zīmīgi, ka nacionālās valsts ideja, kas bija viena no skolotāju konsolidēšanās vadmotīviem pirms 1918. gada, jaunās Latvijas izglītības ideoloģijā pazuda, acīmredzot tiekot uzskatīta par pašsaprotamu. Kad jaunajos politiskajos apstākļos sāka dominēt sociāldemokrātisko izglītības ideju sociālie un internacionālie aspekti, izgaismojās nepieciešamība tiem pretnostatīt un aizstāvēt nacionālo izglītības komponenti, kā dēļ 1923.

¹⁴¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 20.lpp.

¹⁴² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 83.-135.lpp. un *Statistikas atlāss.* Statistikas pārvalde 1937.
http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/13_15_izglitiba.pdf skat. 20.10.1010.

¹⁴³ LVVA, 3016. f. (LSS) l.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 208.lp.

gada 5. janvārī tika nodibināta LNSS (Centrs).¹⁴⁴ 1924. gadā tās sastāvā jau ietilpa četras lielas skolotāju biedrības ar aptuveni 1000 biedriem, kas liecina par jaunās savienības aktualitāti.¹⁴⁵ Arhīvu materiālos un LSS preses orgānos redzams, ka arī pati LSS kā savu galveno pretspēku redzējusi nacionāli – pilsonisko skolotāju virzienu, tāpēc ir pamatoti LNSS uzskatīt par otru vadošo skolotāju organizāciju. Latvijā 20. gs. 30. gadu sākumā LNSS popularitāte proporcionāli pieaug pakāpeniski samazinoties nabadzīgo iedzīvotāju (strādnieku un zemnieku slāņiem), un sociāldemokrātiskajām idejām diskreditējoties Padomju Krievijas praksē. Pēc K. Ulmaņa apvērsuma, kad LSS darbība jau aizliegta, par vadošo un lielāko Latvijas skolotāju profesionālo organizāciju kļuva LNSS, 1937. gadā apvienojot ap 3000 no apmēram 13000 visas Latvijas skolotāju.¹⁴⁶ Dabiski, ka autoritāra režīma apstākļos skolotāju idejiskā brīvība bija ierobežota, kas izpaudās arī viņu sabiedriskās aktivitātes kritumā. Tādējādi pamatoti LSS un LNSS uzskatāmas par Latvijas vadošajām skolotāju profesionālajām organizācijām, kuru darbības kulminācija notikusi Latvijā demokrātiskas valsts iekārtas apstākļos 20. gs. 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā.

Sociāldemokrātisko pedagoģiskās domas virzienu pārstāvēja skolotāji un izglītības darbinieki, kas bija apvienojušies 1917. gadā nodibinātajā Latvijas Skolotāju savienībā (LSS). Redzamākais šīs savienības pārstāvis bija pedagogs un sabiedriskais darbinieks K. Dēķens (1866-1942), izglītības darbinieks R. Liepiņš (1885-1949), pedagogs un vēsturnieks J. Lieknis (1883-1941), literatūrzinātnieks A. Birkerts (1876-1971), pedagogs un kritiķis T. Zeiferts (1865 - 1929), skolotājs un kultūras darbinieks J. Greste (1876-1951) u.c.¹⁴⁷ Latvijas Skolotāju savienība 20. gadsimta 20. un 30. gadu presē, literatūrā un dokumentācijā tiek dēvēta arī par arodniecisko skolotāju savienību, kas atklāj tās akcentu uz apvienošanās profesionālo pamatu, bet reizēm – par sociāldemokrātiskajiem skolotājiem. Savienība, kā norādīts tās statūtos, apvieno skolotāju biedrības Latvijā. Protams, LSS mērķis sākotnēji bija visu Latvijas skolotāju biedrību apvienošana, lai tautas izglītību nostādītu uz demokratizācijas pamatiem, tomēr jāpiezīmē, ka šāds uzstādījums ir pārāk plašs, jo praktiski ar demokratizāciju un decentralizāciju LSS pārstāvji saprata arī sociāldemokrātiskās un sociālistiskās nostādnes.

Šī pētījuma kontekstā būtiski, ka LVVA materiālos par LSS atrodamas dokumentālas liecības, kas apstiprina šīs skolotāju savienības un tās pārstāvēto biedrību plašo aktivitāšu spektru un parāda, ka tās darbība nav aprobežojusies tikai ar ideju ģenerēšanu, savienības un

¹⁴⁴ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.l (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 181.lp.

¹⁴⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 18., 19.lp.

¹⁴⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 43.lp. un *Statistikas atlās*. Statistikas pārvalde 1937.

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/13_15_izglitiba.pdf skat. 20.10.1010.

¹⁴⁷ *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890 – 1940*, Rīga, Zvaigzne, 1994. 12.lpp.

biedrību reprezentablajiem aspektiem, bet arī ar to popularizēšanu „ierindas” skolotāju vidū gan pilsētās, gan arī lauku reģionos.

Aplūkojot LSS darbību LVVA arhīvu materiālos atklājās tās plašais spektrs. Pēc rūpīgas iepazīšanās izkristalizējas sekojošas LSS darbības sfēras, kurās izpaužas un atspoguļojas LSS pārstāvētā izglītības paradigma: 1) programmatisko dokumentu, piemēram, statūtu, izglītības politikas bāzes programmu u.c. izstrādāšana; 2) skolotāju organizēšana biedrībās un to saliedēšana Latvijas skolotāju savienībā un problēmas, kas saistītas ar šo organizēšanu; 3) skolotāju kursu, lekciju, hospitāciju un priekšlasījumu organizēšana; 4) skolotāju individuālo materiālo un tiesisko problēmu risināšana; 5) starptautiskās sadarbības veicināšana; 6) skolotāju kongresu, konferenču, sanāksmju, LSS valdes (u.c.) sēžu sasaukšana un organizēšana; 7) sadarbības koordinācija ar izglītības ministriju un citām valsts struktūrām; 8) muzeju, bibliotēku, pedagoģiskā biroja un citu pedagoģisko institūciju darbības organizēšana; 9) aktivitātes skolotāju ekonomisko apstākļu uzlabošanā - Latvijas skolotāju kopējās slimības kases, Latvijas skolotāju krājaizdevu sabiedrības organizēšana. Sadarbība ar Kultūras Fondu līdzekļu piesaistīšanai dažādu skolotāju pasākumu finansēšanā; 10) izdevējdarbības organizēšana skolotāju mēnešrakstu, izglītības un pedagoģijas jautājumiem veltītu grāmatu izdošanai.

Savienības darbībai mērķi definēti un virzieni noteikti tās statūtos, kas vairākkārt kopš to pieņemšanas Tērbatas kongresā pārstrādāti un pārreģistrēti, tomēr to galvenā daļa pašos pamatos palikusi nemainīga.

„§1. Latvijas Skolotāju savienības mērķis ir apvienot un sekmēt skolotāju biedrību darbību Latvijā, lai:

- a) tautas izglītību nostādītu uz zinātnes, brīvības, demokratizācijas un decentralizācijas pamatiem, un
- b) aizstāvētu skolotāju tiesiskās un materiālās intereses un paceltu viņu kulturālo līmeni.

§2. Lai šos mērķus sasniegtu, Savienība:

- a) aizstāv savas idejas likumdevēju iestādēs, vietējā pašvaldībā, augstākajās un vietējās skolu valdēs un sabiedriskajās iestādēs;
- b) izplata savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot muzejus un bibliotēkas u. t. t.;
- c) atver savstarpējas palīdzības kases, darba birojus, sanatorijas, juridiskas palīdzības birojus u.t.t.;
- d) dibina speciālus fondus pedagoģiskai presei, pabalstiem, skolotāju mājai u.t.t.

e) organizē goda tiesu.¹⁴⁸

K. Dēķens šos divus Tērbatas kongresa projektā izstrādātos statūtu pantus, uzskata par LSS būtības izteicējiem. Pēc tiem redzams, ka LSS uzmanības centrā ir plašas, uz brīvprātības principiem dibinātas skolotāju savienības struktūras izveide, kuras mērķis ir tautas izglītības attīstīšana, tās centrā noliekot cilvēkam un tā personības attīstībai nozīmīgākās vērtības – brīvību, demokrātiju, plurālismu (decentralizāciju), tādā veidā palīdzot gan skolēnam, gan skolotājam. Lai šos mērķus sasniegtu un vērtības no teorijas iedzīvinātu praksē, pirmkārt, ir nepieciešams izveidot plašu, sazarotu un kapilāru struktūru, kas aptvertu pēc iespējas lielāku skolotāju skaitu. Tāpēc, viens no šī pētījuma uzdevumiem – skolotāju brīvprātīgās kustības struktūras deskripcija ir vērsts nevis uz izglītības vadības principu atklāšanu, bet gan uz to kanālu noteikšanu, pa kuriem pedagoģisko paradigmu pasaules aina, vērtības un metodes var tikt nodotas visplašākajiem sabiedrības slāņiem. LSS un LNSS struktūra, mērķi un uzdevumi ir atbilstoši, lai izpildītu statūtos izvirzītos uzdevumus, piemēram, izplatītu savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot muzejus un bibliotēkas, jo tikai uz brīvprātības principiem apvienojušies skolotāji un izglītības darbinieki var būt aktīvi pedagoģisko ideju realizētāji un ir gandrīz vienīgais garants (sevišķi LR pastāvēšanas pirmajā desmitgadē, kad skolotājs un varbūt arī mācītājs attālākajos valsts rajonos bija teju vienīgie „kultūras nesēji”), ka šīs idejas mācību metožu vai informācijas veidā nonāks līdz „mazajam” lauku skolniekam.

LS savienības darbību nosacīja un vadīja delegātu konference, valde un padome. Konferencē bija lēmējas tiesības; valde - izpildorgāns, priekšlikumu sagatavotāja, mantas pārzinātāja, savienības reprezentētāja. Padome uzturēja sakarus atsevišķo biedrību un Savienības valdes starpā un sagatavoja uzdevumus konferencēm un kongresiem. Piemēram, līdz 1927. gadam (ieskaitot) Savienība bija sasaukusi divus kongresus, 14 delegātu konferences, vairākas padomes sēdes un īpašas apspriedes. Skolas darba laikā valde parasti pulcējās reizi nedēļā. Sākotnēji valdes sastāvā bija paredzēti 8 locekļi un 4 kandidāti, vēlāk – par vienu locekli vairāk.

Valdes locekļus pārvēlēja katru gadu, tomēr tie locekļi, kas jau bija guvuši lielāku darba pieredzi, valdē strādāja ilgāk. 1920. gadā delegātu konference valdē ievēlēja: P. Kūlu, I. Rītiņu, J. Ivanovski, P. Ozoliņu, K. Dēķenu, E. Vitenbergu-Traubergu, J. Liekni, E. Ozoliņu un L. Adamoviču. No tiem līdz 1927. gadam valdē bez pārtraukuma darbojās P. Kūla (savienības valdes priekšsēdētājs), I. Rītiņš (priekšsēdētāja biedrs), J. Ivanovskis (sekretārs) un K. Dēķens (valdes loceklis). Bez šiem kā locekļi valdē bijuši Fr. Osis (no 1921. g.) J. Aberbergs (no 1925.g.), J. Straubergs (no 1925. g.), Fr. Vitenbergs (no 1926 g.) un K.

¹⁴⁸ *Latvijas Skolotāju savienības statūti.* „Latvijas Skola” 1921. Nr.11-15. 401.-405.lpp.

Videnieks. Bez tam valdē par locekļiem bijuši arī: K. Videnieks (1921.-1924.) Smelteris (1921.g.), J.Aberbergs (1922.-1924. g.), M. Liepa (1922.-1925. g.), R. Liepiņš (1923.-1926. g.). Revīzijas komisijas sastāvs sākot no 1920. g. bijis nemainīgs: J. Ozols (Priekule), R. Cukurs (Jelgava) un Grēbers (Vaiņode).¹⁴⁹

Lai aplūkotu LSS darbības plašo spektru saturiski un jēgpilni to vieglāk strukturēt pēc dažādajiem darbības virzieniem (nozarēm). Būtiski šajā pētījumā Latvijas Skolotāju savienības spēku un ietekmi atspoguļo tās ekonomiskās aktivitātes, jo tieši organizācijas finanses ir tās, kas raksturo organizācijas spēku, respektablumu un spēju praktiski realizēt savus mērķus visplašākajos sabiedrības slāņos. Realizējot šajā pētījumā izvirzītos uzdevumus un strukturējot LSS darbības virzienus kā atbilstošākā klasifikācija tiek izvirzīta:

- 1.) Skolotāju organizēšana un apvienošana;
- 2.) Piedalīšanās izglītības politikas veidošanā;
- 3.) Skolotāju materiālo un tiesisko interešu aizstāvēšana;
- 4.) Skolotāju izglītības problēmu risināšana;

Skolotāju organizēšana un apvienošana uzskatāma par Savienības primāro uzdevumu, no kura izpildīšanas atkarīgi turpmāko darbu rezultāti: „Savienība pie šī darba ķērusies ar vislielāko nopietnību no pat iesākuma un to turpinājusi līdz pēdējam laikam.”¹⁵⁰ Savienības valde, padome, konferences un kongresi šim jautājumam veltījuši daudz uzmanības, tikušas noturētas īpašas apspriedes. Tomēr, kā rāda statistika¹⁵¹, arī uz 1927. gadu Latvijā ir daudz skolotāju, kas nav iestājušies nevienā skolotāju biedrībā, kā arī ir skolotāju biedrības, kas nav pievienojušās Savienībai. Interesants ir apstāklis, ka savās pašrefleksijās par skolotāju apvienošanas jautājumu gan LSS, gan LNSS uzskata, ka pašas darbojas tikai un vienīgi skolas un skolnieka labā, neieaužot savās aktivitātēs nekādus politisku motīvus, savukārt pretējā pusē savā darbībā iejauc politiku, piemēram, „Ir pat nodibinājies nacionālo skolotāju centrs, kas arī tiecas apvienot atsevišķas skolotāju biedrības, bet uz politiskas platformas, kamēr Latvijas Skolotāju savienība centusies un cenšas skolotājus organizēt un vienot uz tīri profesionāliem pamatiem.”¹⁵² Un „Arodnieciskā skolotāju biedrība [...] ir internacionāla, tā

¹⁴⁹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 29.lpp.

¹⁵⁰ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 30.lpp.

¹⁵¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 83.-135.lpp. un *Statistikas atlās.* Statistikas pārvalde 1937.

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/13_15_izglitiba.pdf skat. 20.10.1010.

¹⁵² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927.30.lpp.

neciena vārda brīvību un neievēro citu cilvēku domas. [...] Arodnieciskā skolotāju biedrība ir politikas piekopēja, jo skola bez politikas nevar iztikt, saka sociāldemokrāti.”¹⁵³

Skolotāju biedrošanās ignorēšanā tiek vainots neapzinīgums un gara kūtrums, kā arī tas, ka daudzi atsevišķi skolotāji neiestājas par biedriem skolotāju organizācijās. Skolotāju kustības šķelšanās Rīgā (Nacionālo Skolotāju centra izveidošanās) tiek saistīta ar Rīgas materiāli un tiesiski nodrošināto pilsētas skolu skolotāju atturēšanos pirms kara iestāties Latvijas skolotāju biedrībā, pretdarbošanos un pat denuncēšanu. Šie skolotāji neesot saistījušies ne ar Skolu muzeju, ne Baltijas pedagoģisko biedrību, tāpēc karam sākoties, vismaz 90% no Rīgas pilsētas elementārskolu skolotājiem nebija iesaistījušies nevienā skolotāju organizācijā. K. Dēķens pārmet, ka viņiem tās nebija vajadzīgas, jo materiālu un tiesisku labumu dot nevarēja, bet jaunu ceļu meklēšana mācīšanas un audzināšanas lietās viņus nav saistījusi. „1917. g. revolūcija viņus sacēla spārnos. Profesionāli organizētie skolotāji apdraud viņu eksistenci. Viņi steidzīgi nodibina savu „Rīgas pilsētas skolu skolotāju biedrību” un prasa tai noteicošo vārdu, pilsētas skolu skolotājus pārvēlot. Pie skolotāju pārvēlēšanas netika, tāpēc, ka Rīgu ieņēma vācieši. Šie stipri sijāja skolotājus, nedodami vietas progresīvajiem. 1918. g. Rīgas skolotāju aroda biedrībai izdevās apvienot visus Rīgas skolotājus, bet tikai uz visai īsu laiciņu. Kad šīs biedrības pilna sapulce pieņēma lēmumus par skolotāju pārvēlēšanu, ticības mācības atzīšanu par neobligatorisku priekšmetu un par to, ka ikkatrs skolotājs var par biedri būt tikai vienā aroda biedrībā, tad pilsētas skolu skolotāju lielākā daļa aizgāja no arodu biedrības. Viņi darbojās Rīgas pilsētas skolu skolotāju biedrībā, aizstāvēdami priekšvara un vācu okupācijas laikā iecelto skolotāju intereses. Līdz šim pašam laikam Rīgā darbojas vēl 2 latviešu skolotāju organizācijas, kopā iedamas tikai materiālas dabas jautājumos, bet visos citos viena otru jo sīvi apkarodamas. Izglītības ministrijas darbinieki, sevišķi skolu departamenta direktors Ausējs un paši pilsoniskie ministri noteikti atbalstījuši Rīgas pilsētas latviešu skolotāju biedrību, bet uzturējuši sakarus arī ir Rīgas skolotāju aroda biedrību.”¹⁵⁴

LSS vairākkārt mēģinājusi apvienot abas Rīgas skolotāju organizācijas, tomēr šie centieni nav vainagojušies panākumiem. Abu skolotāju organizāciju darbības saskaņošanu izdevies panākt vienīgi skolotāju atalgojuma jautājumu risināšanā ar valsts institūcijām 1932. gadā nodibinot Centrālo skolotāju organizāciju starpbiroju.¹⁵⁵

1926. gadā no LSS izstājās vidusskolu skolotāji un nodibināja savu Latvijas vidusskolu skolotāju biedrību, kura ietilpa LNSS. Vidusskolu skolotāju biedrība neatbalstīja vienotas

¹⁵³ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 208.lpp.

¹⁵⁴ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 31.lpp.

¹⁵⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.1. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 2.,7.lp.

skolas ideju un iestājās par 6 klašu vidusskolu. Kā pretsvars šai biedrībai, tika nodibināta II. vidusskolu skolotāju biedrība, kas iestājās LSS.¹⁵⁶

1923. gadā no Rīgas Latviešu skolotāju biedrības un Rīgas Apriņķa skolotāju aroda biedrības izveidojās LNSS (Centrs). Rīgas Apriņķa skolotāju aroda biedrība no LSS esot izstājusies vien tāpēc, ka LSS valde tai nav varējusi garantēt vienu vietu valdē. Nacionālo skolotāju centrs esot cieši saistījies ar A. Berga politisko centru un ar Kristīgo nacionālistu partiju, bet LSS, kā uzsver K. Dēķens, pats būdams LSDSP pārstāvis Saeimā, palikusi pilnīgi apolitiska profesionāla organizācija.

Latvijas reģionu skolotāju apvienošanās biedrībās un šo biedrību iestāšanos LSS Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados izsaucis galvenokārt skolotāju nenokārtotais un nedrošais materiālais un tiesiskais stāvoklis. 1919. gadā Latvijas Skolotāju savienībā bijušas apvienotas 11 biedrības, 1920. gadā - 21 biedrība, 1922. gadā jau 25 biedrības. Uz 1927. gadu Latvijas Skolotāju savienībā ietilpušas šādas 32 biedrības:

2. Rīgas skolotāju arodbiedrība
3. Valmieras apr. skolotāju b-ba
4. Valkas apr. skolotāju b-ba
5. Cēsu apr. skolotāju b-ba
6. Madonas apr. skolotāju b-ba
7. Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība
8. Alūksnes apkārtnes skolotāju biedrība
9. Limbažu apkārtnes skolotāju biedrība
10. Rūjienas apkārtnes skolotāju biedrība
11. Liepājas pilsētas skolotāju biedrība
12. Liepājas apr. skolotāju biedrība
13. Aizputes skolotāju biedrība
14. Kuldīgas skolotāju biedrība
15. Ventspils skolotāju biedrība
16. Talsu skolotāju biedrība
17. Embūtes apkārtnes skolotāju biedrība
18. Saldus skolotāju biedrība
19. Tukuma apr. skolotāju b-ba
20. Jelgavas apr. skolotāju b-ba
21. Bauskas apr. skolotāju b-ba
22. Jēkabpils apr. skolotāju b-ba

¹⁵⁶ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 121.-125.lp.

23. Ilūkstes apr. skolotāju b-ba
24. Jaunjelgavas apr. skolotāju b-ba
25. Daugavpils pils. latv. skolot. biedrība
26. Daugavpils apr. skolot. biedrība
27. Rēzeknes apr. skolotāju biedrība
28. Otrā vidusskolu skolot. biedrība
29. Defekt. bērnu skolu skol. biedrība
30. Latvijas krievu skolotāju biedrība
31. Latvijas baltkrievu skolotāju biedrība
32. Žīdu centrālā skol. organizāc.
33. Ebreju skolot, b-ba „Hamore”¹⁵⁷

Kā redzams, Latvijas Skolotāju savienība apvieno ne tikai lielu organizēto latviešu tautības skolotāju daļu, bet arī krievu, ebreju un baltkrievu skolotāju organizācijas. Ar vācu skolotāju savienību tai bijušas koleģiālas un draudzīgas attiecības.

LSS bijusi izveidojusies nopietna sadarbība ar kaimiņu valstu skolotāju savienībām, kas aizsākusies ar apsveikumiem kongresos un savstarpēju informācijas apmaiņu. Pirmā Baltijas valstu skolotāju izglītības darbinieku konference sasaukta 1922. g. 18.- 20, jūnijā Rīgā. Konferencē no Somijas piedalījušies tautskolu inspektors Juotuni un skolotāja M. Havulinna; no Igaunijas - tautas augstskolas direktors M. Vālbe, vidusskolu direktors, docents J. Kūvets; no Lietuvas - ģimnāzijas direktors V. Kvieska, pedagogiskā žurnāla redaktors A. Tomašaitis, skolu instruktors L. Kairunaitis; no Latvijas - Skolotāju savienības valdes locekļi. Konferencē piedalījās arī toreizējais izglītības ministrs A. Dauge un skolu departamenta direktors L. Ausējs. Konferences dalībnieki snieguši vispusīgu informāciju par savas valsts skolu sistēmu un ārpuskolas izglītības darbu. Tika nolemts konferences noturēt katru gadu un savstarpēji mainīties ar izdotajiem rakstiem un grāmatām, kā arī paziņot svarīgākos kongresu un konferenču lēmumus. Šajā laikā LSS uzņēma igauņu skolotāju ekskursantus (40 personu), kas apmeklējuši arī jaunatnes dziesmu svētkus.¹⁵⁸

Otrā Baltijas valstu skolotāju konference notikusi Tallinā 1922. g. jūnijā (27.- 30.). Tajā piedalījušies Igaunijas skolotāju savienības valdes locekļi, no Lietuvas – V. Kvieska un Bražiškis, no Latvijas Skolotāju savienības – P. Kūla, I. Rītiņš un K. Dēķens, no vidusskolu skolotāju biedrības P. Dreimanis un L. Adamovičs. Somijas pārstāvji uz šo konferenci vairs nav ieradušies un sadarbību pārtraukuši. Tikuši nolasīti referāti par mācību plāniem un stundu

¹⁵⁷ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 31.lpp.; LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 65.l. (LSS viesu grāmata) 8 lp.

¹⁵⁸ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 32.lpp.

izkārtojumu, par skolēnu organizācijām, par mācību līdzekļiem, darba skolu, par dzimtas valodas mācīšanu un par skolotāju biedrību darbību. Konferencē nolemts nodibināt starptautisku informācijas biroju Rīgā, kas koordinētu visu triju valstu skolotāju savienību sadarbību.¹⁵⁹

Trešā Baltijas valstu skolotāju konference notikusi Kauņā 1924. g. 18. un 19. augustā. Tajā no Igaunijas piedalījušies - savienības priekšsēdētājs Jansons, no Latvijas - Kūla, Liepa, Šteins, Dēķens un liepājnieki Dreifelds un Sleinis. No Lietuvas - visa savienības valde, kā arī Klaipēdas skolotāju pārstāvji. Šinī konferencē tika pieņemti statūti Starpvalstu skolotāju savienību apvienībai. Dibinātājas - Igaunijas, Latvijas un Lietuvas skolotāju savienības. Noteica, ka citu valstu savienības var uzņemt konference. Apsprieda arī jautājumu par skolotāju izglītību.¹⁶⁰

1925. g. 21. un 22. jūnijā Rīgā notika Baltijas valstu skolotāju kongress. Tajā piedalījās 107 skolotāji no Lietuvas Seima deputāta Žigeļa vadībā, no Igaunijas – 168, t.sk. ģimnāzijas direktors Trefners, no Latvijas - ap 300. Tika pieņemtas rezolūcijas par 1) Vienotas skolas nepieciešamību, 2) Skolotāju izglītības padziļināšanu, u.c.¹⁶¹

1926. g. konferencē Tallinā (29. un 30. jūnijā). No Igaunijas piedalījās visa savienības valde, no Lietuvas - Žigēlis un prof. Purens, no Latvijas - Kūla, Rītiņš, Šteins, Vitenbergs un J. Straubergs. Šinī konference tika sakārtota savienību apvienības darbība: informācija, lektoru un speciālistu apmaiņa, kongresi, ekskursijas, vasaras kolonijas kūrortos, kopsekretāriāts un tā uzdevumi. Tika sastādīta programma II. Baltijas valstu skolotāju savienību kongresam, kas notika 1927. g. vasarā Tallinā. Katrā Baltijas valstu skolotāju konferencē skolotāju savienību pārstāvji sniedza apskatu par iepriekšējā gada notikumiem skolas un skolotāju dzīvē. Visu triju, bet dažkārt arī atsevišķi divu valstu starpā, bez konferencēm un kongresa, noturētas vairākas apspriedes.¹⁶²

1927. gada internacionālajā skolotāju kongresā Londonā triju Baltijas valstu skolotāju savienības deleģēja kopēju pārstāvi (Bertu Veismani), kura kongresam sniegusi īsu pārskatu par Baltijas. Līdz ar to, kā uzskata K. Dēķens, Latvijas Skolotāju savienība ievedusi Latvijas skolotājus par locekļiem visā lielajā internacionālajā skolotāju saimē. Ceļš uz to gājis no

¹⁵⁹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 33.lpp.

¹⁶⁰ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 33.lpp.

¹⁶¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 34.lpp.

¹⁶² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 34.-35.lp.

tuvākā uz tālāko: atsevišķi skolotāji apvienoti biedrībās, biedrības savienībā, LSS ieviesta Baltijas valstu skolotāju savienību apvienībā un tā - internacionālajā skolotāju asociācijā.¹⁶³

LSS piedalījies izglītības politikas veidošanā. Kā uzskata LSS pārstāvji - Latvijas skolas ideāls ticis definēts 2. Latvijas skolotāju kongresā Tērbatā, kur tikušas izstrādātas Latvijas izglītības sistēmas vadlīnijas. To realizēšanā galvenā loma bijusi paredzēta pašiem skolotājiem. Iesākumā valdījusi pārliecība, ka Latvijas valdības instances skolotājus pašus atzīst par galvenajiem noteicējiem skolu lietās. Vidzemes pagaidu un arī ievēlētajā pastāvīgā zemes padome pilnā mērā respektējusi skolotāju kongresa lēmumus un to realizēšanu nodevusi LSS pārstāvjiem. Arī Latvijas pirmā valdība turējies pie līdzīgas taktikas. 1919. gada vasarā izglītības ministrs, K. Kasparsons (Izglītības ministrs 18.11.1918. – 11.06.1920.) stratēģiju mainījis un par saviem galvenajiem darbiniekiem vairs nav izvēlējis tās personas, kuras skolotāju kongresā un konferencēs atzīmētas kā LSS skolu vadlīniju ieturētāji. Skolu departamenta direktora vietu ieņēmis savienībai svešs cilvēks - L. Ausējs. Izņemot tautskolu nodaļas vadītāju K. Melnalksni, arī citi izglītības ministrijas atbildīgie darbinieki nav nākuši no Skolotāju savienības redzamāko darbinieku aprindām. Tāpēc Savienība, cenšoties skolu izveidot par iespējami pilnīgu izglītošanas iestādi, reizēm sadarbojusies ar IM, bet reizēm nonākusi pretrunās.

20. gadsimta 20. gadu sākumā LSS nevar pieņemt, ka līdz ar Savienības pārstāvjiem kā līdzvērtīgi spriedēji uzaicināti arī Rīgas Latviešu skolotāju biedrības locekļi, līdz ar ko šī mazā biedrība nostādīta vienādās tiesībās ar visu lielo Savienību. LSS uzskata, ka L. Ausējs (IM 27.04.1921. – 18.06.1921.) tikai solījies „ievērot demokrātiskas valsts un modernās pārdarboģijas prasības, kā tās sevišķi izteicas kongresu un konferenču lēmumos”, un „atturoties no riskantiem mēģinājumiem.” Ar to brīvais skolas darbs ticis ierobežots – izglītības politika atsākusi pieturēties pie pārbaudītā, vecā, un vairs nav devusies nedrošos mēģinājumos. Sociāldemokrātiskie skolotāji uzskatījuši, ka nāk atpakaļ vecā spaidu disciplīna un vecā „kalšana” ar eksāmeniem, ka L. Ausējs neievēro skolotāju kongresu un konferenču lēmumus.¹⁶⁴ Izstrādāto Skolu likumprojektu viņš Savienības valdei piesūtījis pēdējā brīdī, tāpēc skolotāju organizācijās un presē to apspriest nav bijis iespējams. Savienības valdes principiālie iebildumi pret dažiem projekta noteikumiem līdz Tautas padomes izglītības komisijai nav nonākuši, bet „nogrimuši skolu departamenta papīru grozā.” Tautas padomes izglītības likums (Likums par Latvijas izglītības iestādēm 1919.) tāpēc no LSS puses tiek

¹⁶³ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 35.lpp.

¹⁶⁴ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 23.l. (Latvijas Skolotāju delegātu kongresa materiāli) 358 lp.; *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 36.lp.; *Trešais Latvijas skolotāju kongress.* Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 397.,398.lpp.; Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934).* Daugavpils: Saule.

vērtēts kā daudz nedemokrātiskāks par skolotāju kongresa projektu. Šī likuma papildinājums, ko izdeva ministru kabinets (Pagaidu noteikumi par skolu iekārtošanu un uzturēšanu 1919.), tiek uzskatīts par vēl nedemokrātiskāku. L. Ausējs protežējis vidusskolu ar divām sagatavošanas klasēm, kuras turpmāk izsaukušas daudz domstarpību gan pašu skolotāju vidū, gan arī starp LSS un ministriju. Savienība vienmēr protestējusi pret visu, kas no ministrijas neatbilst Savienības principiem. Dažos jautājumos, piemēram, eksāmenu lietā, K. Kasparsona laikā ar L. Ausēju vēl panākts kompromiss, bet ļoti daudzās lietās L. Ausējs jau tad gājis Savienībai pilnīgi pretēju ceļu. Sākot darboties Satversmes sapulcei, par izglītības ministru kļuva J. Plāķis (IM 12.06.1920. – 26.04.1921.), kuru 1919. gada skolotāju konferences bija izraudzījušas par Latvijas skolu kuratoru. K. Dēķens uzskata, ka kļuvis par izglītības ministru J. Plāķis ir mainījies – „tas bijis dedzīgs demokrāts, karsts revolucionārs, bet šis - galīgs reakcionārs”. LSS viņš vairs nav respektējis: Pedagoģiskā padome pie izglītības ministrijas tikusi likvidēta; pārtraukti ministrijas sakari ar skolotāju organizācijām.¹⁶⁵

Pakāpeniski attiecības starp Izglītības ministriju un LSS kļuvušas arvien asākas. Lielus nemierus skolotājos, skolēnos un plašākajā sabiedrībā izraisījusi vidusskolas eksāmenu ieviešana pēc „vecā krievu laika parauga”. Tāpēc Savienības IV. delegātu konference (1921. g. aprīlī) pieņēmusi šādu rezolūciju: „Izglītības ministrijas rīcības veids, rīkojumi un apkārtraksti neveicina Latvijas demokrātiskās skolas attīstību un iekārto, bet atdzīvina un ievēd pedagoģijas un sabiedrības nosodīto patvaldības skolas iekārto, kur nerēķinājās ar pedagoģijas prasībām, nedz ar sabiedrības un skolotāju domām un ieskatiem. Latvijas demokrātiskās skolas uzcelšana ir grūts un atbildīgs darbs, kas sekmīgi veicams tikai kopējiem spēkiem, kopējā darbā un sajūsmā. Pie tagadējās izglītības ministrijas rīcības un nerēķināšanās ar skolotāju domām zūd skolotājiem patīkšana, griba un iespēja nodoties nākošās Latvijas audzināšanas darbam. Latvijas skolotāju delegātu konference griežas pie Satversmes sapulces ar šādu savu konstatējumu un lūdz spert attiecīgus solus, pārgrozot izglītības ministrijas sastāvu tādējādi, ka viņas atbildīgās personas rīkotos sakarā ar sabiedrības vēlēšanos un sevišķi ar Latvijas skolotāju kongresiem un konferencēm.”¹⁶⁶

Pēc šīs rezolūcijas Satversmes sapulces prezidents piekritis, ka ministriem jāuzklausā sabiedrības balss. Kad J. Plāķa vietā par izglītības ministru kļuvis A. Dauge (IM 19.06.1921. – 26.01.1923.) padomes 1921. g. oktobra sēdē Savienības valde ziņojusi: „Kamēr izglītības ministrijas priekšgalā atradās J. Plāķis, attiecības starp ministriju un savienību bij vēsas. Savienības darbība ministrijai izlikās par kreisu un Plāķis likvidēja iesākto kopdarbību

¹⁶⁵ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 36.,37.lp.

¹⁶⁶ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927.37.lpp.

pedagoģiskajā padomē un komisijās. Nākot par ministri A. Daugem, virziens it kā mainījies. Vispirms pamatskolu vadītājs Kr. Melnalksnis izteica vēlēšanos pārrunāt ar savienības valdi par tekošajiem izglītības darba jautājumiem, lai atrastu to darba līniju, uz kuras kopā iešana būtu iespējama, un lai noskaidrotu radušos pārpratumus. Tādu pat vēlēšanos vēlāk izsacīja departamenta direktors Ausējs. Pārrunas notika; kādas tam būs reālas sekas, rādīs nākotne.”¹⁶⁷

Šajā laikā Skolu departaments atkal aicinājis Savienības pārstāvjus uz periodiskajām apspriedēm izglītības ministrijā, kurās tika pārrunāti svarīgākie skolas dzīves jautājumi; tāpat Savienības pārstāvji piedalījušies dažādās skolu departamenta komisijās. Ministrs sadarbojies ar skolotājiem, komandējumā uz Vācijas devušies arī LSS pārstāvji (P. Kūla, Ed. Ozoliņš un K. Videnieks). LSS uzskata, ka tieši demokrātiskā A. Dauges laikā izdots nedemokrātiskais priekšraksts, ka skolās noteikšana pedagoģiskajās lietās pieder skolas priekšniekam, kas ir pretrunā ar 3. Latvijas skolotāju kongresa rezolūciju, kurā formulēts, „Ikkatra atsevišķa skola ir savā pedagoģiskā darbā autonoma un ir pārvaldama no pedagoģiskās un no skolas padomes pēc demokrātiskiem principiem.”¹⁶⁸ Kad tikai uz aizdomu pamata tikuši apcietināti vairāki skolotāji un izdots rīkojums, ka apcietinātajiem skolas darbiniekiem sākot no apcietināšanas dienas algas izmaksa pārtraucama, ministra A. Dauges autoritāte tā kritusies, ka ebreju nodaļa ignorējusi IM priekšrakstus un vidusskolu skolotāju biedrība viņu laikrakstos kritizējusi. Tā rezultātā LSS šis „darba nespējīgais sapņotājs” bijis jāizstāv.¹⁶⁹

Izrādās, ka līdzīgi LSS raksturo situāciju arī laikā, kad par izglītības ministru bijis P. Gailīts (27.01.1923. – 19.06.1923.). Arī šis izglītības ministrs LSS konferencē solījis uz klausīt skolotāju domas un sadarboties, tomēr faktiskais noteicējs ministrijā joprojām palicis L. Ausējs. Ar P. Gailīti LSS nav konfliktējusi. Un arī turpmāko ministru laikā devusi savus pārstāvjus ministrijas komisijām, piedalījusies skolas dzīves kārtošā un veidošanā, palīdzot ministrijai programmu un mācību plānu izstrādāšanā, skolēnu darbu izstāžu sarīkošanā. Kad 1925. gadā Izglītības ministrija ķērusies pie pamatskolu programmu pārstrādāšanas, Savienība attiecīgajās komisijās deleģējusi šādus savus pārstāvjus:

- latviešu valodā: K. Videnieku un Fr. Jansonu;
- vācu valodā: Ed. Ozoliņu un A. Melnalksni;
- krievu valodā: A. Sprīvuli un A. Voitu;
- matemātikā: Ed. Ozoliņu un E. Šmitu;
- dabas zinātnēs: J. Rāceni, H. Zariņu un E. Pētersonu;
- ģeogrāfijā: Z. Lancmani un Tomasi;

¹⁶⁷ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 38.lpp.

¹⁶⁸ *Trešais Latvijas skolotāju kongress.* Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 393.lpp.

¹⁶⁹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 38.lpp.

- vēsturē: J. Liekni un Veidenbaumu;
- apkārtnes mācībā: Z. Lancmani un Taivanu;
- zīmēšanā: Aronieti un A. Voitu;
- dziedāšanā: A. Šilleri un J. Vichmani;
- pirmskolas programmā: A. Kļavenieci un Rinku;¹⁷⁰

LSS atbalstījusi ministriju visos pasākumos, kas sekmē skolas demokratizēšanu un pacelšanu, bet cīnījies pret nedemokrātiskajiem un nepedagoģiskajiem rīkojumiem (numuru sistēmas, jeb atzīmju sistēmas atjaunošanu, tradicionālajiem eksāmeniem, skolas pārvaldes birokratizēšanu). LSS izvērsusi ideju par hospitēšanu, kuru skolotāji dažos apriņķos, izrādot iniciatīvu noorganizējuši, lai skolotāji dabūtu tuvāk iepazīties ar kaimiņu skolām, to skolotājiem un viņu darba veidiem. Savienības valdes iniciatīva palīdzējusi Izglītības ministrijai sākt hospitēšanu organizēt visas valsts apmērā.

Savā 1920. g. 16. septembra sēdē Satversmes sapulces izglītības komisija nolēma griezties pie valdības ar priekšlikumu uzņemties pārstrādāt un papildināt likumu par Latvijas izglītības iestādēm. Ministru kabinets priekšlikumu pieņēma un izglītības ministrija stājās pie likuma pārstrādāšanas. Lai ietekmētu skolu likuma pieņemšanas gaitu un saturu Savienības padome ziemassvētku brīvlaikā nolēma sasaukt kongresu. III. skolotāju kongress sanāca 1920. gada 27. decembrī un ilga līdz 31. decembrim Kongresā piedalījās visu latviešu skolotāju organizāciju (arī Rīgas pilsētas skolu skolotāju biedrības) pārstāvji (pavisam 233 delegāti), kā arī izglītības ministrs J. Plāķis, Latvijas Universitātes rektors E. Felsbergs, skolu departamenta direktors L. Ausējs un skolu nodaļu vadītāji. Kongresā pieņemtās rezolūcijas un to nozīme sīkāk aplūkota šī pētījuma 3.3. apakšnodaļā, bet kā būtisks un sociāldemokrātisko ar nacionālo skolotāju virzienus vienojoša tēze ir šāda: „Demokrātiskajai Latvijas skolai jābūt brīvai, pilnīgi laicīgai mācības un audzināšanas iestādei, kas dibināma uz nacionāli kulturāliem pamatiem. Skolas brīvības nodrošināšanai valsts pamatlikumos uzņemami noteikumi par mācības un mācīšanas brīvību.” Bet drosmīga, un kā vēlāk izrādās praktiski nerealizējama ir rezolūcija par ikviena Latvijas iedzīvotāja „Pilnu mācīšanās iespēju no bērnu dārza līdz augstskolai, pēdējo ieslēdzot”, kam jābūt nodrošināmai valsts pamatlikumos”.¹⁷¹ Tomēr IM šos lēmumus neesot ievērojusi un tika izstrādās cits projekts, kura tendences LSS uzskatīja par nevēlamām. Savienībai šis projekts ticis piesūtīts tikai A. Daugem esot Izglītības ministra amatā. Savienības padome to apskatījusi un nolēmusi sīkāk apspriest atsevišķajās organizācijās. Šis projekts sīki iztirzāts LSS žurnālā „Mūsu Nākotne”¹⁷². Galarezultātā IM likumprojektu pārstrādājusi. Vēl jaunā likumprojekta iztirzāšanai īpaša apspriede sasaukta

¹⁷⁰ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati) 44.lp.

¹⁷¹ *Trešais Latvijas skolotāju kongress*. Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 392.lpp.

¹⁷² „Mūsu Nākotne” 1921. gada visi izdevumi

1923. gada 29. un 30. decembrī, kad projekts jau bijis iesniegts Saeimā. Šinī apspriedē piedalījās arī vidusskolu skolotāju biedrības pārstāvji. Likumprojekta saturu sīki atreferēja Saeimas izglītības komisijas loceklis K. Dēķens. Pēc vispārīgām debatēm apspriede nodibināja 5 sekcijas, uzdodot katrai apskatīt savu likumprojekta daļu. Sekcijām darbu beidzot, kopsēdē daudzos pantos pieņēma pārlabojumus un pārgrozījumus. Vienprātīgs lēmums netika panākts tikai vidusskolu un arodskolu jautājumos. Likumprojekts ar apspriedē pieņemtajiem pārlabojumiem tika iespiests un izplatīts starp skolotājiem.

K. Dēķens uzskata, ka gatavojoties otrās Saeimas vēlēšanām, daži politiski darbinieki un „nacionālā centra” skolotāji sīvi uzbrukuši vienotās skolas idejai¹⁷³, tāpēc LSS uzsākusi aktīvu pretcīņu¹⁷⁴. Uz kongresu LSS uzaicinājusi arī Nacionālo skolotāju centru, vidusskolu skolotāju biedrību un vācu skolotāju savienību, lai svarīgajā vienotās skolas jautājuma apspriešanā ņemtu dalību visi Latvijas organizētie skolotāji. K. Dēķens apgalvo, ka Nacionālais skolotāju centrs, vidusskolu skolotāju biedrība un arī jaundibinājušās Latvijas tehnisko skolu un lauksaimniecības skolu skolotāju biedrības atteikušies no piedalīšanās, tāpēc, ka neesot uzaicinātas ņemt dalību kongresa organizēšanā. LNSS pārstāvji apgalvo, ka boikotējuši kongresu dēļ LSS nevēlēšanās iekļaut nacionālos skolotājus kongresa organizēšanas pasākumos, līdz ar to nedodot arī iespēju paust savu vienotas skolas redzējumu.¹⁷⁵

IV. skolotāju kongress notika 1925. g. 19. un 20. jūnijā un tajā piedalījās 136 delegāti no 26 Savienībā apvienotām organizācijām un no 7 atsevišķu skolotāju grupām. Vienotās skolas jautājumā kongress pieņēma šādus atzinumus:

1. Ņemot vērā līdzšinējos piedzīvojumus un mūsu jaunās skolas attīstības gaitu, pierādījies, ka Tērbatas kongresā uzstādītā skolas sistēma atbilst Latvijas saimnieciskām un kulturālām vajadzībām.

2. Šo sistēmu pilnīgi izveidot un izvest ir mūsu vissvarīgākais uzdevums, jo tikai visus savus pilsoņus līdz vispilnīgākajam mēram attīstot, mūsu tauta varēs tapt saimnieciski stipra, kulturāli bagāta un spēs uzturēt savu patstāvību.

3. Lai pilnīgi izglītotu visus savus pilsoņus un ar to mobilizētu kultūras darbam visus tautas spēkus, 2 gadu mājmācībai vai pirmskolai (6 un 7 g. vecumā) jāseko visiem vienas tautības bērniem kopējai un obligātoriskai 6 gadu pamatskolai.

4. Pamatskolas beidzēji dalās praktiskā darba strādniekos un tālāko skolu apmeklētājos atkarībā ne no viņu mantas vai sabiedriskā stāvokļa, bet vienīgi atkarībā no viņu spējām un tieksmēm.

¹⁷³ Skat. apakšnodaļu 3.2. par LSS un LNSS domstarpību cēloņiem vienotas skolas jautājumā.

¹⁷⁴ Mūsu Nākotne 1925. Nr.10.

¹⁷⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) 127., 128.lp.

5. Praktiskā darba strādniekiem obligātoriska arodnieciska papildskola līdz pilnam 18 gadu vecumam.

6. Pamatskolai seko vispārīgās izglītības un arodu vidusskolas, kā arī daždažādas speciālas skolas.

7. Visas tālākās skolas ņem sev par pamatu un izeju pamatskolā iegūto izglītību, bet neprasa, lai pamatskola gatavotu audzēkņus tālākajām skolām.

8. Vidusskola dod 14 - 18 gadu veciem jaunekļiem un jaunavām šim vecumam pieejamu un mūsu saimnieciskās un kulturālās dzīves vajadzībām piemērotu vispārīgu izglītību, speciāli negatavojot audzēkņus augstskolām.

9. Augstskolās uzņem no spējīgākajiem tikai visspējīgākos un centīgākos, neraugoties uz uzņemamo materiālajiem apstākļiem un sabiedrisko stāvokli, tā kā mantīgie, bet maz vai vidēji apdāvinātie un tie, kam nav tieksmes uz teorētisko izglītību, augstskolās neiekļūst, bet apdāvinātu un centīgu trūcīgu jaunekļu izvadīšanu augstskolā valsts ņem uz savu rēķinu.¹⁷⁶

Bez šīm referentu (I. Rītiņa, K. Videnieka un K. Dēķena) iesniegtajām tēzēm kongress pieņēma vēl dažas papildu tēzes, kuru starpā svarīgākā:

„Kongress uz viskategoriskāko noraida izglītības ministrijas ieņemto viedokli, ka sagatavošanas klases atstājamas pie klasiskajām ģimnāzijām. Ja klasiskās izglītības iegūšanai nepietiek ar normālo vidusskolu kursu, tad to var pagarināt uz augšu par 1 - 2 gadiem.”¹⁷⁷

LSS biedri piedalījās Otrās Saeimas izglītības komisijā apspriežot skolu likumu; par referentu ievēlēja K. Dēķenu. Pirmais darbības gads (1925/26.) komisijai pagāja vispārīgajās debatēs (I. lasījums). Savienības valde par saviem pārstāvjiem uz izglītības komisiju sūta M. Liepu, K. Videnieku un I. Ivanovski, vidusskolu jautājumos J. Straubergu, I. Rītiņu un A. Šteinu. Sēdēs visvairāk piedalījušies M. Liepa, J. Straubergs, I. Rītiņš un A. Šteins, kas sirsnīgi aizstāvējuši vienotās skolas ideju pret LU pārstāvjiem K. Straubergu un Gulbi, vidusskolu skolotāju biedrības delegātiem L. Adamoviču un Aivaru un nacionālo skolotāju centra priekšsēdētāju A. Viču.¹⁷⁸

K. Dēķens uzsver, ka LSS allaž modri sekojusi skolu likuma apspriešanas gaitai un pielikusi visus spēkus, lai likums nodrošinātu brīvu un demokrātisku skolu. Viena no šādām izglītības politikas ietekmēšanas formām izpaudās, ka uz LSS ierosinājumu Saeimas izglītības komisijai tika piesūtīti iesniegumi no pašvaldības iestādēm, skolotāju konferencēm, gan arī no

¹⁷⁶ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati) 43.lpp.

¹⁷⁷ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati) 44.lpp.

¹⁷⁸ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati); Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule.

skolu un pedagoģiskajām padomēm, bērnu vecāku sapulcēm. Visos iesniegumos tikusi prasīta 6 gadu pamatskolu un 4 gadu vidusskola.¹⁷⁹

LSS mērķis ir tiekšanās pēc brīvas, demokrātiskas skolas, kas ietver sevī arī cenšanos uzlabot un nodrošināt skolotāju materiālo un tiesisko stāvokli. LSS nācies aizstāvēt gan visu skolotāju, gan arī atsevišķu personu intereses. Tikai pateicoties šādai aizstāvībai, skolotājs var brīvi darboties un mazākas iespējas izveidoties situācijām, kad uz viņu tā pārliecības dēļ tiek izdarītas materiālas vai tiesiskas dabas ietekmes.

Uzskatāmi LSS rūpes par skolotājiem atklājas Savienības dokumentos un sarakstē LVVA materiālos, kas, piemēram, glabā daudzskaitlīgus iesniegumus¹⁸⁰ un ziņojumus no skolotājiem par pašvaldību neizmaksātām algām kā liecības par nestabilo ekonomisko situāciju valstī un nesakārtoto skolotāju atalgošanas jautājumu visā 20. gs. 20to gadu posmā.

Valsts pastāvēšanas pirmajā laikā skolu un skolotāju stāvoklis bija nestabils un maznodrošināts. Skolu bija maz, tām trūka skolotāju. T.s. progresīvie skolotāji netika izprasti; tie visi tika uzskatīti par lieliniekiem. Skolotājiem algas tika maksātas nekārtīgi un mazākas nekā valdība noteikusi. Gadījās, ka pagasta padomes izbalsoja progresīvus skolotājus; bet „veci un pavisam novecojušies skolotāji nāk atkal cieņā.” Piemēram, šādam scenārijam varētu atbilst Valmieras apriņķa Dauguļu pagasta 6klasīgās pamatskolas priekšnieka H. Vēliņa lieta, kuru arī pārsteidzīgi risinājusi Valmieras apriņķa skolu valde 1931. gada 16. novembra sēdē.¹⁸¹ Turklāt būtiski, ka LSS dokumentu izpētē atklājas ne tikai viņu spiediena rezultātā pieņemtie lēmumi un paveiktie darbi, bet arī pats darba process un aktivitātes, kuras bieži savu mērķi nav sasniegušas, piemēram, ne visas LSS darbības skolotāju algu vai kategoriju paaugstināšanas jautājumos ir savu mērķi panākušas. Tomēr arī šādas aktivitātes sniedz būtisku priekšstatu par pedagoģijas vēstures attīstības procesu un bagātina kultūrvēsturisko pasaules ainu.

1919. gada 7. decembra LSS padomes sēdē no visiem Latvijas reģioniem tika iesniegta informācija par skolu un skolotāju grūto stāvokli. Padome pieņēma šādus lēmumus: 1. Jāpieprasa no pašvaldības iestādēm kārtīga algu izmaksa. Ja šo prasību līdz noteiktam laikam neizpildīs, tad kolektīvi atstāt darbu līdz tam laikam, kamēr tas notiek.

2. Vietējām organizācijām jāgādā, ka savāktu materiālu par darba nespējīgiem skolotājiem, kuriem nepieciešams valsts pabalsts. Savienībai jā rūpējas par pensiju noteikumu izstrādāšanu darba nespējīgiem skolotājiem.

¹⁷⁹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 45.lpp.

¹⁸⁰ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 104. – 179.lpp.

¹⁸¹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 22.-23.lpp.

3. Savienībai jāgriežas pie Apsardzības ministrijas ar iesniegumu, ka no kara klausības jāatsvabina visi skolotāji, jo to tagad liels trūkums un viņi vairāk vajadzīgi skolā nekā frontē.

4. Ja pašvaldības iestādes skolotājus vajā politisku ieskatu dēļ (tagad bieži apvaino par komunistiem vai viņu līdzjutējiem), tad arodnieciskajām biedrībām savi biedri jāaizstāv tanīs gadījumos, kad apvainotiem nevar pārņemt nolaidību un trūkumus kā pedagogiem.¹⁸²

Tomēr valdība nav rīkojusies vai arī tās rīcību noteicis līdzekļu trūkums un skolotāju materiālais stāvoklis nav mainījies, tāpēc LSS padome 1920. g. 18. un 19. septembra sēdē konstatējusi: „Skolotāju materiālais stāvoklis ir traģiskāks kā jebkad bijis un no šī jautājuma pareizas atrisināšanas lielā mērā atkarājas mūsu skolu liktens.”¹⁸³

Algu jautājums šajā laikā ir kļuvis tika aktuāls, ka gandrīz visās LSS organizācijās plānots streiks un delegātiem izdotas noteiktas rezolūcijas. Delegātu ziņojumos atklājas, ka skolas paliek tukšas, jo skolotāji pāriet strādāt citos arodos, kur algas izmaksā kārtīgāk. Valmieras apriņķī 30 skolotāji atstājuši savas vietas. Arī citos apriņķos sākusies skolotāju aiziešana no skolas. Uz laukiem bijis grūti dabūt produktus: no Raunas skolotāji pēc tiem braukuši uz Drustiem un otrādi; kaimiņi skolotājam neko nevēlējušies pārdot, kaunēdamies no viņa prasīt spekulatīvas cenas, bet negribēdami pārdot lētāk kā citiem¹⁸⁴.

1922. gadā LSS valde izvirzījusi ideju par īpašas slimo kases nodibināšanu skolotājiem. Šis jautājums tika pārrunāts pirmajā Savienības pedagogiskajā nedēļā (1922. gada 23.-25. jūlijā) un 24. septembra apspriedē, piedaloties darba ministram G. Klaustiņam. Statūtu projektu izstrādāja A. Šteins. Atsevišķām organizācijām piesūtīja uzaicinājumus pilnās biedru sapulces apspriest jautājumu par Latvijas skolotāju kopējās slimo kases dibināšanu. Kases organizēšanas darbu veikšanai tika iecelta komisija, kurā ievēlēja M. Liepu, A. Šteinu, F. Vitenbergu, A. Jesenu un I. Rītiņu. 1923. g. 3. un 4. janvāra LSS padomes sēdē tika pieņemta šāda rezolūcija: „Latvijas Skolotāju savienības padome atzīst, 1) ka skolotāju slimu kases organizēšana ir solis uz priekšu skolas darbinieku dzīves nokārtošanā un 2) ka piedalīšanās tajā ir nepieciešama, lai izpētītu un uzlabotu skolu un skolotāju higiēnisko un sanitāro stāvokli, un tamdēļ, nolemj griezties pie visām Latvijas skolām ar uzaicinājumu lemt par iestāšanos Latvijas skolotāju kopējā slimu kasē.”¹⁸⁵

Šajā LSS rezolūcijā redzam, ka savienības ekonomiskā rakstura rīcības mērķis (vai ideāls) ir rūpes par cilvēku demokrātiskā sabiedrībā, kur tā izmanto visas savas iespējas, lai iestātos par ekonomiski brīvu skolotāju sabiedrībā, nodrošinot viņam darba apstākļus, kuros tas netraucēts varētu koncentrēt savu uzmanību uz primārajiem pedagoga darba uzdevumiem,

¹⁸² LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 47.l. (LSS sarakste ar biedrībām un skolotājiem par skolotāju atalgošanu, u.c.)

¹⁸³ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 47.l. (LSS sarakste ar biedrībām un skolotājiem par skolotāju atalgošanu, u.c.)

¹⁸⁴ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 47.l. (LSS sarakste ar biedrībām un skolotājiem par skolotāju atalgošanu, u.c.)

¹⁸⁵ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927.53.lpp.

t.sk. savas izglītības papildināšanu un redzesloka paplašināšanu. Šis ideāls, Latvijā nav sasniegts vēl šodien, tāpēc iespējams spekulēt ar dažādiem viedokļiem, kas notiktu gadījumā, ja skolotāji šeit būtu tik pat materiāli nodrošināti kā bagātākajās Eiropas valstīs, bet skaidrs, ka palielinātos konkurence uz skolotāju štata vietām, skolotāji vairāk pievērstos sava izglītības līmeņa paaugstināšanai, pieaugtu skolotāja amata prestižs, kas kopumā rezultētos gan izglītības vides, gan kvalitātes kāpumā. Tāpēc, lai arī LSS no 1918. – 1934. varbūt neizdodas realizēt visas savas ekonomiskās ieceres attiecībā uz skolotāju materiālā stāvokļa uzlabošanu, būtiski, ka šī iniciatīva radusies pašu skolotāju un izglītības darbinieku vidē, kas liecina par ekonomiskā faktora pietiekamu nozīmi izglītības politikā un norāda uz tā ietekmi ilgtspējīgas un konkurētspējīgas sabiedrības veidošanā.

Nozīmīgs ieguldījums skolotāju komunikācijas nodrošināšanā ir bijis t.s. skolotāju mājas izveidošana, kuras vajadzību atzinušas jau pirmskara skolotāju organizācijas. Īpašu skolotāju mājas fondu bijusi nodibinājusi Baltijas pedagoģiskā biedrība, taču tās savākie līdzekļi līdz ar pastāvīgas Latvijas nodibināšanu zaudējuši vērtību. Tāpēc līdz 1921. gadam LSS valde darbojusies dažādās vietās, līdz LSS pārstāvis A. Jesens ierādījis tai telpas savā namā. Tur tikusi ierīkota sava veida skolotāju pagaidu māju ar bibliotēku, lasāmo galdu un gultām iebraucējiem. Kad nodibinājusies Skolotāju Slimo kase un krājaizdevu sabiedrība, A. Jesena nama 3 istabas izrādījušās par šaurām. LSS bijusi piešķirta vasarnīca Majoros, tās lietošanā savu Durbes muižu nodeva Rainis¹⁸⁶, tomēr stratēģiski visnepieciešamākās bijušas telpas tieši Rīgā, kur kopā saplūda Savienības skolotāju organizāciju biedri, lai izvērstu dažādas pedagoģiskas aktivitātes. 1932. gadā LSS nodibināja Skolotāju Māju, kurā LSS biedri varēja apmesties uz trim un vairāk naktīm. Tajā pašā 1932.gadā nodibināja arī slimo kasi, kuras mērķis slimības un nelaimes gadījumos bija sniegt palīdzību kases dalībniekiem un viņu ģimenes locekļiem.¹⁸⁷ Jautājumu 1923. gada 1. oktobra valdes sēdē iniciējis I. Rītiņš, kurš izvirzījis ideju par akciju biedrības dibināšanu skolotāju mājas iegūšanai Rīgā, tomēr jau nākamajā valdes sēdē tika konstatēts, ka LSS skolotājiem nav iespējams savākt tik lielu kapitālu, lai varētu nodibināt akciju biedrību, tāpēc tika lemts par tās iegūšanu uz kooperatīviem pamatiem. Par reālāko objektu tika izvēlēts nams Dzirnavu ielā 12/14, kuru 1924. g. 17. marta valdes sēdē nolēma pirkt kopā ar Latvijas skolotāju kopējo slimo kasi un krājaizdevu sabiedrību, ar tādu noteikumu, ka LSS piedalās ar 1/5 no pirkšanas maksas. Galīgais līgums tika noslēgts 1924. gada maijā un LSS maksājamā daļa sastādīja 10.000 latu, kas ļauj izdarīt secinājumu, ka LSS jau šajā laika posmā bijusi ļoti ietekmīga un spēcīga

¹⁸⁶ Fonds Nr. 3016., A.1., L.1. liecina, ka Durbes muižu Rainis 1928. gadā dāvinājis LSS, ar noteikumu, ka tur tiks ierīkots „Raina tautas nams”, sabiedrībai pieejams muzejs, kā arī atstātas istabas, kurās reizumis apmesties Rainim un Aspazijai.

¹⁸⁷ Mūsu Nākotne 1924.gads Nr. 24. 706.lpp.

organizācija, kuru acīmredzot atbalstījis liels skaits Latvijas skolotāju. Nams ticis izremontēts un tajā jau noturēta IX LSS delegātu konference 1925.gada 16. un 17. aprīlī.

1924. gadā LSS nodibināja Latvijas Skolotāju kooperatīvu ar tiesībām izdot dažādus drukas darbus, uzsākt saimnieciskus pasākumus un uzņēmumus. Kooperatīva valdes priekšsēdētājs bija Pēteris Kūla, kasieris – Jānis Straubergs, sekretāre M. Liepa. Kooperatīvs, rūpējās par izdevniecības un mācību līdzekļu izgatavošanu un atvēra mācību piederumu veikalu. Pusi no kooperatīva tīrās peļņas saņēma LSS, lai peļņā varētu dalīties arī Savienībā Apvienotās skolotāju organizācijas. Tika nodibināts arī dzīvokļu kooperatīvs, kura mērķis bija apgādāt savus biedrus ar dzīvokļiem. Valdes priekšsēdētājs A. Šteins.¹⁸⁸

Tātad, rūpējoties par skolotāju materiālā stāvokļa nodrošināšanu, Latvijas Skolotāju savienība sekmējusi skolotāju algas jautājumu sakārtošanu likumdošanas ceļā, iniciējusi pensiju likumu, noorganizējusi Latvijas skolotāju kopējo slimo kasi, nodibinājusi krājaizdevu sabiedrību un skolotāju kooperatīvu un ieguvusi skolotāju māju Rīgā, kur koncentrēt savus pasākumus un savu idejisko darbību, kā arī noorganizējusi skolotājiem atpūtas vietas Majoros un Durbē¹⁸⁹.

Pēc LSS materiāliem redzams, ka LSS valde nav izvairījusies risināt skolotāju sadursmes ar valdības un pašvaldības iestādēm vēršoties Izglītības un arī citās ministrijās. Piemēram, Daugavpils apriņķa skolotāju konfliktā ar apriņķa valdes priekšsēdētāju, Limbažu skolotāju streika un it īpaši Puiķeles pagasta Urgas skolas slēgšanas lietā. LSS konferencē 1926. gada 30. un 31. martā delegāts Karlivāns no Valmieras apriņķa pārmetis Izglītības Ministrijai (Izglītības Ministra amatā šajā laikā – E. Ziemeļis), ka tā „[...] maz ko dara, lai nodrošinātu skolotāju tiesisko stāvokli. Skolotājus atlaiž no vietas parniecīgiem pārkāpumiem. Sabiedrībā nostiprinājās doma, ka ar skolotājiem var darīt, ko tikai grib. Ja skolotājs kam nepatīk, tad tikai jāpameklē kāds „grēks” un skolotājs prom ir. Un šī nepatīkšana jo bieži saistīta ne ar skolas darbu, bet visvairāk ar citādiem politiskiem uzskatiem. No tam daudzās sūdzības, kas jāizmeklē inspektoram un skolu valdei.”¹⁹⁰

Savienības valdei diezgan bieži nācies risināt konfliktus arī pašu skolotāju starpā, turklāt ne vienmēr skolotāji savstarpēju ķildu gadījumos griezušies pie savām pārstāvniecības organizācijām, piemēram, 1924. gada septembra LSS padomes sēdē Izglītības Ministrijas tautskolu vicedirektors Jirgens ziņojis, ka ministrijā ienākot daudz sūdzību par nesaskaņām gan pašu skolotāju starpā, gan skolotājiem ar sabiedrību un arī ar skolēniem. Izmeklēšanā pierādoties, ka skolotāji savā starpā ķildojoties par sīkām, nesvarīgām lietām. „Gadoties arī,

¹⁸⁸ „Mūsu Nākotne” 1924. gads Nr. 21. 613.lpp.

¹⁸⁹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 1.1. (LSS akte - Durbes pils dokumentācija) 62 lp.

¹⁹⁰ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 56.,57.lpp.

ka viens skolotājs apsūdz otru par to, ka tas neatzīstot ne dieva, ne velna, ne cita kāda gara. Bieži skolotājiem iznākot sadursmes ar sabiedrību. Ar skolēniem nesaskaņas rodoties visvairāk skolotāju nekorektas izturēšanās dēļ pret meitenēm.” LSS padome šo kritiku atzinusi par pamatotu un izdarījusi slēdzieni, ka arodbiedrībām būtu jālikvidē visas savu biedru savstarpējās ķildas, vajadzības gadījumā organizējot goda tiesu, bet gadījumos, kad biedrības loceklis saķīļojies ar kolēģi, kurš nesastāv nevienā biedrībā - lietas izlemšana jānodod šķīrējtiesai.¹⁹¹

Pēc LSS valdes sēdes protokoliem redzams, ka arī, piemēram, 1930. gadā Savienība izskatījusi līdzīgus jautājumus: „[...]12. Rūjienas skolotāju arodbiedrības valde ziņo, ka vietējā skolu (valde) nolēmusi atlaist no vietas Rūjienas II pamatskolas skolotāju Sprinci par to, ka viņš kādā tautas sapulcē esot necienīgi izteicies par dažiem Rūjienas sabiedriskiem darbiniekiem. Rūjienas skolotāju biedrība skolu valdes lēmumam nepiekrīt, par ko arī ziņo Latvijas Skolotāju savienības valdei. 13. K. Dēķens ziņo par skolotāju algas paaugstināšanas projekta apspriešanu Saeimas izglītības komisijā [...]14. I. Rītiņš ziņo, ka sakarā ar Rīgas pilsētas domes lēmumu paaugstināt pilsētas darbinieku algas par 5%, izslēdzot no algu paaugstinājuma skolotājus, esot radies stāvoklis, kam skolotāji nevarot vienaldzīgi pāiet garām. Sestdien, 8. februārī, plkst.16. nolikta Rīgas skolotāju organizāciju pārstāvju apspriede, lai lemtu par skolotāju turpmākiem soļiem šajā jautājumā.....”¹⁹²

LSS pārstāvis K. Dēķens uzsver, ka LSS centusies aizstāvēt savus biedrus un iedala valdības reakcionārākās (acīmredzot, kad vairums ministru, sevišķi IM nav bijuši sociāldemokrātisko nostādņu paudēji un īstenotāji) un progresīvākās (IM – sociāldemokrātu kontrolē). Viņš izsaka prognozi, ka Latvijas saimnieciskajam stāvoklim uzlabojoties un pašai Latvijai par īstu demokrātisku valsti izveidojoties vajadzētu pienākt laikam, kad skolotāju organizācijām vairs nebūs jācīnās par skolotāju materiālā un tiesiskā stāvokļa nodrošināšanu, jo visi skolotāji tad būs pilnīgi nodrošināti gan materiāli, gan tiesiski, un viņu organizācijas tad varēs nodoties tikai idejiskam darbam.

Skolotāju biedrības jau pirms kara rūpējušās par savu biedru izglītības līmeņa paaugstināšanu. Latvijas Skolotāju savienība allaž par vienu no saviem vissvarīgākajiem uzdevumiem uzskatījusi skolotāju izglītības sekmēšanu, ko realizējusi dažādās iespējamajās formās.

LSS aktīvi darbojusies sava izdevniecība. Savienība izdevusi periodiskus rakstus un citus ar pedagogiju saistītus izdevumus. Līdz ar LSS nodibināšanu tika izlaisti 2 „Latvijas Skolas” izdevumi. 1920. gada sākumā izdevums „Latvijas skola” tika atjaunots, izdoti tās 15

¹⁹¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 57.lpp.

¹⁹² LVVA, 3016. f. (LSS) l.apr., 24.l. (Latvijas skolotāju savienības protokolu grāmata)- 11.,12.lp.

numuri P. Ozoliņa redakcijā. Sākot ar 1922. gada janvāri divreiz mēnesī sāka iznākt „Mūsu Nākotne”¹⁹³, kuru vadīja M. Liepa. LSS uztvēra šos izdevumus kā saturā vispusīgus un skolas dzīvi aptverošus; skolas politikā tie aizstāvējuši brīvu, demokrātisku, vienotu skolu; mudinājuši skolotājus uz organizēšanos un apvienošanās, aizstāvējuši skolotāju materiālās un tiesiskās intereses, iztirzājuši mācību programmas un metožu jautājumus, apskatījuši jaunas parādības pedagoģiskā darba un literatūras laukā, informējuši par skolu lietās notiekošo likumdevēju un administratīvajās iestādēs, kā arī par to, ko dara skolotāju organizācijas. Apzinoties, ka pedagoģiskā darba rezultāti ir ciešā korelācijā ar audzināšanu mājās un, lai palīdzētu vecākiem un sabiedrībai bērnu kopšanā un audzināšanā, LSS kopā ar skolotāju slimo kasi 1924. gada janvārī sākusi izdot mēnešrakstu „Nākotnes Spēks”, ko vadīja M. Liepa kopā ar līdzstrādniekiem ārstiem un pedagogiem. Savienība izdevusi „Skolotāju Gada grāmatu”, vēlāk - „Skolotāju kalendāru” Lai Latvijas jaunajai skolai noorganizētu skolā lietojamas grāmatas un sagādātu lasāmo vielu latviešu valodas mācībai, Savienība jau 1920. gadā sāka izdot nelielas brošūras ar zemu pašizmaksu ar kopnosaukumu „Skolas literatūra”. Šajā sērijā izdotas 25. grāmatas; Otrajā LSS izdoto rakstu sērijā: „Latvijas vēstures pirmavoti.” Izdotas A. Švābes sastādītās grāmatas: „Vecpiebalgas zemnieku sūdzība Zviedrijas karalim Kārlim XI.”, „Smiltenes novada zemnieki”, „Vecākās zemnieku tiesības”, „Drustu pagasta tiesas spriedumi 1830.-1835.”. Bez šīm divām sērijām LSS vēl izdevusi, piemēram, P. Kundziņa rokasgrāmatu zīmētājiem un zīmēšanas skolotājiem „Perspektīve”, K. Dēķena, apskatu „Likums par izglītību. Saeimas izglītības komisijas I. lasījuma kopsavilkums” u.c. Bez tam LSS izdevusi arī diapozitīvus vēsturē.¹⁹⁴

Lai paplašinātu un padziļinātu skolotāju izglītību LSS un tajā iesaistītās skolotāju organizācijas rīkojušas dažādus aktuālus priekšlasījumus. Tādi rīkoti visos skolotāju pulcēšanās gadījumos: kongresos, konferencēs, padomes sēdēs un apspriedēs. Atsevišķas lekcijas lasītas dažādos skolas dzīves jautājumos. Piemēram, E. Ozoliņš, A. Dauge, M. Liepa, A. Šteins - Par skolotāju izglītību, K. Melnalksnis - Par skolu uzturēšanu, T. Zeiferts - Par skolu pašvaldības iekārtu, I. Rītiņš - Par skolu un dzīvi, T. Zeiferts, A. Šteins, V. Dermants, A. Dauge - Par darba skolu, E. Vitenberga-Trauberga - Par numuru (atzīmju – Ē.V.) sistēmu, E. Rītiņa - Par skolēniem un ārpusskolas organizācijām, I. Rītiņš - Par eksāmeniem, A. Bērzkalne - Par folkloru, Mežsēts - Par zinātnes darba demokratizāciju, Lancmanis, I. Rītiņš - Par apkārtnes mācību, Tīfentāls - Par latviešu valodas mācīšanu, E. Vitenberga-Trauberga, J. Kauliņš - Par jauno valodu mācīšanu, R. Bīlmanis - Par rēķināšanas mācīšanu, M. Liepa, J. Straubergs - Par pedagoģiskā darba padziļināšanu, R. Liepiņš - Par mūsu skolas tālākajiem

¹⁹³ *Latvijas skolotāju savienības kases pārskats par 1920. gadu.* Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 408.,409.

¹⁹⁴ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 61.-64.lpp.

uzdevumiem.¹⁹⁵ Aplūkojot ikdienišķās priekšlasījumu tēmas redzam, ka darba skola, demokratizācija, skolotāju izglītība un darba padziļināšana ir bijušas būtiskas lektoriem un viņu klausītājiem – ierindas LSS biedriem.

Izplatīto priekšlasījumu tradīciju apliecina, piemēram, Rīgas apriņķa skolotāju profesionālās biedrības raksti par 1930. gadu, kuros atklājas LSS ietilpstošo organizāciju aktivitātes: „Notikušas 5 pilnas biedru sapulces, kurās piedalījušies 74 biedri; 8 valdes sēdes. 1 valdes sēde noturēta Tomes pamatskolā. Veicinot pedagoģisko zināšanu paplašināšanu biedru starpā, valde sarīko Siguldas 6 klasīgās pamatskolas. kursus no 21.-27.07., tos noklausījušies 39 klausītāji, starp tiem 25 biedri, un 14 nebiedri. Nolasīti šādi referāti: L. Taivāns „Jaunās skolas problēmas pēdējo gadu prakses apgaismojumā”, Āboliņa „Apvienotā mācība”, G. Celiņš „Par palīga līdzekļiem ģeogrāfijas mācīšanā”, F. Ģinters „Saimnieciska rakstura jautājumi skolu dzīvē”, V. Videnieks „Testu pielietošana pamatskolā”, ... Tika pasniegta paraugstunda vēsturē. A. Egle deva stundu daiļlasīšanā „No daiļlasīšanas prakses pamatskolā”. Kursu laikā notika ekskursija pa Siguldu un apkārtni.¹⁹⁶

Sekojojot ārzemju un arī vācu skolotāju savienības paraugam, LSS sāka rīkot pedagoģiskās nedēļas, kurās tika veikts liels darba apjoms skolotāju izglītības paplašināšanai. Pirmā pedagoģiskajā nedēļā 1922. gada augustā sapulcējās ap 600 skolotāju un ar referātiem uzstājās vietējie mācību spēki, piemēram, K. Melnalksnis - Dažādie posmi mūsu nacionālās skolas attīstības gaitā, E. Tomass - Skola, skolotājs un sabiedrība, Fr. Osis - Nacionāla un pilsoniska audzināšana, F. Vitenbergs - Skolotāju tipi mūsu jaunākajā literatūrā, E. Mednis - Skolotāju apvienošanās, P. Kūla - Darba skola Vācijā, E. Ozoliņš - Novērojumi un iespaidi Vācijā, Broka - Mācību pasniegšana Vācijas labākajās skolās. LSS ietilpstošās Vācu skolotāju savienības 1922. gada novembrī sarīkotajā pedagoģiskajā nedēļā piedalījies ievērojamais Vācijas pedagogs H. Gaudigs. Viņš kopā ar kolēģiem nolasījuši lekcijas arī Latvijas Skolotāju savienības latviešu skolotājiem, kā arī snieguši paraugstundas.¹⁹⁷

Pedagoģiskās nedēļas kļuvušas tradicionālas un dažos gados pat realizētas vairākkārt. II. pedagoģiskajā nedēļā (1923. gada 19. - 25. augustā) ar lekciju ciklu uzstājās Berlīnes pedagogs skolu padomnieks A. Bogens. Viņš runāja par reformu mēģinājumiem Vācijas skolās un par darba skolu, iztīrādams mācību darbu pirmajā skolas gadā un sīki attēlodams savas klases dzīvi un darbu, kā arī skolēnu spēju novērtēšanas paņēmienus. Savus darba paņēmienus lektors demonstrēja 3 paraugstundās. No vietējiem mācītājspēkiem šajā pedagoģiskajā nedēļā referēja: K. Lamberts - par dzīves skolu, J. Greste - par jaunu ceļu

¹⁹⁵ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 64.,65.lpp.

¹⁹⁶ LVVA, 1813. f. (Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība) 1.apr., 319.l. (RASPB 1931. gada dokumenti) 12.lp.

¹⁹⁷ Zigmunde A. *Hugo Gaudig.* Rīga: RTU, 2010. 139 lpp.

meklēšanu, K. Dēķens - par skolēnu pašdarbību un skolēnu organizācijām. III. pedagoģiskajā nedēļā (1924. gada 26. - 28. okt.) LSS iesaistīja tikai vietējos mācībspēkus: Prof. Dr. E. Šneiders nolasīja lekciju virkni par karakteroloģiju, docents Fērmanis par skolas higiēnu, Dr. phil. T. Celms par raksturu kultūru un Dzeivers par ekskursijām.¹⁹⁸

1925. gadā tika sarīkotas divas pedagoģiskās nedēļas: augustā un oktobrī. IV. pedagoģiskajā nedēļā (9. - 13. augusts) Vīnes skolu padomnieks R. Rote iepazīstināja latviešu skolotājus ar Austrijas skolu reformu un ar savu darba skolu, izklāstīja zīmēšanas, aplikāciju, gleznošanas, papīra un linoleja griešanas, ornamentu u.c. paņēmieni pielietojuma iespējas mācībās. Lekcijām sekoja arī praktiskie darbi. Kauņas profesors Vabala-Gudaitis referēja par eksperimentālo psiholoģiju, iepazīstinādams klausītājus ar saviem darba paņēmieniem un ar savu pētījumu panākumiem. No Latvijas mācībspēkiem uzstājās: C. Sergis par Daltonas plānu, docents K. Dišlers par demokrātiju u.c.¹⁹⁹

Arī 1926. gadā tika noturētas divas pedagoģiskās nedēļas. VI. pedagoģiskajā nedēļā (5. - 10. augusts) Vīnes pedagogs atkal R. Rotē referēja par modernās zīmēšanas mācīšanas pamatiem un vadīja praktiskus zīmēšanas kursus. Šveices profesors Dr. H. Gams referēja par pēcdeduslaikmeta klimatu un mežu vēsturi un Vīnes profesors Smola par Austrijas skolu reformu un par jaunatnes audzināšanu atturības garā. Vietējie mācībspēki referēja, piemēram, doc. K. Dišlers par demokrātiju un tautas izglītību, Dr. phil. T. Celms par inteligences psiholoģiju, R. Liepiņš par skolas izglītības neatliekamajiem uzdevumiem, A. Švābe par jauniem materiāliem Latvijas vēsturē, Dzeivers vadīja ekskursijas.²⁰⁰

Lielā mērā ar pedagoģiskajām nedēļām korelēja dažādas LSS pārstāvju apspriedes par atsevišķiem izglītības jautājumiem un vienai problēmai veltīti lekciju cikli.

1924. gada 2. - 5. martā notika Berlīnes pedagoga un t.s. „runājošās rokas” ideologa Zeiniga lekcijas par darba skolas un kopības skolas būtību un attiecībām un par „acs un rokas” metožu priekšrocībām attiecībā pret auss un mutes metodēm.

LSS pārstāvji (līdzīgi kā LNSS pārstāvji) aktīvi piedalījās un līdzdarbojās Izglītības ministrijas rīkojos vasarasursos, kas veicināja gan jaunu skolotāju sagatavošanu, gan arī esošo skolotāju zināšanu padziļināšanu. K. Dēķens uzskata, ka vislabāk savas vājās puses var apzināties pats skolotājs, tāpēc pedagoģisko nedēļu un apspriežu aktīvā darbība summējās apjomīgāku skolotāju izglītības veicināšanas pasākumu nepieciešamības apjausmā. 1924. gadā LSS valde vispusīgi apsprieda šādu kursu nepieciešamību un to organizācijas formas. Šādu kursu nepieciešamība tika formulēta arī ikgadējās LSS konferences diskusijās: „No visām pusēm atskanēja balsis, ka grūti strādāt dabas zinātnēs, dzimtenes mācībā un

¹⁹⁸ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 47.l. (LSS sarakste ar biedrībām un skolotājiem par skolotāju atalgošanu, u.c.)

¹⁹⁹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati)

²⁰⁰ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati)

zīmēšanā.”²⁰¹ Kursus rīkoja gan LSS, gan atsevišķas skolotāju biedrības. 1924. gadā LSS sarīkoja šādus kursus:

1) Dabas zinātnēs (10.07.24. - 31.07.24.) Jelgavas II vidusskolā J. Grestes vadībā. Kursu programmā: ķīmija, nedzīvās dabas mācība, anatomija un praktiskie darbi anatomijā. Būtiska uzmanība tika pievērsta mācību līdzekļu izgatavošanai un ekskursijām. Izgatavotie mācību līdzekļi tika atdoti pašiem kursu dalībniekiem un tādējādi tika papildināti attiecīgo skolu mācību līdzekļu krājumi.

2) Dzimtenes mācībā (14.07.24. - 19.07.24.) Rīgā un (21.07.24. - 30.07.24.) Lejasciemā; vadītāji: J. Lancmanis J. Mežsēts un A. Birkerts. Programmā bija: vietējās apkārtnes informācijas vākšanas un kartografēšanas problemātika, mācību līdzekļu sagatavošana un izmantošana dzimtenes mācības kursā, dzimtenes mācības kursa programmas projekts ar metodisku pārskatu, vienkāršāko mērniecības rīku izgatavošanas un lietošanas vingrinājumi, praktiski darbi uzmērīšanā, paraugu un datu vākšanas un fotografēšanas aspekti.

3) Pedagoģiskajā zīmēšanā un vienkāršu mācību līdzekļu izgatavošanā (01.18.24. - 15.08.24.) Rīgā, Berlīnes pedagoga Zeiniga vadībā.

Bez tam LSS atbalstījusi Valmieras, Jelgavas un Liepājas skolotāju biedrību rīkotos kursus gan materiāli, gan arī ar nepieciešamajiem lektoriem, piemēram, no 1925. – 1930. gadam LSS kursu un lekciju sarīkošanai izsniegusi pabalstus 18238,30 latu apmērā.²⁰² Bet kā redzams pēc LLS atskaites Kultūras fondam par 1927. gadā rīkotajiem kursiem, tad aina paveras vēl plašāka, vienā pašā gadā LSS aktivitātes kursu rīkošanā izvērstas 12 pozīcijās, t.sk. kursus, priekšlasījumus un citas aktivitātes rīkojušas Valmieras (200 Ls) un (149,04 Ls), Tukuma (200 Ls), Ilūkstes (300 Ls), Alūksnes (200 Ls), Bauskas (100 Ls), Aizputes (153,90 Ls) skolotāju arodbiedrības, Rīgā notikuši Prof. Rago priekšlasījumi (145,09 Ls), Pedagoģiskā nodaļa augustā Rīgā izvērsusi darbības par 119,94 Ls, notikuši Mellužu kursi (700 Ls), kuru pedagoģiskajām grāmatām iztērēti 246,10 Ls.²⁰³ Uzskatāmi redzams, ka vismaz līdz 1929. gadam LSS darbība un aktivitātes guvušas atsaucību KF un valsts struktūrās. 1929. gadā, apspriežot jaunākās tendences skolu politikas jautājumos, K. Dēķens raksturo toreizējās koalīcijas attieksmi „[...] pret strādnieku kulturālām prasībām kā noteikti naidīgu. Pabalsti, ko agrāk strādnieku kulturālās organizācijas saņēma no KF, tagad vai nu stipri apcirpti vai arī pavisam strīpoti. Budžeta komisija atrāva līdzekļus Centrālā skolotāju institūta uzturēšanai,

²⁰¹ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei*. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 69. lpp.

²⁰² LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 39.l. (Dažādi LSS dokumenti) 1.lp

²⁰³ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.l (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 41. lpp.

kāpēc šī mācības iestāde tagad spiesta likvidēties. Bet toties līdzekļi netiek žēloti, ja vajadzīgs ar tiem saistīt minoritātu atbalstu tagadējai valdības koalīcijai.”²⁰⁴

1925. gadā LSS sarīkojusi kursus: 1) Dabas zinātnēs Jelgavā J. Grestes vadībā un 2) Dubultos 2 grupās. I grupa: docents P. Galenieks vadījis praktiskos darbus par ziedaugiem, Skuja - par aļģēm, Ābele – par augu fizioloģiju un anatomiju, kā arī nolasījis lekcijas vispārīgajā bioloģijā. II. Reiziņš un Melderis vadījuši darbus anatomijā un mikroskopijā, Gailītis entomoloģijā un Tranzē ornitoloģijā. Tāpat 1925. gada vasarā LSS atbalstījusi 9 skolotāju biedrību sarīkotos kursus ārpus Rīgas.

Vēl, piemēram, tika izvērstas arī citas skolotāju tālākizglītošanas formas – 1929. gada 18-20 jūnijā tika sarīkota demokrātiskās skolas nedēļa, kas bija domāta vairāk jauniem skolotājiem, lai viņus ievadītu sabiedriskas dzīves izpratnē. Bet 26.-29. septembrim reizē ar Latvijas skolu pastāvēšanas 10 gadu jubileju LSS sarīkoja jaunās skolas nedēļu. Reizē ar daudziem referātiem par jaunās skolas dažādiem novirzieniem bija arī sarīkota jaunās skolas darbu panākumu izstāde.²⁰⁵

Kā uzskata K. Dēķens, hospitēšana ir nozīmīgs instruments skolotāja profesionālās pieredzes, informācijas apmaiņas un komunikācijas veicināšanai. „Pats darbs (pedagoģiskais) nāk intereses degpunktā, un skolotājiem rodas dziņa paskatīties kolēģu darbā.”²⁰⁶ 20. gs. 20to gadu vidū Aizputē, Tukumā un citur skolotāji paši noorganizēja darba apvienības un sarīkoja periodisku hospitēšanu. Toreizējais izglītības ministrs E. Ziemeļis, grasījies šo pasākumu aizliegt, bet to neļāvusi izdarīt negaidītā ministru kabineta krīze. Raiņa laikā (IM - 1926.gada 19.decembris – 1928.gada 23.janvāris) skolu virsvalde uzstādījusi hospitēšanu kā visiem skolotājiem obligātu. Priekšrakstu skolotāju vidū ticis uzņemts neviennozīmīgi. LSS šo jautājumu izskatīja 1926. gada 6. marta padomes sēdē, kurā piedalījās arī skolu virsvaldes direktors R. Liepiņš, viņa biedrs K. Melnalksnis un tautskolu inspektori: Rīgas apriņķa I. rajona - J. Bebris, Jelgavas apriņķa - Fr. Obšteins un Ventspils apriņķa - A. Briedis. Padome vienbalsīgi pieņēma šādas atziņas: 1. Hospitēšanas priekšraksta principi un obligātums apsveicami, jo tie rosina pedagoģisko domu. 2. Hospitēšanas iecirkņiem, resp. darba apvienībām atstājama lielāka rīcības brīvība laika noteikšanas ziņā. 3. Hospitēšanas iecirknis sastāda darba apvienību. 4. Piedalīšanās darba apvienībā visiem obligāta. 5. Katra darba apvienība izstrādā sev darbības plānus, kurā ietilpst: a) audzināšanas un mācīšanas principu noskaidrošana un fiksēšana un b) noteiktu pedagoģisku problēmu uzstādīšana, kuras jāmēģina pasniedzamās stundās un tām sekojošās apspriedēs noskaidrot. 6. Apvienībām darba rezultāti

²⁰⁴ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 24.l. (Latvijas skolotāju savienības protokolu grāmata) 5.,6. lpp.

²⁰⁵ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 24.l. (Latvijas skolotāju savienības protokolu grāmata) 4.,5. lpp.

²⁰⁶ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 70. lpp.

jāatzīmē, atstājot rīcības brīvību fiksēšanas formas ziņā. Gada beigās no pārrunu protokoliem jāsavāc vienkopus tikai pedagoģiski vērtīgi momenti, kas darba apvienībai varētu noderēt par materiālu un ierosinājumu tālākajam darbam. Piezīme. 1. Lai atvieglotu pārskatu sastādīšanu, darba apvienība izstrādā stundu protokola paraugu. Piezīme.2. Stundu pasniedzēju vārdi uz viņa vēlēšanos protokolā var arī neminēt. Atzīmējami katrā ziņā visu hospitantu vārdi. 7. Pasniegšanas principi un stundas mērķis pasniedzējam jādara hospitantiem zināms. 8. Vienā klasē ieteicams hospitēt ne vairāk kā 10 - 15 personām. 9. Hospitēšana attiecināma arī uz ekskursijām.²⁰⁷

Skolotāju tālākizglītību sekmē arī ekskursijas, kas sniedz vērtīgu pieredzes apmaiņu. LSS valde rūpējusies par to, lai ārzemju un arī Latvijas skolu un skolotāju ekskursiju dalībnieki Rīgā atrastu naktsmājas un ekskursiju vadītājus. LSS gādājusi arī, lai tās aktīvākie darbinieki saņemtu iespēju iepazīties ar citu zemju skolām un to izglītības darbu. LSS biedri devušies komandējumos uz ārzemēm un novērojumus atstāstījuši Savienības sapulcēs un presē. Ekskursijas Savienības valde sākusī rīkot jau 1921. gada 10. janvārī, kad valdes sēdē nolemts, ka rīkojamas ekskursijas pa Latviju, lai skolotāji pamatīgāk iepazītos ar savu dzimteni, kā arī ārzemēm. Īpaša komisija sastādīja Latvijas ekskursijām 6 maršrutus: 1) Latgale, 2) Embūtes apkārtnē, 3) Ķemeri-Tukums-Kandava-Sabile, 4) Priekule-Cēsis-Līgatne, 5) Valmieras apkārtnē, 6) Vidzemes vidiene. Ekskursijas notika ar kultūras fonda atbalstu un pazeminātu braukšanas maksu pa dzelzceļu. Piemēram, 1921. gada vasarā notikušas 5 ekskursijas: 2 uz Latgali, 2 uz Tukumu-Kandavu-Sabili, 1 uz Embūti; 1922. gada lieldienās tikusi sarīkota ekskursija uz Vāciju, kurā piedalījās ap 100 personu; 1923. gada vasarā Šauļus, Keidānus un Kauņu apmeklēja 38 personas;²⁰⁸

LSS visplašāk pazīstama ar iestāšanos par sava veida eksperimentēšanas nepieciešamību skolotāja darbā un iesaistās tajā laikā Eiropā populārajā skolotāju – mēģinātāju kustībā.²⁰⁹

Jau II pedagoģiskajā nedēļā 1923. gadā, kritizēdams mācīšanu pēc „vecajām krievu metodēm” un prasīdams mēģinājuma klašu ierīkošanu pie pastāvošajām skolām, jaunu ceļu meklēšanu audzināšanas un mācīšanas darbā aizsāk J. Greste un LSS valde izstrādājusi šādu skolu veidošanas stratēģiju: „Kur iespējams, ierīkojamas mēģinājumu skolas. Kur tas nav iespējams, jāatver atsevišķas mēģinājuma klases. Darbs vedams vai pēc klašu, vai arī pēc priekšmetu sistēmas. Kur klasē strādā tikai viens skolotājs, ievadama apvienota mācība.”²¹⁰

²⁰⁷ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 71.,72.

²⁰⁸ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 47.l. (LSS sarakste ar biedrībām un skolotājiem par skolotāju atalgošanu, u.c.)

²⁰⁹ Ķestere I. *Pedagoģijas vēsture.* B.g., Zvaigzne ABC, 79.lpp.

²¹⁰ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 70. lpp.

Šīs kustības ietvaros 1923.gada 22. un 23. septembrī tika noturēta apspriede par mēģinājuma klasēm un par skolotāju izglītības padziļināšanu. LSS pārstāvji R. Liepiņš un K. Āre referēja par skolotāju izglītības padziļināšanu pašdarbības ceļā, J. Greste par Zeiniga skolu un par mēģinājuma klasēm, J. Straubergs par mēģinātāju darbības koordinēšanu un M. Liepa par mēģinājuma klašu un darba organizēšanu. Apspriedē tika nolemts, ka „jaunās skolas” veidošanas darbu koordinēšanai pie LSS nodibināms Pedagoģiskais birojs, kas uzkrāj un sadala informāciju par to darbu, kas „jaunās skolas” ietvaros norit kā Latvijā, tā arī ārpus tās, rūpējās par mēģinājuma klašu un skolu ierīkošanu, par bibliotēkām, muzejiem, pedagoģisko augstskolu un visu, kas varētu sekmēt „jaunās skolas” rašanos un nostiprināšanos. Tika nolemts, ka Birojs sastāv no noteiktiem darbiniekiem, kurus ievēl „jaunās skolas” t.s. aktīvo meklētāju sapulce, un no LSS valdes locekļiem. Šajā apspriedē pagaidu pedagoģiskajā birojā ievēlēja: J. Straubergu, J. Gresti, Z. Lancmani, Dr. K. Ādamsonu un J. Mežsētu.²¹¹

Tika plānots izveidot plašu skolotāju – mēģinātāju darba apvienību tīklu, tomēr tas neizdevās tik plašs kā iecerēts. Rīgā, piemēram, tika plānots noorganizēt vēsturnieku, dabas zinātnieku un matemātiķu darba apvienības, bet nodibinājās tikai vēsturnieku darba apvienība. Tā rūpējusies par diapozitīvu un vēsturisku rakstu izdošanu. Jelgavā noorganizējās darba apvienība, kas 1924. gadā vasarā sarīkoja kursus tiem skolotājiem, kas strādāja pirmskolā un pamatskolas I. klasē. Darba apvienības nodibinājās arī Aizputes apriņķī, Madonā, Jēkabpilī un Zemgales rajonā.

Skolotāju – mēģinātāju darbs apspriests dažādās apspriedēs, periodos, kad Izglītības Ministrijas vadība bijusi labvēlīgi noskaņota Latvijas Skolotāju savienībai, mēģinātāju darbs akceptēts visas Latvijas izglītības sistēmas līmenī. Šis fakts atspoguļojas 1926. gada 25. un 26. februāra Pamatskolu inspektoru apspriedē, kur tās vadītājs K. Melnalksnis atzīmē Latvijas skolotāju – mēģinātāju darba tendences „Agrāk mēģinātāji praktizēja vairāk Gaudiga paņēmienus, bet tagad vairāk Daltona, liekas pēdējais būs piemērots vairāk apstākļiem. Mēģinātāji ienes darbā dzīvību un rosību.” Madonas pamatskolu inspektora A. Osīša izteikumi pierāda, ka šī skolotāju kustība bijusi aktuāla arī Latvijas reģionos: „Pie skolotāju biedrībām pastāv bibliotēkas, skolotāji pārlasa grāmatas par jaunām metodēm un referē to citiem kolēģiem. Pagaidām salasās par maz klausītāju (8-10), bet arī tas labi, ar jaunām metodēm mēs stiprināsim skolēnu pašdarbību.” Bet Skolu virsvaldes direktors R. Liepiņš norāda, ka „Mēģinātāji jāskatās nopietni, pielaižot mēģinātāju pilnīgu patvaļu nevar, bet liela nozīme ir tam, ka skolotāji meklē jaunus cēlus, interesējas un domā par savu darbu. Tādēļ

²¹¹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati) 68. lpp.

nopietni sekot mēģinātāju darbiem, viņus pabalstīt, bet prasīt, lai darbā sasniegumi nebūtu mazāki.”²¹²

Skolotāju – mēģinātāju kustības koordinators - pedagoģiskais birojs, ievāca anketas, kas deva skaidru atbildi kādā stāvoklī atradās mēģinātāju darbs Latvijā. Tika izstrādāti testi skolām inteliģences noteikšanai.²¹³ Pedagoģiskajā birojā uz 1926. – 1927. mācību gadu ievēlēja J. Gresti, K. Āri, A. Dzeiveru, S. Drilli, Rinku, M. Martineli, C. Serģi, P. Rozenfeldu, P. Pētersonu, L. Taivānu, J. Ģirupnieku, Z. Lancmani. Par biroja priekšsēdētāju kļuva J. Ģirupnieks.²¹⁴ 1926. gada 28. decembrī skolotāju - mēģinātāju sapulcē ieradās jaunais Latvijas Izglītības ministrs J. Rainis. J. Greste apsveica J. Raini kā pirmo izglītības ministru, kas apmeklējis mēģinātājus, kuri strādāja gan pēc Daltonas plāna, gan referātu metodes, gan ekskursiju metodes, kompleksās projektu metodes, utt. Uz Grestes apsveikumu J. Rainis atbildējis: „Jūs esat jaunu ceļu meklētāji. Dzejnieki tāpat. Tamdēļ mēs esam tuvi. Jūs strādājat tāpat kā zinātnieki, eksperimentējot, kamdēļ jūsu darbam liela nozīme. Jūsu atradumus varēs likt nākotnes darba pamatos, tamdēļ izglītības ministrija piegriezīs jums izcilu vērību un izrādīs jums jo lielu pretimnākšanu. Mūsu apsveikums lai ir uzņemts kā solījums no tagadējās „noteikti demokrātiskās valdības puses”.”²¹⁵

1927. gada 20. septembrī J. Rainis nodibināja Latvijas skolotāju reformu komisiju, kuras pārstāvju lielākā daļa bija arī LSS biedri: tās priekšsēdētājs - skolu virsvaldes direktors Reinis Liepiņš, locekļi - tautskolu direktora biedrs Leons Taivāns, pedagoģiskā žurnāla „Mūsu Nākotne” redaktors Mārtiņš Liepa, valsts Centrālā pedagoģiskā institūta skolotājs Jānis Greste, Rīgas pilsētas 6. pamatskolas pārzinis Zelmārs Lancmanis, Rīgas pilsētas 4. ģimnāzijas skolotājs Cezars Serģis.²¹⁶

Par skolu reformas nepieciešamību lika domāt sekojoši trūkumi:

1. Bērni ir mazasinīgi, nervozi.
2. Tās ne tikai kara, revolūcijas sekas, bet lielais darba stundu skaits.
3. Sabiedriski - ētiskā līmeņa pagrimšana jaunatnē.
4. Darba tikums nestāv pienācīgā augstumā.
5. Nav pareiza izpratne par Latvijas dzīvi.
6. Skolā vērību jāpiegriež audzināšanai - garīgai, ētiskai, fiziskai.

²¹² LVVA, 6642. f. (Latvijas pamatskolu inspektoru apspriežu protokoli) 1.apr. 18.l. (Latvijas pamatskolu inspektoru apspriežu protokoli) 42. lpp.

²¹³ Mūsu Nākotne, 1926.gads, Nr. 7. 247.lpp.

²¹⁴ Mūsu Nākotne, 1926.gads, Nr. 20. 627.- 628.lpp.

²¹⁵ Mūsu Nākotne, 1927.gads, Nr. 2. 54.lpp.

²¹⁶ Mūsu Nākotne, 1927.gads, Nr. 19. 578.lpp.

7. Hospitēšana jāpadara par skolas reformas veicināšanas līdzekli – tā ir ievērojams pedagoģisks pašizglītības faktors.²¹⁷

Mēģinājumu darba popularizēšanai LSS valde 1924. g. 27. un 28. septembrī sasauca padomes sēdi, kuras pieņemtajā rezolūcijā paredzēja 1) Skolas audzināšanas un mācību metožu attīstīšanai atvērt mēģinājumu klases un skolas, atļaujot veikt mēģināšanas darbu arī atsevišķos priekšmetos; 2) Atverot jaunas skolas, jādod iespēja vienoties tādiem skolotājiem, kas saskaņojuši savu darbību; 3) Mēģinājumu darbu vadītājus izrauga skolotāju organizācijas saziņā ar pamatskolu inspektoriem un izglītības ministriju; 4) Tiem skolotājiem, kuri veic mēģināšanas darbu, netiek uzspiesti nekādi nosacījumi, t.sk. pirmajā gadā arī hospitēšanas jautājumos; 5) Skolotāji – mēģinātāji par savu darbu sniedz ikgadējus pārskatus un referē par to arī skolotāju konferencēs; 6) skolotāju – mēģinātāju darba veicināšanai IM organizē nepieciešamos instruktoru kadrus. Šinī padomes sēdē tika sastādīts arī mēģinātāju saraksts, pieteicās 62 mēģinātāji: no Rīgas 13, no Vidzemes 10, no Kurzemes 10, no Zemgales 26 un no Latgales 3. Atsevišķa skolotāju-mēģinātāju sapulce tika sasaukta 1925. g. 4. un 5. martā, kad ziņojumus par savu darbu sniedza 17 mēģinātāji.²¹⁸ Kā no ziņojumiem redzams, lai arī daudzi no skolotājiem-mēģinātājiem savā darbā centušies sintezēt dažādajās metodēs rodamos savai metodei un apstākļiem nepieciešamos elementus, tomēr lielākoties katra mēģinātāja darbības pamatos akcentēts kāds atsevišķs paņēmieni. Veselas klases apmērā mēģināts tikai 2 gadījumos; pārējie mēģinājumu lietojuši tikai kādā atsevišķā priekšmetā: visvairāk dabas zinātnēs, arī latviešu valodā, ģeogrāfijā, vēsturē u.c.

1925. gada 8. augusta skolotāju-mēģinātāju apspriedē, apskatot gada rezultātus, tika secināts, ka iepriekš nepietiekama uzmanība pievērsta mēģinājumu darba mērķu formulēšanai un jārod ceļi šī darba kontrolei. Tiek nolemts, ka darba process un panākumi jāfiksē un jāpublicē. Hospitēšanas un pedagoģiskie jautājumi visplašāk iztirzāti Zantē, Ventspils arodbiedrībā, Liepājā, Limbažos, Rūjienā un Aizputes apriņķī. Turpmākais darbs tika plānots divos virzienos: 1) ieviest darbā ne tikai formāli izglītojošos elementus, bet arī plašākas audzinošās metodes, klases organizāciju u.c; 2) vākt materiālus par bērnu fizisko un garīgo attīstību, studēt pedagoģisko literatūru, sistematizēt un novērtēt pedagoģiskā mēģinājumu darba rezultātus.

1925./26. mācību gada sākumā Pedagoģiskais birojs izstrādāja instrukciju skolēnu fiziskās attīstības mērīšanai, izsūtīja anketu un publicēja bibliogrāfiju svarīgākajos mēģinātājus interesējošos jautājumos. Pēc pedagoģiskā biroja iniciatīvas nodibinājās

²¹⁷ LVVA, 1632. f. (Izglītības Ministrija) 2.apr., 36.l. (Latvijas skolu reformas komisijas protokolu grāmata iesākta 1927.g. 18.sept. – pabeigta 1928.g. 21.martā)

²¹⁸ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 72.lpp.

skolotāju pulciņš, kurš augstskolas asistentes M. Liepiņas vadībā realizēja un apstrādāja inteligences testus Rīgas pamatskolu V. un VI. klases bērniem. Tika ierosināta arī materiālu vākšanu par jauno pamatskolas programmu noderīgumu darbā. Anketas bija aizpildījuši un atpakaļ nosūtījuši 52 skolotāji-mēģinātāji: 42 pamatskolu un 10 vidusskolu skolotāji. 21 savā darbā izmantojis Daltonas plāna metodes, 25 - garīgā un manuālā darba metodes, 8 - referātu metodi, 2 veikuši apvienoto mācību, 1 - ekskursiju metodi, 1 - dzīves skolu, 8 izmantojuši nenoteiktu metodi.²¹⁹

Plaši pārstāvēta un interesanta bijusi mēģinātāju sapulce 1926. gada 28. un 29. martā. Šajā sapulcē izglītības ministrijas darbinieki snieguši atsauksmes par skolotāju - mēģinātāju darbu. Sapulcē pieņemta rezolūcija, ka skolotāji - mēģinātāji „sagaida, ka Izglītības ministrija aktīvi pabalstīs mēģinātāju darbu un veicinās viņu apvienošanu mēģinājumu skolās”. Sapulcē sakārtotas arī attiecības starp Latvijas Skolotāju savienību, pedagoģisko biroju un mēģinātājiem. Pieņemtas šādas svarīgas Pedagoģiskā biroja darbību determinējošas tēzes: „1. Paid. birojs ir mēģinātājus vienojošais centrālais orgāns. 2. Paid. birojs skaitās pie Latv. skol. savienības; to ievēl mēģinātāju pilna sapulce katra mācības gada sākumā uz 1 gadu. [...] 6. Paid. birojs strādā visciešākajā kontaktā ar Latv. skol. savienību un palīdz izveidot un formulēt šīs organizācijas pedagoģisko domu un virzienu. 7. Cieša sakara uzturēšanai paid. birojs delegē vienu no saviem locekļiem Savienības valdē un valde delegē vienu locekli paid. birojā. 8. Savās darba vietās mēģinātāji apvienojas darba apvienībās. 9. Darba apvienība izvēl savu prezidiju, sastāvošu no priekšsēdētāja un sekretāra. 10. Minētais prezidijs uztura sakarus ar paid. biroju un informē to par darba apvienības darbību. 12. Lai uzturētu starp mēģinātājiem un paid. biroju ciešas saites, paid. birojs ārpus oficiālas sarakstīšanās uzdod saviem locekļiem interesēties par atsevišķiem mēģinātāju rajoniem, izbraukt, ja vajadzīgs, uz vietām, iepazīties ar mēģinātāju darbu un vajadzībām, atrast līdzekļus šo vajadzību apmierināšanai un darbības saskaņošanai. 13. Ja rastos konflikti starp valdības iestādēm un mēģinātāju, uz pēdējā pieprasījumu paid. birojs rūpējas, lai pie lietas noskaidrošanas pielaiestu arī paid. biroja pārstāvi. Konflikta gadījumos pašu mēģinātāju starpā uz abu pušu vēlēšanos paid. birojs organizē goda tiesu. 14. Paid. birojs cenšas novērst mēģinātāju starpā visas tās parādības, kas varētu mēģinātāju darbu apgrūtināt vai diskreditēt.[..]”²²⁰ Sapulcē sīkāk pārrunāti arī Daltonas plāna mēģinājumi, referātu metodes, sabiedriskā audzināšana un ekskursija kā mācību metode.²²¹

²¹⁹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati) 212 lp.

²²⁰ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 75.lpp.

²²¹ Mūsu Nākotne 1926. Nr. 9. - 15.

1925./26. mācību gadā Valmierā darbojies mēģinātāju birojs, Madonā ik sestdienas lasīti pedagoģiska satura referāti, Subatē sapulcēs apspriestas pedagoģiskas problēmas, Silienā pedagoģisku jautājumu apspriešana savienota ar mēģinājuma paraugstundām, Tukuma apriņķī plašos apmēros noorganizēta hospitēšana, Aizputes apriņķis sadalījies hospitēšanas rajonos, rosība bijusi Liepājā un Saldū.

1926./27. mācību gadā, 8. marta sēdē Pedagoģiskais birojs sava darba pamatā izvirza ideju par Latvijas skolas reformu. Šīs idejas realizēšanai Pedagoģiskais birojs mēģina definēt jaunās skolas mērķus un uzdevumus – „Jaunās skolas mērķis ir harmoniska attīstība cilvēka paša garīgās struktūras robežās. Audzēknim skolā jāmācās spraut mērķus, kuru sasniegšanai skola audzina audzēkņa gribu, attīsta viņa radošos un rosinošos spēkus (jūtas un dziņas), dod mērķa sasniegšanai nepieciešamās zināšanas, veiksmes un aktivitāti. Cilvēka garīgā un fiziskā būtne jāuzskata par līdzekli un darba rīku sprauto mērķu sasniegšanai, un tāpēc šim momentam piegriežama izcila vērtība. Šim audzināšanas uzdevumam jāpieiet netikvien no bērna individualitātes viedokļa, bet arī no sabiedriskā un no visuma viedokļa.”²²²

Zīmīgi skolotāju – mēģinātāju programmu rezumē aktīvs LSS pārstāvis un sociāldemokrāts K. Dēķens, uzsverot, ka mēģināšanas metodes pedagoģijā nepieciešams integrēt unikālajā latviskajā vidē: „Mēģināšanas darbā ikviens no mēģinātajiem daudz vai maz, bet kaut ko savā darbā ir guvis un par derīgu atradis. Turpmākais mēģinātāju darbs būs ne vairs tik lielā mērā pedagoģisku vērtību meklēšana, kā to kopošana un izmantošana. Mūsu mēģinātāju darbā daudzi elementi mums sveši, bet šo elementu sakopojums nedrīkst būt svešs; tam vajag būt mūsu pašu. Jo ne tik daudz lietu sastāvdaļas, kā to uzbūve, sakopojums ir tas, kamī izpaucas lietas īpatnējais gars. Un jaunās Latvijas skolas iekšējā uzbūvē vajag izpausties latvju garam.”²²³

Liela nozīme skolotāju izglītības padziļināšanā ir pedagoģiskajam muzejam. T.s. muzejnieku darbība aizsākusies jau 1907. gadā, kad atsevišķi latviešu pedagogi pulcējušies, lai paši darinātu mācību uzskates līdzekļus dabas mācības stundām. Muzejnieki, jeb skolu muzeju kustības entuziasti savai darbībai izvirzījuši plašus mērķus – muzeju integrēšanu skolas mācību vidē. J. Grestes skolotāja – mēģinātāja doma bijusi, lai muzejs būtu nevis tikai krātuve, telpas vai apskates vieta, bet arī un galvenokārt - auditorija, klase un laboratorija. Muzejs varētu būt vieta, kur noturēt paraugstundas.²²⁴

Pirmie muzeju kustības entuziasti bijuši V. Jansons, P. Ozoliņš, M. Šprunka, N. Šiliņa, M. Jansone, E. Pūtele, A. Granāta, P. Kūla, Z. Lancmanis, J. Delle, E. Reiziņš, J. Sīlis u.c. J.

²²² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 77.lpp.

²²³ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 78.lpp.

²²⁴ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 33.l. (LSS muzeja sēžu komisijas pārskati (1926.-1934.))

Greste uzsver, ka pirmos muzejniekus vadījis tīrs ideālisms, tomēr viņu darbības rezultātā jau 1910. gadā Latvijas Skolotāju biedrībai bijusi apjomīga mācību līdzekļu krātuve, tikušas rīkotas izstādes, ekskursijas un bērnu svētki. Notikušas muzejnieku sapulces, kurās piedalījušies vairāk kā 100 biedru, skolotāji meklējuši atbildes uz saviem jautājumiem grāmatās, dabā, fabrikās, izglītības iestādēs, ārzemēs, kas liecina par radošās inteliģences vispār un skolotāju atsevišķi apjausmu par vecās izglītības paradigmas krīzi un jaunās izglītības paradigmas apjausmu. J. Greste nožēlo Muzeju biedrības likvidēšanu 1921. gadā, bet atgādina dabiskās nepieciešamības faktora nozīmi – „Bet nekā. Var aprakt nedzīvu lietu. Domu nevar aprakt. Jau drīz vien pēc muzeja bērēm - divi - trīs -, galvas sabāzuši, klusībā sāka spriest, ka arī tagad vēl pašdarbības un kopdarbības doma nebūtu atmetama. Ja nu reiz ir vajadzīga aktivitāte radošajā darbā, tad tagad. Šinī vietā nav iespējams, ne arī vajadzīgs uzskaitīt tās reizes, kad muzejnieki atkal sāka pulcēties. Pa 5, pa 10 un 20, tad 30 - 40, tad apstājās uz 10. No 1921. gada darbs gāja klusam, citiem nezinot.”²²⁵

Uz 1927. gadu Skolotāju mājā izveidots Skolu muzejs ar R. Blaumaņa, A. Brigaderes, R. un M. Kaudzīšu un Raiņa stendiem, rokrakstiem, grāmatām, fotogrāfiskiem uzņēmumiem un piemiņas lietām. Otrā muzeja nodaļa plānota dabas zinātņu skolotājiem: tur atradušās izejvielas izdarei un kolekciju sastādīšanai, gatavas kolekcijas un ierīces, zīmējumi, veidojumi, skolēnu darbi utt. Atsevišķa muzeja daļa veltīta fotogrāfijām, kurās atspoguļota skolas dzīve. Bijuši stendi 1905. gadā bojā gājušajiem un represētajiem skolotājiem, kā arī dzimtenes pētīšanas, reliģijas - ētikas, dzīvās dabas un mākslas stendi. Muzeja pagaidu valdē pārstāvji no LSS savienības valdes, Rīgas skolotāju arodbiedrības, II. Vidusskolotāju biedrības un 4 skolotāji. Oficiālais darba laiks bijis trešdienās no plkst. 16 līdz 22.

Muzejam palīdzējusi Rīgas pilsētas valde, atvēlot Ls 1.000, mēbeļu iegādei un Ls 3.000, - telpu īrei. Ansis Gulbis ziedojis grāmatas par ~ Ls 1.000, Valters un Rapa un Neimanis (Jelgava) ziedojuši Raiņa, Aspazijas, A. Brigaderes un R. Blaumaņa rakstus. Valdība Latvijas Skolotāju savienības muzejam piešķirusi Ls 5.000.²²⁶

Viens no svarīgākajiem skolotāju izglītības veicināšanas līdzekļiem ir bibliotēkas. Saprotot specializētu bibliotēku nozīmi LSS savā 1921. g. 8. un 9. oktobra padomes sēdē nolēmusi: „1. Vietējās bibliotēkas ierīkojamas vismaz katrā vietējās biedrības centrā, t. i. tur, kur atrodas valdes sēdeklis. 2. Rīgā pie Latvijas Skolotāju savienības valdes ierīkojama centrālā paidogoģiskā bibliotēka. 3. Centrālajā bibliotēkā kopojami bez latvju paidagoģiskās literatūras arī ārzemju ievērojamākie paidagoģiskie izdevumi. Centrālajai bibliotēkai jāizstrādā ieteicamo grāmatu katalogs. 4. Vietējās, kā arī centrālās bibliotēkas grāmatas

²²⁵ *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 78.-80.lpp.

²²⁶ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 33.l. (LSS muzeja sēžu komisijas pārskati (1926.-1934.))

abonējamās individuāli un arī kolektīvi. Grāmatas izsniedzamas visiem Savienībā apvienoto biedrību biedriem lasīšanai bez maksas. 5. Centrālās pedagogiskās bibliotēkas, kā arī vietējo biedrību bibliotēku ierīkošanai, ja biedrības līdzekļu nepietiek, jāgriežas pēc pabalsta pie kultūras fonda, pašvaldības iestādēs u.c.”

Lielākā daļa LSS sastāvošās biedrības uzturējušas savas bibliotēkas. Centrālajā LSS pedagogiskajā bibliotēkā, kas atradās jau minētajā Skolotāju mājā, piemēram, uz 1927. gadu kopā bijuši 1251 sējums.

Pēc K.Ulmaņa 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma sabiedrības pašorganizēšanās iespējas tika sašaurinātas, kas izpaudās arī daudzu biedrību likvidācijā. 1934. gadā pēc Saeimas atlaišanas tika slēgtas visas sabiedriskās organizācijas, arī Latvijas Skolotāju savienība, kreisi noskaņotie skolotāji un izglītības darbinieki tika no darba atbrīvoti, vai arī pārcelti uz skolām nomaļos valsts pagastos.

Secinājumi

• LSS, kas apvieno skolotāju organizācijas ar ilgstošu darbības pieredzi un bagātām tradīcijām ir vadošā Latvijas Republikā 20.gs. 20.gadu pirmajā pusē. LSS darbība jaunos apstākļos var īstenot savu potenciālu, kas rezultējas jaunās demokrātiskās izglītības paradigmas nostādņu realizēšanā.

• LSS ir vadošā reformpedagoģijas ideju eksplicētāja Latvijas pedagogiskajā domā, reizēm nekritiski tiecoties jaunās idejas realizēt praksē, nostādot sevi eksperimentētāju pozīcijā, bez pietiekamas teorētiskās bāzes, ko uzsver viņu darbības kritiķi.

• LSS pirmā Latvijā jau 20. gs. sākumā izstrādāja unikālu mācību uzskates līdzekļu piedāvājuma formu – skolu muzejs, laboratorijas klases, mācību kabinetu.

• LSS pārstāv sociāldemokrātiski tendētu redzējumu par izglītības ideālu demokrātiskajā Latvijas Republikā, kas ietver a) baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas - ticības mācības izstumšanu no skolu programmām; b) vienotas skolas principu, kurā visiem bērniem ir vienādas iespējas un vienādi darba apstākļi, saskaņojot pamatskolu un vidusskolu programmas, uzstājās pret sagatavošanas klašu atvēršanu un mācību maksas paaugstināšanu ģimnāzijās un augstskolās; c) nacionālās apziņas nozīmes un internacionālā diskursa samēra neievērošana;

• LSS veikusi nozīmīgu ieguldījumu skolotāju profesionālās konsolidācijas jomā - komunikācijas formu dažādošanā (priekšlasījumi, pedagogiskās nedēļas, skolotāju vasaras kursi, delegātu konferences un kongresi); skolotāju materiālās un tiesiskās aizsardzības nodrošināšanā (konfrontācijas IM, Darba, Iekšlietu un citās ministrijās, Skolotāju mājas, slimo kases, krājaizdevu kases, atpūtas organizēšana); izdevējdarbībā

(prese – „Latvijas Skola”, „Mūsu Nākotne”, „Nākotnes Spēks”, mācību līdzekļi, mācību literatūra), ar kuras starpniecību ierindas skolotājs tika iesaistīts vispārējā komunikācijas tīklā, kur viņš ieguva piederības izjūtu, identifikācijas iespēju, jauno, aktuālo informāciju.

2.2. Latvijas Nacionālo skolotāju savienības darbības koncepcija un organizācija

Tautas izglītības darbinieku labējo spārnu pārstāvēja Latvijas nacionālo skolotāju savienība (centrs), kas radās 1923. gadā, apvienojoties Rīgas pilsētas latviešu skolotāju biedrībai, Rīgas apriņķa skolotāju arodbiedrībai, kurām drīz pēc tam pievienojās vidusskolu skolotāju biedrība. Nacionālās skolas idejas pauda pedagogs un literāts A. Dauge, teologs L. Adamovičs, izglītības un kultūras darbinieks P. Zālītis, pedagogs un sabiedriskais darbinieks L. Ausējs, skolu vēsturnieks un pedagogs A. Vičs un citi.²²⁷ Būtiski, ka skolotāju apvienošanās skolotāju biedrībās bija brīvprātīga, tāpēc skolotāju aktīva brīvprātīga konsolidēšanās un organizēšanās nacionālajā spektrā liecina, par nacionālās pedagoģiskās koncepcijas reālu un pamatotu pastāvēšanu. Uzskatāms, ka šādas brīvprātīgas organizēšanās cēloņi ir ne tikai apzināti, bet ir arī neapzināti, t.i. neverbalizējami un neformulējami, to esamību nosaka noteiktas nacionāli pilsoniskās zinātniskās pasaules ainas, vērtību un metožu pārstāvēniecība plašu skolotāju grupējumu vidū.

Latvijas Nacionālo skolotāju savienība (jeb Centrs) nodibinājās 1923. gada 5. janvārī, savienības statūti reģistrēti Rīgas apgabaltiesā 1922. g. 4. novembrī. Tās pirmsākumi meklējami jau Pirmā pasaules kara laikā Latvijas skolotāju kustības organizēšanās pirmsākumos, kad iezīmējas divas pretēju uzskatu nometnes – sociāldemokrātiskie skolotāji un nacionālie skolotāji. Kā atzīmēts LNSS darbības pārskatā, nedaudz vēlāk, 1917. gadā „Varēja jau nomanīt, ka skolotāji sāk sadalīties divos lēģeros (*lageņ krievu val. - nometne*) - nacionālistos un sociāldemokrātiskos, pie kam, saprotams, netrūka arī tādu, kas nezināja kurai pusei īsti pieslieties. Vācu okupācija šo diferencēšanās procesu pārtrauca, bet pēc tās šis process atkal atjaunojās.”²²⁸ Pētījuma vēsturiskā perioda robežās nacionālie skolotāji dēvēti arī par „nacionālajiem pilsoniskajiem”, bet sociāldemokrātiskie – arī par „kreisajiem” un „sociālistiskajiem”.

1917. gadā Rīgā nodibinājās divas vietējās skolotāju biedrības. Vispirms 14. aprīlī - Rīgas pilsētas skolu skolotāju biedrība, kurā apvienojās Rīgas pilsētas uzturēto skolu skolotāji, bet 3. maijā Rīgas skolotāju arodbiedrībā, kuras dibināšanas sapulcē izcēlās principiālas debātes par vārda „latviešu” iekļaušanu nosaukumā. Daļa sapulces dalībnieku prasīja, lai jauno biedrību nosauc par Rīgas latviešu skolotāju arodbiedrību, bet visi kreisā virziena sapulces dalībnieki nostājās pret to un galu galā panāca virsroku. Starp šīm

²²⁷ *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890 – 1940*, Rīga, Zvaigzne, 1994. 12.,13. lpp.

²²⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 1.,2.lpp.

abām biedrībām valdīja nesaskaņas, lai arī Rīgas pilsētas skolotāju biedrība centusies izvērst savu darbību „ārpus katras politikas”. Rīgas skolotāju arodbiedrība darbojās ļoti apjomīgi – tai bija savs pārstāvis Rīgas strādnieku deputātu padomē un Rīgas arodniecisko biedrību centrālbirojā; tā bija iestājusies Latvijas Skolotāju savienībā. Rīgas pilsētas skolotāju biedrība LSS 1917. gadā neiestājās.

Skolotāju biedrošanās kustības ietvaros pastāv uzskats, ka sociāldemokrātiskie skolotāji vēlējušies dominēt, t.i. latviešu skolotāju vadību ņemt savās rokās, tomēr Latvijas valstij nodibinoties, „visu skolotāju sajūsma bija tik liela, ka gluži dabīgi, rādās, visi domāja tikai vienu domu - par vienotu un kopīgu darbu Latvijas labā.”²²⁹

1918. gada rudenī, nacionālā virziena Rīgas skolotāji sprieda, ka visiem Rīgas latviešu skolotājiem jāapvienojas vienā organizācijā. Šo nodomu arī sāka realizēt - gandrīz visi Rīgas pilsētas skolu skolotāju biedrības biedri iestājās Rīgas skolotāju arodsavienībā. Pirmajās pilnajās sapulcēs atklājies, „[...] ka sociāldemokrātiskie skolotāju vadoņi nevis grib koleģiāli sastrādāt, bet gan diktēt nacionāliem skolotājiem savus principus. Stāvoklis palika nepatīkamāks, kad kādā pilnā sapulcē daži krasākie kreisā virziena skolotāji vienkārši noķengāja, pat nolamāja dažus nacionālā virziena skolotājus, kas tad arī tūdaļ paziņoja, ka viņi šai biedrībā vairs nepaliks.”²³⁰ Pēc šī konflikta daļa nacionālo skolotāju vēl mēģināja, situāciju nedestabilizēt un no arodbiedrības neizstājās. Turpmāk notika citas sadursmes: Pirmkārt, Latvijas Skolotāju savienības padomes sēdē, uz kuru no Rīgas skolotāju arodbiedrības kā pārstāvji bija ievēlēti un komandēti vairāki delegāti, starp kuriem arī viens no nacionāliem skolotājiem, notika principiāls konflikts par jautājumu - nosūtīt vai nenosūtīt apsveikumu jaunajai Latvijas Pagaidu valdībai. Šo priekšlikumu aizstāvējis nacionālo skolotāju pārstāvis, bet vairākums to noraidīja, kā rezultātā padome pirmajam Latvijas Ministru kabinetam apsveikumu atteicās nosūtīt. Otrkārt, Rīgas skolotāju arodbiedrības pilnā sapulcē, kurā piedalījās ap 150 skolotāju, ar lielu balsu vairākumu tika vēlēti divi Rīgas skolotāju pārstāvji, kurus deleģēja piedalīties apspriedē pie pirmā Latvijas izglītības ministra Dr. Kasparsona. Ievēlēja vienu pārstāvis no kreisā spārna, otru - no nacionālajiem skolotājiem. Kad pirmajā apspriedē pie ministra, nacionālo skolotāju pārstāvis izteica domas, kas nesaskanēja ar kreisā virziena domām, skolotāju arodbiedrības pilnsapulces beigās, kad vairums skolotāju jau bijuši aizgājuši (sapulces parasti ieilgušas, jo „daudzrunāšana” tajās bijusi parasta lieta), atlikušie 20 - 30 skolotāji, nacionālo skolotāju pārstāvim par viņa darbību apspriedē pie ministra „izteica neuzticību” un no turpmākajām apspriedēm atsauca.

²²⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 3.lpp.

²³⁰ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 3.lpp.

Pēc šādām principiāla rakstura sadursmēm vairums Rīgas pilsētas nacionālo skolotāju Rīgas skolotāju arodbiedrību pavisam atstāja un sāka plānot savas organizācijas dibināšanu, ko realizēja 1919. gada vasarā, t. i. pēc lielinieku valdības izdzīšanas no Latvijas. 1919. gada otrā pusē tika nodibinātas skolotāju biedrības vairākos Latvijas apriņķos, jo Kurzemē un Zemgalē līdz tam vēl nebija nevienas skolotāju biedrības.

LNSS aktīvi līdzdarbojusies Rīgas latviešu skolotāju savienība, kuras dibināšanas sapulce notikusi 1919. gada 15. augustā, bet 1923. gada 28. decembra pilnā biedru sapulcē „nolemj uz priekšu saukties „Rīgas Latviešu Skolotāju Biedrība” un šajā sakarā veikt pārrēģistrēšanos.”²³¹ Šīs biedrības dibināšanas sanāksme jāatzīmē kā viens no pirmajiem t.s. „nacionālo skolotāju” pašapziņas demonstrējumiem. Šīs sapulces protokolā redzamas arī vēlāk „nacionālo skolotāju” blokā darbojošās personas. Tie bijuši J. Samiljons, E. Samiljons, A. Leimanis, M. Ozoliņš, M. Millere, M. Bekere, H. Salnis, J. Cīrulis, J. Jankevičs, J. Vīnsarajs, A. Ārgalis, M. Adamaitis, L. Adamaitis, M. Šneidere, A. Riekstiņa, P. Kalvijaka, J. Brēmanis, N. Draudziņa, P. Stāks, P. Skubiņš, A. Šonfelits, J. Šonfelits, E. Leviatans, K. Druvnesis, H. Ziemelis, A. Vičs, R. Bodnieks, J. Ozoliņš, M. Eihe, K. Vilciņš, R. Gegers, J. Bahs, M. Auzers, P. Bremane. „Salnis nolasa uz viņa vārda no valdības izsneegto atļauju sapulci noturēt. Īsās kodolīgās vārdos Salnis aizrāda uz šīs Skolotāju Saveenības vajadzību. J. Cīrulis runā par skolotāju beedrībām vispārīgi un aizrāda, ka tās tik tad ir derīgas, ka viņas locekļi sev sprauduši par galveno un veenīgo mērķi bērnu izglītošanas sekmēšanu skolā un ārpus skolas. Lai tāļu stāv politika ārpus skolas dzīves. Politika ārda un nesekme skolas attīstīšanas gaitu. Skolai jaudzina cilvēks, bet ne vienas vaj otras partijas loceklis. Eiches sirsnīgākā vēlēšanās ir, lai ši beedrība apveenotu visus latviešu skolotajus, kuri veidotu Latvijā pamata un vidusskolas ar tautisku nokrāsu. *Vičs uzsver, ka jautājeens par jaunās beedrības dibināšanu viņam bijis ļoti smags. Ilgi tas domājis un nācis pee slēdzeena, ka ražīga kopdarbība Arodnieciskā skolotāju beedrībā nav vismaz vēl tagad domājama; šī beedrība ir internacionāla, ta neceena vārda brīvību un neeevēro citu cilvēku domas. Jau pee beedrības dibināšanas izcēlās ķildas vaj peelaist vārdu „Latviešu” vaj ne, un zinams, to atmata kā novecojušos. Ari daži Viča preekšlikumi par autonomas nodaļas dibināšanu tika atraidīti. Tādōs apstākļōs kopdarbiba atnestu tikai ļauņu. Lai valdiba dabutu dzirdet visu skolotaju domas, tad šāda beedrība vajadzīga. Ši sabeedriba izteiks savu domu, Arodn. Beedriba savu un tad tik valdībai būs eespējams noskaidrot visu skolotāju domas. Arodnieciska skolotaju beedrība ir politikas peekopēja, jo skola bez politikas nevar iztikt, saka socialdemokrati.”²³² (kursīvs Ē.V.) Šajos vārdos A. Vičs kodolīgi izteicis t.s. „nacionālo*

²³¹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 181.lp.

²³² LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 208.lp.

skolotāju” un „sociāldemokrātisko skolotāju” pretrunu problemātiku demokrātiskas valsts un tās izglītības politikas apstākļos.

Rīgā bija nodibināta trešā skolotāju biedrība, vēl joprojām pastāvēja Rīgas pilsētas skolu skolotāju biedrība, kas 1920. g. 23. septembrī pievienojās Rīgas latviešu skolotāju savienībai, bet faktiski pēc 1919. g. 15. augusta jau darbojās RLSS. Savukārt Rīgas skolotāju arodbiedrība nevēlējās atzīt Rīgas latviešu skolotāju biedrības (savienības) pastāvēšanu un pilntiesīgas līdzdarbības tiesības. Piemēram, lai arī Izglītības Ministrijas skolu departamenta apspriedēs aicināti bija abu skolotāju biedrību pārstāvji, RS arodbiedrība pret to protestēja un atteicās piekrist, ka viņas delegāti draudzīgi sadarbojas šādās apspriedēs ar RLSB. Rīgas pilsētas dome 1919. gada rudenī tika noorganizēta plaša skolu komisija, kurā, bez domes ievēlētiem deviņiem pārstāvjiem, ievēlēja arī pa diviem pārstāvjiem no Rīgas skolotāju organizācijām: no RLSB, Rīgas skolotāju arodbiedrības, kā arī pa vienam pārstāvim no vācu, ebreju un krievu skolotāju biedrībām. Komisijas sastāvā ietilpa: no domes A. Štrausmanis, A. Vičs (latviešu pilsoņi), Demme, Presņakovs, Jofe (minoritātes), J. Aberbergs, A. Krieviņš, A. Šteins (soc.-dem.), Indr. Cīrulis un M. Eiche (R. latv. skol. b-ba), Ed. Ozoliņš un Traubergs-Lieknis kundze (R. skol. arodbiedrība), Vorobeičiks (ebreju (oficiāli rakstīts „žīdu”) skol. b-ba), Pohrts (vācu skol. b-ba) un P. Skubiņš (krievu skol. b-ba). Izglītības komisiju vadīja K. Dēķens, par priekšsēdētāja vietnieku tika ievēlēts A. Vičs. Šajā komisijā vairākums bija pilsoņu pārstāvjiem. Sociāldemokrātu frakcija domē pieprasīja abus RLSB pārstāvjus atsaukt, kad dome šo priekšlikumu noraidīja, sociāldemokrātiskie skolotāji savu darbību komisijā pārtrauca un K. Dēķens no izglītības nodaļas vadības atteicās. Dome nepieņēma un kā izglītības nodaļu, tā tās komisiju kādu laiku vadīja A. Vičs, tātad, izrādījās, ka šim „streikam” nav panākumu un K. Dēķens atkal uzņēmās izglītības nodaļas vadību. Tas parādīja, ka sabiedrība un Dome ar RLSB rēķinās un skolotāji redzēja, ka šai biedrībai sabiedrība veltī vismaz tādu pat vērību kā arodbiedrībai.

1920. g. 5. janvārī, saskaņā ar jauno skolu likumu, Rīgas skolotājiem vajadzēja izvēlēties divus pārstāvjus Rīgas skolu valdē. Vēlēšanu sapulcē bija ieradušies 221 skolotājs. Tika izvirzītas divas kandidātu grupas: Voldemārs Zālītis un M. Eiche (nacionālie skolotāji), otra - J. Aberbergs un P. Kūla (arodnieki). Ievēlēti tika V. Zālītis un M. Eiche, bet arodbiedrības kandidāti nesaņēma pienācīgo balsu skaitu. Tas RLSB nacionālo skolotāju prestižu nostiprināja vēl vairāk. Tādējādi J. Aberberga paziņojums Latvijas Skolotāju savienības sēdē (1919. g. 7. decembrī) par to, ka „Mums Rīgā vēl arvien runā par divām skolotāju biedrībām, un vēl arvien mēs nevaram tikt pie tā, ka būtu tikai viena arodbiedrība. Tā viena patiesībā pastāv no invalidiem. Domājams, ka viņa drīz izmirs. Viņa tagad traucē skolotāju apvieno-

šanos utt.”²³³ Tāpēc nacionālo skolotāju pārstāvji pietiekami pamatoti uzskatīja, ka skolotāju kustības diferencēšanos Rīgā lielā mērā izsaukusi pašu sociāldemokrātisko skolotāju rīcība un nespēja sadarboties ar nacionālajiem skolotājiem.

Tālāko skolotāju kustību diferencēšanās procesu iezīmēja Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības nodibināšana 1921. gada 20. februārī Rīgas pilsētas II vidusskolā. Bet prof. L. Adamovičs, kas 1920. un 1921. gadā vēl darbojās Latvijas Skolotāju savienības valdē, 1922. gadā kļuva par vidusskolu skolotāju biedrības vadītāju.

Arī nacionālo skolotāju pārstāvji atzīst, ka LSS uz šo laiku bijusi attīstījusi plašu darbības spektru visā Latvijā - apvienoja 25 skolotāju biedrības un izdeva savu žurnālu „Mūsu Nākotne”. Savienību vadīja pazīstamie sociāldemokrātiskie skolotāji: K. Dēķens, Indriķis Rītiņš, J. Ivanovskis, F. Osis, P. Ozoliņš, mazliet vēlāk — J. Aberbergs, J. Straubergs, Fr. Vitenbergs. Sociāldemokrātisko ideju stipri atbalstītāji bijuši arī P. Kūla, R. Liepiņš, K. Videnieks, M. Liepa u.c. „Tā bija neapšaubāmi spēcīga skolotāju vadība, kādas pilsoniski-nacionāliem skolotājiem sākumā nebija. Bija kādu brīdi atkal pat nopietnas pārrunas, vai arī Rīgas latv. skolotāju b-bai neiestāties šai savienībā un vēl reiz mēģināt kopā ar skolotājiem lauciniekiem izveidot patiesi profesionālu Latvijas skolotāju organizāciju, kam nebūtu sociāldemokrātu partijas zīmogs t. i. panākt tādu valdes sastāvu, kurā sociāldemokrātiem nebūtu majoritāte. Tomēr šādu nodomu atmata, jo atzina, ka tas tikai novedīs pie vēl krasākām nesaskaņām un ķildām.”²³⁴ Šķelšanos neapšaubāmi veicinājuši arī izteikumi LSS žurnālā „Latvijas Skola”, kurā apvienošanās jautājuma sakarā secināts, ka „Mūsu priekšā nostājas jautājums, vai ir iespējams visus Rīgas skolotājus apvienot vienā arodorganizācijā? Idejiski, saprotams, ne, tāpat kā nesavienojami ir Rainis un Apsīšu Jēkabs, bet tīri tehniski, arodnieciski gan. Tas notiks tad, kad demokratizēsies mūsu valdības un pašvaldības iestādes, kad nebūs vairs speciālu prasību pēc dažu grupu atsevišķiem ieskatiem.... Līdz tam būsīm spiesti solot atsevišķi: vieni ar Apsīšu Jēkabu un saimniekdēlu, otri ar Raini.”²³⁵ Nacionālie skolotāji uzskatījuši, ka savu biedrību personā aizstāv demokrātisko skolotāju kustības aspektu – pieļauj un diskutē par dažādu grupu ieskatiem, nevis balsta vienu viengabalainu, sociālisma plāksnē balstītu, pozīciju. Vairākkārt 20. gs. pirmajā pusē parādās liecības, ka sociāldemokrātiskie skolotāji savu politiku vēlas virzīt partejiska monologa stilā, piemēram, skolotājs Ed. Mednis uzstājoties 1926. gada 4. un 5. gada Pamatskolu, arodskolu un vidusskolu skolotāju konferences debatēs, „[...] saka, ka viņš esot meklētājs un tāpēc esot noklausījies kreiso skolotāju konferenci 28. – 29. dec. 1925. un

²³³ Latvijas Skola 1920. Nr. 1.-3., 24. lpp.

²³⁴ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 7.lpp.

²³⁵ Latvijas Skola 1920. Nr.2 59.—60 lpp.

klausoties arī šē. Varot teikt, ka tanī konferencē nekāda meklēšana nenotikusi, tur bijis viss gatavs jau iepriekš un sociāldemokrātiskiem skolotāju vadoņiem vienmēr esot gatavs spriedums, par kuru tikai līdzskrējējiem jānobalso. Viņi arī gribot sanaidot pamatskolu skolotājus ar vidusskolas un augstskolas mācību spēkiem.”²³⁶

Nacionālie skolotāji, savukārt uzskatījuši, ka sargā skolotāju brīvība uz personisko viedokli. Spilgti šīs paradigmālās atšķirības izsaka doma „Nevis vieni ar Apsīšu Jēkabu un saimniekdēlu, otri ar Raini, bet gan - vieni ar apzinīgu, vai pat neapzinīgu brīvības izjūtu dzīvot un darboties savas tautas nākošās paaudzes veidošanā tūkstoš gados no lielākiem cilvēces gariem atstātās atziņās, otri, tāpat apzinīgi vai neapzinīgi cenšoties sagraut daudzas vecās atziņas, vārdos „radīt jaunu pasauli un jaunus dievus”, bet īstenībā izveidot tādus dzīves apstākļus, kas arī cilvēku garīgās darbības vijībai un raisībai vairs nedotu brīvu plūdumu - spaidu kārtā pavēlēt, kā būs domāt, runāt un darīt. Pa tādu „idejisku” ceļu nacionālie skolotāji nekad nav gribējuši un negribēs iet.”²³⁷

Pēc šādām pārdomām RLSB noorganizēja nacionālo skolotāju savienību visas Latvijas mērogā 1923. gada janvāra sākumā Rīgā notikušajā Latvijas vidusskolu skolotāju kongresā (3.-5. janv.) un Latvijas Skolotāju savienības padomes sanāksmē (3.-4. janv.). Abas šīs skolotāju apspriedes bija divējādi motivētas. Vidusskolu skolotāju biedrības priekšgalā bija prof. L. Adamovičs, vēl nesenais Latvijas Skolotāju savienības valdes loceklis, par kuru LSS žurnāls „Mūsu Nākotne” žēlojās, ka viņš Vidusskolu skolotāju kongresā paudis, ka Latvijas Skolotāju savienība ejot sociāldemokrātu, pavadā. Var secināt, ka ja L. Adamovičs, būdams LSS valdes loceklis un Vidusskolu skolotāju biedrības vadītājs, uzsvēris „pārmērīgo” sociāldemokrātu dominēšanu LSS, tad viņa spriedumam Vidusskolu skolotāju kongresā bija būtiska ietekme, ko nevarēja nesaprast arī Latvijas Skolotāju savienības vadītāji.

Kā viens no šī pētījuma palīguzdevumiem tika izvirzīts eksplicēt, ka tieši skolotāju biedrības un to savienības, apvienojot maksimāli iespējamu biedru skaitu (daļa no tiem – patiešām aktīvi biedri, jo skolotāji un izglītības darbinieki laika posmā no 1918. – 1934. apvienojās brīvprātīgi) veidoja komunikācijas tīklu, kas aptvēra 1) praktizējošos skolotājus to reģionālajās darba vietās, 2) izglītības ideologus – aktīvākos skolotājus un izglītības darbiniekus, kuri iepazinās ar bagāto ārzemju pedagoģisko teoriju materiālu, izstrādāja savas pedagoģiskās koncepcijas un to visu popularizēja skolotāju preses izdevumos, konferencēs,ursos un cita veida skolotāju sanāksmēs 3) Izglītības politikas veidotājus – politisko partiju, dažāda līmeņa izglītības institūciju, saeimas pārstāvjus – kuri lielā mērā noteica valsts izglītības stratēģisko attīstību, bet kuriem nevarēja būt tieša un neformāla pieeja „ierindas”

²³⁶ Audzinātājs, 1926. Nr. 1. 24.lpp.

²³⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 8.lpp.

skolotājiem. Nedrīkst aizmirst, ka arī pedagoģiskas idejas ceļš līdz tās praktiskai realizācijai prasa brīvprātīgu, apzinātu un argumentētu tās pieņemšanu, institucionālos mehānismus tās akceptēšanai, leģitimizācijai, kā arī skolu sistēmas atbilstošai sakārtošanai un izglītības vispārējo stratēģiju izstrādāšanai. Tomēr, lai arī rakstos bieži atrodam, ka, piemēram, LNSS uzskati ir „tādi un tādi” vai LNSS ir paveikusi „to vai to”, jāatceras, ka galvenais biedrībā ir cilvēks – ar savu cildenumu, humānismu un arī ar savām nepilnībām. LVVA fondos atrodami bagātīgi piemēri par LNSS aktivitātēm skolotāju un skolotāju biedrību apvienošanā. Lai gūtu priekšstatu par saiknēm un komunikāciju LNSS struktūrā minēsim vairākus piemērus: Ludzas apriņķa un pilsētas skolotāju arodbiedrība, 3.okt. 1926.g. Nr.410., sūta ziņu LNSC valdei - „Nosūtot izvilkumu no pilnas biedru sapulces protokola – §2., laipni lūdzam neatteikties izpildīt lēmumā izteikto vēlēšanos, uzņemot mūsu biedrību LNS centrā. Atļaujames piezīmēt, ka patlaban biedrībā skaitā 115 biedru. Biedrības valdes priekšsēdētājs A. Līksna, Sekretārs R. Svenne.”²³⁸; Limbažu skolotāju biedrība 22. oktobrī 1926.gadā vēršas pie LNSC - „Limbažu Skolotāju biedrības biedru sapulce 16. oktobrī. Šinī gadā tika pārrunāts par skolotāju organizāciju apvienošanu, sapulce nāca pie vienprātīga atzinuma, ka tāda apvienošanās ir nepieciešama. Sakarā ar šo lēmumu lūdzam paziņot ko LNSC ir darījis, lai panāktu visu Latvijas skolotāju organizāciju apvienošanu vienā centrālā organizācijā?”²³⁹ Jaunlatgales apriņķa skolu valde vēršas pie LNSC valdes ar paziņojumu, ka „[...] šg. 25.-26. septembrī Balvos tiek sasaukta Jaunlatgales apr. skolotāju konference ar klātpielikto dienas kārtību... Lūdzam komandēt uz šo konferenci kādu savu priekšstāvi dažādām informācijām. PS politiskie nolūki tiek stingri noliegti.”²⁴⁰

Par LNSS reģionālo biedrību, jeb satelītorganizāciju plašo darbības spektru un biedru daudzumu liecina to gadskārtējās atskaites. Piemēram, Jelgavas apriņķa skolotāju biedrības darbības pārskatā par 1935. gadu vēstīts, ka „Valde sapulcējusies uz 16 sēdēm, notikusi viena valdes un revīzijas komisijas kopsēde. Uz 1936. 01.01. biedrībai divi goda biedri, prof. A. Dauge un pilsētas galva H. Štolcs, 10 mūža biedri, un 85 biedri, kas nokārtojuši biedra naudu par pārskatāmo gadu. 1935.g. biedrībā iestājušies 15 jauni biedri, iecelts viens mūža biedrs J. Fridrihsons, miris viens biedrs A. Raibais. Sasauktas divas pilnas biedru sapulces. Gada sapulce izdarīja vēlēšanas un apstiprināja budžetu, otra sapulce pieņēma mākslinieka P. Zuša karoga projektu un atvēlēja līdzekļus karoga darināšanai. Valdes un veikala budžeti realizējušies. Biedrības bilance un 1936. g. 1. janv. 20132,60 Ls. Veikala bilance – 85716,76 Ls. PPI Jelgavas nodaļa ko kopīgi noorganizējuši tautskolu inspekcija, skolotāju institūta

²³⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 14.lpp.

²³⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) 16.lpp.

²⁴⁰ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 36.lpp.

direkcija, mūsu biedrība un skolotāju institūts. Absolventu biedrība darbojusies arī 1935.gadā, pavisam nolasītas 12 lekcijas – 6 Rīgas un 7 – Jelgavas lektoriem, katrai lekcijai caurmērā 36 klausītāji, to vidū institūta vecāko klašu audzēkņi, lekcijām telpas dod skolotāju institūta direkcija, pārējos izdevumus sedz biedrība. Biedrība ziedojusi 28. janvāra aicinājumam 300 grāmatas, kara aviācijas fondam 100 Ls. 16. Jelgavas aizsargu pulkam 100 LS. Skautu meža mājas celšanai 50 Ls. Krusā cietušajiem lauksaimniekiem 50 Ls. Latvijas Aerokluba Jelgavas nod. – 50 Ls. Biedrība uztur skolotāju māju, tās uzturēšanai izdoti 1483,87 Ls. Bierības bibliotēkā 1848 sējumi. Grāmatas lasīšanai uz mājām ņēmuši 45 biedri, abonēto 4 laikraksti un 8 žurnāli. Valdes priekšsēdētājs A. Lucavs²⁴¹ Būtiski, ka pēc pārskata redzams, kā reģionāla nacionāla skolotāju biedrība reāli darbojusies, par ko liecina 85 aktīvi biedri, t.i. tie, kas maksājuši biedra naudu (darījuši to brīvprātīgi, tātad redzējuši jēgu biedrības darbībai), apmeklējuši biedrības bibliotēku, ņēmuši grāmatas no bibliotēkas uz mājām un apmeklējuši biedrības organizētās lekcijas. Par biedrības ietekmi liecina tās budžets un spēja uzturēt savu veikalu, tas nozīmē, ka biedrība nav tikko radusies, bet tai jau ir ne tikai garīgas, bet arī saimnieciskas tradīcijas.

Nozīmīgu informāciju par LNSS aktivitātēm sniedz arī tās valdes sēžu protokoli. Piemēram, 05.04.1933. valdes sēdē L. Ausējs ziņo, ka Jelgavā nodibināta PPI nodaļa, kuras dibināšanas sēdē bez Jelgavas skolotājiem piedalījies arī PPI Smiltenes nodaļas skolotājs P. Mežulis, Skolotāju Institūta direktors Eduards Pētersons un Jelgavas Skolotāju institūtu beigušo biedrības pārstāvis.²⁴²

Liela nozīme skolotāju apvienošanā un komunikācijā bijusi skolotāju kongresiem un konferencēm, kuros nacionālo skolotāju reģionālie pārstāvji – delegāti tikās plašākā lokā, kur šo sapulču ietvaros izstrādāja un iepazīna savienības vispārējo – oficiālo viedokli, bet ne mazāka nozīme bija neformālo sakaru nodibināšanai, viedokļu apmaiņai. Šādās sanāksmēs skolotājiem un izglītības darbiniekiem radās iespēja socializēties, identificēt sevi ar noteiktu uzskatu kopību un iegūt pārliecību par sava ceļa pareizību. Uzskatāms, ka šie skolotāju savienību kongresi un konferences bijuši lielākie un masveidīgākie formālie un neformālie skolotāju integrētāji un konsolidētāji, kā arī informācijas un komunikācijas lauka nodrošinātāji, jo brīvprātīgas apvienošanās princips, kas ir jebkuras (t.sk. arī skolotāju profesionālās) biedrības stūrakmens ir arī garants, ka reāli eksistējošā vajadzība pēc biedrošanās slēpj sevī arī dziļākus cēloņus – vajadzību pēc jaunas informācijas, tālākizglītības, personības attīstīšanas, reālas, nevis formālas rūpes par savas valsts un nācijas nākotni.

²⁴¹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 3.l. (Ienākošie LNSS dokumenti) 257.lpp.

²⁴² LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 3.lpp.

1922. g. 4. novembrī LNSS apstiprināja šādus statūtus, kas izsaka arī viņu mērķu redzējumu izglītības politikā un pedagoģiskajā domā:

„I. §1. L. N. S. S. (Centra) mērķis ir apvienot un sekmēt skolotāju biedrību darbību Latvijā: a) gādājot par vispārēju izglītību, kas dibinās uz tikumiskiem un nacionāli-kultūrāliem pamatiem; b) aizstāvot skolotāju tiesības un materiālās intereses un gādājot par skolotāju plašāku izglītību. §2. Lai šos mērķus sasniegtu, Savienība: a) aizstāv skolotāju intereses likumdevēju iestādēs, vietējā pašvaldībā, augstākā un vietējā skolu valdē un sabiedriskās iestādēs; b) izplata savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot muzejus un bibliotēkas; c) atver savstarpējas palīdzības kases uz atsevišķu statūtu pamata, darba birojus, sanatorijas, juridiskus palīdzības birojus; d) dibina speciālus fondus pedagoģiskai presei, pabalstam, skolotāju mājai; e) organizē goda tiesu.

II. §3. Savienība apvieno skolotāju biedrības. § 20. Savienības valdi ievēl, aizklāti balsojot, kārtējā delegātu konference uz vienu gadu. Valdes sēdeklis Rīgā. Valde sastāv no pieciem locekļiem un trim kandidātiem. §21.Valdes uzdevumi: a) Savienības mērķu realizēšana, b) Savienības mantas pārziņāšana, c) instrukciju izstrādāšana izpildu orgāniem, d) pārskatu un budžetu sastādīšana un priekšdarbu sagatavošana delegātu konferencēm, e) biedrību un biedru delegātu priekšlikumu caurskatīšana, f) vispārīgo kongresu priekšdarbu vadīšana, g) delegātu konferenču un kongresu lēmumu realizēšana, h) Savienības reprezentēšana, i) algota personāla pieņemšana. § 24. Svarīgākos jautājumus izšķir padome, kura sastāv no: a) visiem Latvijas Nacionālās Skolotāju Savienības (Centra) valdes locekļiem, b) biedru priekšstavjiem pa vienam no katriem simts biedriem. §25. Padomes sēdes notiek Rīgā un tās sasauc Savienības valde pēc vajadzības. Padomes sēdes izziņojamas sevišķām pavēstēm ne vēlāk kā 2 nedēļas pirms sēdes. Uz 3 biedrību vai revīzijas komisijas pieprasījumu valdei jāsasauca ārkārtēja padomes sēde ne vēlāk kā mēnesi pēc pieprasījuma saņemšanas. § 26. Padomes uzdevumi: a) valdes priekšlikumu caurskatīšana, b) Savienībā apvienoto biedrību darbības saskaņošana, c) priekšdarbu sagatavošana delegātu konferencēm un Latvijas skolotāju kongresiem. § 27. Dažādu jautājumu izspriešanai valde var organizēt komisijas, pastāvīgas vai tikai uz zināmu laiku, kuras darbojas uz sevišķu instrukciju pamata.²⁴³

1923. gada 5. janvārī notika arī Latvijas nacionālo skolotāju centra (savienības) dibināšanas sapulce. Jauno savienību nodibināja trīs skolotāju organizācijas: Rīgas latviešu skolotāju, Rīgas apriņķa un Liepājas pilsētas skolotāju biedrības. Dibināšanas sapulce notika

²⁴³ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 10-15.lpp.

Rīgas Latviešu biedrībā. Piedalījās 38 minēto skolotāju biedrību delegāti, t. i. uz katriem 10 skolotājiem viens delegāts - tā tad jaunajā savienībā bija noorganizēti vismaz 380 skolotāji (Liepājas biedrība bija atsūtījusi tikai vienu delegātu). Bez delegātiem sapulcē ieradušies 37 skolotāji - viesi. Sapulci vadīja A. Vičs un K. Brēmanis. Sapulcē tika nolasīti trīs referāti: „Skolotāju biedrošanās” (I. Cīrulis), „Nacionālās audzināšanas pamati” (A. Vičs), „Skolotāju izglītība” (P. Mežulis). Skolu departamenta direktors L. Ausējs novēlēja jaunajai organizācijai labas sekmes darbā. Pirmajā valdē ievēlēja: K. Brēmani, P. Mežuli, V. Zālīti, A. Vertneru un A. Vicu, kas par priekšsēdētāju ievēlēja A. Viču un sekretāru K. Brēmani.²⁴⁴

Pēc jaunās organizācijas nodibināšanas Latvijas Skolotāju savienības žurnāls „Mūsu Nākotne” (redaktors M. Liepa) par to rakstīja, ka pirmajā delegātu sapulcē bijis apmēram tikai tik daudz dalībnieku, cik nepieciešams valdes un revīzijas komisijas ievēlēšanai. Laikrakstā „Sociāldemokrāts” kāds skolotājs rakstījis par „nelielu saujiņu cilvēku”, starp kuriem bijis „daudz pamatīgu figūru ar paplikām un sirmām galviņām.”²⁴⁵ Tā tad jaunās nacionālo skolotāju organizācijas dibināšana Latvijas Skolotāju savienībai bija acīmredzami nepatīkama un izsauca pretdarbību.

1923. g. 27. martā valde sasauca pirmo padomes sēdi, kurā ieradās visu triju biedrību pārstāvji. Šajā sēdē pārrunāja darba plānus un atzina, ka nepieciešams dibināt RLSS lauku nodaļas, kas automātiski ietilptu arī „Centrā”. 1923. gada 30. aprīlī notika mēģinājums paplašināt „Centra” biedreņu skaitu, jo šinī dienā notika Ludzas skolotāju biedrības pilna sapulce, kurai vajadzēja izlemt par iestāšanos vienā no Latvijas centrālajām skolotāju organizācijām. Uz Ludzu brauca A. Vičs, bet no Latvijas Skolotāju savienības Fr. Vitenbergs un R. Liepiņš. 27. jūnijā valdes sēdē A. Vičs ziņoja par Ludzas biedrības lēmumu: par iestāšanos nacionālo skolotāju centrā nodotas 39, par iestāšanos Latvijas Skolotāju savienībā 22, bet atturējušies 51 balss. Tāpēc jautājums palicis neizlemts. 27. jūnija sēdē arī tika paziņots, ka nodibinājusies LNSS nodaļa Tukumā. 1923. gada 1. septembra sēdē valde ievēlēja Kaudzītes Matīsu par pirmo LNSS (Centra) goda biedru; 31. oktobrī 1923. g. LNSS pievienojās Ludzas pilsētas un apriņķa skolotāju biedrība, kas izsauca uztraukumu Latvijas Skolotāju savienības aprindās.

1924. gada sākumā Vidusskolu skolotāju biedrība izvirzīja jautājumu par „Latvijas skolotāju apvienības” dibināšanu, kurā ieietu arī Latvijas nacionālo skolotāju centrs, taču šī ideja atsaucību neguva.

1924. gada 3. un 4. janvārī notika otrā LNSS konference, kurā piedalījās Rīgas Latviešu skolotāju savienība; Rīgas apriņķa skolotāju biedrība. Liepājas skolotāju savienība, Ludzas

²⁴⁴ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 10.lpp.

²⁴⁵ Sociāldemokrāts 1923. Nr.4.

skolotāju biedrība un Tukuma nodaļa (56 delegāti un 98 viesi). Konferencē piedalījās arī izglītības ministrs H. Celmiņš, L. Ausējs; augstskolas profesori - Felsbergs, P. Šmits, J. Plāķis, A. Speke, V. Maldonis, Dr. Kasparsons, doc. Velme, vidusskolu skolotāju biedrības pārstāvji u. c. Tika nolasīti vairāki referāti, plaši apspriests jaunā skolu likuma projekts, runāts par dažādiem organizācijas jautājumiem. Apsveicot konferenci izglītības ministrs H. Celmiņš uzsvēra, ka „[...]vienīgi nacionālisms bija tas spēks, kas atbrīvojis Latviju, un tikai nacionālisms nodrošinās viņas nākotni, tāpēc skolotāju nacionālā Centra nodibināšanai un pastāvēšanai liela nozīme. Apsola Centram viņa darbībā savu pabalstu.”²⁴⁶

Ieskatu nacionālo skolotāju darbībā sniedz 4. janvārī nolasīto referātu tēmas: L. Ausēja priekšlasījums „Jaunākās parādības angļu un amerikāņu skolās”; P. Zālīša referāts „Skandināvijas valstu bloks”; J. Bebris „Turpinājums un papildinājums par to pašu tematu”; A. Vičs „Skolu likumu projekts”; P. Gailītis „Jaunatnes Sarkanais Krusts”. Tās liecina, ka nacionālos skolotājus par konservatīviem nosaukt ir visai problemātiski, jo viņi interesējušies par jaunākajiem notikumiem ārzemju pedagogijā, kā arī diskutējuši par šīs pieredzes ieviešanu Latvijas skolās.

Atskaitē ziņots, ka LNSS 1924. gadā ir 251 biedrs, iepriekšējā (1923. gadā) noturētas 4 pilnas biedru sapulces, 34 valdes sēdes. Nodibināta Tukuma nodaļa. Norganizēts jaukts koris apmēram 40 dalībnieku sastāvā. Sarīkoti 5 priekšlasījumu vakari un 2 biedru vakari ar „muzikāli – vokāliem – dramatiskiem” uzvedumiem. Savienība pielikusi pūles, lai panāktu skolotāju materiālā stāvokļa uzlabošanu, un uzskata, ka šī darba rezultāts ir pedagogu algu paaugstināšana no 1923. gada 1. aprīļa. Savienības delegāti piedalījušies komunālo iestāžu apspriedēs par skolu jautājumiem; un dažādās organizācijās, kur apspriesti skolas, audzināšanas un izglītības jautājumi.

Liepājas latviešu skolotāju savienībā 1923. gadā bijuši 50 biedri. Katru nedēļu noturēti diskusiju vakari, sarīkoti vairāki priekšlasījumi ar lektoriem no Rīgas. Nodibināts skolēnu orķestris, kurā piedalās vidus un pamatskolu audzēkņi. Orķestris saņēmis no Kultūras fonda 30000 rubļu pabalsta. Liepājas delegātam E. Ūdrim sevišķi uzdots noskaidrot skolotāju pensiju un slimo kases likumu. (LLSS biedri uzskata, ka iestāšanās Slimo kasēs vēlama nepiespiesta, t.i. brīvprātīga).

K. Brēmanis no Rīgas aprīnča skolotāju biedrības šajā konferencē ziņo, ka no aprīnča apmēram 300 skolotājiem tikai 148 iestājušies biedrībā, daži iestājušies Rīgas skolotāju arodbiedrībā, bet liela daļa par biedrībām neinteresējas. 1923. gadā noturētas 3 pilnas sapulces, 11 valdes sēdes. Pilnās sapulcēs, kas bijušas labi apmeklētas, nolasīti vairāki referāti.

²⁴⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.)18.lpp.

Biežāk pulcēties skolotājiem liedzot dzīves vietu attālums. Biedrība noorganizējusi bibliotēku, kurai pabalstu tomēr Kultūras fonds atteicis. Nodibināt savu slimo kasi nav izdevies, kaut gan lūgumu parakstījuši 360 dalībnieki, bet Darba ministrija prasot 500 parakstus.

P. Mūrnieks no Ludzas apriņķa skolotāju biedrības, kura dibināta 1920. g. 12. novembrī vēsta, ka reāla biedrības darbība sākusies ar jaunas valdes ievēlēšanu 1923. gada janvārī. 1923. gadā no apmēram 500 apriņķa skolotājiem biedrībā apvienoti jau 354 skolotāji. Ar 1923. gada 1. septembri noorganizēta sava slimo kase. Norisinās lieliska sadarbība ar pašvaldības iestādēm. Nodibināta bibliotēka (pagaidām 71 sējums; bibliotēkas paplašināšanai atvēlēti 15.000 rbļ) „Iegādāts apkārtceļojošs kino aparāts.” No KF līdzekļi nav saņemti. P. Mūrnieka ziņojumā uzsvērts, ka „Valdē tagad visi locekļi latviešu tautības. Un satiksme dažādo tautību starpā laba.”²⁴⁷

1924. gadā LNSS plāno meklēt sakarus ar citām skolotāju organizācijām, paredzēta apvienošanās ar Latvijas vidusskolu skolotāju biedrību „Latvijas skolotāju apvienība”. Nolemts turpināt grāmatas „Tautas audzināšana” izdošanu (2. turpinājuma nosaukums – „Vecie un jaunie ceļi”). Līdzekļu atrašanās gadījumā kopā ar RLSS plānots izdot arī „Skolotāju gada grāmatu”. Ilgstoši domāts par līdzekļu vākšanu skolotāju nometnes ierīkošanai Rīgā, kas sevišķi nepieciešama skolotājiem – iebraucējiem; par vasaras atpūtas vietas ierīkošanu Rīgas jūrmalā. A. Vičs lūdz konferenci uzdot jaunajai valdei griezties ar lūgumu pie Kultūras fonda pabalsta jautājumā.²⁴⁸

1924. gadā sociāldemokrātiskie skolotāji izspieduši no izglītības ministrijas skolu departamenta L. Ausēju. Lai arī LNSS valde gan presē, gan ar delegācijām aizstāvēja spējīgā darbinieka palikšanu amatā, visa cīņa ir veltīga. Šo notikumu komentējot, nacionālie skolotāji uzskata, ka „[...] sociāldemokrātu resp. Latvijas Skolotāju savienības uzvara bija sagatavota V. Zāmuēla kabinetu sastādot.”²⁴⁹ 1924. gada 4. oktobrī LNSS valde L. Ausējam sarīkoja atvairīšanās vakaru; sarīkoja interesantu Fr. Brīvzemnieka vakaru (29. novembrī). 1924. gadā „Centram” pievienojās Mazsalacas nodaļa.

1925. gadā nacionālo skolotāju konference notika 3. janvārī, Rīgas Latviešu biedrībā. Piedalījās 43 delegāti no jau līdz šim pieminētām organizācijām. No jauna LNSS klāt nākusi Mazsalacas nodaļa. Kā viesi konferencē piedalījās Kaudzītes Matīss un Apsīšu Jēkabs, prof.

²⁴⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 18.-20.lpp.; Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. 192 lpp.

²⁴⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 20.lpp)

²⁴⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 22.lpp.

Tentelis, A. Spekke, doc. Velme u. c. Konferences dienas kārtībā referāti un organizatoriskas dabas jautājumi.

Atskaitoties par valdes darbību A. Vičs ziņoja, ka tā pēc iespējas centusies realizēt konferences lēmumus: attiecīgās valdības iestādēs iesniegtas un aizstāvētas rezolūcijas par skolu un skolotāju pensijas likumiem, informēti frakciju pārstāvji. Tehnisku iemeslu dēļ nav notikusi apvienošana ar Vidusskolu skolotāju biedrību. Līdzekļu trūkuma dēļ šajā gadā Rīgā nav tikusi ierīkota plānotā naktsmītne skolotājiem iebraucējiem. Kopā ar vidusskolu skolotājiem nodibināta II. skolotāju krājaizdevu kase. 1924. gadā ieņemti 208.258 rbļ; izdoti - 174.735 rbļ. 15 kap.

Liepājas skolotāju savienībā 1923. g. bijuši 30 biedri, 1924. g. jau 57, tomēr, ņemot vērā, ka Liepājā ir vairāk kā 230 skolotāju, starp kuriem ap 140 latviešu tautības, nacionālo skolotāju īpatsvars nav liels. Skolu valdē abi pārstāvji 1924. gadā ievēlēti no savienības kandidātiem. Sarīkots viens lielāks koncerts, vairāki tējas vakari, kuros pārrunāti pedagoģiski jautājumi; ar 1925. g. plānots, ka darbību uzsāks skolotāju krājaizdevu kase.

Rīgas apriņķa skolotāju biedrībā no apriņķa 270 skolotājiem biedrībā apvienoti 154.

Ludzas biedrībā 327 biedri, no biedrības izslēgti 4 biedri; biedrības valde izveidojusi bibliotēku ap 60.000 rub. vērtībā; sarīkoti priekšlasījumu vakari, koncerti, lekcijas un kino – izrādes.

Rīgas Latviešu Skolotāju Savienībā 270 biedru; valde sarīkojusi vairākus priekšlasījumus, kurus katru vidēji apmeklējuši ap 40 biedri; pie biedrības darbojas sekcijas gandrīz visos mācību priekšmetos.

Tukumā pret nacionālo skolotāju organizāciju savu darbību izvērsuši kreisie skolotāji: ticis izjaukts priekšlasījums, vajāti nodaļas biedri, daži skolotāji bijuši spiesti atstāt darba vietas.

1925. gadā plānots izveidot skolotāju naktsmītni Rīgā; turpināt rakstu sērijas „Tautas audzināšana” izdošanu ar nosaukumu „Sabiedrība un skola”, (prasīt KF finansējumu); rūpēties par jaunu skolotāju organizāciju pievienošanu Centram; rīkot kursus; sūtīt uz provinci lektoros.

Prof. Spekke nolasītajā referātā „Izglītības un audzināšanas problēmas” kā galvenos trūkumus audzināšanas sistēmā atzīmē atlases principa trūkumu, jaunieši, neizvērtējot savas spējas, dodas mācīties vidusskolās un augstskolās, praktiskās dzīves amatiem netiek piegriezta vajadzīgā uzmanība, mācību programmas pārāk plašas, novārtā palikusi reliģiskā un morālā audzināšana. Rezumējot viņš uzskata, ka izglītības politikā trūkst noteiktu ceļu un mērķu.

Prof. Tentelis kritizē vēstures mācīšanu skolās – vēstures mācību grāmatas un hrestomātijas ir pēc satura vājas, tajās daudz fantāziju un tendenciozitātes, bet „[...] stāsti par aizvēstures laikmetu pavisam izmetami”.²⁵⁰

Valdē ievēlēja: A. Viču, J. Bebri, V. Ozoliņu, P. Breikšu un V. Zālīti. Par savienības valdes priekšsēdētāju atkal ievēlēts ticis A. Vičs. 1995. gada 7. februārī savienības valdē iesākās virzība un konkrēta apspriešanās par sava pedagoģiskā žurnāla izdošanu. Tika nolemts vākt līdzekļus.

Bieži LNSS atskaitēs figurē izteiksmes, kurās dramatisēta konfrontācija ar sociāldemokrātisko skolotāju spārnu, piemēram, „1925. gads LNSS bija stipru cīņu gads, jo pretinieki atjaunoja itin kā uz brīdi apstājušos uzbrukumus.”²⁵¹ 1925. gada sākumā skolu virsvaldes direktors R. Liepiņš pret LNSS darbību izturējies jūtami neobjektīvi. Tāpat LNSS valdei nācis zināms, ka R. Liepiņš un K. Melnalksnis 1925. gadā nolēmuši izlietot savu ietekmi, lai samazinātu nacionālo skolotāju centrālās organizācijas iespaidu. No Ludzas tika saņemts ziņojums, ka „ar gādību no augšas” tikšot mēģināts panākt Ludzas skolotāju biedrības izstāšanos no nacionālo skolotāju savienības. 1925. gada 26. aprīlī Ludzas skolotāju biedrības pilnsapulces dienas kārtībā jau bija nolikts jautājums par izstāšanos no LNSS. Ludzas skolotāju biedrības biedri apgalvojuši, ka daļēji ar draudiem vienā no pilnsapulcēm, kur no 450 skolotājiem piedalījušies tikai 25, nolemts par izstāšanos no LNSS. Savienības valde arī zinājusi, ka tautskolu inspektori skolās aģitē pret nacionālo skolotāju savienību. Sakarā ar to LNSS valde 1925. g. 2. jūnijā pieņēma un iesniedza izglītības ministram protesta rezolūciju pret dažu inspektoru aģitāciju un nacionālās skolotāju organizācijas partejisku apkarošanu. 1925. gadā arī Rīgas apriņķa skolotāju biedrībā sākts aģitēt par izstāšanos no LNSS. - 27. jūlijā noliktā Rīgas apriņķa skolotāju biedrības pilnā sapulcē notika pirmais izstāšanās mēģinājums. Latvijas Skolotāju savienība bija sūtījusi uz šo sapulci J. Rītiņu, R. Liepiņu, vēlāk ieradās P. Kūla un M. Liepa, Nacionālo skolotāju savienības viedokli aizstāvēja A. Vičs. Debates bijušas „interesantas un sīvas, iznākums - sociāldemokrātiem nelabvēlīgs: Rīgas apriņķa skolotāju biedrība palika L. N. S. savienībā.”²⁵²

Vēl viens incidents nacionālo un sociāldemokrātisko skolotāju starpā 1925. gadā norisinājās saistībā ar Latvijas Skolotāju savienību, kura patstāvīgi gribēja sasaukt visas Latvijas skolotāju delegātu kongresu, kurā tā runātu visu Latvijas skolotāju vārdā. Lai šāda uzstāšanās nenotiktu LNSS (centrs), kopā ar Latvijas vidusskolu skolotāju biedrību, Latvijas

²⁵⁰ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 20.lpp.

²⁵¹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 25.lpp.

²⁵² LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 25.,26.lpp.

tehnisko skolotāju biedrību un Latvijas lauksaimnieku skolu skolotāju biedrību izlaida speciālu uzaicinājumu „Pret skolotāju kongresu”²⁵³

1926. gada sākumā nacionālo skolotāju organizācijas noorganizēja plašu (apmēram 500 dalībnieki) kopīgu sanākumi – „Pamatskolu, arodskolu un vidusskolu konferenci.” Tā notika 4. janvārī Rīgas pilsētas II ģimnāzijas telpās. Konferencē piedalījās daudzi ievērojami Latvijas pedagoģijas darbinieki un tika apspriesti jautājumi par Latvijas skolu sistēmas un programmas iespējamajiem attīstības ceļiem. Konferences gaita plaši atspoguļota arī žurnāla „Audzinātājs” 1926. gada 1. numurā. Konferencē par sasniegumiem Latvijas skolās un izglītībā referējis L. Adamovičs; par vienotas skolas principiem – profesors K. Kundziņš; atkal L. Adamovičs – par skolu sistēmas attīstības iespējām; A. Vičs – par obligāto tautskolu, kas aptver pirmskolu (vai mājmācību), 6gadīgu pamatskolu un 1-2gadīgu papildskolu; profesors A. Spekke – par Latvijas vidusskolu īpašajiem uzdevumiem; arodskolu direktors Zubāns – par arodskolu stāvokli; zemkopības skolu direktors Munkevics un skolotājs M. Ziemeļis – par zemkopības skolām Latvijā. Jau referātos izskan atšķirīgi viedokļi par jēdziena „vienota skola” izpratni, kas liecina, ka nacionālo skolotāju komunikācija ir balstīta uz demokrātijas un dialoga principiem, kas pieļauj dažādu viedokļu līdzāspastāvēšanas iespēju. Debatēs J. Brēmanis, piemēram, norāda, ka „kreiso skolotāju sastingušo vienoto skolu dzīvē nemaz nevarot realizēt”, Sleinis norāda, „[...] ka šai konferencē notiekot pamatīga meklēšana un tāpēc esot patīkami konstatēt, ka šie noritot ražīgs darbs. Viņš domā, ka spējīgākajiem vajadzētu nodibināt īpašas pamatskolu augstākās klases, bet tādu vienoto skolu, kādu aizstāv kreisie, arī Sleinis neatzīst.”, direktors Ļūļaks informē, ka „[...] tie, kas esot pret sagatavošanas klasēm pie vidusskolām, savus bērnus tomēr sūtot šinīs sagatavošanas klasēs (kāds sauc no vietas Indr. Rītiņš), vai pat franču licejā. Odiņš, kas arī krass kreiso skolu sistēmas piekritējs, kad valdība pie viņa skolas slēgusi sagatavošanas klases, lūdzis pilsētas valdi dot līdzekļus šīm klasēm. Ļūļaks aizstāv sagatavošanas klases kā paralēlas 5., 6. pamatskolu klasēm”, vienīgi tautskolu direktors K. melnalksnis aizstāvējis kreiso skolotāju vienotās skolas sistēmu, apgalvodams, ka „[...] pielaižot nozarošanos pēc pamatskolas 4. klases būtu grieziens tautas miesā, jo ar to traucētu obligatoriskas skolas attīstību”, bet direktors J. Lapiņš konstatē, ka vidusskola bez abām sagatavošanas klasēm (t.i., ja kurss nav sešgadīgs) savu uzdevumu nevar veikt. L. Ausējs diskusijā uzsver, ka klasiskās izglītības noārdīšana, t.i., piemēram, svešvalodu nemācīšana ir barbarisms un, ja no šķiršanās pēc 4. pamatskolas klases būtu „griezums tautas miesā”, tad nošķiršanās pēc 6. klases būtu „griezums tautas smadzenēs”. Jau otrajā konferences dienā (5. janvārī) direktors L. Bērziņš norāda, ka diskusijas saknes par vienotu skolu meklējams dziļāk – „[...] prasība, lai ilgāk mācās visi bērni kopā, ir etiskas dabas

²⁵³ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) 127.,128.

prasība, bet galīgi neizpildāma, jo mums jau ir skolas dažādām tautībām, pat baltiešiem un latgaliešiem ir savas skolas. Nozarošanās tikai pēc 6kl. pamatskolas būtu tautas spēku šķelšana. Valodas vajadzīgas mūsu tautai, un tās viegli iemācās bērni visvieglāk ap 10 gadu un pat agrāk.” Arī K. Brēmanis norāda, ka „[...] visam jautājumam par nozarošanos pamatos guļ dažādi pasaules uzskati”.²⁵⁴ Šīs diskusijas ietvaros atklājas, ka arī paši nacionālie skolotāji apzinās jautājuma būtiskās nostādnes, kā arī nacionālo un kreiso skolotāju radikāli atšķirīgos pasaules uzskatus, piederību pie dažādām paradigmām.

LNSS valde 2. oktobrī 1926. g. nolēma 30. un 31. oktobrī sasaukt ārkārtēju delegātu konferenci, kas lemtu par nacionālās centrālās organizācijas turpmāko attīstību.

Konferencē piedalījās delegāti: no Rīgas latviešu skolotāju biedrības - 30, Rīgas apriņķa skolotāju biedrības - 8, Vidusskolu skolotāju biedrības - 23, Liepājas latviešu skolotāju savienības - 1, Latviešu nacionālās savienības, Mazsalacas nodaļas - 3, Ludzas apr. un pilsētas skolotāju arodnieciskās biedrības - 5, kopā 70 delegāti, bez tam konferencē piedalījās 44 viesi.

Konferenci atklāja centra valdes priekšnieks A. Vičs. Apsveikumā konferencē viņš atgādināja 1923. gada 5. janvārī šinīs pat telpās notikusi centra organizācijas sapulce. Tagad centru pastiprinājusi Vidusskolu skolotāju biedrība un centrā atgriezušās Rīgas apriņķa un Ludzas apriņķa un pilsētas skolotāju organizācijas.

Doc. L. Bērziņš, kas bija apmeklējis pedagogu konferenci Vācijā, savā priekšlasījumā iepazīstināja klausītājus ar vācu pedagogu domām un centieniem norādīdams, ka Vācijā skolotāji vairāk sākuši pievērsties pedagogijas „melnajam” darbam - bērnu mācīšanai un „jau atmetis visā visumā vadoņa lomu pār dzīves nozarēm.” Konferencē ar priekšlasījumiem uzstājušies profesors Litts un Keršenšteiners.

A. Vičs ziņo par situāciju, ka sakarā ar nacionālo skolotāju centra paplašināšanos, valdes sastāvs - 5 valdes locekļi un 3 kandidāti ir nepietiekošs, tāpēc LNSS centra valde savā pēdējā sēdē nolikusi pilnvaras un lūdz izvēlēties jaunu valdi, kas sastāvētu no 9 valdes locekļiem un 5 kandidātiem.

Pēcpusdienā konference ar priekšlasījumu par senlatviešu kultūru agrajā, vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā un par saviem jaunākajiem pētījumiem Latgalē un citās Latvijas daļās uzstājas profesors Fr. Balodis.

Konferences otrajā dienā, 1926. gada 31. oktobrī, profesors V. Maldonis uzstājas ar priekšlasījumu „Praktiski novērojumi par Skandināvijas skolu”.

Docents L. Adamovičs referēja par iespaidiem Ženevā 8. starptautiskajā Vidusskolu skolotāju kongresā un par 4. morāliskās audzināšanas kongresu Romā.

²⁵⁴ Audzinātājs. 1926. Nr.1. 18.-27.lpp.

A. Vičs informēja konferenci par jaunā skolu likuma apspriešanu Saeimas izglītības komisijā un konstatē, ka kreisais spārns komisijā ir ļoti stiprs, bet cer, ka skolu sistēma izdosies izveidot tādu, kas nenesīs regresu. Lai realizētu nacionālo skolotāju pedagoģisko ideju izvirzīšanos, A. Vičs aicina skolotājus debatēt lokāli un savās biedrībās par organiski vienotas skolas sistēmu, lai tā sabiedrības plašākie slāņi būtu vairāk informēti izglītības jautājumos un „Saeimā netiktu pieņemta stingru un mūsu apstākļiem nepiemērota skolu sistēma.”²⁵⁵

Konference uzdeva valdei nodibināt ciešākus sakarus ar mūsu kaimiņvalstu Igaunijas un Lietuvas skolotāju organizācijām.

Žurnālu „Audzinātājs” konference atzīst par nepieciešamu un nozīmīgu nacionālo skolotāju pedagoģisko ideju faktoru skolotāju vidē un tāpēc uzdod valdei rūpēties par „Audzinātāja izplatīšanu un kuplināšanu.” Sakarā ar to „Audzinātāja” redaktors A. Vičs aicina skolotājus aktīvāk ar rakstiem piedalīties „Audzinātāja” satura bagātināšanā.²⁵⁶

LNSS pārstāvji spriež, ka līdz ar Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības pievienošanos, jūtami mazinājusies kreiso skolotāju uzbrukumi, jo nacionālo skolotāju organizācija ir tik stipra, ka ar to nopietni jārēķinās.

1926. gadā valde spriedusi par vecāku biedrības un II skolotāju slimo kases dibināšanu. Lai iegūtu līdzekļus „Audzinātāja” izdošanas līdzekļu segšanai.

1927. gada 11. un 12. aprīlī notika kārtējā delegātu konference. Referātu skaitā iekļāvušās arī atmiņas par 1917. gada Tērbatas skolotāju kongresu. Kā jauns pasākums pamatskolās konferencē tika apspriests hospitēšanas jautājums. 1927. gada sākumā LNSS iestājās Limbažu skolotāju biedrība. Tika sākts izdot populāri zinātnisku rakstu sēriju - „Audzinātāja bibliotēka” (1. burtnīca - P. Dreimaņa, „Zemgales lielskungs Viestarts”. 1927. gada 25., 26., un 27. augustā tika sarīkota pedagoģiskā nedēļa, kurā aplūkoja jaunākos virzienus pedagoģijā un priekšmetu metodēs. Pedagoģiskās nedēļas pasākumi bija ļoti apmeklēt - izdotas 425 ieejas kartes. 3. septembrī savienībā iestājās Valkas apriņķa skolotāju biedrība. 30. oktobrī notika ārkārtēja delegātu konference ar referātiem par „tagadējo skolu politiku”, „skolotāju tiesisko stāvokli” un „skolu reformu”. Gada beigās iznāca „Tautas audzināšanas” IV grāmata.²⁵⁷

1928. gada LNSS konference notika 4. un 5. janvārī. Referētāji (A. Dauge, J. Kauliņš, J. Velme, P. Zālītis, J. Šmits, J. Brēmanis, O. Vulfs un J. Saujiņš) pievērsās jaunajai valodu pasniegšanai 1928. gada pirmajā valdes sēdē (26. janvārī) apsprieda jautājumu par īpašu telpu

²⁵⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 33.lpp.

²⁵⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.l. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 135 lp.

²⁵⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.l. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 135 lp.

iegūšanu savienības vajadzībām. Līdzekļu trūkumu lēma risināt šajā jomā apvienojoties ar citām radnieciskām organizācijām. 11. aprīlī kopā ar nesen nodibināto Latvijas vecāku biedrību tika sarīkots lekciju ciklu par audzināšanas jautājumiem.

No 1928. gada 13. - 24. augustam sarīkoja plašus vēstures un ģeogrāfijas kursus, kurus vadīja P. Dreimanis. Kursus apmeklēja 155 klausītāji. Valdes sēdē 28. oktobrī priekšsēdētājs ziņoja, ka Bauskā nodibinājusies Nacionālo skolotāju biedrība, kas iestājās savienībā. 28., 29., 30. decembrī sarīkoja pedagoģiskās dienas ar ļoti bagātu programmu.

1929. gadā LNSS iestājās Smiltenes skolotāju biedrība. Savienība deleģēja savus pārstāvjus uz starptautisko pedagogu kongresu Ženēvā un Audzināšanas reformu vispasaules savienību Helzingerā (Helsinkos). Savienības paplašinātā valdes sēdē 27. oktobrī tika apspriests skolotāju nama fonda dibināšanas jautājums, kā arī skolotāju algu kategoriju pārkārtošanas jautājums. L. Ausējs izvirzīja priekšlikumu, ka, lai aktīvāk un koordinētāk risinātu skolotāju algu jautājumu, jāorganizē kopbirojs ar LSS un minoritāšu skolotāju organizācijām. Kā atzīmēts LNSS atskaitē, šāds birojs arī vēlāk nodibinājās, bet gan vāji darbojās.²⁵⁸

1930. gada kārtējā konference notika 10. martā. Konferencē ietvaros notika arī priekšlasījumi par matemātikas pasniegšanas metodēm. Šajā gadā, skolotāju algu jautājuma risināšanas ietvaros LSS piedāvāja pat tik radikālu metodi kā streika izsludināšana, pret ko LNSS kategoriski iebilda, bet piekrita ārkārtējas visas Latvijas skolotāju konferences sasaukšanai. Kopīgi tika izstrādāts īpašs memorands algu lietā, ko iesniedza valdības un Saeimas pārstāvjiem. 19. oktobrī notika otrā delegātu konference, kurā tika nodibināts „Praktiskais pedagoģiskais institūts”, kuru vadīja docents L. Ausējs un kas drīzā laikā attīstīja plašu darbību. Gada beigās savienībā iestājās Valmieras apriņķa nacionālo skolotāju biedrība.

1931. gadu uzsāka ar referātu un diskusiju cikla sarīkošanu jaunatnes audzināšanas jautājumos, - 2. un 3. janvārī. Bet 28. februārī LNSS iestājās Jēkabpils apriņķa skolotāju biedrība. 31. martā gadskārtējā delegātu sapulcē piedalījās 60 delegāti no jau 12 skolotāju organizācijām. Valdes sēdēs joprojām cīlāja nama fonda un skolotāju algu jautājumus. Savienībā iestājās Aizputes, Tukuma un Talsu skolotāju biedrības. Gada beigās iznāca „Tautas audzināšanas” V. grāmata.

1933. gada 5. janvārī, atskatoties uz darbības desmitgadi LNSS jau varēja teikt, ka organizācija ieguvusi lielu ietekmi Latvijas izglītības politikas laukā - savienībā jau bija apvienojušās 16 skolotāju biedrības. LNSS 10 gadu jubilejas pasākums sākās ar Arhibīskapa profesora T. Grīnberga uzruna „Ar svētām jausmām teicam Tevi, Tev slavu dziedam, lielais

²⁵⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 35.lpp.

Dievs... Ak, Kungs, jel nāc, mūs svētīt nāci Un mīlēt, ticēt, cerēt māci”, kurā viņš uzsvēra mīlestību uz visu labu un daiļu, uz savu darbu un pienākumu, uzsverot, ka skolotāja darba ceļš ir svēts, bet grūts. Tāpēc ikvienam patiesam audzinātājam jābūt stipram un noteiktam savā garā un atziņās. Ja tas tā būs, ja skolotāji savus ceļus un darbus staigās pa Radītāja pēdām, tad piepildīsies dziesmas vārdi: „Kur viņš ļaužu gaitas svētīs, tur nāks rudens briedums klētīs”²⁵⁹ atgādina, vēl vienu būtisku mezglu punktu, kurā kreiso skolotāju un nacionālo skolotāju domas bāzējas atšķirīgās paradigmās, proti – attieksmē pret ticības mācību, bet vēl dziļāk arī attieksmē pret reliģiju. Jā šāda uzruna visdrīzāk nebūtu iedomājama sociāldemokrātisko skolotāju sanāksmē, tad nacionālo skolotāju vidē tā ir organiska un nepieciešama. Cauri visai šo abu pedagoģisko strāvojumu (paradigmu) saskarsmei un pretdarbībai izceļas attieksme pret reliģijas, ticības mācības un vērtību audzināšanas jautājumiem. Šajā ziņā nacionālie skolotāji ir konservatīvāki un tradicionālāki, bet sociāldemokrātiskie skolotāji sevi uzskata par progresīvākiem un zinātniski domājošiem, lai arī lielā mērā šāda attieksme ir balstīta uz K. Marksa transformēta apgaismības ideju traktējuma.

LNSS valdes priekšsēdētājs docents L. Ausējs jubilejas konferencē sniedza atskaiti par organizācijas gaitām un darbību. Viņš uzskatīja, ka Latvijas nacionālo skolotāju savienībai aizgājušajā periodā ir liela kultūrvēsturiska nozīme. Viņš uzsvēra, ka valsts pirmajos gados skolu dzīve bijusi pārāk piesātināta ar sociālistu uzskatiem, kas no nacionālajiem skolotājiem prasījis „ārkārtīgu cīņu valstiskās, nacionālās un tikumiskās audzināšanas nostiprināšanā.” Šī cīņa nosaka LNSS lomu un tās īpatsvaru, kā arī ļauj saprast spēku, kas dibināja nacionālo skolotāju savienību un lika tai darboties. „Šis spēks bija stiprās tēvu tēvu tradīcijas un tikumiskā apziņa, kas piedod spēku un kā dzidra avota ūdens atspirdzina svaigu. Šī garīgā velde bija nepieciešama un tāpēc arī ir kārts Latvijas nacionālo skolotāju savienības šūpulī. „Dievs, svētī Latviju” un klātesošie vienojās tautas lūgšanā.”²⁶⁰

Arī LNSS apsveicēju pulks un personības liecina par tās nozīmes pieaugumu. Pasākumā uzstājās izglītības ministrs A. Ķeniņš, Rīgas pilsētas un skolu valdes izglītības nodaļas vadītājs A. Vičs, tehnisko skolu skolotāju biedrības vadītājs Ducmanis, lauksaimniecības skolu skolotāju biedrības vadītājs Skulte, Latvijas vidus un arodu skolu skolotāju biedrības vadītājs profesors L. Adamovičs, Jelgavas apriņķa skolotāju biedrības vadītājs Pikulis, vācu skolotāju savienības pārstāvis, Rīgas skolotāju institūta pārstāvis docents L. Bērziņš, inspektors Juris Bebrs u. c. Valsts prezidents A. Kviesis gan sveicināja rakstiski, tāpat - ministri Balodis un

²⁵⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 37.lpp.

²⁶⁰LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 37.,38.lpp.

Rubulis, universitātes rektors Bīmanis, deputāti: rakstnieks Skalbe, J. Breikšs, J. Tēriņš, A. Dinbergs, J. Mīlbergs, rakstniece Anna Brigadere u. c.

Profesors L. Adamovičs savā priekšlasījumā „Kur mēs stāvam?” atskatījās uz latviešu skolu un izglītības sasniegumiem kopš 1917. g. skolotāju konferences Tērbatā un atzīst ieguvumus, tomēr uzsver arī attīstības iespējas. Pilsonisko skolu politisko līniju viņš tēloja kā nestabilu, reizēm bez idejiskiem viedokļiem. Nesaskaņas starp pilsoniskām politiskām partijām un pilsoniskām skolotāju organizācijām tiekot nevēlamā un neatlaidīgā kārtā uzpūstas un mākslīgi radītas; kaut gan saskaņa šai virzienā būtu svētīga abām pusēm. Beigās referents īsumā pakavējās pie atsevišķām skolu politikas problēmām; skolu sistēmas (pamatskolas, vidusskolas, augstskolas), skolotāju sagatavošanas, mazākuma tautības autonomijas iespējām nacionālā valstī, mācības metožu un audzināšanas mērķu un paņēmienu izstrādāšanas. Savā priekšlasījumā L. Adamovičs uzstādīja tam laikam provokatīvu jautājumu, vai nacionālo minoritāšu ieaudzināšana latviešu kultūrā iespējama un vēlama? Skolotāju un skolotāju organizāciju centienos referents nosodīja acumirkli un personīgu interešu pārceļšanos pāri idejiskiem viedokļiem un runu noslēdza ar prasību pēc stabilas nacionālas valstiskas un ētiskas skolu politikas.²⁶¹

1935. gada kārtējā konference notika 16. aprīlī. Piedalījās delegāti no 17 skolotāju biedrībām. Kā atzīmē LNSS, šī konference, notikusi jau pēc 1934. gada 15. maija pārvērtībām. Divi LNS savienības darbinieki ir vadošos izglītības ministrijas amatos - profesors L. Adamovičs un prof. L. Bērziņš šinī laikā jau vada izglītības ministriju, pirmais - kā ministrs, otrs - kā departamenta direktors. Konferencē piedalījušies arī izglītības ministrijas atbildīgie darbinieki, kas referējuši par turpmāk nodomāto darbību. Konferencē izskanēja lielas cerības par skolu attīstības nākotni, un tāpat apņemšanās turpmāk visiem spēkiem strādāt pie nacionālās skolas izveidošanas.

1936. gads ievērojams ar 3. un 4. janvārī Rīgas Latviešu biedrībā notikušo LNSS (kopā ar citām skolotāju organizācijām) sasauktais skolotāju kongress, kurā piedalījušie 781 delegāts un 733 viesi. Šāda masveidība autoritāra režīma pirmajos gados var liecināt vai nu par pārmērīgu (nepamatotu) sajūsmu vai bailēm no režīma represijā (ekonomiskām vai politiskām). Atzīmēts, ka tas ir pirmais tik liels skolotāju kongress visā latviešu skolotāju darbībā. Kongresu atklājis izglītības ministrs profesors Tentelis un šajā kongresā nolasītie referāti visi iespiesti grāmatā „Atjaunotās Latvijas skola un skolotājs”²⁶² Tomēr 1939. gadā LNSS atskaitē par šo kongresu ieviesuās divdomīgas pārdomas: „[...] Nebūs, domājam, pārspīlēts, ja teiksim, ka šinī kongresā nolasītos referātos ievērojamā mērā atspoguļojās

²⁶¹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.1. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 39.lpp.

²⁶² *Atjaunotās Latvijas skola un skolotājs*. Praktiskās pedagoģijas institūta izdevums, Rīga 1936.

labākie un cēlākie latviešu skolotāju ideāli un darba nodomi, bet tāpat jāliecina, ka līdz ar šo konferenci izbeidzās L. N. S. savienības visraženākais darba cēliens.”²⁶³ Ar to sprieduma autors zemtekstā izsaka vairākas būtiskas atziņas: 1) izglītības politikā beidzās demokrātijas apstākļi, kuru ietvaros arī skolotāji paši (apvienoti biedrībās un savienībās) varēja ietekmēt situāciju izglītībā valstī; 2) bija beigusies demokrātiskos apstākļos iespējamā diskusija ar cienīgu pretinieku – sociāldemokrātiskajiem skolotājiem, kuras ietvaros varēja formulēties dzīvas un dziļas atziņas, kas izturējušas oponenta atspēkojumus. Tomēr jābrīnās, ka sociāldemokrātiskie skolotāji, kas lielā mērā bija izturējuši konfrontāciju ar cariskās Krievijas impērijas izglītības un pārkrievošanās politiku, izraidīšanas, darbību emigrācijā, 1. pasaules karu, brīvības cīņas, pēkšņi tik viegli izšķīda pēc mērenajām K. Ulmaņa 1934. gada 15. maija represijām? Ja tik viegli un bez pretestības, tad varbūt sociāldemokrātisko skolotāju ceļš Latvijas 1. brīvvalstī jau bija noiets. Un diskusiju idejiskais spēks izdzisis nevajadzībā vai apstājies skolotāju algu problēmu labirintos? Nav nepamatoti, ka līdz ar savas pretstata paradigmas izdzišanu, konkrētajā veidā LNSS pastāvēšanas vajadzība vairs nav akūta.

Gadskārtējās konferences vēl notiek 1936. g. 26. aprīlī un beidzamā - 1937. gada 25. aprīlī, pie kam pēdējā piedalījās delegāti no 19 skolotāju biedrībām (savienībā šajā laikā 26 biedrības). Pēdējā konference patiešām nodarbojas vairs tikai ar formālu jautājumu risināšanu, nacionālais idejiskais dzīvības gars to ir atstājis. Jo no šīs konferences lēmumiem par sevišķi atzīmējamu tiek uzskatīts konferences lūgums nodibināt pie izglītības ministrijas Kronvalda Ata fondu, no kura: 1) izsniegtu prēmijas par darbiem pedagogijā, 2) piešķirtu stipendijas un komandējumus, 3) godinātu ievērojamu pedagogu piemiņu utt.

Jau 1936. gadā LNSS valde paredz, ka skolotāju organizēšanās turpmāk taps radikāli pārveidota ar attiecīgas (profesionālās) kameras nodibināšanu, bet ar to LNSS sajuta tuvojamies darbības apstādināšanu, „[...] saprotams, izbeidzās agrākā rosība, turpmākās darbības plānošana un jaunu mērķu spraušana.”²⁶⁴

Atzīmējams, ka 1937. gadā LNSS bija apvienojušās sekojošas skolotāju biedrības:

1. Latvijas vidusskolu skolotāju biedrība,
2. Rīgas Latviešu skolotāju biedrība,
3. Rīgas apriņķa skolotāju biedrība,
4. Jelgavas apriņķa skolotāju biedrība,
5. Cēsu apriņķa skolotāju biedrība,
6. Valkas apriņķa skolotāju biedrība,

²⁶³ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 40.lpp.

²⁶⁴ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 42.lpp.

7. Valmieras apriņķa nacionālo skolotāju biedrība,
8. Liepājas nacionālo skolotāju biedrība,
9. Jēkabpils apriņķa skolotāju biedrība,
10. Ilūkstes apriņķa skolotāju biedrība,
11. Tukuma apriņķa nacionālo skolotāju biedrība,
12. Talsu apriņķa skolotāju biedrība,
13. Ventspils skolotāju biedrība,
14. Smiltenes skolotāju biedrība,
15. Bauskas skolotāju biedrība,
16. Biržu skolotāju arodbiedrība,
17. Ludzas skolotāju biedrība,
18. Daugavpils latviešu skolotāju biedrība,
19. Embūtes apkārtnes skolotāju biedrība,
20. Mazsalacas nacionālo skolotāju biedrība,
21. Limbažu skolotāju biedrība,
22. Liepājas apriņķa skolotāju biedrība,
23. Aizputes nacionālo skolotāju biedrība,
24. Kuldīgas nacionālo skolotāju biedrība,
25. Saldus skolotāju biedrība,
26. Defektīvo bērnu skolotāju biedrība.²⁶⁵

Visās LNSS ietilpstošajās skolotāju biedrībās 1937. gadā skaitījās apmēram 3000 biedru, pie kam Rīgas Latviešu skolotāju biedrībā šinī laikā pāri par - 700 biedru.

LNSS valdē darbojušies sekojoši skolotāju pārstāvji: 1923. gadā: A. Vičs, P. Mežulis, K. Bremanis, P. Venners un V. Zālītis. 1924. gadā: A. Vičs, V. Ozoliņš, A. Sīlis (Liepāja), M. Rustāna (Ludza) un J. Bebrs. 1925. g.: A. Vičs, J. Bebris, V. Ozoliņš, V. Zālītis un P. Breikšs. 1926. gadā: A. Vičs, V. Ozoliņš, V. Zālītis, J. Bebris un L. Ausējs, bet konference uzdeva valdei darbībā palīdzēt arī valdes kandidātiem A. Sestulim un P. Ducmanim. 1926. g. rudenī, kad savienībā iestājās Latvijas vidusskolu skolotāju biedrība, notika valdes pārvēlēšana un 30. - 31. oktobra konferencē ievēlēja: doc. L. Ausēju, prof. L. Adamoviču, prof. A. Spekki, P. Dreimani, A. Viču, A. Briedi, V. Ramanu, V. Ozoliņu un P. Ducmani. Šādā pat sastāvā valde darbojās 1927., 1928., 1929., 1930., 1931. gg. 1932. gadā prof. Spekkes vietā nāca M. Štāls, 1933. gadā P. Ducmaņa vietā L. Straupmanis, 1934. gadā A. Brieža vietā - A. Sestulis, 1936. gadā V. Ramaņa vietā - P. Aivars, pēc kam valdes sastāvs nemainījās līdz savienības

²⁶⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 42.,43.lp.

likvidēšanai. A. Vičs savienības valdē bijis no tās sākuma līdz beigām. Savienības valdes priekšsēdētāji: A. Vičs no 1923.-1926., L. Ausējs no 1926.-1936., P. Aivars no 1937.-1939. g. Valdes ilggadējais sekretārs bijis V. Ozoliņš.

Valdes sēdes notikušas pēc vajadzības, apmēram 10 reizes gadā. Pavisam visas savienības darbības laikā notikušas 159 valdes sēdes.²⁶⁶

Valdes sēdēs apspriestie jautājumi skāruši Latvijas skolu un tautas izglītību visās nozarēs. Šajās sēdēs nopietni un pragmatiski aplūkota un plānota latviešu nacionālā skolu politika. LNSS pārstāvji vienmēr piedalījušies skolu likumprojektu apspriedēs Saeimā, skolotāju algu jautājumu risināšanā, Izglītības ministrijā piedaloties skolu programmu izstrādāšanā, skolas grāmatu cenzēšanā. Tāpēc LNSS uzskata, ka „[...] vienmēr stāvēja nomodā kā par pareizu nacionālu skolu politiku, tā skolotāju profesionālā darba interesēm.”²⁶⁷ Pēdējā valdes sēde notikusi 1939. gada 21. jūlijā Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas telpās. Šīs sēdes lēmumu pirmais punkts protokolā ierakstīts šādi: „Ņemot vērā jaunos apstākļus skolotāju organizēšanās laukā, valde nolemj, ka Latvijas nacionālo skolotāju savienībai jālikvidējas ar š. g. 15. augustu. Tiek uzdots priekšsēdētājam un viņa biedram noskaidrot Latvijas Profesiju kamerā un Sabiedrisko lietu ministrijā, kā visērtāk likvidāciju izdarīt.”²⁶⁸ Šajā sēdē nolemts arī ar š. g. 1. jūliju pārtraukt žurnāla „Audzinātājs” izdošanu.

LNSS pārstāvji uzskata, ka 1934. gadā izdotais Latvijas skolu likums, galvenokārt bāzējas uz LNSS izstrādātajām atziņām, turklāt jāņem vērā, ka tā laika izglītības ministrs - profesors L. Adamovičs bijis nozīmīga LNSS figūra. „Katrā darbā, tā arī mūsu, nereti ieviešas dažas kļūdas, - tādas mēs nenoliegsim un stūrgalvīgi neaizstāvēsim. Mūsu darba kodols izaudzis un saudzis kopā ar labāko latviešu skolotāju agrākās (tautas atmodas) paaudzes ideālismu un darba principiem, un šos ideālus un darba principus mēs esam centušies papildināt, tālāk izveidot un tagadnes skolās nest. Vai mūs atzīmēs par pārdrošiniekiem, ja teiksim, ka viss, kas spēcīgs un vērtīgs tagadējā latviešu nacionālā skolā, stāv ciešā sakarā ar LNSS savienības principiālo un idejisko darbību? Mēs aizveram savas organizācijas darbības durvis tikpat droši, kā tās atvērām 1923. gada 5. janvārī - ticībā, ka tautas dzīvē labi domāts, neliekuļoti darīts, kauču arī vēl pilnīgi neveikts darbs nav zudis, bet ieies tautas turpmākā auglīgā attīstībā.”²⁶⁹

²⁶⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 46.lp.

²⁶⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 47.lpp.

²⁶⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 46.lpp.

²⁶⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 7.lpp.

LNSS aktīvi līdzdarbojusies Rīgas latviešu skolotāju savienība, kuras dibināšanas sapulce notikusi 1919. gada 15. augustā, bet 1923. gada 28. decembra pilnā biedru sapulcē „nolemj uz priekšu saukties „Rīgas Latviešu Skolotāju Biedrība” un šajā sakarā veikt pārreģistrēšanos.”²⁷⁰

LNSS, tāpat kā LSS, aktīvi risinājusi Skolotāju izglītības paplašināšanas un padziļināšanas jautājumus. LNSS konference 1930. gada 19. oktobrī nolēma nodibināt Praktiskās pedagoģijas institūtu, kura mērķis būtu „objektīvi - zinātniski pētīt un noskaidrot dažādus skolu dzīves un darba jautājumus”. Šī gada 19. oktobrī Rīgas valsts klasiskās ģimnāzijas telpās notika institūta darbības uzsākšanas akts, kurā piedalījās izglītības ministrs, universitātes rektors un daudzi skolotāji. Jau pirmajā dienā pieteicās 60 institūta dalībnieki. Darbību bija plānots veikt trīs nodaļās: 1) skolēnu psihes pētīšana, 2) audzināšanas problēmu pētīšana, un 3) pasniegšanas metožu un mācību līdzekļu izveidošana. Pirmās nodaļas vadīšanu uzņēmās P. Dreimanis, otrās - prof. L. Adamovičs, trešās - doc. L. Ausējs. Visa institūta vadību valde uzticēja L. Ausējam. No tā laika visnotaļ notika institūta sekmīga darbība, jo skolotāji ar patiku pulcējās institūtā, lai pētītu savam darbam labākās atziņas. Notikušas gan lekcijas, gan praktiskie darbi. Vēlāk institūts atvēra nodaļas Cēsīs, Jelgavā, Ventspilī, Tukumā, Daugavpilī.

Par Praktiskās pedagoģijas institūta darbības saturu liecina, piemēram, LVVA 3967. fonda 1. apr. 1. lieta, kurā iekļautu Praktiskās Pedagoģijas Institūta Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti no 1931.-1935. gadam. Katrai sanāksmei ir konkrēta reģistrācijas lapa. Iekavās minētais dalībnieku skaits, kas noklausījušies lekcijas liecina, ka arī brīvprātīgi pietiekami daudz skolotāju vēlējušies paplašināt savu redzesloku un zināšanas. Referātu tēmu klāsts visai plašs, kas iespējams liecina par tēmu izvēles nesistemātiskumu, tomēr, sniedzot ieskatu problēmās ko reāli risināja skolotāji, parāda 20. gs. 20to, 30to gadu Latvijas skolotāju pedagoģisko interešu lauku un sniedz nesamākslotu vēstījumu viņu darbībā. Būtiski, ka arī PPI sanāksmēs un lekcijās skolotājiem un izglītības darbiniekiem bija iespējams iegūt jaunu informāciju, veidot formālos un neformālos sakarus. Aplūkojot referentu sarakstu, savukārt redzami galvenie (galvenokārt LNSS) pedagoģisko ideju un koncepciju analizētāji un virzītāji, kuri savus pedagoģiskos uzskatus varējuši izkopt ne tikai skolās, bet arī skolotāju – praktiķu auditorijas priekšā. Piemēram, 1931. gada 1. pusgadā referējuši:

07.02., ref. doc. L. Ausējs par tematu „Grūtības matemātikas sākumos” (13 dalībnieki, pārsvarā no Rīgas pamatskolām.);

²⁷⁰ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 181.lp.

- 14.02. Vēstures sekcijas sanāksme (9 d.)²⁷¹;
- 21.02.PPI Mācību metožu un līdzekļu nodaļas sanāksme;
- 28.02.ref. J.Broka „Saksesīvā metode”(16 d.);
- 07.03.ref. J.Brēmanis (15 dalīb.);
- 14.03. ref.V.Ramans un dr. phil.A.Jansons „Latviešu valodas rakstu darbi vidusskolās (14d.);
- 16.03. ref. M.Liepiņa LU asistente(9 dal.);
- 20.03. ref. L.Ausējs „Algebriskā metode aritmētikā” (9dal.);
- 18.04. ref. J.Broka „Saksesīvā metode” (7dal.);
- 25.04.ref. A.Jansons „Latviešu valodas rakstu darbi vidusskolās (8d.)²⁷²;
1931. gada 2. pusgadā referējuši:
- 24.10.1931. referē L.Adamovičs „relīģijas mācība un reliģiskā audzināšana”. (25d.);
- 04.11.ref. psiholoģiskās pētīšanas nodaļas sanāksme LU asist. M.Liepiņa (13 d.);
- 07.11. ref. L.Ausējs „Grūtības daļskaitļu mācībā”, LU asist. M.Liepiņa „Kā novērot skolēnu inteliģenci (40 d.);
- 14.11. ref .J.Kārklīņš „Ko nozīmē izskaidrot un saprast”, L.Bērziņš „Dažas tēzes par jauno valodu pasniegšanu”(27 d.);
- 20.11.ref. Psiches nodaļas pētīšanas sanāksme LU asist. M.Liepiņa „Testu apstrādāšana (12d.);
- 21.11. ref. PPI Mācību metožu un līdzekļu nodaļas sanāksme, dr. phil.A.Jansons „Tēzes par rakstu darbiem vidusskolā”, Liepiņš „Brīva skaitļu apziņa”(30d.);
- 26.11. doc. K. Kārklīņš „Latviešu rakstu darbi vidusskolā”, doc. J.Bērziņš „nacionālā audzināšana vēstures stundās(24 d.);
- 05.12. ref. J.Broka „Dažas latviešu rakstu darbu problēmas”, debates par L. Adamoviča referātu „reliģiskā mācība un reliģiskā audzināšana”(26d.);
- 1933.gada 1. pusgadā referējuši:
- 8.01. ref. ģimn. sk. P.Dreimanis „Vielas sakārtojums vēsturē (pamatskolai un vidusskolai (14 d.);
- 04.02. ref. J.Broka „Jauni ceļi literatūras macībā”, J.Freibergs „Skolēnu pienākums skolas dzīvē”(63 d.);
- 05.02. ref. J.Broka „Illustratīvā stunda literatūras mācībā „(79 d.);

²⁷¹ LVVA, 3967. f. (LNSS Praktiskās pedagoģijas institūts) 1.apr., 1.l. (Praktiskās Pedagoģijas Institūts (Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti 1931.-1935.)) 1.lpp.

²⁷² LVVA, 3967. f. (LNSS Praktiskās pedagoģijas institūts) 1.apr., 1.l. (Praktiskās Pedagoģijas Institūts (Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti 1931.-1935.)) 2.lpp.

11.02. ref. direktors J.Saujiņš „Vienpusības un ekstrēmi”, skol. inst. sk. E.Adamoviča „Palmera metode jauno valodu mācīšanā” (50 d.),²⁷³

18.02. ref. K.Bergmanis „Matemātikas metodikas jautājumi” (Priedīša matemātikas metodika), skol. Brēmanis „Teorija un praktiskais darbs vācu valodā pamatskolās” (61 d.);

19.02. ref. J.Brēmaņa „Ilustratīvā stunda vācu valodā”(81 d.)²⁷⁴ ;

22. 02. ref. L.Adamovičs „Viela un darbs reliģijas mācībā pamatskolas otrajā klasē”, kaligrafs Fr. Jansons „Stāvraksts jeb slīpraksts” (26 d.);

11.03. ref. J.Broka „Jauni ceļi gramatikas mācībā”, Kursīšu pamatsk.sk. R.Meija „Audzināšana un mācība brīvā dabā”(34 d.);

12.03. ref. L.Adamovičs „Ilustratīvā stunda reliģijas mācībā”(44 dal.);

18.03. ref. I.Vītolīņš „Mūzikas vēsture skolās, īpaši vidusskolās”, sk. inst. sk. K.Bergmanis „Matemātikas metodikas jautājumi (Priedīša matemātikas metodika) (34 d.);

19.03. ref. J.Broka „Ilustratīvā stunda gramatikas mācībā”(75 d.);

25.03. ref. skolas priekšnieks Fr. Ieviņš „Kultūra kā objektīvais gars”.

Par PPI darbību liecina LNSS protokoli, pēc kuriem redzams tā darbības profils un attīstības virzieni. Piemēram, 1933. gadā „Uz Ausēja priekšlikuma atļauj no savienības līdzekļiem izlietot 20 ls grāmatu balvu izsniegšanai tiem pilsētas 25 pamatskolas skolēniem, kas strādāja PPI sarīkotās J. Brokas sniegtās ilustratīvās stundās. Par telpu sakārtošanu minētajās stundās samaksāt 1. pamatskolai 9 Ls. [...]L. Ausējs ziņo, ka Jelgavā nodibināta PPI nodaļa, dibināšanas sēdē bez Jelgavas skolotājiem piedalījies arī Smiltenes nodaļas skolotājs P. Mežulis, Skolotāju Institūta direktors Ed. Pētersons un Jelgavas Skolotāju institūtu beigušo biedrības pārstāvis.”²⁷⁵

PPI plaši savu darbību izvērsis 1933. gadā, kad LNSS valdes sēdēs L. Ausējs ziņo, par PPI nodaļu dibināšanos Jelgavā, Tukumā, Siguldā, Cēsīs, Bikstos, Ventspilī.²⁷⁶ PPI paspārnē izdoti dažādos formātos izdoti metodoloģiski materiāli, piemēram, „Kā mācāmi rakstīt domraksti”, kas izlaisti arī tirdzniecības tīklā „(PPI) nolemj dot grāmatu tirgotavām, kas ņem minēto brošūru komisijā šādos procentos -25% tūlīt maksātājiem, uz kredīta 30%.”²⁷⁷ Būtiski, ka šāda veida dokumenti palīdz fiksēt, ka minētās aktivitātes notikušas praktiski, tātad LNSS pedagoģiskās idejas ne tikai deklarētas savienības dokumentos, valdes sēdēs un konferenču runās, bet arī iespēju robežās aizvadītas līdz savienības ierindas biedriem. Tātad šādi

²⁷³ LVVA, 3967. f. (LNSS Praktiskās pedagoģijas institūts) 1.apr., 1.l. (Praktiskās Pedagoģijas Institūts (Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti 1931.-1935.)) 20.lpp.

²⁷⁴ LVVA, 3967. f. (LNSS Praktiskās pedagoģijas institūts) 1.apr., 1.l. (Praktiskās Pedagoģijas Institūts (Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti 1931.-1935.)) 21.lpp.

²⁷⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 3.lpp.

²⁷⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 7.lpp.

²⁷⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 2.lpp.

dokumenti palīdz izsekot visus skolotāju komunikācijas ķēdes posmus, pierādot, ka liela daļa jauno pedagoģisko ideju varēja nonākt arī līdz skolēnam, piemēram, LNSS valdes sēdē L. Ausējs informē, ka [...] Tukumā atklāta Praktiskās Pedagoģijas institūta nodaļa. Uz atklāšanu izbraucis skolotāju institūta skolotājs J. Jansons, kas lasījis lekcijas par „Poruka dzejas interpretāciju mūsu skolās.” Nolemj izmaksāt Jansonam Ls 10. ceļa izdevumu segšanai. Tāpat nolemj samaksāt apm. divus latus Rīgas skolotāju institūta skolotājam E. Švinkam par uzskatāmības līdzekļu nogādāšanu uz praktisko pedagoģijas institūtu un atpakaļ uz skolotāju institūtu.

4) Praktiskās pedagoģijas institūta turpmākai darbībai iespējami testi garīgo spēju noteikšanai un sistemātisko vingrinājumu nozīmes novērtēšanai mācot matemātiku (100 ls).

5) Nolemj sastādīt lektoru un tematu sarakstu. To izziņo lūgt tautskolu inspektoros noturamās skolotāju konferencēs.

6) Jēkabpils apriņķa skolotāju biedrība pieprasījusi lektoru. Nolemj lūgumu ievērot un sūtīt kā lektoru Burtnieka kungu.²⁷⁸

Par to, ka PPI kļuvis par nozīmīgu LNSS sastāvdaļu liecina, ka 1934. gada budžeta izdevumos tam 1000 Ls,²⁷⁹ kas sastāda aptuveni septīto daļu no savienības izdevumiem. PPI bijusi arī sava bibliotēka.

Būtiska loma jauno pedagoģisko ideju un t.sk. arī nacionālās pedagoģiskās paradigmas izplatīšanā veica pedagoģiskā prese un literatūra, kuras izdošana bija viens no LNSS izvirzītiem mērķiem. LVVA fondos atrodami uzskatāmi piemēri, ka un kā pedagoģiskās preses izdevumi sasniedza savu mērķauditoriju, 1925. gada pavasarī, lai skaidri un noteikti varētu izteikt un formulēt savus centienus, LNSS nolēma izdot savu mēnešrakstu „Audzinātājs”. Tika uzskatīts, ka neizdodot savu preses orgānu, jāpaliek garīgā trūkumā, jo stiprākajai un bagātākajai „kreisajai” skolotāju organizācijai bija savi žurnāli (vispirms „Latvijas Skola”, pēc tam - „Mūsu Nākotne”), kuros vērsās pret LNSS un tās centieniem. Kā izsakās LNSS pārstāvji „tagad jāatzīmē, ka patiesi lielā griba un tāda pat ticība saviem ideāliem pārvarēja visas grūtības. Nacionālie skolotāji stingri sadevās rokās un ķērās pie riskantā pasākuma.”²⁸⁰ 1925. gada augustā tika izdots „Audzinātāja” pirmais numurs, kura izdošanai nepieciešamos līdzekļus savāca paši skolotāji un dažas noteiktas pilsoniskās organizācijas. Honorāri par rakstiem sākotnēji netika maksāti.

„Audzinātājs” vadmotīvu izsaka pirmās burtnīcas ievadvārdi:

²⁷⁸LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.1. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 4.,5.lpp.

²⁷⁹LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.1. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 12.lpp.

²⁸⁰LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.1. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 28.lpp.

„Nacionālā apziņa, reliģiski izveidoti tikumības principi, tautas tradīcijas un darba mīlestība - tie visos laikos bijuši tautu stipruma pamati. Dabiskā evolūcijas gaitā šo pamatu formas gan pārveidojas, bet savā būtībā viņi ir un paliek stūra akmeņi katras tautas attīstībā. Katra mācība, un sakarā ar to tautas audzināšana, kas ārda šos pamatus, tautai vienmēr atnesusi postu un nelaimi, tāpēc mūsu pienākums apkarot visu, kas arī pie mums kaut kādā veidā maitā un vājina šos tautas attīstības spēkus. Skolotāji un vecāki, kas savā darbā paši stāv uz tiem pamatiem, atradīs arī labus un izmēģinātus līdzekļus, kā jaunatni uzaudzina stipru un nostādīt uz droša, nopamatota dzīves ceļa. Kur vajadzēs, šādi audzinātāji pratīs ar apdomu uzmeklēt arī jaunus ceļus. Turpretim tie, kam pašiem nav noteikta mērķa un ceļa, arī skolas darbā mētāsies uz visām, pusēm; viņi varbūt „eksperimentēs”, bet darīs to bez kāda noteikta plāna un sistēmas. Arī dažādaī eksperimentēšanai un jaunu ceļu meklēšanai jānotiek ar apdomu, ziniski pamatotām metodēm un galu galā jākalpo augšminēto tautas stipruma pamatu labākai uzturēšanai un izveidošanai.”²⁸¹

LNSS atzīmē, ka sākotnēji bijušas grūtības ar žurnāla satura nokomplektēšanu, jo maz bijis tādu, kas „kreiso” uzbrukumu dēļ vēlējušies publicēties. Kas tad sāks uzskatīt par „[...] pulgojamu „naciķi”, „melnsimtnieku”, „reakcionāru” utt. Viens no pirmajiem nopietnākajiem rakstu autoriem bijis profesors Aleksandrs Dauge, kas pirmajā numurā publicējis rakstu – „Audzināšanas zinātne un audzināšanas māksla”. Tas žurnālam bijis autoritatīvs atbalsts, bet A. Dauge, līdz sava mūža beigām, palicis „Audzinātāja” līdzstrādnieks.

Pirmā burtnīca kā paraugs un reklāma tika izsūtīta visiem tautskolu inspektoriem un gandrīz visām latviešu tautskolām. Atklājās arī, ka daži tautskolu inspektori aģitē pret „Audzinātāja” abonēšanu. LNSS sūdzējies pat Izglītības ministrijā, bet bez panākumiem, kam par iemeslu varētu būt bijuši gan kreisi noskaņotie izglītības ministrijas ierēdņi, gan publikācijas pilsoniski noskaņotajā „Latvijas Vēstnesī”²⁸² kurās aģitēja pret „Audzinātāju”. LNSS uzskata, ka pirmajā gadā, ko var uzskatīt par izmēģinājuma gadu, lai arī ir bijušas problēmas ar izplatīšanu, finansēm, tā bijusi idejiska cīņa nacionālu ideālu labā. Noslēdzot „Audzinātāja” pirmo gadu, kase ir bijusi tukša, valde par žurnāla izdošanas turpināšanu nav šaubījusies.

No 1934. gada „Audzinātājs” iznāca paplašinātā apmērā, jo apvienojās ar Rīgas skolotāju institūta absolventu biedrības periodisko izdevumu „Skola un Dzīve”, redakcijas kolēģiju papildināja arī divi institūta absolventu biedrības pārstāvji. Par atbildīgo redaktors turpināja strādāt A. Vičs. 1935. gadā „Audzinātāja” izdevējiem pievienojās arī Valsts Jelgavas skolotāju institūta absolventu biedrība. Redakcijas kolēģija: atbildīgais redaktors A. Vičs,

²⁸¹ Audzinātājs. 1925. Nr.1.

²⁸² Latvijas Vēstnesis 1925. g. Nr.244.

LNSS pārstāvis L. Ausējs, Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības pārstāvis P. Dreimanis, Rīgas skolotāju institūta absolventu biedrības pārstāvis - A. Dravnieks, Jelgavas skolotāju institūta absolventu biedrības pārstāvis A. Lucavs.

„Audzinātājā” publicējās ievērojamākie latviešu pedagogi. Abonentu skaits svārstījās ap 1800 - 2000 eksemplāriem (ieskaitot arī atsevišķo numuru pārdošanu). Pavisam „Audzinātājs” iespiests vairāk par 25000 numuru ar apmēram 100000 iespiedloksnēm.

LNSS izdevusi rakstu krājumu piecās daļās „Tautas audzināšana”:

1923. g. LNSS izdeva „Tautas audzināšanas” I grāmatu „Nacionālā audzināšana”, kas bija it kā darbības programmas uzmetums;

1924. gadā – „Vecie un jaunie ceļi”;

1926. gadā – „Skola un dzīve”;

1927. gadā – „Latviešu valodas skolotājiem”

1931. gadā – „Matemātika un skola”

Sērijā „Audzinātāja bibliotēka” iznāca P. Dreimanis „Zemgales lielskungs Viestarts”; Jānis Austrīņš „Laika grāmata” un A. Vičs „Latviešu inteliģence pārkrievošanas laikmeta sākumā”.

Praktiskās pedagoģijas institūta darbības sakarā izdotas šādas grāmatas: J. Broka „Kā mācāma latviešu valoda pamatskolā” (1933.); „Kā mācāmi rakstīt domraksti” - J. Brokas, P. Mežuļa, E. Anševica, K. Kārkliņa un J. A. Jansona referāti (1933.).

Pēc 1936. gada skolotāju kongresa izdoti tajā nolasītie referāti krājumā „Atjaunotās Latvijas skola un skolotājs” (1936.).

1936. g. kā pielikumu „Audzinātājam” izdeva „Audzinātāja gada grāmatu”.

1934. gada 10. novembrī valdes sēdē tika nolemts izdot plašākus rakstu krājumus „Pedagoģiskā enciklopēdija”, bet nodoms netika realizēts, lai arī priekšdarbi jau bija veikti; bija nodomāts arī turpināt izdot rakstu krājumu „Tautas audzināšana”.²⁸³

LNSS pedālījusies skolotāju kursu, vasaras kursu un priekšlasījumu organizēšanā un sūtījusi uz šiem kursiem savus lektoros. Kā tika konstatēts pētījuma teorētiski – vēsturiskajā daļā, viens no būtiskākajiem skolotāju apvienošanās cēloņiem bija tieksme pēc izglītības papildināšanas, šajā aspektā bezpartejiskā Izglītības ministrija un tās struktūras, iespējams, nebūtu varējušas piedāvāt kādas specifiskas tēmas, kas LNSS gadījumā attiektos uz atbilstošiem nacionāli pedagoģisko, reliģisko u.c. aspektiem, kurus droši varēja piedāvāt nacionāli ievirzītā LNSS. Šādu tēmu LNSS rīkotajosursos ir maz, tāpēc atliek secināt, ka savienība gan apvienoja vairāk vai mazāk nacionāli noskaņotus biedrus, taču piedāvāja tādu

²⁸³ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 48 lp.

kursu un lekciju spektru, kas nebija šauri tendenciozs, bet veica plašas skolotāju tālākizglītības funkcijas. Turklāt, ņemot vērā, ka vasaras kursu norises laiks varētu būt skolotājiem ne īpaši izdevīgs, pēc LVVA materiāliem redzam tos kā noturīgu tradīciju, kas liecina, ka 20. gs. 20tajos un 30tajos gados skolotāji kursus apmeklēja pat vasarā, tātad vērtēja tos pietiekami augstu, lai izbrīvētu laiku no atvaļinājumiem un vasaras darbiem.

LNSS profils skolotāju kursu organizēšanas kontekstā ir visai plašs, tā, piemēram, tā darbojas kā finanses sadaloša institūcija, piesaista līdzekļus no KF, IM un izmanto skolotāju kursu organizēšanai: 1927. gadā IM Skolu virsvalde un Tautskolu direkcija uz LNSC iesniegumu atbild: „Sūtot atpakaļ Jūsu š.g. 30.sept. Nr.58 iesniegumu kursu pabalsta lietā Skolu virsvalde paskaidro, ka saskaņā ar Saeimas š.g. 18. maija plenārsēdē pieņemto pārejas formulu un MK š.g. 14. jūnija rīkojumu, pabalstus privātām kulturēlām organizācijām 1928/29 gadā valsts budžetā neuzņems. Virsvaldes direktors – Reinis Liepiņš. Tautskolu direktors – J. Jurgens”²⁸⁴ Bet „L.Ausējs 1929. g. 23. jūlijā tiek pilnvarots no LNSS valdes saņemt Ls 2000 no IM (piešķirtos) skolotāju kursu sarīkošanai.”²⁸⁵ Kursu rīkošanā bijušas iesaistītas lielas summas, kas liecina, ka kursi bijuši samērā plaši, saturīgi un pietiekami apmeklēti, piemēram, LNSC iesniegumā Latvijas Tautskolu Direkcijai parādās lūgums: „Tā kā LNSC valdei ienākuši lūgumi par kursu sarīkošanu nākamās vasaras brīvlaikā, tad...griezties ar lūgumu pie Tautskolu Direkcijas, ievest nākamā gada IM budžetā un pēc budžeta apstiprināšanas izsniegt LNSC valdei 3452 ls, vācu valodas, dabas zinību, reliģiskās ētikas audzināšanas kursu sarīkošanai. Lektoriem stundas samaksa – 1 st - Ls 4,50”²⁸⁶ Kursu lekciju pasniedzēji labi apmaksāti, kas ļāvis piesaistīt kvalificētus lektorus. Par vasaras kursu izplatību, tematiku un lekciju skaitu vēsta informatīvs dokuments IM Skolu departamentam, kurā savlaicīgi, 1925. gada novembrī LNSC valde informē: „LNSC valde ir nodomājusi 1926. gada vasarā sarīkot kursus pamatskolu skolotājiem: 1. Rīgā mājturībā – 20 lekc., 20 pr.d., Latv val. – 30 lekc., dabas māc. – 30 lekc. un pilsoniskā audz. 70 lekc.; 2. Smiltēnē apkārtnes mācībā – 20 lekc., zīmēšanā un modelēšanā – 20, zemkopībā – 20, mājturībā – 20; 3. Liepājā - apkārtnes mācībā – 20 lekc., zīmēšanā un modelēšanā – 20, zemkopībā – 20, mājturībā – 20; 4. Mazsalacā – Latviešu valodā – 30 lekc., matemātikā – 30, zemkopībā – 20, mājturībā – 20; kopā 430 lekcijas. Tā kā LNSC valdei nav pietiekami līdzekļu kursu sarīkošanai, lai laipni lūdzam skolu virsvaldi atvēlēt pabalstus budžeta kārtībā 2500 ls.”²⁸⁷ Vēl detalizētāk, gan par citiem skolotāju kursiem, vēsta reklāmas lapa: „LNSC sarīko šovasar skolotāju kursus matemātikā no 1925.g. 27.07.-27.08. un valstiski - sabiedriskā audzināšanā no 3.08-27.08.

²⁸⁴ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 6.l. (LNSS sarakste 1925 - 1927) 71.lp.

²⁸⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.l. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 54.lp.

²⁸⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) 138.lp.

²⁸⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 28.lp.

Rīgā, Raiņa bulvārī 29., 1. Rīgas valsts vsk. telpās. Kursus vadīs doc. L. Ausējs. Matemātikas kursus paredzēti šādi priekšlasījumi: Matemātika kā vispārēja priekšmeta nozīme un uzdevums pamatskolā; daži aritmētikas metodes jautājumi (sakarā ar jauno programmu); algebra pamatskolā (pamatskolas kurss ar metodiskiem aizrādījumiem); pirmās grūtības algebras pasniegšanā un kā tās novērst (J. Galiņš); aptuvenie skaitļi un kā ar tiem rīkoties (Skolotāju Institūta skolotājs Bergmanis); ģeometrija pamatskolām (Skolotāju Institūta skolotājs Celms); ģeodēzijas pamatjautājumi (Skolotāju Institūta skolotājs I. Krastiņš); praktiskie darbi paredzēti ģeodēzijā, rasēšanā un mācību līdzekļu izgatavošanā. Valstiski sabiedriskās audzināšanas kursus paredzēti šādi priekšlasījumi: Latvijas valsts tapšana un pirmie grūtie brīži (K. Ulmanis!); Tiesības kā sabiedrības faktors; Valsts, tās rašanās un pamati; Sociālā likumdošana (doc. K. Akmentiņš); Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas (doc Dišlers); Likums un morāle; morāle un reliģija; reliģijas nozīme valsts dzīvē; pilsoņa ētika (Tautas universitātes lektors philo. J. Students); pilsoniskā audzināšana (doc A. Dauge) Piedalīties lūdz visus skolotājus, kas vēlas. Daļa kursistu varēs iekārtoties Skolotāju Institūta telpās. LNSC valde.” Patiešām redzams, ka kursu docēšanā tikuši iesaistīti pieredzējuši un vadoši Latvijas mācītbspēki, kā arī ievērojami valsts darbinieki t.sk. arī K. Ulmanis, A. Dauge, J. Students.

Skolotāju kursus vasarā realizē Smiltenes Skolotāju biedrība: „Saskaņā ar Jūsu apkārtrakstu Nr.108. 1925. gada 2. jūnijā un vērā ņemot mūsu biedru lēmumus, kā arī valdes spriedumu no 10. aprīļa, ar šo ziņojam, ka 2 nedēļas ilgie kursi, lai sāktos pirmdienā 20. jūlijā. Mācību priekšmetu izvēlē mēs patiesībā grozījumus nevaram taisīt un tie ir – Latviešu valoda, galvenokārt gramatika, vēsture, apkārtnes mācība, dabaszinības. Ja Jums citādi neiekrīstu, tad kā trešais priekšmets varētu būt matemātika.... Par kursu telpām gādās... piemaksa lektora uzturam Ls 2 dienā, ar Ls 3 dienā Smiltē pietiek. ...Priekšnieks Nīmants”²⁸⁸

1925. gadā P. Mežulis, Valkas apriņķa pamatskolu inspektors „obligatorisko” skolu pārziņiem, ka „Skolu virsvaldes š.g. vasarā sarīkojamo kursu saraksts publicēts „Valdības Vēstnesī” š.g. Nr.112. Vēršu Jūsu uzmanību uz pilsoniskās audzināšanas un mājturības kursiem, kursi paredzēti arī apriņķi, Alūksnē (28.06.-05.07) dziedāšanā un latv. val.; pieteikties pie skolotāja A.Ernesta kunga Alūksnē, līdz 23.06. un Smiltē (no 20.07-31.07.) latv. val., vēsturē, apkārtnes mācībā un dabas zinībās (vai matemātikā). Šos kursus rīko vietējās skolotāju biedrības; skolotājiem nevajadzētu palaist garām neizlietotu izdevību gūt jaunas atziņas un ierosinājumus darbam, tā sakot pašu mājās. Ja dabūšu Skolu virsvaldes

²⁸⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 63.lp.

piekrišanu, tad 4-5 dienas ilguš skolas higiēnas kursus sarīkošu Valkā tūlīt pēc aprīņa skolotāju konferences.”²⁸⁹

Par priekšlasījumiem to notikšanas fakti apstiprināti skolotāju biedrību atskaitēs, piemēram, Bauskas skolotāju biedrībā, kas dibināta 1928. gada 6. oktobrī, atklāšanas pasākumā ar priekšlasījumu „Par nacionālās inteliģences uzdevumiem” uzstājies doc. L. Ausējs, bet liturģiskajā dievkalpojumā, kurš ievadīja svinības, doc. L. Adamovičs. 1929. gada 26. janvārī ārkārtējā biedru sapulcē, direktors P. Pakalniņš uzstājās ar priekšlasījumu: „Psiholoģisko pētījumu metodes skolā”, bet mācītājs G. Turss ar priekšlasījumu: „Ceļojuma iespaidi Palestīnā un Ēģiptē”²⁹⁰.

Šī pētījuma ietvaros minētajiem faktiem ir milzīga nozīme – tie liecina par skolotāju savienību (LNSS), to valžu, skolotāju biedrību nozīmi un vietu horizontālās un vertikālās komunikācijas organizēšanā, nodrošinot saikni starp IM, Skolu departamentu un t.s. „ierindas” skolotājiem. Šāda pētījuma ievirze ļauj realizēt filozofa un kultūras un vēstures metodologa A. Gurviča prasību kultūrvēsturiskā pētījumā izpētīt ne tikai elites (IM, galveno izglītības ideologu), bet arī „tautas” (šajā gadījumā – atsevišķo skolotāju) izglītības ideoloģiskās tendences un runāt par nacionālās un sociāldemokrātiskās paradigmas visaptverošu eksistenci.

LNSS biedri devušies āzemju komandējumos. LVVA materiāli konkrēti liecina, ka Rīgas Latviešu skolotāju biedrības pārstāvji 1930. gada vasarā gatavojušies doties uz skolotāju kongresiem Dānijā un Šveicē, par ko LNSS valdi informējis A. Dauge un šajā sakarā „RLSB valde lūdz LNSS augšminētajiem komandējumiem no KF piešķirt līdzekļus. Divus delegātu pajus: 1 – komandējumam uz skolotāju kongresu Dānijā, 1 – uz skolotāju kongresu Šveicē.”²⁹¹ Tātad LNSS pārstāvji aktīvi iepazinušies ar ārzemju pedagogu pieredzi.

Tāpat būtiskam skolotāju informētības veicināšanas elementam vajadzētu būt bibliotēkām. Tomēr tās vai nu nav bijušas LNSS un citu nacionālo skolotāju biedrību prioritāte, vai arī to darbība nav dokumentēta. Zināms, ka pastāvējusi, piemēram, Jelgavas skolotāju biedrības bibliotēkā 1935. gadā bijuši 1848 sējumi. Grāmatas lasīšanai uz mājām ņēmuši 45 biedri, abonēto 4 laikraksti un 8 žurnāli.²⁹² Par LNSS bibliotēku LVVA ziņas netiešas, tomēr tā nav varējusi būt pārāk bagātīga, ja 1937. gadā no LNSS biroja telpām Rīgas Latviešu biedrībā „Nozagts savienības zīmogs, darbvedības grāmatas ar dokumentiem un vērtīgākās bibliotēkas grāmatas, no kurām atlikušas tikai mazvērtīgākās – skaitā 48. Tādā

²⁸⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 64.lp.

²⁹⁰ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 105.lp.

²⁹¹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.l. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 102.lpp.

²⁹² LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 3.l. (Ienākošie LNSS dokumenti) 257.lpp.

kārtā savienībai cēlušies zaudējumi 500 Ls apmērā.”²⁹³ 1940. gada 3. janvārī IM Kultūras fonda nodaļa, Rīgā, LNSS likvidācijas komisijai paziņojusi, ka: „Sakarā ar lūgumu jūsu pag.g. 25.11. KF nodaļa paziņo, ka KF dome ir piekritusi savienības izdevumu, bibliotēkas inventāra, kas iegūts par KF līdzekļiem, nodošanu Latviešu Skolotāju biedrībai.”²⁹⁴

LNSS un tajā ietilpstošo biedrību statūtos nemainīgi iezīmējās punkts par skolotāju tiesisko un materiālo tiesību aizstāvēšanu. Zināms, ka vismaz materiālo interešu aizsardzības jautājumos LNSS un LSS biedri varējuši vienbalsīgi vienoties un kopīgi iestāties prasībās valdībai. Acīmredzot, pastāvējušas arī citas aktivitāšu formas – personiskie, neformālie sakari, sabiedriskās domas ietekmēšana. 1924. gadā Liepājas skolotāju arodbiedrības, Liepājas latviešu skolotāju savienība, Latvijas Vidusskolu Skolotāju biedrības Liepājas nodaļa un Latvijas Vācu Skolotāju biedrības Liepājas nodaļa vērsusies pie A. Viča, lai viņš parūpētos, ka „šīs mūsu prasības tiktu ievietotas „Latvī”. Tālāk seko 6 punktos izklāstītas prasības, kurās atklājas, ka „dzīves dārdzība Latvijā pēdējā gadā ir manāmi cēlusies. To apstiprina arī Saeimas lēmums par algu paaugstinājumu valsts ierēdņiem. Diemžēl, pie algu paaugstināšanas aizmirsti pilnīgi skolotāji. Skolotāj jau saņem 20% no pamatalgas dzīvokļu naudas, bet sakarā ar to arī skolotāju algu kategorijas ir stipri zemas. Tagad, sakarā ar Saeimas lēmumu, skolotāji nekāda algas paaugstinājuma nesaņem. Rīgas skolotāji saņēmuši paaugstinājumu no Rīgas pils. valdes. Tātad arī tur atzīta dzīves dārdzības pieaugšana. Liepājas skolotāji, atzīdami, ka viņiem nodarīta netaisnība, izslēdzot viņus no darbinieku skaita, kuriem algas paaugstinātas, griežas pie Jums ar laipnu lūgumu pabalstīt un aizstāvēt sekojošas skolotāju prasības:

1. Atmest līdzšinējo dzīvokļu naudas piemaksu 20% apmērā no pamatalgas, jo min. 20% nekādā ziņā nesedz faktiskos izdevumus par dzīvokli.

2. Tā kā 1. punktā minētās 20% līdz šim bija ierēķinātas skolotāju algā, kādēļ skolotāji bija ierindoti zemākās algu kategorijās, tad, atmetot 1. punktā paredzēto piemaksu, visi skolotāji paceļami attiecīgi 2 kategorijas augstāk.

3. Lai izlīdzinātu kaut cik starpību starp pastāvošo dzīves dārdzību un algām, paaugstināt algas, kā tas ir darīts attiecībā uz citiem valsts ierēdņiem, par 15% dārdzības piemaksas veidā.

4. Attiecināt arī uz skolotājiem ģimenes piemaksu paaugstināšanu par 50%.

5. Nodrošināt skolotājiem tāpat kā citiem ierēdņiem pilnas 13. mēneša algas saņemšanu.

6. Visas augšējās prasības izvest ar 1. decembri 1924. gadu. prasību divi pirmie punkti faktiski neizsauca ievērojamas pārmaiņas algas lieluma ziņā, bet gan ienes lielāku noteiktību skolotāju algošanas lietā. Prasības pārējie 4. punkti ir gluži tas pats, ko valsts ierēdņi jau

²⁹³ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 41.lp.

²⁹⁴ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 3.l. (Ienākošie LNSS dokumenti) 5.lp.

saņēmuši. Liepājas skolotāji ir vienprātīgi un noteikti apņēmušies izlietot visus iespējamus līdzekļus, lai panāktu savu taisnīgo prasību izpildīšanu. Reizē ar šo Liepājas skolotāji iesniedz arī Liepājas vidusskolas skolotāju biedrības lēmumu algu kategoriju pārgrupēšanas lietā un lūdz arī šīs prasības pabalstīt un aizstāvēt. Ņemot vērā to, ka pēc „Valdības vēstneša” 1921. gada 109. n-ra 8.kategorijā visās ministrijās ieskaitīti sekojoši darbinieki ar augstskolas izglītību bez prakses noteikumiem: inženieris, agronoms, arhitekts, ārsts, veterinārārsts. – Liepājas vidusskolu skolotāji atrod par ļoti netaisnu, ja tādus pat augstskolu beigušos vidusskolu skolotājus ieskaita tikai 10. kategorijā un prasa no viņiem 8. kategorijā jau 10 gadu praksi, kas no augšā minētajiem cietiem darbiniekiem netiek prasīts. Tāpēc Liepājas vidusskolu skolotāji lūdz Izglītības Ministriju parūpēties par augstskolu beigušu vidusskolu skolotāju bez prakses ierindošanu 8.kategorijā un attiecīgi pacelt kategorijas arī tiem vidusskolu skolotājiem (ar augstskolas izglītību un bez augstskolas izglītības), kuriem 5,10 un 15 gadu prakse. Ja paliek līdzšinējā kārtībā, tad iznāk, ka kalpošana Izglītības ministrijā nozīmē pazemināšanu pa divām kategorijām.”²⁹⁵ Līdzīgas problēmas skolotājus vajājušas arvien, par ko liecina līdzīgs 1929. gada dokuments.²⁹⁶

Ja arī nacionālie skolotāji nav popularizējuši ekskursiju metodi tik plaši kā sociāldemokrātiskie skolotāji, viņi tomēr izpratuši ekskursiju nozīmi un apvienojuši to ar skolotāju tālākizglītošanu, par ko var pārliecināties pēc L. Ausēja ziņojuma 1929. gada 8. jūnijā LNSS ietilpstošajām biedrībām par „Studiju ekskursiju skolotājiem uz Latgali”: „Mūsu dzimtās zemes pilsētas un āres ir jaukas un skaistas. Par viņām jūsmo pat izlutinātie ārzemnieki. Tikai mēs paši maz cienam un mīlam. Tas tamdēļ, ka mes mūsu dzimto zemi ļoti maz pazīstam. Mēs esam paspējuši aizmirst vienu otru no tām vietām, kuras slacinātas mūsu brāļu asinīm. Tāda, daudziem skolotājiem vēl maz pazīstama, ir Māras zeme Latgale. Ar šo, Latvijas trešo zvaigzni, mums vēstures, ģeogrāfijas, dabas zinību u.c. skolotājiem jāiepazīstina mūsu skolēni Latvijas nākamie izveidotāji un izdaiļotāji. Mēs arī it labi zinam, ka mācīt un iepazīstināt ar labiem panākumiem varam tikai ar to, ko paši labi pazīstam, ko mīlam un cienam. [...] ekskursija no 1.-10. jūlijam. [...] ekskursijā piedalīsies speciālisti botānikā, ģeogrāfijā, zooloģijā u.c. priekšmetos, kas uz vietas nolasīs attiecīgās lekcijas un sniegs paskaidrojumus.....”²⁹⁷

Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība pārtrauca savu darbību sakarā ar jaunās vienotās Vislatvijas skolotāju organizācijas nodibināšanu pie Latvijas Profesiju kameras LNSS likvidējās 1939. gada 15.augustā, ar 1. jūliju savu darbību pārtrauca žurnāls „Audzinātājs”, kā redzams no LNSS biedru uzskatu analīzes tad šī organizācija rūpējās par bērnu audzināšanu

²⁹⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.1. (LNSS ienākošie raksti) 44.lp.

²⁹⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.1. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 100.-101.lp.

²⁹⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.1. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 53.lp.

nacionālā garā, šim mērķim izmantoja Latvijas vēstures apgūšanu, darba tikuma izkopšanu, folkloras bagātības. Skolotāju profesionālai pilnveidošanai vērtīgas bija arī LNSS biedru idejas par skolēnu psihes pētīšanu, apdāvināto bērnu apmācībām, zinātnes saistību ar praktisko pedagoģisko pieredzi. Tomēr jāatzīst, ka dažreiz LNSS biedriem pārmeta ieslīgšanu nacionālā norobežotībā un konservatīvismā.

Likuma par Latvijas Profesiju kameru 48. pants paredz īpašu kameras sekciju atsevišķu uzdevumu veikšanai un darbinieku pašdarbības izkopšanai profesionālās biedrībās. 1939. gada 26.janvārī ievēlēja Latvijas Skolotāju profesionālās biedrības atbalstu izstrādāšanas komisiju sekojošā sastāvā: statūtu komisijas referents Valsts skolotāju institūta direktors Eduards Pētersons Jelgavā, locekļi – ģimnāzijas direktors Ziedonis Landavs Rīgā, dārzkopības skolas direktors Ēriks Robiņš Bulduros, tehnikuma direktors Ādolfs Votokopfs Rīgā, pamatskolas pārzinis Hermanis Kreicers Rīgā, skolotājs Haralds Beķeris Rīgā, pamatskolas pārzinis Valdemārs Ozoliņš Rīgā un pamatskolas pārzinis Antons Rubenis Līksnā. Komisijai palīdzēja zinātnes sekcijas priekšsēdētājs prof. Kārlis Straubergs un Latvijas Profesiju kameras vicepriekšsēdētājs – pamatskolas pārzinis Paulis Daumanis. Pēc tam statūti nonāca kameras juridiskā komisijā, kur kā referents darbojās LPK priekšsēdētāja vietnieks zv. adv. Bruno Krieviņš ar locekļiem – direktoru Eduardu Pētersonu un notāru Vili Lūkinu. 1939. gada 5.maijā statūtu projektu apstiprināja. Sabiedrisko lietu ministrijā statūti reģistrēti ar ministra lēmumu Nr. 1646, 1939. g. 29.jūnijā.²⁹⁸ 1940.gada 10.martā atklāja Latviešu skolotāju biedrību²⁹⁹, kurā apvienoti 7.000 skolotāju no 11.000. Ar 1939. gada jūliju iznāca Latvijas Profesiju kameras mēnešraksts skolotājiem un audzinātājiem „Latvijas Skola” kura redaktors bija Ziedonis Landavs. Žurnāla ideoloģisko nostādni raksturo pamatskolas pārzinis Arvīds Dravnieks: vadot visu Latvijas dažādo tipu mācību iestāžu skolotāju un zinātnes, un izglītības darbinieku saimi 15.maija ideoloģijā, pamatot audzināšanu vadonības pienākumā, atbildības un godīguma idejās, nodrošināt jaunatnei intelektuālo, tikumisko, estētisko un fizisko attīstību, personisko un sabiedrisko noturību.³⁰⁰ 1940.gada 10.martā atklāja Latvijas Skolotāju biedrību svinīgajā aktā K.Ulmanis teica: „Pretēji agrākiem laikiem, tagad vienotai Skolotāju biedrībai Latvijā ir arī viens vienīgs vienots mērķis un uzdevums. Visi 12 vai 15 tūkstoši skolotāji pēc padoma griezīsies vienā vietā.”³⁰¹ Izglītības ministrs Jūlijs Auškāps teica „Ja šī biedrība panāks to, ka pamatskolu, vidusskolu un augstskolu darbinieki rīkosies saskaņoti, audzināšana sekos racionāliem valstiskiem un tikumiskiem ideāliem, būs nodrošināts nepieredzēts gara kultūras uzplaukums un nesalaužams valsts

²⁹⁸ Latvijas skola, 1939. Nr. 1., 103. – 107.lpp.

²⁹⁹ Latvijas skola, 1939. Nr. 1., 19.lpp.

³⁰⁰ Latvijas skola, 1939. Nr. 1., 19.lpp.

³⁰¹ Valdības vēstnesis 1940. Nr.58.

stiprums. Dzīve un augstāko skolu vērojumi rāda, ka pamatskolas vēl vienmēr nerasniedz vēlamo mērķi – iemācīt labi lasīt, pareizi rakstīt un rēķināt. Mūsu programmas pārāk enciklopēdiskas. Ne visi skolotāji pietiekoši pārvalda sava priekšmeta metodiku. Pirmās pakāpes skolās neattaisnojās svešvalodas mācīšana. Likvidējot svešvalodas, var izmantot lietderīgi atbrīvojušos laiku. Atzīts, ka skolas pietuvināšanai dzīvei jāpastiprina arī rokdarbi un mājturība. Jāizņem no apgrozības slaisti. No mācību iestāžu viedokļa svarīgākais jaunatnes lauku darbos ir audzināšanas motīvs. Vasaras lauku darbu labai noorganizēšanai un izpildīšanai būs jāveltī liela uzmanība arī skolotāju organizācijām. Skola piegriež pārāk maz vērības, kas ar skolu beigušo notiek nākotnē. Audzinātāja darbs vismazāk ļauj noslēgties no dzīves. Vispirms būtu jāpieņem par aksiomu, ka ikviena darbinieka pienākums ir nevainojumi veikt savu tiešo pienākumu un tikai to, ko viņš spēj padarīt vēl ārpus tā, var no viņa prasīt. Taču par sabiedrisko darbu jāmaksā, citādi skolotāji meklēs visādus iemeslus, lai no sabiedriskā darba atkratītos. Krietna tikumiskā un valstiskā stāja ir nesaudzīgākā prasība, kādu uzstāda audzinātājam viņa amats.”³⁰² 1940.gada 20.maijā Latvijas Skolotāju biedrība atklāja Augstskolu mācības spēku grupu: priekšsēdētājs profesors Augusts Krešāns, vietnieks Rudolfs Markuss, sekretārs doc. Jēkabs Graubiņš, kasieris prof. Rūdolfis Pelše, valdes locekļi prof. Ludis Adamovičs, prof. Pauls Dermanis un ārkārt. prof. Fr. Gulbis. Būtībā Latvijas Skolotāju biedrības vadības un biedru sastāvs tika pārņemts no Latvijas Nacionālo Skolotāju savienības. Līdz ar to varam prognozēt arī jaunās biedrības darbības saturu, kura realizāciju pārtrauca Latvijas iekļaušana Padomju Savienības sastāvā 1940. gadā.

Secinājumi

- **LNSS - Latvijas nacionālo skolotāju profesionālā savienība - 20. gs. 20. – 30.gados apvieno nacionālo skolotāju profesionālās biedrības visā valstī. Kā nacionāla tā tāpēc varēja darboties arī pēc K. Ulmaņa apvērsuma, tomēr novērojams, ka šajā laikā tās darbība pakāpeniski kļuva arvien formālāka un beidza darbību līdz ar profesionālo kameru sistēmas ieviešanu 1940. gadā.**

- **LNSS, bija nacionālās un pilsoniskās audzināšanas uzskatu paudēja, kas teorijā un praksē izpaudās trīs galvenajos pamatkonceptos par 1) ticības mācības pasniegšanas nepieciešamību skolā; 2) vienotu skolu kā realitātē diferencētu, lai dažādiem bērniem (ar dažādām spējām, interesēm un talantiem) radītu labvēlīgu apstākļus viņu individuālajai izaugsmei; 3) nacionālās audzināšanas nepieciešamību kā tautas identitātes pamata uzturēšanu un kopšanu;**

- **LNSS kā mērķi izvirzīja skolotāju biedrību apvienošanu un to darbības sekmēšanu, gādājot par vispārēju izglītību, kas dibinās uz tikumiskiem un nacionāli-**

³⁰² Valdības vēstnesis 1940. Nr.58.

kulturāliem pamatiem; aizstāvēt skolotāju tiesības un materiālās intereses un rūpējoties par skolotāju plašāku izglītību.

- **LNSS, organizējot konferences un kongresus, veicinājusi skolotāju savstarpējo komunikāciju, viņu informēšanu par jaunajām izglītības tendencēm, rosinājusi diskusiju par nozīmīgiem izglītības jautājumiem. LNSS ietekmējuši izglītības politiku un praksi, jo tajā uz brīvprātības principiem iesaistījušies biedri darbojās iekšējas nepieciešamības vadīti, tāpēc šīs biedrības uzturētās institūcijas un organizētie pasākumi – sanāksmes, kursi, priekšlasījumi, vasaras kursi, ekskursijas, bibliotēkas, periodiskie izdevumi u.c.- efektīvi varēja pildīt savas funkcijas.**

3. DISKUSIJA KĀ VIRZĪTĀJSPĒKS SKOLOTĀJU PROFESIONĀLO ORGANIZĀCIJU DARBĪBĀ

3.1. Viedokļu plurālisms demokrātiskas skolas veidošanās apstākļos

Latvijas Republikā jaunajos, tiesiskajos apstākļos, ko raksturo demokratizācija un viedokļu plurālisms, izglītības darbinieku un galvenokārt vadošo skolotāju organizāciju - LSS un LNSS pārstāvju starpā risinās diskusija par „jaunās skolas” galvenajiem konceptiem. LSS savā periodiskajā izdevumā „Mūsu Nākotne”, un LNSS žurnālā „Audzinātājs” tieši eksplīcē būtiskās Latvijas un pasaules pedagoģiskās domas izmaiņas, kas skolu, skolotāju un skolēnu nostāda jaunos apstākļos un attiecībās tādējādi, izvērtējot un meklējot Latvijai visatbilstošāko, vispiemērojamāko pāreju no „vecās skolas” uz „jauno skolu”.

Būtisks izglītības paradigmu maiņas indikators ir vecās paradigmas krīze uz ko norāda arī dažādas anomālijas un pretrunas, kas valda izglītības politikā un pedagoģiskajā domā attiecīgajā laika periodā. Šajā pētījumā atklāts, ka pretrunas izglītības sistēmā un pedagoģiskajā domā var uzrādīt jau 19. gadsimta beigās, par ko arī liecina jaunlatviešu un „jaunās strāvas” kustību ciešā saistība ar skolotājiem un izglītības darbiniekiem, kuri tiecās formulēt jaunu izglītības un pedagoģijas pieeju nepieciešamību. Būtiskas Krievijas impērijas izglītības politikas krīzes ceļš aizsākas ar rusifikācijas politiku, kas pastiprina pretrunas starp oficiālo valsts (Krievijas impērijas) iekšpolitiku un nacionālās pašapziņas atmodas tendencēm. Otrs nozīmīgs krīzi apliecinošs faktors izglītības politikā ir pretruna starp pastāvošās skolu sistēmas mācību metodēm un jaunākajiem pasaules un Eiropas sasniegumiem pedagoģijas, psiholoģijas, bērna fizioloģijas, dabaszinātņu, sociālo zinātņu u.c. jomās. Daudzi Latvijas skolotāji 19. un 20. gadsimtu mijā jau bijuši pietiekami informēti par jaunajiem zinātnes sasniegumiem, tāpēc jaunās izglītības paradigmas plašā piedāvājuma ielaušanās Latvijas Republikas izglītības politikā un pedagoģiskajā domā tam labvēlīgos apstākļos, ko nodrošina demokrātijas un liberālisma ideāli, ir likumsakarīga. Tās straujums saistīts ar straujo sociālpolitisko apstākļu maiņu. Šajā pētījumā uzskatāmi parādīts, ka vadošās skolotāju organizācijas, kurās viens no skolotāju un izglītības darbinieku brīvprātīgas apvienošanās stūrakmeņiem ir dziļa iekšēja nepieciešamība pēc pārmaiņām izglītības politikā un pedagoģiskajā praksē tādējādi ir būtisks šo pārmaiņu rosinātājs un virzītājs. Šīs organizācijas 20. gadu sākumā publiskajam diskursam piedāvā būtiskākos, diskutablākos izglītības jomas jautājumus - par būtiskām sociālpolitiskām izmaiņām Latvijā un Eiropā; demokrātijas priekšrocībām izglītības jautājumu risināšanā; par vienotas, demokrātiskas un nacionālas skolas nepieciešamību un realizēšanas iespējām. Kā būtiski skolotāju

konsolidēšanās papildus stimuli pirmajos neatkarības gados avotos un pedagoģiskajā presē atklājas skolu materiālā stāvokļa uzlabošana, mācību līdzekļu izstrādāšana, skolotāju izglītības, tiesiskā un materiālā stāvokļa uzlabošanas nepieciešamība.

Demokrātiskā valstī sabiedrisku centienu virzība norit atklātībā, tāpēc „cīņa” starp diviem lielajiem skolotāju un izglītības darbinieku novirzieniem bija publiska, dedzīga, no šodienas skatu punkta arī atraktīva un popularitāti veicinoša. Kā atzīmēts vienā pašrefleksīvā LSS dokumentā: „[...] viens (LNSS skolotāju novirziens) izvairās no pārmaiņām un augstāko mērķi redz dzīves stabilizēšanā reiz sasniegtās normās un kādreiz noderējušās atziņās; otrs augstāko mērķi redz ne dzīves konservēšanā, bet nepārtrauktā veidošanā organizēšanā un radīšanā.”³⁰³

Skolotāju profesionālo organizāciju darbības izpēte atklāj demokrātiskas skolas jēdziena problemātiku. Līdz šim, pētot Latvijas skolu un izglītības pedagoģiskās domas attīstības vēsturi, a priori ticis pieņemts, ka laika posmu no 1918. līdz 1934. gadam pirmo reizi vēsturē raksturo demokrātiska izglītības politika un tātad arī – demokrātiska skola, taču, fokusējot demokrātiskas skolas modeli caur vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbības analīzi, atklājas, ka demokrātiskas skolas koncepts līdz pat Ulmaņa apvērsumam vēl ir nestabils, variabls un mainīgs, jo atkarīgs no skolotāju partejiskās, politiskās, ideoloģiskās, reliģiskās, nacionālās u.c. diferencēšanās, kādēļ izvirzās iespējamība kritiski apšaubīt demokrātiskas skolas pastāvēšanas pašsprotamību attiecīgajā laika periodā. Būtiski, ka skola pamatoti nevarētu kalpot par pieaugušo politisko cīņu placdarmu, ja jau reiz abu pušu skolotāji – ideologi uzsver skolas bezpartejisko raksturu. Paši skolotāju profesionālo organizāciju pārstāvji, diskutējot par demokrātiskas skolas būtību un realizēšanu atzīst, ka šāda skola Latvijā 20. gadsimta 20. gados un 30. gadu pirmajā pusē vēl ir savas jaunbūves procesa stadijā³⁰⁴. Šī uzskata pamatojums rodams oficiālās valsts izglītības politikas struktūras uzbūves īpatnībās un pretrunā par demokrātisku skolu kā vispārīgu vai atsevišķu jēdzienu. Nav apšaubāms, ka Latvijas Republika programmatiski ir pasludinājusi demokrātiskas valsts skolu politikas stratēģiju, tāpēc veido struktūru un mehānismus tās praktiskai realizācijai, tomēr vai drīkst apgalvot, ka neiekļaujot šajā procesā lielas skolotāju daļas (LSS) vīzijas par demokrātisku skolu, šī skola var tikt izveidota demokrātiska.³⁰⁵ Uztverot demokrātisko skolu tās vispārīgajā nozīmē nav šaubu, ka globālajās nostādnēs Latvijas skola ir demokrātiska, bet atsevišķajā nozīmē saprotams, ka jāpaiet zināmam laikam, kamēr jaunās demokrātiskās skolas idejas nokļūst līdz noteiktam skolotājam un skolēnam, t.i. realizējas noteiktas skolas praksē.

³⁰³ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 20.1 (LSS raksti Pedagoģiskajam birojam) 1. lpp.

³⁰⁴ Dišlers K. *Demokrātiska valsts un tās attiecības pret skolu*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 4.lpp.

³⁰⁵ Piemēram, Trešā Latvijas skolotāju kongresa rezolūcijas *Trešais Latvijas skolotāju kongress*. Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 392.-399.lpp.

Pretrunu apziņa starp vecās un jaunās skolas paradigmām, kā arī demokrātiskās politiskās iekārtas iespējas, analizētajos demokrātiskā Latvijas perioda (no 1918. gada līdz 1934. gada 15. maija apvērsumam) pedagoģiskajos izdevumos, izpaužas publikācijās ar zīmīgiem, pārmaiņas prezentējošiem virsrakstiem, piemēram, „Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos”³⁰⁶, „Demokrātiskā valsts un tās attiecības pret skolu”³⁰⁷, „Brīvības ideja demokrātiskā skolā”³⁰⁸, „Valsts pilsoņu audzināšana demokrātijā”³⁰⁹, „Skolotāju mēģinātāju un Latvijas skolotāju pedagoģiskā biroja darbības skolas reformas virzīšanā no 1923.-1927.”³¹⁰, „Mūsu skolas reformas darbā nepieciešama noteiktība un sistemātiskums”³¹¹, „Demokrātiskā skola”³¹² un citi. Šo rakstu saturs atklāj, ka izglītības darbinieki dedzīgi reflektējuši par jaunajiem apstākļiem, iespējām un uzdevumiem, ko jaunais laiks izvirza skolai, skolotājam un skolēnam. Šajos rakstos skaidri parādās paradigmu maiņas izpratne – autoritāro varas modeļi nomaina demokrātiskais, kas arvien sakāpina nu jau jaunā laikmeta prasību „vecu skolu” nomainīt pret „jauno skolu”.

Paradigmu maiņas korelāciju politikā un izglītībā novēro LSS biedrs R. Liepiņš: „No cariskās Krievijas pavalstniekiem esam kļuvuši par demokrātiskās Latvijas pilsoņiem. Latvijas satversmes 2. pants nosaka, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.” Viņš uzsver, ka arī demokrātisku valsti, sevišķi tās pirmsākumos, sagaida daudz grūtību un arī demokrātijai ir savi pretinieki. Skolas uzdevums šajā situācijā ir arī demokrātisko ideālu ieaudzināšana, ko no visiem Latvijas izglītības ministriem (kā uzskata R. Liepiņš), esot sapratis un uzsvēris vienīgi J. Rainis, kurš skolu reformas komisijas dibināšanas sakarā izteicies, ka „Līdz ar jauno demokrātiskās valsts formu mūsu priekšā nostājas jauni pilsoņu ideāli, diametrāli pretēji monarhistiskās cara valsts prasībām. Vecā skola audzināja valdniekam paklausīgus pavalstniekus, mūsu skolas uzdevums ir uzaudzināt pilnvērtīgus pilsoņus – demokrātiskas republikas suverēnas valsts varas nesējus. Šis ideāls prasa pirmkārt, lai ikviens pilsonis spētu valdīt par sevi pats; otrkārt, lai viņš justos atbildīgs ne tikai par saviem darbiem, bet arī par savas sabiedriskās grupas un visas valsts darbību, un treškārt, lai viņš būtu savstarpējās izglītības un solidaritātes jūtu vadīts sabiedrības loceklis.”³¹³ Pievēršoties pārdomām par ideālu, kāds uzstādāms valsts pilsoņu audzināšanā, R. Liepiņš

³⁰⁶ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, 1.-6. lpp.

³⁰⁷ Dišlers K. *Demokrātiska valsts un tās attiecības pret skolu*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 1.-6.lpp.

³⁰⁸ Celms T. *Brīvības ideja demokrātiskā skolā*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 6.-14.lpp.

³⁰⁹ Liepiņš R. *Valsts pilsoņu audzināšana demokrātijā*. Mūsu Nākotne Nr. 4. 1931., 241.- 250.lpp.

³¹⁰ Taivāns L. *Skolotāju mēģinātāju un Latvijas skolotāju pedagoģiskā biroja darbības skolas reformas virzīšanā no 1923.- 1927*. Mūsu Nākotne Nr. 3., 1932. 177.- 193.lpp.

³¹¹ Liepiņš R. *Mūsu skolas reformas darbā nepieciešama noteiktība un sistemātiskums*. Mūsu Nākotne Nr. 3., 1932. 194.- 198.lpp.

³¹² Dreimanis P. *Demokrātiskā skola*. Audzinātājs Nr.3. 1926. 69.-71.lpp.

³¹³ Liepiņš R. *Valsts pilsoņu audzināšana demokrātijā*. Mūsu Nākotne Nr. 4. 1931., 242.- 243.lpp.

saprot, ka dažādo politisko partiju izglītības ideālus un mērķus to šaurības dēļ nav iespējams saskaņot.

Daudzi ievērojami latviešu kultūras darbinieki, politiski nenosliecoties vienas vai otras skolotāju savienības pusē, uzstājušies ar lekcijām un priekšlasījumiem gan LSS, gan LNSS biedru sanāksmēs un publicējušies to pedagoģiskajos izdevumos. Demokrātijas būtības atklāsme un tās izpausmes attiecībā uz Latvijas skolu rodama LSS pedagoģiskajā žurnālā „Mūsu Nākotne” kurā publicēts arī izcilā latviešu filozofa T. Celma teorētiskais raksts „Brīvības ideja demokrātiskā skolā”. Celms uzsver, ka demokrātija ir tāda sabiedriska iekārta, kur „[...] augstākā vara ir tautas rokās un tas var būt tikai tur, kur ir brīvība.” Viņš nepieciešami saista demokrātijas un brīvības idejas, kā arī izdala vairākus iespējamus brīvības veidus, sākot ar pozitīvo un negatīvo brīvību, kā arī uzsverot iekšējās un ārējās brīvības veidus. Par demokrātiskas valsts pilsoņa brīvības ideālu viņš izvirza personību apstākļos, kur vienkopus atrodas ārējā (valsts iekārta) un iekšējā (nobriedusi personība) brīvība. T. Celms uzskata, ka demokrātija prasa lielas un stingras saistības, prasa pakļaušanos zināmām autoritātēm, prasa pakļaušanos zināmām normām.” Filozofs saprot, ka šeit dažkārt rodas kārdinājums sajaukt brīvību un patvaļu, kā rezultātā demokrātijas vietā iegūstama anarhija. Viņš uzsver, ka „īsta brīvība nenoliedz normas un likumību, bet tām pašām jānāk no pašas brīvības”, jeb kā izteicies I. Kants – brīvība balstās uz autonomiju, uz pašlikumību. T. Celms paskaidro, ka, nepieciešams ievērot bērnu un pieaugušo atšķirības, tāpēc „[...] nav lielākas nelaimes kā tā, ja skolā mēģina ienest tos pašus spaidu veidus kādi pastāv pret pieaugušiem. Mēs redzam, ka spajds var būt tikai līdzeklis, lai ar laiku ieaudzinātu brīvību. Un taisni demokrātiska skola pielieto spaidus kā ceļu uz brīvību. [...] Un tai brīdī, kad bērnam jau ir radusies pašnoteikšanās spēja, spajdiem jāatkrīt kā nevajadzīgiem. Likumībai tad jānāk no bērna paša atzinuma, viņam kaut kas jādara nevis piespēsti, bet aiz brīvas pienākuma uzņemšanās.”³¹⁴

LU docents K. Dišlers, analizējot demokrātijas attīstības procesus valstī secina, ka Latvijā 20. gs. 30to gadu sākumā demokrātija pagaidām izveidojusies formāli (vēlēšanu tiesības, pilsoniskās brīvības, vienlīdzība likuma priekšā) un pilsoņi nesaprot, kāpēc automātiski nav cēlies arī labklājības līmenis. Viņš uzsver, ka tā nav nekāda demokrātijas krīze – „[...] Demokrātija ir liela cēla ideja, kas realizējas pamazām, soli pa solim. Demokrātiska valsts ir liels, augsts ideāls, ko var sasniegt pēc ilgiem, ilgiem laikiem.”³¹⁵ Demokrātijas un skolas attiecības ir īpašas. Dišlers uzskata, ka absolūtiskas valsts skolas mērķis ir šaurs – tā gatavo izglītotus darbiniekus (noteiktu aprindu pilsoņus) valsts dienestam

³¹⁴ Celms T. *Brīvības ideja demokrātiskā skolā*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 6.-14.lpp.

³¹⁵ Dišlers K. *Demokrātiska valsts un tās attiecības pret skolu*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 4.lpp.

vai, piemēram, debesu dzīvei (baznīcas skolas). Demokrātiskā valstī „[...] Pirmo reizi varbūt vēsturē skola kļūst par pašas tautas lietu. Skola ar saviem uzdevumiem demokrātiskas valsts realizēšanā ir kļuvusi par nepieciešamību visiem valsts locekļiem, lai tie varētu justies par īstiem cilvēkiem.”³¹⁶ Savos pārspriedumos K. Dišlers eksplīcē vispārzinātnisko un pedagoģisko paradigmu maiņu – pāreju no absolūtiskas valsts skolas uz demokrātiskas valsts skolu, ieskicē skolas un izglītības mērķu maiņu, kā arī parāda jaunās paradigmas citādāko cilvēka izpratni, kas nes sev līdzī arī izmaiņu nepieciešamību izglītībā. „Varbūt pat pirmo reizi īstā demokrātiskā valstī cilvēks kļūst par audzināšanas un izglītošanas priekšmetu, cilvēks kā indivīds. Agrākā skola ir stādījusi citus uzdevumus [...] (tajās skolās – Ē.V.) par mērķi bija nevis cilvēks, bet cilvēks kā valsts kalps [...]”³¹⁷

A. Dravnieks uzsver, ka katram kultūras un sabiedriskās dzīves darbiniekam, kas grib rādīt ceļu kādai plašākai vai šaurākai sabiedrības grupai (tātad arī skolotājam – Ē. V.), ir jāizprot sava laikmeta centieni un jāprot tie arī kritiski novērtēt. „Skolotājam nepieciešams izveidot savu pasaules uzskatu un vienmēr būt skaidrībā par sava darbības gala mērķi un līdzekļiem, kā to sasniegt.”³¹⁸ Viņš apraksta 20. gs. 20to gadu sākuma Latvijas iedzīvotāja un cilvēka pasaules izjūtu, kā izpratne mums nepieciešama, lai spētu iedziļināties pētāmā laikmeta būtībā: „Ir laikmeti dzīvē, kad sabiedrības centieni viengabalaini, kad savu īsto vietu atrast dzīves plūdumā nav grūti. Tas mēdz būt tādās reizēs, kad lielas idejas vieno un spārno visu tautu. Lai minam te tautisko atmodu un Latvijas valsts tapšanas posmu. Lielo mērķu pānēnā tad zuda pretešķības, un citādi ikdienišķās atsevišķo grupu principiāli pretējās domas tad izlīdzinājās.[...] Latvijas valsts ēka uzcelta ar sajūsmu, lieli pašuzpurēšanos.”³¹⁹ Var uzskatīt, ka šī ideja raksturo sākotnējo, kraso paradigmu maiņas periodu, kad autoritāro režīmu nomainīja demokrātiskais, radot zināmu psiholoģiskas eiforijas sajūtu, kurā grūtības un neveiksmes parasti tiek pieskaitītas ārējā ienaidnieka darbības rezultātiem, kas rada iluzoru cerību, ka atbrīvojoties no šī ienaidnieka tauta atbrīvojas arī no visu neveiksmju cēloņa. Tomēr sajūsmas periods beidzas tad, kad jāsāk pacietīgais un patstāvīgais jaunrades darbs, kurā jāpaļaujas tikai uz saviem spēkiem: „Pretēji tas mēdz būt pakāpeniskā celšanas darbā, kad katram savas spējas un darbi jāprot apzinīgi lietā likt, bez lielas sajūsmas un aizrautības no pašreizējās dzīve apstākļiem. Šis raksturojums precīzi atbilst modernā cilvēka postmodernajai situācijai: [...] Nav liela mērķa, kas vienotu visu tautu, visas šķiras. Laikmeta centieni – jūklīgi un pretrunīgi, cilvēki – nelaimīgi. Haoss valda kulturālā un sabiedriskā

³¹⁶ Dišlers K. *Demokrātiska valsts un tās attiecības pret skolu*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 5.lpp.

³¹⁷ Dišlers K. *Demokrātiska valsts un tās attiecības pret skolu*. Mūsu Nākotne Nr.1. 1931., 5.lpp.

³¹⁸ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -1.lpp.

³¹⁹ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -1.lpp.

dzīvē, audzināšanas un mācīšanas jautājumos – jo sevišķi. To sāpīgi izjūtam mēs – jaunie skolotāji.”³²⁰

Demokrātijas apstākļi izvirza jaunas prasības – patstāvību, kritisku domāšanu, iniciatīvu, bet šīs īpašības nav viegli izkopjamas un ieaudzināmas. Jaunā skolotāju paaudze 20. gs. 20to gadu otrajā pusē neizrāda sevišķu interesi par partejiskumu vispār, kā arī partiju cīņu izglītības politikā atsevišķi. „Mums grūti sevi iesprostot kādas grupas vai politiskas partijas rāmjos [...] Par to mums daudzreiz ir vajadzējis saņemt bārienus no vecākās paaudzes – mēs neesot ne auksti, ne karsti. [...] Mēs gan arī zināmā mērā esam bērni pret saviem nopelnu bagātajiem ceļa sataisītājiem – vecākajām skolotāju paaudzēm, bet nevajag aizmirst, ka mums pašiem jau ir sava domas un sava vērtību apziņa.”³²¹ Demokrātiskas sabiedrības apstākļos katram cilvēkam, t.sk. skolotājam ir tiesības uz savu viedokli un partiju cīņa šādā ziņā neskar ne skolotāju biedrības vai savienības, ne skolotāju individuāli. Jaunā skolotāju paaudze, kuras bērnība un jaunība pagājusi Krievijas impērijas, kara un sociālpolitiska haosa apstākļos un kura, zināmā mērā, ir zaudējusi ticību jebkurai karojošai pusei, lai kādus lozungus tā lietotu, tiecas pēc vispārcilvēciskiem ideāliem, nevis politisko vai pedagoģisko uzskatu vienpusības. Tā ir skolotāju paaudze, kuras vērtību sistēmā ir zināma demokrātijas, bet tāpat arī dialoga iespējamības, vērtību plurālisma un pedagoģisko uzskatu daudzveidības pieredze. Demokrātiskā paradigma pamazām iesakņojas dzīvē un ļauj izvirzīt tai atbilstošas vērtības. „Dzīve sazarojas atsevišķos pavedienos un daudzi iedomājas ar vienu pavedienu aptīt visu zemes lodi.” Šeit autors pamatoti noliedz vienas gatavas un pabeigtas patiesības pastāvēšanas iespēju, lielā mērā kritizējot kā vienpusīgus sociāldemokrātisko, tā nacionālo uzskatu paudējus. „Kā reakcija tam, mostas meklējumi pēc vienības. Ne vairs visu likt zem mikroskopa un dalīt atomos, bet reducēt uz veselo, pirmbūtnīgo.” A. Dravnieks uzskata, ka šādu pasaules uzskatu pamato tajā laikā jaunās un modernās, psihoanalīzes idejas, kas 20.gs. beigū un 21. gs. sākumā tiek traktētas kā principiāli jauns pavērsiens cilvēka izpratnē un savā ziņā revolucionāra filozofiska paradigma - „[...] modernā psiholoģija cilvēka dvēseles dzīvi vairs nesadrumstalo daļās, bet vērtē cilvēku kā veselu (veselumu – Ē.V.); tāpat nav noslēpums visas tās reliģiskās kustības, kas plaukst it kā par spīti visām ateisma mācībām. Sociālisms un nacionālisms, šie divi pretējie pasaules uzskati, apvienojas vienā personā.”³²² Autors pamatoti uzskata, ka demokrātiskā plurālisma apstākļos iespējams un pat nepieciešams holistisks pasaules un cilvēka skatījums, kurā integrēt gan cilvēka reliģisko, gan ateistisko dimensiju;

³²⁰ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -1.lpp.

³²¹ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -1.,2.lpp.

³²² Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -2.,3.lpp.

gan sociālo, gan nacionālo elementu. Būtiski, ka skola pamatoti nevarētu kalpot par pieaugušo politisko cīņu placdarmu, ja jau reiz abu pušu skolotāji – ideologi uzsver skolas bezpartejisko raksturu. Tāpēc ideālā gadījumā bērniem būtu jādod iespēja iepazīties, piemēram, gan ar dažādiem reliģiskajiem, gan ateistiskajiem pasaules priekšstatiem. Kā piemērus šāda skatījuma iespējamībai viņš min Raini un franču rakstnieku Romēnu Rolānu: „Minēsim te tikai Raini un R. Rolānu. Arī mēs savā dziļākā būtībā nevaram būt vienas dogmas cilvēki. Mēs redzam kļūdas un vērtības abās pusēs. Zināmās robežās mēs varam būt idejiski sociālisti, kas mums nebūt neizslēdz nacionālās jūtas. Sirdsapziņa mums neļauj nosaukt pretējās pārliecības idejisku darbinieku par jezuītu, kā to kādā atklātā sapulcē ar stulbu niknumu varēja izdarīt kāds vecākās paaudzes kolēģa. Ne tik daudz pasaules uzskats, bet veselais cilvēks, viņa personības vērtība mūs vieno. Turpretim vecākās paaudzes internacionālisti un nacionālisti pat organiski nīst viens otru un savu politisko mērķu sasniegšanai bieži lieto jezuītu devīzi: mērķis attaisno līdzekļus.”³²³ Pēdējais teikums acīmredzot, ilustrē kolīzijas 20. gs. 20tajos gados Latvijas izglītības politikā un LSS un LNSS centienus par katru cenu praksē virzīt tikai savas pedagoģiskās idejas, izmantojot „savu cilvēku” nelegitīmu „bīdīšanu” izglītības vadības amatos, utt. Tomēr skolotāju organizāciju pārstāvji ne vienmēr bijuši lojāli pret attiecīgajām politiskajām partijām, ne pret savas organizācijas oficiāli paustajām idejām, tas nav prasīts skolotāju organizāciju statūtos, kā arī bieži nesaskan ar skolotāju dziļāko pārliecību un darba specifiku.

Paradigmu maiņas periodu apliecina arī šāds secinājums, ka „vakareiropas iespaidi it spilgti apaugļo mūsu tagadējo dzīvi, jo mēs vairs neesam lielās kultūras dzīves nomaļa province. Mūsu dzimtās zemes robežas atklātas visiem plašās kultūras dzīves vējiem. Mēs varam brīvi celt latviskās kultūras ēku”. Garīgās kultūras, t.sk. arī pedagoģiskās dzīves norises, salīdzinājumā ar Krievijas impērijas laiku ir būtiski izmainījušās – demokrātiskā Latvijas valstī iespējama brīva informācijas iegūšana un aprite, brīva uzskatu paušana un realizēšana. Turpmāk autors slēpti kritizē Sociāldemokrātisko skolotāju radikālāko uzskatus par jauno pedagoģisko metožu pašpietiekamību, kuras „[...] tiešāk atbilstu mūsu laikmeta garam un apmierinātu ir materiāli, ir kulturāli visas cilvēku prasības. Ir jau savs pamats arī tam. Bet vai mūsu lielais austrumu kaimiņš uzcelš labāku pasauli par veco, te stipri jāšaubās. Pagaidām fakti rāda pretējo: krievu tauta tagad pārdzīvo tik šausmīgu un tik nežēlīgu verdzību, kādu līdzšinējā vēsturē vēl nepazīst.”³²⁴ 20. gs. 20to gadu beigās, vai pat jau agrāk, Krievijas jeb PSRS sociālisma vai sociāldemokrātijas invariants savā veidā ir kļuvis par

³²³ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -3.lpp.

³²⁴ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -4.lpp.

acīmredzamu sociāldemokrātisko ideju diskreditētāju. Savā veidā pat Latvijas sociāldemokrātiski noskaņotie skolotāji ir spiesti meklēt savu šī jēdziena saturisko papildījumu un norobežoties no saviem idejiskajiem dvīņiem PSRS. Uz to norāda arī A. Dravnieks, ka pēc šī piemēra, jaunam skolotājam sociāldemokrātiskajām idejām jāpieiet kritiski un uzmanīgi.

Fakts, ka skolotāju organizācijas bijušas saistītas ar politiskajām partijām vairākkārt apstiprinās un precedenti balansē starp skandālu vai taisnību tai partijai, kurai pieder politiskās varas vairākums Izglītības ministrijā un ar to saistītajās struktūrās (institūcijās). A. Dravniekam šķiet nepieņemami, ka bieži politiskajās izglītības kolīzijās „izšķirošais nav personības vērtība, bet gan – kādam elkam tu tici. Rīgas skolotāju vēlēšanās Izglītības nodaļā nebūt neievēro, vai tu būsi labs skolotājs, bet gan – vai tu vari uzrādīt kartīti, kas tev piešķir progresīvu nokrāsu.[..]” Daļai skolotāju nav pieņemama šāda skolu politizācija. „Var „karjeru taisīt ar kreisumu” kā man nesen skumji izteicās kāds zinātnieks, kura personā pat ar mikroskopu nevarēs saskatīt reakcionārisma simptomus.” Pedagoģi kritizē arī moderno metožu pašmērķīgumu – jaunās mācību metodes ir labas pašas par sevi un atrisina teju visas iepriekš pastāvējušās problēmas: „Galvenais pedagoģiskajā darbā šķiet tagad metode. [...] katra metode ir tikai instruments, kuram vajag labu spēlētāju. Ne metode galvenais, bet – skolotāja personība. Laba metode slikta skolotāja rokās ir putns ar apgrieztiem spārniem.”³²⁵

20. gs. 20-to un 30-to gadu pedagoģi un izglītības darbinieki kopumā izprot paradigmu maiņu, kas norisinās vērtību un pasaules uzskata filozofiskajā līmenī, atklāj to vispārteorētiskos, ar pedagoģiju saistītu personību rakstos, kuros bieži analizē un uzsver demokrātijas būtību. Nespēja pielāgoties vērtību plurālisma apstākļiem kritizēta un saukta pat par sektantismu. J. Sprancis uzskata, ka diskusijas problemātiskums meklējams modernās kultūras pasaules piesātinātībā un objektīvās kultūras (vispārējās) un subjektīvo kultūru neviennozīmīgajā mijiedarbībā – „Tas ir līdzīgi tam, kā tehniskā procesā katram strādniekam pieder tikai viena maza loceklīša izgatavošanas joma. Pati vienība – kopēji pagatavotā mašīna – paliek neizprasta. Apmēram tas pats notiek arī citās kultūras jomās.”³²⁶ Viņš uzsver, ka zinātnē, kur tiek pielietotas vispārnozīmīgas metodes un loģika, teorētiskos spriedumus iespējams viennozīmīgi pamatot, tāpēc, ja kāda uzskatu grupa ietiepīgi atzīst tikai savu izvēlēto mērķi vai tā savu kulturālo lomu un pasaules uzskatu vērtē augstāk par citiem vai tos ignorē un ienīst „[...] tad tas jau ir sektantisms līdzīgi tam kā kādas reliģiskās sekas fanātiķis savas ticības robežās atzīst visu par pareizu, bet citas sekas atzīto – visu par grēku vai

³²⁵ Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums Nr.2. 1931. gada februāris, -5.lpp.

³²⁶ Sprancis J. *Sektantisms*. Jelgavas un Rīgas skolotāju institūtu absolventu pedagoģiskās biedrības pedagoģisko rakstu krājums, 1932. Nr.5. – 170.lpp.

aplamību.”³²⁷ Raksta autors minēto „sektantisma” problēmu pretstata demokrātijas ideāliem un norāda, ka tas pastāv visās vispārējo sabiedrības vērtību izpausmes sfērās: „Arī pedagogijā ir daudz tādu sektu. Un šis sektantisms parādās tur, kur kāds akli aizstāv vienu normu, bet ar naidu apkaro otru pretējo, kas objektīvi var būt tik pat vērtīga. Parasti uzvar tas, kas varas ziņā stāv augstāk. Visasāk tomēr šīs pretešķības izpaužas sabiedrisko ideju un politikas laukā.”³²⁸ J. Sprancis norāda, ka šādā cīņā parasti tiek izvēlēts ātrākais un vieglākais paņēmieni – citādās idejas, bet līdz ar to arī tās reprezentanta (konkrēta cilvēka) „iznīcināšana”, kas demokrātiski un vispārcilvēciski nav pieņemams variants. Daļēji šie abi raksti varētu būt tapuši arī zināmā skolotāju biedrību un savienību politiskajā un ideoloģiskajā cīņā, jo arī LSS un LNSS (lai kā pašas apgalvo, ka politiskā cīņa skolu jomā nav pieļaujama) savstarpējo attiecību kārtošanā gluži nav spējušas izvairīties no nekorektu paņēmienu lietošanas.

Tomēr šādas savstarpējas konfrontācijas faktus atspoguļo 20. gs. 20to gadu pedagogiskā prese, kurā notiek arī samērā asa polemika. Piemēram, 1926. gadā, žurnālā „Audzinātājs” A. Vičs reaģē uz J. Aberberga³²⁹ un K. Dēķena³³⁰ izteikumiem laikrakstos „Sociāldemokrāts”, kur apgalvots, ka „Tagadējie karstie nacionālisma propagandētāji skolotāju starpā savā laikā bijuši gan dedzīgi pārkrieivinātāji, gan asi vācu lietas aizstāvētāji.”³³¹ A. Vičs K. Dēķenam un J. Aberbergam pārmet faktu un uzvārdu neminēšanu, uzskatot, ka „mēs zinām visus nacionālo skolotāju vadoņus, pazīstam visu Nacionālo skolotāju centra valdes sastāvu, kuram tā tad nacionālo skolotāju organizācijas uzticējušas vadīt savu centrālo organizāciju. Šie valdes locekļi ir: doc. L. Ausējs, Voldemārs Ozoliņš, Voldemārs Zālītis, Indriķis Cīrulis, Juris Bebrs, Andrejs Sestulis, P. Ducmanis un A. Vičs.”³³² A. Vičs šajā rakstā uzsver, ka „[...] nacionālie skolotāji savu darbību pamato uz tautas atmodas laikmeta darbinieku idejiskiem un tikumiskiem pamatiem. Skolu politikā mums nacionālistiem ir divi jau miruši vīri, kurus uzlūkojam kā paraugus savai darbībai. Tie ir Fr. Brīvzemnieks un J. Kriškāns.” No esošajiem kā nacionālo skolotāju paraugus viņš min M. Kaudzīti un T. Zeifertu. Būtiska piezīme paradigmu maiņas kontekstā ir A. Viča piezīme, „[...] kad mēs J. Kriškānam cēlam kapa pieminekli un griežāmies ar ziedojumu listi arī pie Latvijas Skolotāju savienības priekšnieka P. Kūlas kunga, kā Kriškāna agrākā darba biedra, tad Kūlas kungs listi atsūtīja atpakaļ, neziedojis ne santīma pats, ne kāds cits. Lūk šie fakti apgaismo nošķiršanos nacionālistu un

³²⁷ Sprancis J. *Sektantisms*. Jelgavas un Rīgas skolotāju institūtu absolventu pedagogiskās biedrības pedagogisko rakstu krājums, 1932. Nr.5. – 170.lpp.

³²⁸ Sprancis J. *Sektantisms*. Jelgavas un Rīgas skolotāju institūtu absolventu pedagogiskās biedrības pedagogisko rakstu krājums, 1932. Nr.5. – 172.lpp.

³²⁹ Sociāldemokrāts 10. I. 1926.

³³⁰ Sociāldemokrāts 03. III. 1926.

³³¹ Dēķens K. Sociāldemokrāts 03. III. 1926.

³³² Vičs A. *Nepatiesība par nacionāliem skolotājiem*. Audzinātājs, 1926. nr.2. – 61.lpp.

sociālistisko skolotāju starpā.”³³³ Interesanti, ka A. Vičam ir iespēja atgriezties tālākā pagātnē K. Dēķena un J. Aberberga uzbrukumus vērsot pret viņiem pašiem, izrādās, uzskatu diversitāte nacionālajos un reliģiskajos jautājumos skolotāju un kultūras darbinieku starpā pastāvējusi jau ilgi pirms 1918. gada: „[...] mums ir zināms, ka tieši sociāldemokrātiskie skolotāji nepabalstīja tajā laikā nacionālistus cīņā pret pārkrievināšanu, jo sociāldemokrātiem bija jau tad citi mērķi. Andrejs Upītis uzbruka Fricim Brīvzemniekam, K. Dēķens laikrakstos rakstīja pret J. Kriškāna skolu politiku, „Jaunajā Dienas Lapā” kāds „Vanga” uzbruka man par rakstiem „Vestņik Vospitaņija”, kurā es aprādīju pārkrievinātāju kaitīgās tieksmes.”³³⁴ Kamdēļ sociālisti neatbalstīja nacionālistus? Vai viņiem bija patīkami pārkrievinātāji? Taču ne. Te citi iemesli.” Un raksta autors atklāj būtiskās paradigmālās uzskatu atšķirības abu skolotāju kustību starpā. „Nacionālie skolotāji arī tanī laikā aizstāvēja reliģiju, tautas tradīcijas, ideālistisko pasaules uzskatu utt. Sociāldemokrāti asi uzbruka garīdzniekiem, reliģijai, tautiskām biedrībām, individuālismam utt.” K. Dēķens kādā nelegālā brošūrā (bez izdošanas gada) esot pat rakstījis, ka „Mūsu tautskola ir tautiskā ziņā politiska iestāde.” A. Vičs nenoliedz, ka gan K. Dēķens, gan J. Asars asi uzstājušies pret pārkrievošanās politiku, bet tomēr no sociāldemokrātiskā skatu punkta. Analizējot abu strāvojumu attiecības nacionālā jautājuma kontekstā A. Vičs atzīmē, ka dīvaina ir parādība „[...] ka sociāldemokrāti, paši tomēr tagad nacionālismu krasi neapkarodami, neganti uzbrūk nacionālistiem, šinī gadījumā skolotājiem [...]. Mēs nacionālismā redzam mūsu tautas īpatnību un spēju, pēc iespējas vislielāko izveidošanos, tautas garīgo un saimniecisko spēku kulminācijas punkta sasniegšanu, - sociāldemokrāti nacionālismu grib kalpināt sava mērķa – sociālisma – sasniegšanai. Un tā kā šādā gadījumā nacionālisms nav tautas, bet sociālisma labad, tāpat kā Latvijas Republika viņiem nav mērķis, bet līdzeklis sociālistiskas iekārtas sasniegšanai, - tad mēs ar sociāldemokrātiem arī nacionālisma jautājumos nesaprotamies un viņu „nacionālismu” nepieņemam.[...] Šīs pašas nesaskaņas norobežo mūsu skolu politiku no sociāldemokrātiskās skolu politikas, - mums galvenais ir latviešu tauta visā visumā, viņiem viena šķira, kurai jācīnās ne par visu tautu, bet par sociālismu un visu zemju proletāriešu interesēm.”³³⁵ A. Vičs uzskata, ka sociāldemokrātisko skolotāju nostāja nacionālajā jautājumā ir demagoģiska un balstīta retoriskā izdevīgumā, ar nesociālistiem izmantojot vienu, bet sociālistiem – citu taktiku, nacionālismu saucot par „vecu grabažu” utt.

Neskatoties uz viedokļu dažādību, abu organizāciju statūtos mērķi un uzdevumi ir līdzīgi. LSS statūtu programmatiskie paragrāfi vēsta, ka „Latvijas, skolotāju savienības mērķis ir apvienot un sekmēt skolotāju biedrību darbību Latvijā, lai: tautas izglītību nostādītu

³³³ Vičs A. *Nepatiesība par nacionāliem skolotājiem*. Audzinātājs, 1926. nr.2. – 62.lpp.

³³⁴ *Vestņik Vospitaņija* 1913. Nr.7; 1914. Nr.4.

³³⁵ Vičs A. *Nepatiesība par nacionāliem skolotājiem*. Audzinātājs, 1926. nr.2. – 62.lpp.

uz zinātnes, brīvības, demokratizācijas un decentralizācijas pamatiem, un aizstāvētu skolotāju tiesiskās un materiālās intereses un paceltu viņu kulturālo līmeni. Lai šos mērķus sasniegtu, Savienība aizstāv savas idejas likumdevēju iestādēs, vietējā pašvaldībā, augstākajās un vietējās skolu valdēs un sabiedriskajās iestādēs; izplata savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot muzejus un bibliotēkas.”³³⁶

LNSS (jeb Centra) „Mērķis ir apvienot un sekmēt skolotāju biedrību darbību Latvijā: a) gādājot par vispārēju izglītību, kas dibinās uz tikumiskiem un nacionāli-kultūrāliem pamatiem; b) aizstāvēt skolotāju tiesības un materiālās intereses un gādājot par skolotāju plašāku izglītību. Lai šos mērķus sasniegtu, Savienība: a) aizstāv skolotāju intereses likumdevēju iestādēs, vietējā pašvaldībā, augstākā un vietējā skolu valdē un sabiedriskās iestādēs; izplata savas idejas starp skolotājiem un sabiedrībā, sarīkojot kursus, lekcijas, kongresus, izdodot preses orgānus, dibinot muzejus un bibliotēkas.”³³⁷ Pēc statūtos izvirzītajiem abu biedrību mērķiem redzams, ka atšķirības to starpā iezīmē tikai pirmie statūtu paragrāfi, kuros izteikti savienību mērķi. LSS mērķī uzsvērtas tautas izglītība, zinātniskums, brīvība, demokrātija un decentralizācija; LNSS mērķī – vispārēja izglītība (tātad arī tautas izglītība), tikumiskums un nacionālā kultūra kā nozīmīgas izglītības vērtības.

Skaidrāk šīs mērķu atšķirības tiek pārdomātas vēlākās savstarpējās diskusijās, izteiktas presē un atrodamas LVVA dokumentos. LNSS darbības vispārējie principi izvērsti savienības žurnāla pieteikumā: „Nacionālā apziņa, reliģiski izveidoti tikumības principi, tautas tradīcijas un darba mīlestība - tie visos laikos bijuši tautu stipruma pamati. [...] Katra mācība, un sakarā ar to tautas audzināšana, kas ārdā šos pamatus, tautai vienmēr atnesusi postu un nelaيمي, tāpēc mūsu pienākums apkarot visu, kas arī pie mums kaut kādā veidā maitā un vājina šos tautas attīstības spēkus. [...] Arī dažāda eksperimentēšanai un jaunu ceļu meklēšanai jānotiek ar apdomu, ziniski pamatotām metodēm un galu galā jākalpo augšminēto tautas stipruma pamatu labākai uzturēšanai un izveidošanai.”³³⁸ LSS ideologi savukārt uzsver, ka „[...] Demokrātiskā valstī sabiedrisku centienu pretešķības norit atklātībā, cīņa starp diviem lieliem novirzieniem: viens izvairās no pārmaiņām un augstāko mērķi redz dzīves stabilizēšanā reiz sasniegtās normās un kādreiz noderējušās atziņās; otrs augstāko mērķi redz ne dzīves konservēšanā, bet nepārtrauktā veidošanā organizēšanā un radīšanā. III. Svarīgākais principiālais problēma vispār un attiecībā uz skolu sevišķi ir dzīves orientācijas problēma. Mēs dzīvojam pašlaik mainošas civilizācijas apstākļos, kur notiek pakāpeniska, ar uzplūdiem un atplūdiem saistīta

³³⁶ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 28.lpp.

³³⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 10-15.lpp.

³³⁸ Audzinātājs. 1925. Nr.1.

pārorientēšanās no individuālā uz sabiedrisko, no saskaldītā uz vienoto. IV. Skola un audzināšana ir tāda, kāda tā nepieciešama katreiz savam laikmetam. Pēc sev piemērotas skolas prasa arī mūsu laikmets. Skolai tāpēc savā kopībā (t.i. organizācijā un saturā) jābūt sabiedriski orientētai. Audzināšanas centrā jāstāvē sabiedriskai audzināšanai [...]”³³⁹ Var, protams, jautāt - kādā veidā laikmets kaut ko var prasīt? Drīzāk šeit, tāpat kā nacionālo skolotāju ideoloģijā noteicošais faktors ir jaunie sociālie apstākļi, kas ne tikai prasa izmaiņas izglītībā, bet arī sniedz tai būtiski jaunas iespējas.

Secinājumi

- **Jaunā sociālpolitiskā un ekonomiskā situācija valstī 20. gs. 20.-30. gados izvirza skolai, skolotājam un skolēnam jaunus mērķus, uzdevumus un iespējas. Demokrātijas un viedokļu plurālisma apstākļos pedagogu un izglītības darbinieku vidū rodas iespēja dažādu, tajā skaitā arī konkurējošu viedokļu un koncepciju eksplikācijām. Konkurences rezultātā starp LSS un LNSS biedriem veidojas publiskas un individuālas diskusijas, kuru rezultātā rodas iespēja šo ideju padziļinātai pētīšanai, pārdomāšanai un izstrādāšanai.**

- **Kā viena no demokrātiskās brīvības izpausmēm ir atzīmējama vadošo skolotāju profesionālo organizāciju - LSS un LNSS rupu – preses orgānu darbība, kas veicināja brīvu informācijas un domu apmaiņu, savstarpēju kritiku, kā arī palīdzēja realizēt viedokļu plurālisma tradīciju veidošanos. LSS savā galvenajā preses izdevumā „Mūsu Nākotne” un LNSS savā galvenajā preses izdevumā „Audzinātājs” reflektē par pāreju no „vecās skolas” uz „jaunās skolas” izglītības politiku un pedagoģiskajām idejām.**

- **Skolotāju profesionālo organizāciju darbības izpēte atklāj demokrātiskas skolas jēdziena problemātiku. Līdz šim, pētot Latvijas skolu un izglītības pedagoģiskās domas attīstības vēsturi, a priori ticis pieņemts, ka laika posmu no 1918. līdz 1934. gadam pirmo reizi vēsturē raksturo demokrātiska izglītības politika un tātad arī – demokrātiska skola, taču, fokusējot demokrātiskas skolas modeli caur vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbības analīzi, atklājas, ka demokrātiskas skolas koncepts līdz pat Ulmaņa apvērsumam ir nestabils, variabls un mainīgs, jo atkarīgs no skolotāju partejiskās, politiskās, ideoloģiskās, reliģiskās, nacionālās u.c. diferencēšanās, kādēļ izvirzās iespējamība kritiski apšaubīt demokrātiskas skolas pastāvēšanas pašsaprotamību attiecīgajā laika periodā.**

³³⁹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 20.1 (LSS raksti Pedagoģiskajam birojam) 1.lp.

3.2. Skolotāju organizāciju interešu realizēšanās izglītības politikā

Pēc LVVA un citu materiālu izpētes redzams, ka plašu skolotāju un izglītības darbinieku masu konsolidēšanos nebūtu iespējams veikt mākslīgi, birokrātiski vai institucionāli, piemēram, ar IM direktīvu palīdzību. Profesionālajās skolotāju organizācijās skolotāji labprātīgi apvienojās, apzinoties nepieciešamību pēc tālākizglītības, informācijas apmaiņas, komunikācijas, nacionālās, pilsoniskās, politiskās, ideoloģiskās identitātes nostiprināšanas, kā arī sociālas un ekonomiskas stabilitātes. Tādējādi brīvprātīgi tika panākta masveidības un darbības kvalitātes visveiksmīgākā apvienošana. Kopīgās diskusijās izstrādājuši darbības stratēģiju savās organizācijās, skolotāji un izglītības darbinieki aktīvi iesaistījās Latvijas Republikas izglītības politikas veidošanā. Iesaistīšanās politikā, t.sk. arī demokrātiskas izglītības politikas veidošanā nav izglītības darbinieka pašmērķis, izglītības politika ir tikai instruments, ar kura palīdzību tas tiecas sasniegt būtiskus mērķus, kuru intences vērstas, piemēram, uz skolēna kā individualitātes attīstību, zināšanu kvalitātes būtisku palielinājumu sabiedrībā utt. Tieši šādi vērtējama arī skolotāju un izglītības darbinieku iesaistīšanās Latvijas Republikas izglītības politikas veidošanā, piemēram, problemātiski iztēloties, ka J. Rainis, stādamies izglītības ministra amatā, būtu pretendējis tikai uz augstu posteni, nedomādams par sociāldemokrātisko un vispārcilvēcisko ideālu attīstības veicināšanu cilvēkā un sabiedrībā. Tāpēc pietiekami droši pieņemams, ka skolotāju profesionālo organizāciju darbība ir primāra (jo apvienošanās pamatojama ar iekšēju brīvprātīgu nepieciešamību) attiecībā pret politisko darbību (kas ir institucionāla un birokrātiska) un nepieciešama skolotājiem lai realizētu savas idejas valsts struktūras līmenī. Skolotāji un izglītības darbinieki šīs „augstākās” idejas saskatīja un traktēja atšķirīgi, dažādi izpradzami arī „demokrātiskas skolas”, „vienotas skolas”, „sabiedriskās audzināšanas”, „personības attīstības” un citus jēdzienus. Šīs konceptuālās atšķirības, kas bija cēlonis arī skolotāju un izglītības darbinieku diferenciācijai LSS un LNSS, ievirzīja šo organizāciju aktīvākos darbiniekus arī izglītības politikas veidošanās sfērā – dažādās politiskajās partijās. Pētot arhīvu un preses materiālus, atklājās, kā vadošo izglītības politikas darbinieku partejiskums ietekmēja izglītības politikas kursa maiņu – viskrasāk izglītības ministru (LSS vai LNSS biedru) nomaiņu sakarā. Lai gan Izglītības Ministrijai kā izpildorgānam nebija likumdošanas tiesību, tomēr IM partejiskums bieži noteica to vai citu likumprojektu izstrādes gaitu, pieņemšanu, bremsēšanu, kā arī kadru politikas nekorektu (nedemokrātisku) ietekmēšanu. Ārpus šī pētījuma ietvariem paliek pedagoģijas vēstures pētījumos dažkārt izskanējušās spekulācijas par LSS vai LNSS aklu tiekšanos pēc viennozīmīgas ideoloģiskas un politiskas dominances, lai arī paši šo

organizāciju biedri dažkārt šādus pieņēmumus izteica, apvainojot otru pusi nedemokrātiskās tendencēs. Tomēr skaidri redzams, ka šādas diskusijas starp konkurējošu izglītības koncepciju pārstāvjiem varēja pastāvēt vienīgi demokrātiskas politiskās un sabiedriskās iekārtas apstākļos. Diemžēl demokrātiskas valsts attīstību pārtrauca Zemnieku Savienības dominances pastiprināšanās un K. Ulmaņa 1934. gada maija apvērsums, kas neļāva tālāk attīstīties arī jaunajām tendencēm izglītībā un skolā. Līdz ar to salīdzinoši īsajā demokrātijas periodā jaunās vērtības pedagoģijā un izglītībā nostabilizēties nevarēja.

Latvijas Republikas izglītības politika no 1918. – 1934. gadam tika veidota saskaņā ar demokrātijas principiem, kas bija arī visas politiskās iekārtas pamats un kurā tika mēģināts īstenot demokrātisko skolu politiku. Sākotnējos projektus izglītības problēmu risināšanai izstrādāja politiskās partijas, pauzdamas noteiktu iedzīvotāju grupu intereses, pēc tam šie priekšlikumi tika iesniegti apspriešanai likumdevēju instancēs, lai rastu kompromisu starp visām partijām un nostiprinātu to likumā, kurš kopš pieņemšanas brīža tika uzskatīts par obligātu visiem un kura izpildi kontrolēja Izglītības ministrija.

Izglītības ministrija tika dibināta tūlīt pēc Latvijas valsts proklamēšanas 1918.gada 18.novembrī un sākotnēji tā atradās Kr.Valdemāra ielā 36a. Pirmais izglītības ministrs bija Dr. K. Kasparsons (1918.gada 18.novembris - 1920.gada 11.jūnijs). Viņš veidoja Izglītības ministriju, kura reāli sāka funkcionēt tikai no 1919.gada 23.jūlija. 1919.gada 8.decembra sēdē Tautas padome pieņēma likumu par Latvijas izglītības iestādēm, kas ministrijas darbībai radīja likumīgus pamatus. Izglītības ministrijā tika izveidots Skolu departaments ar Pamatskolu un Vidusskolu nodaļām. 1921.gada jūnijā Izglītības ministrijas Skolu departamentā Vidusskolu nodaļu pārdēvēja par Vidusskolu un arodskolu daļu. Skolu departaments Izglītības ministrijā pastāvēja līdz 1924.gada augusta sākumam, kad to pārveidoja par Skolu virsvaldi. Skolu virsvaldi sīkāk iedalīja trīs direkcijās: tautskolu, vidusskolu, arodskolu. 1928.gada aprīlī Izglītības ministriju atkal skāra reorganizācija, jo atjaunoja agrāko Skolu departamentu, bet sadalījums trīs direkcijās joprojām palika nemainīgs. 1929.gada 17.decembrī Saeima pieņēma likumu par Izglītības ministrijas iekārtu. Pamatojoties uz šo likumu, izglītības ministram bija tiesības izdot, saistošus noteikumus izglītības iestādēm un amatpersonām. Ministrijas struktūra sastāvēja no ministra sekretariāta, Skolu departamenta un Mazākumtautību izglītības pārvaldes. Izglītības ministra pārziņā atradās visas augstākās mācību iestādes, kā arī pieminekļu valde, valsts arhīvs, valsts mākslas muzejs, nacionālais teātris un opera.³⁴⁰

³⁴⁰ *Latvijas Izglītības ministru saraksts*. IM mājaslapa <http://izm.izm.gov.lv/ministrija/vesture.html> skatīts 23.02.2011.

Latvijas Republikas Izglītības politiku veidoja: Saeima (likumdošanas un kontroles funkcija), Saeimas komisijas (Saeimas komisijas sagatavo izskatīšanai lietas, kas tiek apspriestas Saeimas sēdēs. Pamatojoties uz Saeimas lēmumiem, komisijas izskata likumprojektus, priekšlikumus un iesniegumus), Izglītības Ministrija (galvenais uzdevums ir izstrādāt un sadarbībā ar citām valsts pārvaldes iestādēm īstenot vienotu valsts politiku un attīstības stratēģiju izglītībā, zinātnē, bērna tiesību aizsardzībā, sportā un jaunatnes lietās), Partijas (atkarībā no Saeimas vēlēšanu rezultātiem proporcionāli tiek ievēlēti deputāti, kas veido frakcijas, kuras savukārt apvienojas uz līdzīgu politisko u.c. uzskatu bāzes un veido koalīciju ar mērķi Saeimā iegūt balsu vairākumu un kontrolēt likumu pieņemšanas procesu).

1919./20. mācību gadu Latvijas skolas uzsāka, balstoties uz Pagaidu noteikumiem par skolu iekārtošanu un uzturēšanu. Par turpmāko uzdevumu, neskatoties uz sarežģīto situāciju valstī, Tautas Padome izvirzīja tautas izglītības organizēšanu. Lai to izdarītu, bija nepieciešams pieņemt izglītības likumu. 1919. gada 18. novembrī „Valdības Vēstnesis” publicēja paziņojumu par Tautas Padomes skolu komisijas apspriedi, tika apstiprināts likuma projekts un paziņots par tā iesniegšanu Tautas Padomei.³⁴¹ Šo likumu sāka apspriest Tautas Padomes sēdē, kas notika 1919. gada 19. novembrī. Sēdē piedalījās tikai Tautas Padomes locekļi. No skolu komisijas sēdē referēja Valērija Seile. Debatēs uzstājās Demokrātu Savienības pārstāvis M. Bružis, latgaliešu frakcijas pārstāvis B. Kublinskis, Latviešu Zemnieku savienības pārstāvis Ā. Klīve, sociāldemokrātu pārstāvis K. Dēķens u.c. Tomēr par spīti likumprojekta kritikai un tā nepilnību atzīšanai lielākā sapulces dalībnieku daļa uzsvēra tā steidzamo nepieciešamību. Pateicoties sociāldemokrātu un latviešu Zemnieku savienības, kā arī V. Seiles konstruktīvajai nostājai, likumprojekts tika pieņemts apspriešanai. Strīdus likumdevēju vidū izsauca tikai jautājumi par privātpersonu tiesībām atvērt un uzturēt mācību iestādes, par papildskolu organizēšanu, par latviešu valodas, Latvijas vēstures un ģeogrāfijas pasniegšanu mazākuma tautību skolās, par skolēnu piedalīšanos pedagoģisko padomju sēdēs un par ticības mācības pasniegšanu skolā. Pēdējais jautājums izraisīja viskarstākās debates, kas arī saprotams, jo Tērbatas latviešu skolotāju kongresā priekšplānā izvirzījās divas konfrontējošas pozīcijas – sociāldemokrātiskā un pilsoniskā. Likuma apspriešanas gaitā Tautas Padomē atbalstu neguva sociāldemokrātu priekšlikumi par skolotāju piederību vienotai arodbiedrībai, par skolu lietu pilnīgu decentralizāciju un pašvaldību autonomiju skolu jautājumā. 1918. gada 8. decembrī Likums par Latvijas izglītības iestādēm tika pieņemts trešajā lasījumā. Tajā tika formulēti Latvijas Republikas skolu politikas pamatpostulāti: vispārīga bezmaksas obligāta izglītība dzimtajā valodā; LR mācību iestādes ir pakļautas Izglītības ministrijai, tās uztur valsts, pašvaldības, kā arī organizācijas un privātpersonas,

³⁴¹ Valdības Vēstnesis 1919., 18.novembris

visas viena tipa mācību iestādes ir vienlīdzīgas. „Obligātoriskās” mācības sakarā tika uzsvērts, ka katram Latvijas pilsonim ir obligāti jāmacās no 5 līdz 15 gadiem. Obligātās izglītības sistēma tātad sastāvēja no pirmmācības, 6-gadīgā divpakāpju pamatskola un papildskola. Bija paredzēta visu izglītības pakāpju (arī neobligātās) vienotība, kas nozīmēja brīvu pāreju no vienas izglītības pakāpes uz otru. Galvenā atbildība par izglītības īstenošanu pēc šī likuma gūlās uz vietējām pašvaldībām. Lai organizētu, novērotu un kontrolētu skolu lietas un nodrošinātu izglītību apriņķos un pilsētās, tika nodibinātas apriņķa un pilsētu skolu valdes, kā tīpašas apriņķu un pilsētu valžu struktūrvienības. Skolu valde koordinēja visu apriņķa vai pilsētas skolu darbību, kā arī nodrošināja skolu sakarus saimnieciskajos jautājumos ar apriņķa valdi, bet pedagoģiskajos jautājumos – ar Izglītības ministriju. Izglītības ministriju pilsētās un apriņķos pārstāvēja pamatskolu inspektori, kuri piedalījās arī apriņķa skolu valžu darbībā.³⁴² Kā uzskata Latvijas izglītības politikas pētnieki,³⁴³ grozījumi un papildinājumi, kas šajā likumā tika izdarīti Latvijas kā parlamentāras republikas laikā, būtiskas izmaiņas neieviesa. Kā jau tika atzīmēts, Likums par Latvijas izglītības iestādēm tika pieņemts kā pagaidu un kompromisa variants, lai tuvākā nākotnē tiktu pienācīgi sakārtots. Šo sakārtošanas procesu LSS pārstāvis K. Dēķens, apraksta sekojoši – „Jau Satversmes sapulce uzdeva valdībai revidēt likumu par izglītības iestādēm, to papildināt un likumprojektu iesniegt parlamentam. Valdībai, resp., Izglītības ministrijai vajadzēja gandrīz 3,5 gadu laika, kamēr projektu Valdemāra ielā 36a izstrādāja. Tikai 1924. gada 19. februārī, I Saeimai jau vairāk kā pusceļā esot, ienāca šis likumprojekts. Saeimas izglītības komisija šim projektam ir veltījusi pavisam 228 sēdes un šai darbā ir piedalījusies 31 deputāts. Tur ir strādājuši visi labākie skolu pazinēji no pilsoņu (nacionālie skolotāji – Ē.V.) aprindām. Tur ir strādājuši Briedis, ..., Ausējs, Dišlers, Endzelīns, Gustavs, Ozoliņš, tagad – Mežaraups un Laimiņš. Gandrīz visi panti ir pieņemti bez balsošanas, vienbalsīgi.”³⁴⁴ Tomēr darbs pie jaunā likumprojekta turpinājās līdz pat 1933. gada beigām, kad darbojās jau IV Saeima. Kad jaunais izglītības likums bija praktiski gatavs, A. Bļodnieka sastādītais Ministru Kabinets, kurā liela loma bija arī Latviešu Zemnieku savienības pārstāvjiem, griezās ar lūgumu atdot likumprojektu par tautas izglītību valdībai, it kā lai atvieglotu tā pieņemšanu, izdodot to Satversmes 81. panta kārtībā. Lai arī gan sociāldemokrāti (J. Ankipans), gan Demokrātiskā centra pārstāvji (K. Skalbe) saskatīja un kritizēja Zemnieku savienības un tās koalīcijas slēptos nodomus, pēdējie savu panāca, gandrīz pabeigtais likumprojekts tika atdots valdībai, lai vairāk nekad neatgrieztos Saeimā.³⁴⁵

³⁴² Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. – 46.-56. lpp.

³⁴³ Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. – 57.lpp.

³⁴⁴ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas (1.-9. sesija). Rīga, 1931. – 1934. 749.lpp.

³⁴⁵ Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. 58.lpp.

1919. gadā Skolu ministrija sāka risināt Latvijas izglītības sistēmas optimizācijas uzdevumus: sadalīt Skolu ministrijas darbus pa departamentiem un nodaļām; iecelt skolu inspektoros un Kurzemes, Vidzemes un Latgales kuratorus; izdot noteikumus, kas reglamentētu valdības un pašvaldības iestāžu tiesības un pienākumus skolu lietās; risināt jautājumus par mācību līdzekļu, sevišķi latviešu valodā, pietiekamu sagādāšanu; nodrošināt pietiekamu skolotāju materiālo un tiesisko stāvokli, lai viņi neatstātu skolas; rūpēties par mācību iestāžu atvēršanu skolotājiem.³⁴⁶ Šī gada jūlijā Skolu ministrija tika pārdēvēta par Izglītības ministriju un tika izstrādāti *Noteikumi par Izglītības ministrijas tiesībām un pienākumiem*.³⁴⁷ 1919. gada jūlijā Skolu ministriju pārdēvēja par Izglītības ministriju.³⁴⁸ Bija izstrādāti likuma kārtībā spēkā stājās *Noteikumi par Izglītības ministrijas tiesībām un pienākumiem*.³⁴⁹ Šajos noteikumos IM tika atzīta par vadošo iestādi izglītības jautājumos. Noteikumi paredzēja, ka ministrija pārzinās likumprojektu izstrādāšanu un vispārējo administratīvo priekšrakstu izdošanu izglītības jomā, valsts budžeta sastādīšana izglītībā, mācību plānu un programmu izstrādāšana, ar skolu un skolotāju interesēm saistīto jautājumu izskatīšana. 1919. gada 8. decembra *Likums par Latvijas izglītības iestādēm* nostiprināja IM vadošo lomu Latvijas Republikas izglītības sistēmā, tā 1. pants vēsta, ka: „[...] visas Latvijas izglītības un audzināšanas iestādes un lietas pārzin Izglītības ministrija, izņemot tās skolas, kas dibinājās uz atsevišķu likumu pamata.” Bet ministrijas iekšienē kārtību joprojām noteica jau pieminētie *Noteikumi*, kas deva pamatu dažādu partiju pārstāvju cīņai par ietekmi šajā valsts iestādē.

Zināmā mērā iespējams apgalvot, ka partijas lobējušas noteiktu izglītības politikas virzienu, tādējādi arī – atbalstījušas vai pārklājušas ar vienu vai otru skolotāju profesionālo organizāciju, jo gan LSS gan LNSS skolotāju organizāciju biedri vienlaikus bijuši kādas politiskās partijas pārstāvji.

Piemēram, Latvijas Zemnieku savienības biedrs H. Sālnis piedalījies nacionālās un pilsoniskās RLSB dibināšanā 1919. gadā. Ilggadējais IM darbinieks K. Melnalksnis, Skolu departamenta pamatskolu nodaļas vadītājs jeb tautskolu direktors no 1919. – 1926., IM vispārējās nodaļas vadītājs no 1926. – 1928. bijis LSDSP biedrs un arī LSS pārstāvis. Kārlis Dēķens, LSDSP un LSS aktīvs pārstāvis, bijis Tautas padomes, Satversmes sapulces un trīs Saeimu loceklis, kur kā izglītības un budžeta komisijas un Kultūras fonda loceklis sekmējis izglītības demokratizēšanu. Kā arī 1920. -1934. gadam bijis Rīgas domes priekšsēdētājs.

³⁴⁶ F. 1632., apr.2., L.170.

³⁴⁷ F. 1632., apr.2., L.2.

³⁴⁸ F. 1632, 2.apr., 104.1.

³⁴⁹ F. 1632, 2.apr., 2.1.

Ilggadējs skolu departamenta darbinieks, Rīgas izglītības nodaļas priekšsēdētājs A. Vičs (LNSC un LNSS).

Latvijas Vidusskolu skolotāju biedrības (kas iekļāvās LNSS organizācijā) vadītājs L. Adamovičs uzsvēra, ka demokrātiskas valsts iekārtas realitātē „... parlamentārisms padara skolu par cīņas objektu dažādu politisko partiju starpā. Partijas skatās uz skolu lietu pārāk vienkārši: kam pieder skola, tam pieder jaunatne, - kam jaunatne, tam nākotne. Viņām skolas jautājums ir varas jautājums un katrai rodas sava skolas politika”³⁵⁰. Latvijas skolu politikas vēstures pētniece Irēna Saleniece³⁵¹ atzīmē, ka lielākās un ietekmīgākās partijas Latvijā, laika periodā no 1918. līdz 1934. gadam bijušas Latviešu Zemnieku savienība, Demokrātiskais centrs un Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija. Šo partiju skolu politika bijusi ļoti atšķirīga – Latviešu Zemnieku savienības uzskati parasti bijuši diametrāli pretēji LSDSP uzskatiem, bet Demokrātiskais centrs dažu jautājumu risināšanā pievienojies LZS vai LSDSP.

Latviešu Zemnieku savienības izglītības politika balstījusi uz nacionālo un pilsonisko vērtību aizstāvēšanu un realizēšanu, tomēr viņu politikā dominējis pragmatisms un ticis uzskatīts, ka bieži nacionālās prioritātes tā izmantojusi tikai sev izdevīgā formā, bet citkārt tās iemainījusi pret mazākumtautību atbalstu vairākuma nodrošināšanai Saeimā. LZS iestājās par zemniecības interešu aizstāvēšanu, jo zemniecība, pēc viņu uzskatiem, ir Latvijas valsts avots un garants. Balstoties uz šī pamatpostulāta LZS formēja arī savu izglītības politiku, kas paredzēja kultūras attīstības veicināšanu laukos, nacionālā gara izkopšanu skolās, visu veidu mācību pieskaņošanu praktiskās dzīves vajadzībām un ticības mācības pasniegšanu skolā.

Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas skolu politikas pamatsaturā vairāk tika uzsvērti mazturīgajiem labvēlīgi un internacionāli momenti, kopumā LSDSP izglītības politika paredzēja darīt kultūru un izglītību pieejamu visiem mazturīgajiem, atbrīvojot laicīgo izglītību no baznīcas iespaida, dot nacionāli kulturālās attīstības brīvību minoritātēm, kā arī ieviest vienotas skolas principu, pastiprināti organizēt ārpuskolas izglītību un materiāli nodrošināt skolotājus, viņus algas ziņā pielīdzinot vismaz ierēdņiem.

Demokrātiskā centra partijas izglītības politika uzsvēra nacionāli demokrātisku republiku kā tautvaldības vispilnīgāko formu. Tātad viens no DCP skolu politikas atslēgas vārdiem bija nacionālā latviešu skola, kas balstās uz latviešu nacionālajām vērtībām un ideāliem – nacionālismu, tikumību, stingru raksturu, darba ētiku. DCP izglītības politikas pamatpostulāti (prasības) bija jaunā skolu likuma pieņemšana, vienotas skolas sistēmas realizēšana, skolēnu sagatavošanā dzīvei un darbam un skolēna kā cilvēka, personības un individualitātes attīstīšanas prioritāte.

³⁵⁰ Adamovičs L. *Skolu politika Latvijā. 1919. – 1925.* Skola un Zinātne. Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības 1. rakstu krājums. – Rīga, 1925. – 75.lpp.

³⁵¹ Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934).* Daugavpils: Saule. – 192. lpp.

Analizējot trīs lielāko partiju skolu politikas galvenās vadlīnijas redzams, ka tās pārklājas ar lielāko skolotāju profesionālo organizāciju – LSS un LNSS būtiskākajām idejām, kā arī – lielu un gana ietekmīgu partiju pārstāvji vienlaicīgi bijuši arī lielāko skolotāju profesionālo organizāciju biedri. Pieņemot, ka skolotāji un izglītības darbinieki vispirms ir profesionāļi savā jomā un tikai pēc tam politiķi, tad jāizvirza tēze, ka apvienošanās skolotāju profesionālajās biedrībās viņiem ir būtiskāka, jeb primāra, salīdzinājumā ar iesaistīšanos kādas politiskās partijas rindās, kas nepieciešama kā instruments kādu attiecīgu izglītības politikas interešu realizācijai. Turklāt tādējādi iespējams runāt ne tikai par divām vadošajām izglītības koncepcijām skolotāju profesionālo organizāciju līmenī, bet arī valsts politikas (un izglītības politikas) līmenī vispār.

Pārējo partiju izglītības politika pārklājusies ar šo triju partiju politiku. Turklāt vēsturiski izveidojās situācija, ka tieši šīs trīs partijas kopš Tērbatas latviešu skolotāju kongresa (kā arī mazākuma tautību un latgaliešu partijas) bija visaktīvākās Latvijas Republikas skolu politikas veidotājas. Šo partiju pārstāvji ļoti bieži nāca pie varas Latvijas Republikas valdībā un Izglītības Ministrijā. Bieži izvērtās situācija, ka izglītības politiku valstī noteica pie varas esošās partijas izglītības ministrs un viņa komanda, bet bija arī ministri, kuri vēlējās piekopt samierniecisku un holistisku politiku, partiju intereses izglītības politikā nestādot pirmajā vietā. Tikai papētot Latvijas pirmskara republikas izglītības ministru politiskās un idejiskās saistības vai piederību kādai no skolotāju savienībām atklājas aina, kura norāda uz skolotāju organizāciju lielo ietekmi izglītības politikas veidošanā.

1. Kārlis Kasparsons (1918.gada 18.novembris – 1920.gada 11.jūnijs) – lai arī sociāldemokrātisko un radikāldemokrātisko ideju pārstāvis, Saeimā kandidējis no A. Berga (nacionālās) frakcijas.

2. Juris Plāķis (1920.gada 12.jūnijs – 1921.gada 26.aprīlis) – vairāk simpatizējis nacionālajiem skolotājiem un ignorējis sociāldemokrātiskos.

3. Longins Ausējs (1921.gada 27.aprīlis – 1921.gada 18.jūnijs) – LNSS aktīvs biedrs un „Praktiskās pedagogijas institūta” vadītājs.

4. Aleksandrs Dauge (1921.gada 19.jūnijs – 1923.gada 26.janvāris) – LNSS pārstāvis un ilggadējs žurnāla „Audzinātājs” līdzstrādnieks.

5. Pauls Gailītis (1923.gada 27.janvāris – 1923.gada 19.jūnijs) – mācītājs, Latviešu Zemnieku savienības pārstāvis

6. Staņislavs Jaudzems (1923.gada 20.jūnijs – 1923.gada 14.oktobris)

7. Hugo Celmiņš (1923.gada 15.oktobris – 1924.gada 26.janvāris) – Latviešu Zemnieku savienības pārstāvis.

8. Kārlis Straubergs (1924.gada 27.janvāris – 1924.gada 18.decembris)

9. Ernests Felsbergs (1924.gada 19.decembris – 1925.gada 4.marts)
10. Arvīds Kalniņš (1925.gada 5.marts – 1925.gada 24.decembris) – Demokrātiskā Centra partija
11. Edmunds Ziemelis (1925.gada 25.decembris – 1926.gada 18.decembris)
12. Jānis Pliekšāns (Rainis) (1926.gada 19.decembris – 1928.gada 23.janvāris) Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija, bet uzskati nav viennozīmīgi sociāldemokrātiski.
13. Augusts Tentelis (1928.gada 24.janvāris – 1928.gada 30.novembris) – Latviešu Zemnieku savienība.
14. Edmunds Ziemelis (1928.gada 1.decembris – 1931.gada 7.decembris)
15. Atis Ķeniņš (1931.gada 8.decembris – 1933.gada 16.jūnijs) – Demokrātiskā Centra partija.
16. Vilis Gustavs Gulbis (1933.gada 17.jūnijs – 1934.gada 17.marts) – Latviešu Zemnieku savienība.
17. Kārlis Beldavs (1934.gada 18.marts – 1934.gada 18.maijs) – Kristīgo Nacionālā savienība.
18. Ludvigs Adamovičs(1934.gada 19.maijs – 1935.gada 10.jūlijs) LNSS.
19. Augusts Tentelis(1935.gada 11.jūlijs – 1938.gada 22.augusts) LNSS.
20. Jūlijs Auškāps(1938.gada 23.augusts – 1940.gada 20.jūnijs)³⁵²

Skolotāju biedrības bija plaši sazarotas, daudzskaitlīgas un ne vienmēr vadošie motīvi to darbībā bija tieši politiski iekrāsoti, skolotāju biedrības veidoja un nodrošināja komunikatīvo saikni starp skolotājiem un izglītības politikas veidotājiem. Tieši skolotāju biedrībām bija vislielākā iespēja „nest tautā” jaunās izglītības idejas un ideālus, kā arī ieviest dzīvē IM direktīvas, bet no otras puses – skolotāju biedrības savā veidā veica politisko aģitāciju un iesaistīja skolotājus ne tikai jaunās pedagoģijas strāvojumos, bet arī politiskajā dzīvē vispār.

Izteikti vērojama skolotāju organizāciju un politisko partiju, jeb divu izglītības politikas strāvojumu savstarpējās konfrontācijas un interešu sadursmes Izglītības ministrijas un Saeimas līmenī.

Gadu no gada „labējie” un „kreisie” izglītības politikas strāvājumi mēģina panākt spēku balansu parlamentā, tomēr redzams, loģiski, ka realizēt savu izglītības politiku un virzīt pedagoģiskās idejas skolu praksē tie varētu tikai tad, ja panāktu balsu vairākumu Saeimā. Tomēr tādā gadījumā neapmierināti būtu pretējā strāvājuma pārstāvji. 1919. gada vidū ar IM izveidojušos spēku samēru nebija apmierināti sociāldemokrāti, kuri pastāvīgi norādīja uz

³⁵² *Latvijas Izglītības ministru saraksts*. IM mājaslapa <http://izm.izm.gov.lv/ministrija/vesture.html> skatīts 23.02.2011.

trūkumiem šī resora darbībā, bet 1921. gada 16. marta Satversmes sapulces sēdē sociāldemokrātu frakcija izvirzīja interpelāciju „Par izglītības ministra J. Plāķa nelikumīgo un Latvijas kultūras uzplaukumam kaitīgo rīcību”, kurā ministru apsūdzēja *Likuma par Latvijas izglītības iestādēm* pārkāpšanu, par ģimnāziju sagatavošanas klašu ieviešanu, par iejaukšanos skolu padomju un skolu valžu kompetencē, par eksāmenu ieviešanu.³⁵³ Interpelācijas komisija šos apvainojumus neatzina, tajā skaitā arī komisijas loceklis un eksperts I. Rītiņš (LSS pārstāvis), tomēr viņš uzskatījis, ka „mums ir bailes, ka skola var palikt nedemokrātiska..”, un ka lielā mērā tieši šīs bailes vadījušas iesniegt interpelāciju. „Šīs bailes liek noprast, ka ap mūsu skolu vijas politikas tīkls. Un tas ir tas bīstamais. Skolai ir jābūt tikai priekš pedagoģijas, skolā ir jāvalda pedagoģiskiem principiem un ne politikai.”³⁵⁴ Deputātu pieeja ministra darbības novērtējumam parādīja divu grupējumu – kreisā un pilsoniskā – pastāvēšanu. Kreisā virziena deputāti (V. Dermanis, K. Dēķens, J. Trasuns) apvainoja ministru birokrātismā un skolas lietu pārspīlētā centralizēšanā, demokrātisma principu neievērošanā un necienā pret skolotāju patstāvību: „Pirmais mūsu izglītības ministrs Kasparsona kgs atzina skolotāju nopelnus un vēlējās skolotāju līdźdalību, sevišķi savas darbības pirmajā laikā. Skolotāji tagad ir pierādījuši, ka viņi grib strādāt, un viss, kas mums galu galā ir sasniegts skolu lietās ir nācis no skolotājiem .. Plāķa laikā to vairs neatzīst”³⁵⁵ sūdzējies K. Dēķens. Bet pilsoniskā virziena deputāti (F. Trasuns, K. Kasparsons, H. Salnis) interpelāciju neatbalstījuši, jo uzskatījuši, ka sociāldemokrātu prasības ir pārspīlētas, neadekvātas un reālajai situācijai neatbilstošas – „... viņi (sociāldemokrāti) domā absolūtos jēgumos, viņiem ir tikai absolūts nē un absolūts jā, dodas ekstrēmos, iziet uz relativitātes robežām. Bet dzīvē mums viss ir relatīvs”³⁵⁶, teicis K. Kasparsons. Bet H. Salnis izglītības ministra J. Plāķa darbību vērtējis visai atzinīgi – „... šī politika ir izvedusi skolu uz pareizām slīdēm un pa šīm slīdēm jāiet tālāk, lai paceltu mūsu skolu vajadzīgā augstumā”³⁵⁷, piezīmējot, ka interpelācija ir vērsta pret pašu ministru personīgi, jo viņš pēc Tērbatas kongresa atteicies sadarboties ar sociāldemokrātiem.

Pilsoniskie spēki savukārt uzskatījuši, ka Latvijas Republikas skolu politikā ir pārmērīga sociāldemokrātu ietekme, ko atzīmējis H. Salnis: „Mūsu skola tika uzbūvēta pēc sociāldemokrātu vienotās skolas dogmas. Tagad redzam un dzirdam, ka šī skolu sistēma galīgi bankrotējusi, tā ir nederīga un atmetama. Šī sociāldemokrātu vienotās skolas dogma .. tika radīta Tērbatā, tā saucamā skolotāju kongresā.”³⁵⁸

³⁵³ Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. 82 lpp.

³⁵⁴ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III. sesija, 771.lpp.

³⁵⁵ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III. sesija, 789.lpp.

³⁵⁶ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III. sesija, 794.lpp.

³⁵⁷ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III. sesija, 749.lpp.

³⁵⁸ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, V. sesija, 194.lpp.

1919. gada septembrī, apspriežot jautājumu par mācību iestāžu pārzināšanu, Izglītības ministrija prasīja to pakļaušanu sev, uzskatot, ka tādējādi tiks nodrošināta Latvijas skolu sistēma vienotība, plānveidīgi sadalītas mācību iestādes, visefektīvāk un ekonomiskāk izlietota valsts nauda. Zemkopības ministrija un tirdzniecības un rūpniecības ministrija gribēja pārvaldīt tām atbilstošās arodu skolas. Tāpēc Izglītības ministrija izvērta Latvijas mācību iestāžu autonomijas projektu, pēc kura mācību iestāžu tiešo vadību jārealizē pedagogu padomei un skolas padomei. Dažādu mācību iestāžu interešu un darbību koordinēšanai tika paredzēts izveidot apriņķa skolu padomes. Bija paredzēts izveidot arī Izglītības ministrijas padomi, kuru veidotu dažādu resoru pārstāvji, pašvaldības iestāžu delegāti un sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Tika panākta vienošanās, ka „visas audzināšanas, mācīšanas un izglītības lietas un iestādes Latvijā atrodas Izglītības ministrijas pārziņā un vadībā, izņemot arodskolas un kursus, kuros vispārīzglītojošo priekšmetu apmēri nav saskaņojami ar vispārējo skolu tīkla plānu”.³⁵⁹

1921. gada 16.marta Satversmes sapulces sēdē sociāldemokrātu frakcija izvirzīja interpelāciju, kurā izglītības ministru J. Plāķi apsūdzēja Likuma par Latvijas izglītības iestādēm pārskatīšanā par ģimnāziju sagatavošanas klašu ieviešanu, par iejaukšanos skolu padomju un skolu valžu kompetencē, par eksāmenu ieviešanu. Viens no konfrontācijas iemesliem bija sociāldemokrātu nostādne, ka Tērbatas kongresa lēmumu un Likuma par Latvijas izglītības iestādēm panti jāizpilda burtiski un bez ierunām par tad, ja reālie apstākļi to neļauj. Tāpēc sociāldemokrāti kritizēja visus izglītības ministrus, kuri vārdos vai darbos kaut nedaudz novirzījās no nospraustā kursa.

Savukārt pilsoniskie spēki uzskatīja, ka Latvijas Republikas skolu politika atrodas pārmērīgā sociāldemokrātu ietekmē. Un, piemēram, Zemnieku Savienības pārstāvis H. Salnis uzsvēra izglītības nacionālo raksturu „Skolām jābūt nacionālām un es teikšu vēl vairāk – skolām jābūt kristīgām, jo mūsu tauta ir nacionāla un kristīga. ...mēs varam nonākt pie tā, ka mūsu nākošā paaudze nebūs spējīga saņemt mantojumu, par kuru tik daudz upuru nests – tas ir brīvo Latviju”.³⁶⁰

1924. gada 7. augustā Skolu departaments ar L. Ausēju priekšgalā tika pārveidots par Skolu virsvaldi. Par tās vadītāju tika iecelts kreiso pārstāvis Reinis Liepiņš. Skolu virsvaldi sadalīja 3 direkcijās; tautskolu, vidusskolu, arodskolu.

Līdz ar izglītības ministra Edmunda Ziemeļa pilnvarām ministrijā atkal iesākās pārkārtošanās, kas šoreiz skāra LSDSP piekritējus. K. Melnalksni pārcēla no tautskolu direkcijas vadītāja amata uz Izglītības ministrijas lietvedības vadītāja amatu, un līdz ar to viņš

³⁵⁹ F. 1632, 2.apr., 128.l.

³⁶⁰ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, V ses. 1946.lpp.

zaudēja tiešo ietekmi uz tautskolām. Šajā laikā tika nomainīti 9 iecirkņu inspektori, kas sastādīja 41% no visiem iecirkņu inspektoriem. Sociāldemokrāti uzskatīja, ka tas darīts partijisko interešu labā. Šajā sakarā II saeimas IV sesijas 2. sēdē 1926. gada 15. oktobrī LSDSP frakcija izvirzīja pieprasījumu „Pārmaiņas Izglītības ministrijā”, kuru pamatoja K. Dēķens, kurš pārmeta izglītības ministram, ka „Izglītības ministrijas atbildīgo darbinieku amati palikuši par politiskās tirgošanas priekšmetu.”³⁶¹ Pilsoniskās partijas savukārt ministra darbu vērtēja pozitīvi, kopīgo viedokli izteica A. Bergs (Nacionālā apvienība), kurš uzskatīja, ka Latvijas Republikā pastāvēja divas Izglītības ministrijas – oficiālā un faktiskā. Viņš uzskatīja, ka otra darbojās zem izkārtnes „Latvijas Skolotāju savienības valde” un tajā ietilpst R. Liepiņš, I. Rītiņš, J. Aberbergs, K. Dēķens un J. Ivanovskis. 20. gs. 30tajos gados LSS pakāpeniski sāka apzināties, ka iecerētās reformas tautas izglītības laukā netiks realizētas. Rakstos, kas publicēti šajā laikā un runās Saeimā arvien biežāk tiek izteikti pārmetumi, ka deklarētā vispārējā obligātā izglītība netiks realizēta, nav ievērots vienotās skolas princips, trūcīgo iedzīvotāju bērniem nav pieejama vidējā un augstākā izglītība, neuzlabojas skolotāju materiālais stāvoklis. Jau 1928. gadā, Latvijas nodibināšanas 10 gadadienas kontekstā, K. Dēķens „Sociāldemokrāta” jubilejas numurā ir spiests atzīt, ka Latvijas skolotāju II kongresa lēmumi netiek ievēroti, ka sludinātā vispārīgā izglītība nav realizēta, „salīdzinot tagadējo mūsu skolas stāvokli ar Tērbatas kongresā uzstādīto programmu redzams, ka esam atkāpušies no kongresa nospraustajām līnijām ir likumdošanā, ir likuma dzīvī izvešanā.” Ar likumdošanu visām mācību iestādēm par obligatorisku priekšmetu noteikta reliģijas mācība, ko Tērbatas kongress no skolu programmas izmeta .. ar 6 gadus obligatoriskā pamatskola līdz šim dzīvī izvesta nav. Pagājušā gadā no visiem skolas gados esošajiem lauku bērniem skolu nav apmeklējuši vairāk kā 19000 bērnu. No skolas vecuma bērniem ārpus skolas palikuši Vidzemē - 10%, Zemgalē – 14%, Kurzemē – 18%, Latgalē - 23%. Ne puse no visiem bērniem nebeidz pilnu pamatskolas kursu, lielākā daļa apmeklē skolu 3, 2, pat 1 gadu. Visvairāk no skolas izpaliek trūcīgo vecāku bērni.”³⁶² 1934. gada 15. martā, divus mēnešus pirms Ulmaņa apvērsuma K. Dēķens ar rūgtumu, pat pesimisma pieskaņu Saeimā atzīmēja, ka Izglītības ministrija ir kļuvusi „kā pielikums Zemkopības ministrijai... Sivēnu un cāļu audzināšanai, attiecīgo instruktoru algošanai – tur jums naudas netrūkst, bet bērnu audzināšanai jums naudas nav.”³⁶³

Jau 1926. gada decembrī pie varas nāca t.s. kreisā valdība un par izglītības ministru kļuva viens no LSDSP līderiem Jānis Rainis. Tagad ministrijas darbu pienāca kārta kritizēt labējo partiju pārstāvjiem. Tas tika darīt gan presē, gan Saeimā, izvirzot interpelācijas, kuras,

³⁶¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IV ses. 234.lpp.

³⁶² *Skola 10 gados*. Sociāldemokrāts, 1928., Nr263.

³⁶³ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, VIII ses. 665 – 668.lpp.

piemēram, tika veltītas obligātās hospitēšanas ieviešanai (II Saeimas VI sesijas 22. sēde 1927. gada 31. maijā) un nelikumībām Izglītības ministrijā (II Saeimas VII sesijas 2. sēde 1927. gada 14. oktobrī). Šī otrā interpelācija³⁶⁴ attiecās uz kadru jautājumu. Nacionālā apvienība, Zemnieku Savienība u.c. partijas, kuras parakstīja šo pieprasījumu, apgalvoja, ka ministrijas atbrīvo no amatiem vai pārvieto virkni skolotāju un inspektoru politisku apsvērumu dēļ. L. Ausējs šajā sakarā izteicās, ka „no demokrātiskās skolu uzbūves un iekārtas praksē nekas vairs lāga pāri nepaliek, .. skolotājus svaida no vienas puses uz otru, kā kuru reizi pagadās, un to dara tie, kas iestājas par demokrātismu.” Taču labējo partiju pārstāvji šajā gadījumā neguva plašu atbalstu Saeimā. Sociāldemokrātu vārdā uzstājās K. Dēķens, kurš mēģināja pierādīt, ka ministrijas rīcība ir pareiza un, ka visi minētie skolotāju atlaišanas gadījumi nav bijuši pretrunā ar likumu.

1928. gada 27. janvārī pie varas nāca koalīcijas valdība P. Juraševska vadībā, kur izglītības ministra amatu ieņēma Augusts Tentelis (Nacionālā apvienība) un skolu lietās vadībā pārsvaru ieguva pilsoniskie spēki. Tas izpaudās kadru politikā – no darba tika atlaisti ilggadējie ministrijas ierēdņi – R. Liepiņš, K. Melnalksnis un daži citi, kuriem piemita kreisie politiskie uzskati. Atlaišana tika motivēta ar lietderības un taupības apsvērumiem, jo vienlaicīgi tika reorganizētas arī dažas ministrijas struktūras. Tādējādi atkal sadūrās sociāldemokrātiskie un pilsoniskie skolu politikas uzskati, turklāt, attaisnojot nacionālā virziena dominanci, Zemnieku Savienības biedrs H. Celmiņš (bijušais izglītības ministrs no 15.10.1923. līdz 26.01.1924.) izvirzīja domu, ka skolas un izglītības attīstība latviešu tautai ir nevis pašmērķis, bet līdzeklis, lai aizsargātos pret Āzijas ietekmēm. Viņš tāpat uzskatīja, ka vienotas skolas ideja ir aizgūta no Austrumiem un nav piemērota latviešu pedagogijai: „Demokrātiskā, brīvā valstī, kāda ir mūsu Latvija, nevar būt tādas dogmatiskas vienotas skolas. Tautas izglītībai jāpiemērojas .. individualitātei, katra pilsoņa vajadzībām un arī tautas dabai. Mūsu skolai jāizveidojas simtējādos virzienos, lai katrs tautas loceklis iegūtu to izglītību, kādu viņš vēlas, tādu izglītību, kāda viņa dzīvei piemērota. .. Mēs neesam pūļa ļaudis, mēs pēc savas vēstures, dzīvodami savās viensētās, esam individuālisti, mēs katrs prasām kaut ko sev un tādēļ nevaram pieturēties pie vienotas skolas, kur visiem vienāda izglītība, pie tam vēl trūcīga un nederīga.” Otrkārt, pēc H. Celmiņa uzskatiem, internacionālisms apdraud pašas latviešu nācijas eksistenci: „Mēs varam pastāvēt tikai kā nacionāla valsts. Tiklīdz mēs kļūsim internacionālisti, Latvijas vairs nebūs.” Par Latvijas skolas mērķi viņš uzstādīja pilsoņu sagatavošanu, kas: „strādātu mūsu pašu zemē un sētā, kas mīlētu savu tēvu māju, mīlētu tēva un mātes dzīves darbu, celtu ar savu darbu tēva celto saimniecību. Mums vajadzīga jauna paaudze, kas uzkrātu vērtības...”

³⁶⁴ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VII ses. 64 – 475.lpp.

Nacionālā apvienība un tas pārstāvis A. Tentelis tādējādi ievadīja cīņu pret sociāldemokrātu dominēšanu skolu lietās. Tomēr īstenībā savstarpēja neizpratne slēpās sociāldemokrātu vienotas skolas idejas citādā izpratnē. Viņiem tā vispirms bija iespēja visiem nodrošināt vienādas tiesības visu veidu izglītības iegūšanā. Viņi nebūt negribēja ignorēt individualitāti, taču, kad radās alternatīva „sociālais - individuālais”, par prioritāti vienmēr izvēlējās sociālo. H. Celmiņš (Zemnieku Savienība) uzsvēra, ka „līdzšinējais skolu politikas virziens neatbilst tautas un valsts interesēm un prasībām, neatbilst tādēļ, ka līdz šim tas nepārprotami bijis zem kreisā spārna iespaids. .. Skolu politika tātad radikāli grozāma, lai nodrošinātu tautai plašāku, dziļāku izglītību un ievestu skolā nacionālu, patriotisku un reliģisku audzināšanu.” Principā šie uzskati iezīmēja kārtējo apvērsumu Izglītības ministrijā. Ja skolu politika ir radikāli izmaināma, tad ministrijas štatus ir problemātiski uzturēt iepriekšējā virziena piekritējus. Atlaist darbiniekus politisku motīvu dēļ nebija iespējams, tāpēc, līdzīgi kā iepriekš (kreiso spēku IM vadīšanas laikā) tika izmantots iegansts - Izglītības ministrijas reorganizācija taupības nolūkos.

1929. gada 3. decembrī Saeimas plenārsēdē apsprieda likumprojektu „Izglītības Ministrijas iekārta”. Kā referents šajā jautājumā uzstājās izglītības komisijas pārstāvis L. Ausējs. Lasījumi noritēja praktiski bez debatēm un 1929. gada 17. decembrī Saeima apstiprināja likumu „Izglītības Ministrijas iekārta”. Likumā bija ietverts, ka „Izglītības ministrija pārziņa visas izglītības, mācīšanas, audzināšanas, zinātnes un mākslas – iestādes un lietas” (1.p.). Izglītības ministram tika piešķirtas tiesības likuma ietvaros pārvaldīt izglītības lietas (2.p.), tika nodibināts ministra biedra amats (3.p.) Likums noteica visu ministrijas apakšodaļu funkcijas un galīgi apstiprināja šī resora struktūru (5.p.), kurā ietilpa: 1) ministrijas sekretariāts lietvedības un saimniecisko lietu kārtošanai (6-8 p); 2) skolu departaments, kuru veidoja 3 direkcijas: tautskolu, vidusskolu, arodskolu; 3) grāmatvedība; 4) statistikas birojs; 5) būvniecības birojs; 6) vietējo inspektoru institūts; 7) mazākuma tautību (krievu, žīdu, vācu, poļu, baltkrievu) izglītības pārvaldes. Ministrijai tika pakļautas visas Latvijas augstskolas un kultūras iestādes – Valsts Arhīvs, Bibliotēka, muzeji, teātri, fondi.³⁶⁵

Līdz 1934. gadam Izglītības ministrijas struktūrā un darbībā nekādas principiālas izmaiņas nenotika, tomēr bija daži mēģinājumi šo struktūru mainīt. A. Ķeniņa (Demokrātiskais Centrs) vadībā IM (no 1931. gada beigām līdz 1933.) tika mēģināts realizēt nacionālu kultūrpolitiku, tāpēc tiecoties „likvidēt mazākuma tautību privilēģijas”³⁶⁶. Par šādām privilēģijām tika uzskatīts arī tas, ka katrai mazākuma tautībai bija sava izglītības pārvalde. Tomēr šīm inovācijām pretojās ne tikai mazākuma tautību pārstāvji, bet arī

³⁶⁵ Valdības Vēstnesis. 1929. 30. dec.

³⁶⁶ Centra Balss. Rīga: 1933. 27. janv.

Zemnieku Savienība un sociāldemokrāti, kuri ievēroja 1919. gada 8. decembra izglītības likuma pantus, kuros bija postulēta liela minoritāšu pārstāvniecība kultūras jautājumos.

Abas skolotāju savienības (LSS un LNSS), balstoties uz demokrātisma un viedokļu plurālisma vērtībām, izmantojušas tās kā bāzi savu atšķirīgo pasaules uzskatu paušanai un izglītības ideoloģijas realizēšanai praktiskajā skolu dzīvē. Abu skolotāju savienību teorētiķiem un ideologiem nevar pārmest arī izpratnes trūkumu par demokrātijas teoriju vai dialoga būtību, taču reālajā dzīvē skolotāju savienību vēstures pētnieks sastopas ar faktiem, kuri atklāj, ka komunikācija LSS un LNSS starpā ne vienmēr bija tieša, retorika - korekta un politisko interešu realizācija demokrātiskas sistēmas ietvaros – godīga un atklāta. Lai realizētu savas intereses skolotāju biedrību apvienošanā un izglītības politikā skolotāju savienību pārstāvji nereti ķērušies pie pavisam triviāliem paņēmieniem, kas atbilst J. Spranča definīcijai par sektantismu partiju un izglītības politikā, kur attiecīgie darboņi uzsver tikai sava viedokļa vērtību, nerēķinoties ne ar citiem viedokļiem, ne ar to pārstāvjiem – cilvēkiem, izvēršot intrigas un politiski iekrāsotas „vajāšanas”. Diemžēl arī šāda uzskatu vienpusība raksturo skolotāju savienību savstarpējās attiecības ko apliecina gan LVVA fondi, gan pedagoģiskā prese.

Avotos vērojama konfrontācijas un interešu realizācija pamatskolu inspektoru līmenī. Pēc LNSS valdes sēdē pieņemtas rezolūcijas redzams, ka dažkārt izglītības vadības pārstāvji izmantojuši savu ieņemamo amatu savas savienības privāto mērķu realizēšanai: „Centra Mazsalacas nodaļas ziņojuma un Latgolas Vārda 21. numura redzams, Valmieras apriņķa pamatskolu inspektors Robežnieks un Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors Svenne izlietojuši sava amata iespaidu aģitēdami skolotāju starpā pret LNSC, tāpēc valde nolemj lūgt IM kungu turpmāk novērst, lai oficiāli valdības ierēdņi neapvainotu un neaģitētu sev padoto skolotāju starpā pret mūsu profesionālo organizāciju, kura sevī apvieno dažāda virziena nacionāli domājošus latviešu skolotājus. LNSC biedru vidū ir gan pilnīgi politiski bezpartejiski, gan arī sākot no kristīgiem nacionālistiem un beidzot ar demokrātiskā centra biedriem. Aģitācijas uzbrukumu Nacionālā centra valde izskaidro vienīgi ar to, ka nacionālie skolotāji savas pārliecības dēļ nav sekojuši demokrātisko skolotāju vadībai Latvijas Skolotāju savienībā.”³⁶⁷

Pamanāmi interešu konflikti Izglītības Ministrijas komisijās.

Politiskas, ar demokrātisko dialoga kultūru nesavienojamas kolīzijas notikušas pat IM grāmatu cenzēšanas komisijā. Tas atklājas LNSC valdes lūgumā izglītības ministram: „[...] IM grāmatu cenzēšanas komisijas sēdē 1927. 27.novembra sēdē tika paziņots, ka *ar skolu virsvaldes direktora R. Liepiņa (LSS – Ē.V.) personīgu rīkojumu skolu virsvaldes*

³⁶⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 12.lp.

vicedirektoram P. Zālīša kņam (oriģinālā svītrots), ka LNSC pārstāvim grāmatu cenzēšanas komisijā Ed. Mednim ņemta tiesība piedalīties komisijas sēdēs kā pilntiesīgam loceklim. Tādu rīkojumu P. Zālītim devis personīgi R. Liepiņa kungs. Lai noskaidrotu lietas apstākļus, tad LNSC valdes priekšnieks A. Vičs griežas pie komisijas ar lūgumu neliegt viņam atbildes uz diviem sekojošiem jautājumiem: 1. Kādu iemeslu dēļ Ed. Mednim ņemtas komisijas locekļa tiesības; 2. vai komisija arī no savas puses atrod par neiespējamu kopā darboties ar Medņa kungu. Komisijā debatēs noskaidrojās, ka vienīgais motīvs, kur skolu virsvaldes dir. Atzīmējis – Mednis vienpusīgi kritizējis grāmatas. Šo pašu...papildināja arī Melnalkšņa kungs, teikdams, ka Mednis komisijā lietojis dažus asākus izteicienus, nekādi citi iemesli M. Izraidīšanai netika pievesti, kā tas arī redzams komisijas protokolā. Uz otru jautājumu neviens no komisijas locekļiem neizteicās....Komisijā arī noskaidrojās, ka tie Medņa izteicieni, kurus Melnalkšņa kungs atzīmē par asiem, bijuši pilnīgi parlamentariski. Mums arī zināms, ka Medņa izraidīšana no grāmatu cenzēšanas komisijas stāv sakarā ar Medņa noteikto spriedumu par Kārļa Dziļlejas lasāmām grāmatām „Darbs un Dzīve”. Nacionālā Centra valde, būdama pārliecībā, ka Medņa galīga izraidīšana no IM grāmatu cenzēšanas komisijas nozīmētu brīva vārda un neatkarīga sprieduma vajāšanu minētā komisijā, griežas pie Jums a.god. ministra kungs ar lūgumu atcelt skolu virsvaldes direktora Liepiņa personīgo rīkojumu minētā lietā un piešķirt mūsu pārstāvim Ed. Mednim tiesību arī turpmāk piedalīties grāmatu cenzēšanas komisijā kā pilntiesīgam loceklim.”³⁶⁸

Sevišķi asa ir cīņa starp LSS un LNSS par dominējošo stāvokli Latvijas skolotāju uzskatu formulēšanā konferencēs un kongresos.

Dažkārt LSS, uzskatīdama sevi par vienīgo skolotāju pārstāvi, ignorējusi (vai mēģinājusi to darīt) citas skolotāju organizācijas, t.sk. arī LNSS, tiecoties tos atstādināt no svarīgu izglītības politikas lēmumu pieņemšanas. Šāda politikas piekopšana vainagojas ar rezolūciju „Pret skolotāju kongresu” 1926. gadā, ko kopīgi pieņem LNSC, Latvijas vidusskolu skolotāju biedrība, Latvijas tehnisko skolotāju biedrība un Latvijas lauksaimniecības skolu skolotāju biedrība: „Latvijas Nacionālo Skolotāju Centrs, Latvijas vidusskolu skolotāju biedrība, Latvijas tehnisko skolotāju biedrība, Latvijas lauksaimniecības skolu skolotāju biedrība griežas pie visiem Latvijas organizātiem un neorganizātiem skolotājiem un latviešu sabiedrības ar šādu paziņojumu: LSS sasauca 19. un 20. 06. Latvijas Skolotāju kongresu, uzaicinot uz to ne tikai vien savus biedrus, bet arī citus skolotājus. Dienas kārtībā svarīgi jautājumi: vienota skola un skolotāja izglītība, par kuriem visi Latvijas skolotāji nav nebūt vienisprātis, kādēļ šo jautājumu sagatavošana prasa vislielāko rūpību,

³⁶⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 85.lp. Uzmetums ar daudziem svītrojumiem.

sevišķi ja grib dabūt pamatu runāt visu Latvijas skolotāju vārdā uz ko tiecas Latvijas Skolotāju savienība. Par kongresa vajadzību, laiku un dienas kārtību lēmusi vienīgi LSS, kas apvieno vairāk kā Latvijas skolotāju trešo daļu. Visi kongresa sagatavošanas darbi vadīti vienīgi viena skolotāju virziena vārdā. Par referentiem un koreferentiem izvēlēti LSS valdes locekļi un kreiso skolotāju pārstāvji – Dēķens, Rītiņš, Videnieks, Liepa, J., Straubergs, Ivanovskis, P. Kūla, tā kā citādi domājošiem skolotājiem jau iepriekš atņemtā iespēja celt priekšā savus uzskatus vispusīgi izstrādātos referātos (resp. koreferātos). Ar to kongresa darbība noteikti ievadīta LSS vadoņiem vēlamā virzienā un kongresa delegātiem atliks tikai nobalsot. Pie tam tēzes, kas pieņemtas jau LSS pašas delegātu konferencē šg. Pavasarī, sk. „Mūsu Nākotnes” 10. numurā tiks bez šaubām atkal liktas priekšā kongresā, liecina, ka viņu autori maz mīl iedziļināties lietas būtībā, bet vienreiz piesavinājušies kādu domu, nepielaiž vairs nekādas kritikas un tik zin saukt „cīņa jāizved līdz galam” (sk. Mūsu Nākotne 1925. 346. sleja, pirmā tēze). Pēc Latvijas skolotāju kongresa (paredzēts - EV) „kongress ar Lietavas un Igaunijas skolotāju pārstāvju piedalīšanos”, paredz no Latvijas tikai LSS delegātu piedalīšanos, kuri tad droši vien jau vieni paši runās visu Latvijas skolotāju vārdā.

Uzsverot aprādītās rīcības vienpusību, augšā minētās skolotāju organizācijas, kas neietilpst LSS, nepiemīt viņas virzienam, atzīst, ka skolotājam, kam mīļa domu patstāvība un brīvība un kas savā nacionālā apziņā neatrod par iespējamu sekot vienpusīgām teorijām, nav kongresā jāpiedalās. Paziņojot savu lēmumu atklātībā, šo organizāciju valdes uzaicina savus biedrus nesūtīt delegātus uz sasaukamo kongresu un kongresu nepabalstīt.”³⁶⁹

Labējo un kreiso izglītības politisko strāvojumu sadursmes notiek arī apriņķa skolu valžu līmenī. Citkārt savu politisko un institucionālo ietekmi pārspīlē LNSS biedri. 1930. gadā Aizputes apriņķa skolu valde izdara zināmu spiedienu uz „kreisajiem” skolotājiem, par ko liecina Laidu pamatskolas skolotāja A. Petroviča atlaišanas lieta, kā rezultātā šis skolotājs ar Aizputes apriņķa skolu valdes lēmumu tika atlaists no vietas un ieskaitīts rezerves skolotājos u.t.t. un ko jau par nepamatotu atzinis tautskolu direktora biedrs Spūļa kungs. Var saprast, ka konflikts bijis starp skolēniem un skolotāju Grietēns, kurai bijuši ilgstoši konflikti ar skolēniem, bet Petrovičam kā skolas vadības pārstāvim vajadzējis šos konfliktus „izstrēbt”, bet tad vieni saka, ka viņš rīkojies nepareizi (Aizputes apriņķa skolu valde), bet citi saka, ka reaģējis adekvāti. Šajā sakarā „...vienīgi skolotāja Novicka liecina, ka skolā kreisais novirziens un, ka disciplīnas un kārtības trūkumā vainojams līdzšinējais paidagogu padomes vairākums, bet arī viņa neuzrāda konkrētus gadījumus, kur Petrovičs būtu rīkojies nepedagoģiski. Viņas liecība par garīgu dziesmu nedziedāšanu pie eglītes, un par skolēna nesodīšanu, kurš ielauzies pēc maizes [...]. 6 liecinieki (Sviķis, Rozenfelds, Jankovskis,

³⁶⁹ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) 127.,128.lpp.

Grīnbergs, Baumans, Ansons) liecina par kreiso novirzienu skolā, neuzrādot nevienu gadījumu.[..]³⁷⁰

Līdzīga rakstura konflikts risinājies Valmieras apriņķa Dauguļu pagasta 6klasīgajā pamatskolā, kur sava veida kreisumā apvainots skolas priekšnieks H. Vēliņš, kuru arī pasteidzīgi risinājusi Valmieras apriņķa skolu valde 1931. gada 16. novembra sēdē, par kuru protokols vēsta, ka „Caurskatījusi lietu, apriņķa skolu valde atrada: ka pret Dauguļu 6kl pamatskolas priekšnieku Vēliņu tiek celta sūdzība uz likuma par Latvijas izglītības iestādēm 10.p. panta, kā arī par to, ka viņš 1931. gada 2. aprīlī atļāvis Dauguļu 6kl pamatskolas skolēniem noklausīties pretreligisku un politisku priekšlasījumu (Lieldienu brīvlaikā „Darba Jaunatnes” sarīkots priekšlasījums), noturētu „Ausmas” izrīkojumu zālē... lietā nopratinātie Vēliņš un Raudīte paskaidrojuši, ka priekšlasījumam bijis stingri zinātnisks raksturs, bet skolēniem atļauju noklausīties priekšlasījumu neesot devuši... Ar nopratināto liecinieku liecībām turpretim noskaidrojies, ka priekšlasījumā, kurā aprakstīts jautājums „Vai Jēzus dzīvojis?” tomēr notikusi nepārprotama reliģijas zaimošana... Starp citu, lektors stāstījis, ka katrs cilvēks pats radot sev Dievu... Arī zagļiem esot pašiem savs Dievs, kurš tiek pielūgts izpalīdzēšanas blēdīgajā gaitā... Bez tam priekšlasījums ticis papildināts ar nepiedienīgām gaismas bildēm... Tik pat vainīga šinī jautājumā ir arī skolotāja Z. R., kura arī kopā ar skolas priekšnieku V. Skolēnu klātbūtnē noklausījies.. pretrunīgo priekšlasījumu, bet par skolēnu izsargāšanu no samaitājošā iespaيدا uzņemšanas, ne kaut kādā veidā nav rūpējusies... No skolas protokoliem noskaidrots, ka skolas priekšnieks V. pret skolas padomes 1931. gada 13. septembra lēmumu iesniedzis protestu, kurā prasa, lai skolēnu lūgšanas aktos tiek dziedātas tautas dziesmas, bet nevis garīgās. Savā protestā V. izteicies, ka tautas dziesmu dziedāšana reliģiozos aktos saskanot ar šī laika reliģijas – ētikas pasniegšanas metodēm.” Līdz ar to apriņķa skolu valde ar visām balsīm pret valdes locekļa Ed. Damrozē balsi nolēma 1) izteikt Dauguļu 6klasu skolas priekšniekam Herbertam Vēliņam stingru rājienu, brīdinot viņu ar atstādināšanu no vietas pie līdzīga notikuma atkārtošanas gadījuma. Par izteikto rājienu atzīmēt dienesta gaitas aprakstā.” Skolas padome uz visu iepriekšminēto iebilst, norādot, ka Vēliņš neko nav pārkāpis un norāda uz vienpusīgu izmeklēšanu, pat skolas reliģijas pasniedzējs J. Bušmanis norāda, ka Vēliņš nav traucējis reliģijas pasniegšanu skolā. Bet rezolūcija no Dauguļu pagasta padomes 1931.gada 14. decembra sēdes protokola Nr.9. liecina: „Ņemot vērā: 1) ka visas šīs neglītās, aiz partejiskiem nolūkiem ievadītās skolotāju Vēliņa un Raudītes apsūdzības iemesli ir izrēķināšanās nekulturālā veidā ar insinuāciju (ļauņprātīgs apmelojums) palīdzību; 2) ka stipri brutālā formā tiek grauta mūsu lielām pūlēm izveidotā 6kl. pamatskola [..]. 3) ka Valmieras apriņķa skolu valdes protokolā šinī lietā ir

³⁷⁰ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 20.lp.

atzīmēti liecības un fakti, kuri galīgi neatbilst patiesībai, 4) ka aizklātām sūdzībām un aizklātām izmeklēšanām nav vietas demokrātiskā valstī, jo tad tiešām politiskiem pretiniekiem ir iespējams izrēķināties ar saviem politiskiem pretiniekiem, kā šinī gadījumā; 5) ka visā izmeklēšanas gaitā iztrūkst visnepieciešamākais – bezpartejiska objektivitāte - , Dauguļu pagasta padome izsaka savu neapmierinātību un atrod, ka [...] bargais sods ir atceļams [...]. Šo rezolūciju padome pieņem ar 10 balsīm, atturoties padomes locekļiem Bukavam, Balodim, Vītolam un Matisonam, pie kam nobalsošana izdarīta aizklāti.” Turklāt vēlāk izmeklēšanas gaitā skolotājam Vēliņam pārmet Dievturību, uz ko viņš atbild, ka neko par Dievturu kustību nezina. Bet „Skolu valdes protokolā akadēmiski izglītotais liecinieks K. Matisons izmeklēšanas dienā manu kolēģu Z. Raudītes un E. Kalniņa klātbūtnē pateica, ka visa sūdzība ir politisko vēlēšanu laika dubļu mešana uz saviem pretiniekiem.”³⁷¹

No izglītības un kultūras vēstures viedokļa interesants ir Rīgas Latviešu biedrības skatījums uz nacionālo un sociāldemokrātisko strāvojumu pretsparu Latvijā. Nacionālo un sociāldemokrātisko kultūras darbinieku pretsparā iesaistījusies Rīgas Latviešu biedrība, kura tiekusies uz nacionālo spēku apvienošanu un LNSC valdei 1926. gada 4. novembrī raksta, ka „Visā latvju tautas pastāvēšanas laikā nerimstoši skanējis sauciens uz tautas kopošanos un vienprātību, tomēr pēdējos gados vienprātības vietā redzam sevišķi spilgtu nevienprātību un šķelšanos. Kamēr bagātā un varenā Anglija aprobežojās ar trijām politiskām partijām, Latvijā tādas nodibinātas ap 17, un katra no tām staigā savu ceļu un vairāk attālinās nekā tuvinās latvju tautas nacionāliem mērķiem un valsts patstāvības uzdevumiem. Neviena saimniecība nevar plaukt bez saskaņota darba plāna, neviena tauta, neviena valsts nevar attīstīties un uzplaukt, ja viņas locekļi strādā nesaskaņoti, juku jukām un ja viena organizācija aizkrusto ceļu otrai. Citās valstīs nacionālās un saimnieciskās biedrības sadodas un turās kopā attiecīgās savienībās, tāpat arī nacionālisma pretinieki – komunisti un sociāldemokrāti ved cīņu tagadējās iekārtas graušānā vienotā frontē. Tikai latviešu nacionālās biedrības un organizācijas nav vēl atradušas kopīgu ceļu savu mērķu sasniegšanai un nav izstrādājušas arī kopīgu darba plānu mūsu Latvijas valsts nostiprināšanai un izveidošanai politiskā, kulturelā un materiālā ziņā. Lai saskaņotu Latvijas nacionālo biedrību darbību minētā virzienā un vienotos galvenos jautājumos, pēdējais nacionālo organizāciju kongress nolēma nodibināt nacionālo organizāciju un savienību. Izpildīdama šo uzdevumu, RLB (Merķeļa ielā 13.) laipni lūdz Jūs sasaukt visdrīzākā laikā pilnu biedru sapulci un ievēlēt tanī no katriem 50 biedriem vienu delegātu, vai arī no katras Jūsu sabiedrībā ietilpstošas organizācijas pa vienam delegātam un paziņot RLB vēlēšanas rezultātus, uzdodot delegātu vārdus un dzīvesvietu.

³⁷¹ LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.1 (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 22. - 29.lp.

Augstcienībā RLB³⁷² un vēl atklātāk, uzsverot cīņu pret sociāldemokrātiem, Nacionālo organizāciju kongresa prezidijs (pagaidu nacionālā padome) 1925. gada 27. martā raksta LNŠC - „Nacionālo organizāciju kongresa prezidijs lūdz jūs sūtīt savus pārstāvjus pirmdien, šg. 6. aprīlī, plkst. 8 vakarā, Rīgā, Rīgas Latviešu biedrības Mazā zālē, Merķeļa 13., uz nacionālo organizāciju apspriedi, kurai prezidijs cels priekšā konkrētus priekšlikumus par visu nacionālo organizāciju saskaņotu un ziztematisku cīņu pret zocialdemokrātu iespaidu mūsu valsts dzīvē.”³⁷³

Rīgas Latviešu biedrības nacionālās politikas nodaļa 1931. gadā sociāldemokrātisko skolotāju politikas atmaskošanai veltījusi veselu rakstu „Kā sociāldemokrāti ieguva noteikšanu pār Rīgas skolām”³⁷⁴, kurā atmasko sociāldemokrātisko negodīgo politisko cīņu par ietekmi Rīgas pilsētas skolu politikā.

Interesu sadursmes notiek arī vietējo skolotāju biedrību līmenī. Lai arī atsevišķu skolotāju pārstāvju rakstītās vēstules vai piezīmes varētu būt partejiskas un pat fiktīvas, nav pamata domāt, ka visi, pret politiski un idejiski citādi domājošo partiju vai organizāciju vērstie dokumenti būtu falsificēti. Dokumentālu pierādījumu, kā arī netiešu mājienu tā laika ar izglītību saistītajā presē ir pietiekami, lai būtu jāatzīst samērā nesaudzīgā skolotāju un izglītības darbinieku politiskās cīņas realitāte. Tas atklājas, piemēram, Limbažu vidusskolas skolotāja J. Kalniņa vēstulē LNŠS pārstāvim: „God. Viča kungs! Jūs stāviet nacionālas skolotāju biedrības priekšgalā un tāpēc es vairāku uzdevumā griežos pie Jums. Jūs redziet, esmu no Limbažiem. Mums Limbažos un apkārtnē darbojas skolotāju savienības nodaļa, kurā sastāv par biedriem arī vietējās (gan ne visi) vidusskolas skolotāji un pamatskolu skolotāji. Ir arī apkārtnē pamatskolu skolotāji, kas skolotāju biedrībā nepiedalās. Pavisam biedrībā ir ap 50 biedru. Mēs cerējam, ka varēsīm biedrību pārvilkt nacionālajā. skolotāju biedrībā un tāpēc palikām par biedriem. Beidzamā laikā kreisais elements sāk ļoti enerģiski darboties un aizrauj arī šaubīgos līdz. Visi aizrādījumi no Dēķēna un komp. tiek uz to stingrāko izpildīti. Visur izpaužas tikai savienība. Starp citu, ass incidents notika sakarā ar vidusskolas I sagatavošanas klases turpināšanu. Kaut gan kredīti no budžeta komisijas priekš šīs klases uzturēšanas tika strīpoti, tomēr vidusskola neslēdza šo klasi, bet nolēma mācības viņā turpināt, pasniedzot priekšmetus šinī klasē bez atlīdzības. Tad nu skolotāju biedrības sapulcē 16. oktobrī, zem kreiso iespaida tika pieņemta sekojoša rezolūcija: „Tie vidusskolas skolotāji, kuri uzņēmušies bezmaksas darbu V pamatskolas klasē ar šo savu soli rada ļoti grūtus šķēršļus skolotāju cīņā materiālā stāvokļa uzlabošanas dēļ un tādēļ sapulce šo kolēģu soli ne attaisno.” Bija domāta daudz stingrāka rezolūcija, kura tomēr negāja cauri. Pēc mūsu domām būtu labāk, ja mēs

³⁷² LVVA, 2982. f. (LNŠS) 1.apr., 5.l. (LNŠS izejošo rakstu noraksti) lp.18.

³⁷³ LVVA, 2982. f. (LNŠS) 1.apr., 4.l. (LNŠS ienākošie raksti) lp.47.

³⁷⁴ *Kā sociāldemokrāti ieguva noteikšanu pār Rīgas skolām*. Rīga, 1931., Izdevējs, -16 lpp.

varētu, ka nacionālie, uzstāties no Limbažiem neatkarīgi, nesaistīti ar savienību, tāpēc kalkulējam atdalīties no savienības. Pirmā brīdī mēs būtu no 15-20 biedru, vēlāk pienāktu daži klāt. Tāpēc griežamies pie Jums rīdziniekiem ar jautājumu, vai būtu ieteicams atdalīties, vai turpināt līdzšinējo politiku. Sakarā ar skolu likumu mēs domājam, ka vajadzētu atdalīties. Ja Nacionālo Skolotāju biedrība domātu par labāku beidzamo, tad lūdzu nekavējoši atsūtīt NSB statūtus un lūdzu dot mums kādus aizrādījumus. Tā tad gaidīsim no Jums atbildes un visdrīzākā laikā. Ceru, ka Jums tik daudz vaļas atliksies uz šo vēstuli atbildēt. Gaidīsim ar nepacietību.”³⁷⁵

Atšķirīgs ir LSS un LNSS skatījums vienotas skolas idejas jautājumā izglītības politikā. Vienotas, visiem pieejamas skolas ideju jau 17. gs. izvirzīja ievērojamais pedagogs J. A. Komenskis. Pirmsrevolūcijas Krievijā nebija vienotas izglītības sistēmas – dažādu tipu elementāro skolu (ministriju, zemstes, pilsētu, baznīcu draudžu skolu) mācību programmas bija sastādītas tā, ka pēc šo skolu beigšanas skolēni nevarēja iestāties ģimnāzijā. Demokrātiskās sabiedriskās tendences prasīja izveidot skolu, kas būtu pieejama visiem iedzīvotāju slāņiem. Arī Latvijā, 1905. – 1907. revolūcijas sagatavošanas un norises periodā, pamatojoties uz sociāldemokrātiskās partijas programmu, kas tautas izglītības jomā prasīja „10) baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas; 11) vispārēju bezmaksas un obligātu izglītību līdz 16 gadu vecumam; trūcīgo bērnu apgāde ar ēdienu, apģērbu un mācību līdzekļiem uz valsts rēķina.”³⁷⁶ Cīnījās par skolas demokratizāciju. Latvijas skolotāju 1. kongresā 1905. gada novembrī, līdz ar citām prasībām tika izvirzīta arī prasība radīt visiem pieejamu skolu, saskaņot tautskolas un vidusskolas programmas, lai tādējādi pavērtu nabadzīgāko sabiedrības slāņu bērniem ceļu uz izglītību.³⁷⁷ Vienotās skolas ideja tika aktualizēta un aizstāvēta arī pirms 2. Latvijas skolotāju kongresa. Prasība izveidot vienotu skolu tika ietverta Latvijas skolu likumprojektā 1916. gadā. Vienotas skolas nepieciešamības ideja tika izskaidrota un aizstāvēta latviešu skolotāju konferencēs, kas notika pēc februāra revolūcijas Maskavā un Petrogradā, kā arī Latvijas skolotāju 2. kongresā (1917. gada jūnijā). Latvijas valdība ar 1919. gada 8. decembra likumu deklarēja obligāto 6klasīgo izglītību un vienotu skolu sistēmu, tomēr jau 1920. gadā pamatskolu sadalīja divās patstāvīgās pakāpēs – no I – IV kl. un no V – VI kl., bet liela daļa ģimnāziju atvēra sagatavošanas klases. Līdz ar to faktiski izveidojās otra skolu sistēma materiāli nodrošināto sabiedrības slāņu bērniem. Lai popularizētu vienotas skolas ideju, no teorētiskā viedokļa, 1917. gada žurnālā „Latvijas Skola” tika publicēts raksts „Vienības skola”, kurā izklāstīta vienotās skolas būtība un pamatota šādas skolas sistēmas nepieciešamība: „Lai nāktu pilnīgā skaidrībā par vienības

³⁷⁵ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) lp.17.

³⁷⁶ Citēts pēc Ūsiņš V. K. *Dēķena pedagoģiskie uzskati*. Rīga: Zvaigzne, 1975. 101. lpp.

³⁷⁷ „Dienas Lapa” 1905. Nr.252.

skolu, mums viņas sastāvdaļas jāapskata katra par sevi: no vienības skolas prasāms, lai tā būtu: 1) sabiedriska, 2) vispārēja, 3) vienāda un 4) bērnu dabai piemērota.”³⁷⁸ Vienotas skolas ideja realizējama sabiedriskajā audzināšanā – bērnu audzināšana ir ne tikai ģimenes, bet arī visas sabiedrības lieta. Sabiedriskā audzināšana, kas notiek skolā, atzinis K. Dēķens, ir „vienīgais lietderīgais korektīvs ģimenes audzināšanas šaurumam.”³⁷⁹ Taču skola kā sabiedriska audzināšanas iestāde „bieži vien ir saskaldīta, piemērojoties dažādām kārtām.”³⁸⁰ Un K. Dēķens norādījis, ka vienotai skolai jābūt arī vispārējai, obligātai, visiem pieejamai „bez mantas stāvokļa, kārtu un ticības izšķirības.”³⁸¹ Vienotās skolas ideja aplūkota arī no bērnu spēju attīstības viedokļa – vidusskolas vecākajās klasēs, kad audzēkņiem jau skaidri iezīmējas viņu spējas un tieksmes, jārada apstākļi, kuros katrs skolēns varētu „attīstīt savas dabiskās spējas līdz dabiskai pilnībai”³⁸² 1924. gadā izdotajā K. Dēķena grāmatā „Skola, tās veidi un iekārta”, kurā īpaša nodaļa veltīta vienotas skolas problēmai. K. Dēķens norādījis, ka visā valstī jābūt vienotai skolu sistēmai, pārvaldei, skolotāju pieņemšanas, sagatavošanas un atalgošanas kārtībai, jo tautas izglītības sistēmas vienības princips nosaka, ka skolās jābūt vienādām programmām, mācību grāmatām, mācību līdzekļiem, jābūt vienādiem darba apstākļiem.³⁸³ Vienota skola paredz arī abu dzimumu pilnīgas līdztiesības principa ievērošanu un nodrošina sievietēm „iespēju iegūt pilnu izglītību.”³⁸⁴ K. Dēķens daudzkārt akcentējis nepieciešamību nodrošināt organisku saikni starp visām tautas izglītības iestādēm un skolu tipiem – „Vienības skola organiskajā nozīmē apvieno par vienu organismu visas skolu pakāpes, iesākot ar pirmskolu un beidzot ar akadēmiju. Kur nav tiešas pārejas no zemākās skolas uz augstāko, tur vienības skolas nav.”³⁸⁵ Lielā mērā iespējams, ka demokrātiskās tradīcijas Latvijā 20. gs. 20to gadu sākumā vēl nebija tā attīstījušās, lai materiāli nodrošinātie un citi „augstākie” sabiedrības slāņi varētu pieņemt domu, ka viņu bērni varētu mācīties kopā ar nabadzīgāko vai zemāk stāvošo sabiedrības slāņu bērniem. To konstatē K. Dēķens – „Tā mums tagad ir, pagastskolas ganiņiem, draudzes un ministrijas – saimnieku bērniem [...], bet vidusskolas ar sagatavošanas klasēm mantīgo šķiru augošanai paaudzei.”³⁸⁶ Turpat K. Dēķens pamato, ka vienotā skola tik nepieciešama, lai „bērni skolā nenāktu šķiru sadursmēs”³⁸⁷, jo

³⁷⁸ Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola 1917., Nr.1. 1.lpp.

³⁷⁹ Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola 1917., Nr.1. 1.lpp.

³⁸⁰ Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola 1917., Nr.1. 2.lpp.

³⁸¹ Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola 1917., Nr.1. 2.lpp.

³⁸² Dēķens K. *Vienota Skola*. Mūsu Dzīve 1933., Nr.15.

³⁸³ Dēķens K. *Skola, tās veidi un iekārta*. 1924. 21.lpp.

³⁸⁴ Dēķens K. *Vienota Skola*. Mūsu Dzīve 1933., Nr.15.

³⁸⁵ Dēķens K. *Skola, tās veidi un iekārta*. 1924. 28.lpp.

³⁸⁶ Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola 1917., Nr.1. 2.lpp.

³⁸⁷ Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola 1917., Nr.1. 1., 2.lpp.

„kopdzīve un kopdarbs pa visu skolas laiku izlīdzina pretestības dažādi kārtu un šķiru starpā.”³⁸⁸

Acīmredzot vienotas skolas jēdziena robežas ir tik neskaidras vairāku iemeslu dēļ – aplūkots no sabiedriskās audzināšanas puses kā to piedāvā K. Dēķens tas iegūst vienu nozīmi, kurai grūti izvirzīt kontrargumentus. Un demokrātiskā sabiedrībā, kuras galvenā vērtība ir cilvēks, teju neiespējami domāt, ka bērnus varētu diferencēt pēc to sociālās izcelsmes vai materiālā stāvokļa. Tas nebūtu arī konkurētspējīgas valsts un sabiedrības interesēs, jo pienācīgi izglītoti cilvēki, darbinieki ir tautsaimniecības attīstības atslēga, kā arī visiem pieejama izglītība ļautu savas spējas attīstīt tiem talantiem, kuri varbūt pēc sava sociālā un mantiskā statusa citādāk izglītības „tīklam” ietu secen. Tomēr ir saprotams, ka K. Dēķena un sociāldemokrātu attīstītā vienotas skolas ideja ir ideāls modelis, kura realizēšana dažādu apstākļu dēļ ir problemātiska vienmēr. Šādas vienotas skolas šķēršļi ir reālā ekonomiskā un sociālā (piemēram, etniskā) situācija (arī demokrātiskā) valstī; vecāku un ģimenes audzināšanas uzskati un tradīcijas, ģeogrāfiskā situācija, pēckara ekonomiskā situācija laukos utt. Zināmā mērā sociāldemokrāti nonāk paši ar sevi pretrunā, jo prasa, lai skolās būtu vienādas programmas, mācību grāmatas, mācību līdzekļi un vienādi darba apstākļi. Ja vienotas skolas ideja aprobežojas vienīgi ar šādiem priekšnoteikumiem, tad tā ir realizējama reālā laikā, tomēr, jāņem vērā lauku un pilsētas transporta un komunikāciju pārklājums, iedzīvotāju blīvums, viņu iespējas un vēlmes. Tādā gadījumā pilsētas skolas un pilsētas bērni 20. gs. sākumā vienmēr būs izdevīgākā situācijā nekā lauku skolu skolēni. Reālais izglītības budžets nevar nodrošināt vienādas iespējas mazai lauku skolai un lielai pilsētas skolai. Turklāt, interesanti, ka K. Dēķens, kurš pētījis arī anomālo bērnu attīstību un apmācīšanas iespējas („Skola, tās veidi un iekārta”), nav ievērojis vienu no nacionālo skolotāju vienotas skolas idejas galvenajiem pamatpostulātiem – diferencētu un individuālu pieeju skolēnam. No sociālās audzināšanas viedokļa būtu pamatoti, ka kopā mācās arī dažādu tautību un dažādu psihiskās un fiziskas veselības pakāpju bērni, kas vēl vairāk mazinātu spriedzi sabiedrībā un attīstītu bērniem empātijas, tolerances, komunikācijas u.c. prasmes, tomēr tas neizslēdz individuālas pieejas nepieciešamību. Tāpēc lielā mērā jāatzīst, ka nacionālo skolotāju vienotas skolas ideja vairāk atbilst reālajai sociālpolitiskajai un ekonomiskajai situācijai valstī, bet sociāldemokrātu izvirzītā vienotas skolas ideja izsaka vēlamo šīs skolas attīstības mērķi un ideālu.

Dažkārt tiek uzskatīts un arī paši sociāldemokrātiskie skolotāji domā, ka viņi ir vienīgie īstās vienotās skolas aizstāvji, bet nacionālie skolotāji ir par bifurkāciju, t.i. skolnieku

³⁸⁸ Dēķens K. *Skola, tās veidi un iekārta*. 1924. 22.lpp.

diferencēšanu pēc spējām, īpatnībām³⁸⁹ utt. Liela daļa diskusiju, kurās tiek apspriests no atšķirīgo pasaules uzskatu bāzes konceptiem izrietošais „mūžīgais” vienotās skolas jautājums, ir gandrīz bezcerīgi nolemtas dialoga imitācijai un neizpratnei par partnera ietiepību. Piemēram, LSS uzskata, ka tās pretinieki ir pret vienotas skolas ideju – „19. gs. 20to gadu sākumā no LSS izstājušies arī vidusskolu skolotāji un nodibinājuši savu Latvijas vidusskolu skolotāju biedrību, kuru atbalstīja L. Ausējs. Vidusskolu skolotāju biedrība neatbalstīja vienotas skolas ideju un prasīja 6 klašu vidusskolu.”³⁹⁰ Bet A. Vičs, interpretējot 1926. gada janvāra nacionālo skolotāju konferences rezultātus, secina, ka „[...] Nebūt te nebija sastinguma noteiktā virzienā. Prof. K. Kundziņš pats pirmais pieskārs vienotas skolas problēmai un veltī sociāldemokrātu līderis smaidīja, kad Kundziņš cieši uzsvēra vienotas skolas principu kā katrā ziņā pieņemamu. Izrādījās, ka pret vienotu skolu neviens konferencē neuzstājās, bet gan uzstājās pret to sastingušo vienotas skolas sistēmu, kuru sociāldemokrātisko skolotāju konferencē prasīja K. Dēķens un viņa biedri.”³⁹¹ Tālāk rakstā „Vienotas skolas izpratne Francijā” šo jēdziena daudznozīmību labi ieskicē P. Jurevičs: – „vienota skola tā tad radikālo franču pedagogu izpratnē ir nepieciešami saistīta ar iespējamo vislielāko diversifikāciju.”³⁹² Šī jautājuma pašos pamatos atrodas jautājums par cilvēka būtības filozofisko izpratni, kas tālāk nosaka cilvēku vienlīdzības izpratnes traktējumu un to nianšu pielietojumu pedagoģiska rakstura diskusijās. Izrādās, ka tādā gadījumā nacionālie jeb pilsoniskie skolotāji uzsver vienlīdzības jēdziena individuālo pusi, kas atbilst izteikumam „katram pēc viņa spējām un viņa vajadzībām”, kas atļautu racionālu atsevišķu indivīdu spēju noteikšanu un atbilstošu virzību. Sociāldemokrātiskos skolotājus savukārt biedē, ka tāda izglītības sistēma var radīt jaunas sociālas kārtas, šķiras un dažāda veida sabiedrības noslāņošanas, kas novedīs pie citas nevienlīdzības rašanās. Un lai arī Latvijas Republikas Satversmē gan tolaik, gan tagad ir iekļauti angļu filozofa Džona Loka cilvēka dabisko tiesību un brīvību principi, kas uzsver katra cilvēka tiesības, piemēram, uz izglītību, kas vairāk atbilst Nacionālo skolotāju virzītajai izglītības politikas vīzijai, reāli diversificētas vienotas skolas modelis praktiski Latvijā nekad nav pastāvējis. Parasti realizēts tiek tieši sociāldemokrātisko skolotāju skatījums, kas nodrošina visiem skolēniem ārēji vienlīdzīgus apstākļus, kuru rezultātā spējīgākie bieži spiesti pielāgoties mācību procesam, kas paredzēts viduvējā līmeņa skolēnu attīstībai, vai savādāk spējīgie tiek pakļauti sev neatbilstošam mācību procesam. Interesantas liecības vienotas skolas jautājumā ienes diskusijas nacionāli iekrāsotajā „Pamatskolu, arodskolu un vidusskolu skolotāju konferencē”, kas notika 1926. gada 4. un 5. janvārī un, kurā liela uzmanība tika

³⁸⁹ Staris V.

³⁹⁰ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 31.lpp.

³⁹¹ Audzinātājs. 1926. Nr.1. 2.lpp.

³⁹² „Audzinātājs” 1926. Nr.1. 6.lpp.

veltīta tieši vienotas skolas jautājumam. Šajās diskusijās liela daļa nacionālo skolotāju ir pret „sastingušo vienoto skolu”, ko piedāvā „kreisie” skolotāji, turklāt T. Lūļaks pavēsta, ka arī paši sociāldemokrātiskie skolotāji šajā jautājumā nav konsekventi „[...] tie, kas esot pret sagatavošanas klasēm pie vidusskolām, savus bērnus tomēr sūtot šinīs sagatavošanas klasēs (kāds sauc no vietas Indriķis Rītiņš), vai pat franču licejā. Odiņš (domāts LSS pārstāvis Ģ. Odiņš – Ē. V.), kas arī krass kreiso skolu sistēmas piekritējs, kad valdība pie viņa skolas slēgusi sagatavošanas klases, lūdzis pilsētas valdi dot līdzekļus šīm klasēm. Lūļaks aizstāv sagatavošanas klases kā paralēlas 5. 6. pamatskolu klasēm. Tautskolu direktors K. Melnalksnis aizstāv kreiso skolotāju vienotās skolas sistēmu apgalvodams, ka pielaižot nozarošanos pēc 4. pamatskolas klases, būtu grieziens tautas miesā, jo ar to traucētu obligatoriskas skolas attīstību. [...] J. Lapiņš konstatē, ka vidusskola nevarot savu uzdevumu veikt, ja nav pie viņas divu sagatavošanas klašu, resp. kurss nav sešgadīgs.[..]”³⁹³

Latvijas pedagoģijas vēstures pētnieki A. Staris un V. Ūsiņš monogrāfijā „Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā” atspoguļo šī perioda izglītības politikas attīstību kopumā, analizē tās tendences, t.sk. ieskicējot arī pamatskolas problēmas. 1920. gada 26. aprīlī Latvijas Ministru Padome pieņēma papildinājumu (1919. gada 16. jūlijā Latvijas Tautas Padome pieņēma likumu, kas deva tiesības Ministru kabinetam Padomes sēžu starplaikos, ja vajadzība spieda, izdot pagaidu rīkojumus) likumam par izglītības iestādēm, kas reglamentēja vispārīgās vidējās izglītības iestāžu atvēršanu un darbību. Likums noteica, ka pamatskolas turpinājums ir četrgadīga vidusskola, kur uzņem pamatskolu beigušos vai arī reflektantus pēc pārbaudījuma izturēšanas pamatskolas kursa apjomā.³⁹⁴ Atšķirībā no Latvijas skolotāju otrajā kongresā pieņemtā likumprojekta par vienotu skolu šis 26.aprīļa likums paredzēja, ka vidusskolās pēc apstākļiem var atvērt pamatskolas klases.³⁹⁵ Šīs pamatskolu klases vēlāk Latvijas Nacionālo skolotāju savienība centās izmantot bifurkācijas (Noteiktu vecumu sasniegušu un izglītību ieguvušu skolēnu dalīšana divās plūsmās, kur spējīgākie tika gatavoti mācību turpināšanai, bet pārējie praktiskai dzīvei un darbam) ideju īstenošanai, kas bija konflikta cēlonis starp nacionālajiem skolotājiem un skolotājiem sociāldemokrātiem, kur pēdējie iestājās par vienotas pamatskolas saglabāšanu. Pamatskolas 5. un 6. klase vairākās vispārīzglītojošajās vidējās mācību iestādēs radās jau 1919. gadā, kad bērni sešklasīgo pamatskolu vēl nebija beiguši un vidusskolu pirmās klases draudēja palikt bez skolēniem. Arī skaitliski Latvijas neatkarības pirmajos gados pamatskolas nespēja nodrošināt visu Latvijas vispārīzglītojošo vidusskolu sākumklases ar nepieciešamo skolēnu skaitu. Tāpēc vidusskolu vadība savās mācību iestādēs atvēra pamatskolu piekto un sesto klasi (t.s. sagatavošanas

³⁹³ Audzinātājs, Nr.1. 1926. 23.,24.lpp.

³⁹⁴ IMM. Nr.4, 1920, 375.lpp.

³⁹⁵ IMM. Nr.4, 1920, 375.lpp.

klases), kur uzņēma 1.pakāpes absolventus, lai tos sagatavotu mācību turpināšanai šajā vidusskolā. Sagatavošanas klašu darbība pēckara gados bija vēlama tāpēc, ka vidusskolu skolotāju profesionālā meistarība ļāva tiem labāk sagatavot skolēnus mācību turpināšanai vidusskolās. Sagatavošanas klases parasti darbojās pilsētu vidusskolās un par mācībām tajās bija jāmaksā, tāpēc lauku bērniem to apmeklēšana bija saistīta ar finansiālām u.c. grūtībām. Latvijas Skolotāju savienības locekļi šajā apstākļi saskatīja tiešus draudus vienotas skolas principiem.

Savukārt Latvijas Nacionālo skolotāju savienības locekļi dominēja tieši vidējās mācību iestādēs, viņi noliedza vienotas skolas lietderīgumu un pastāvošo izglītības sistēmas struktūru kopumā. Bifurkācijas ideju viņi attiecināja jau uz II pakāpes pamatskolu, t.i., uzskatīja, ka sākot ar piekto klasi spējīgākos skolēnus nepieciešams gatavot mācību turpināšanai vidusskolā, bet pārējos praktiskai dzīvei un darbam. Turpretī skolotāju un izglītības darbinieku apspriedē 1920. gadā ar balsu vairākumu tika nolemts, ka sagatavošanas klases vidusskolās 1921./22. mācību gadā slēdzamas un visiem Latvijas pilsoņiem obligāta pilna sešklasīga pamatskola.³⁹⁶ 1921.gadā Izglītības Ministrija noteica, ka pastāvošajām sagatavošanas klasēm mācību darbā stingri jāievēro pamatskolu plāni un programmas, un, līdzko pamatskolu sestās klases nodrošinās vidusskolu sākumklases ar reflektantiem, sagatavošanas klasēm darbība jābeidz.³⁹⁷

Aplūkojot visus pieminētos interešu konfliktus kā LSS un LNSS, tā arī vispār sociāldemokrātisko un nacionāli-pilsonisko izglītības politikas un pedagoģisko ideju pārstāvju starpā, rodas jautājums, kāpēc, konkrēti izglītības politikā, nav iesējams nonākt pie kompromisa, kas apmierinātu visas politiskās partijas un idejiskos strāvojumus, un kas nestu maksimālu labumu konkrētam skolēnam atsevišķi un sabiedrībai kopumā? Jādomā, ka tā laika zinātne vispār, un arī pedagoģija un psiholoģija atsevišķi sniedza jau dziļas zināšanas par cilvēka un viņa personības attīstību sabiedrībā, kā arī par audzināšanas un izglītības uzdevumiem un mērķiem. Problēma acīmredzot slēpjas esamības un cilvēka neviennozīmībā, kā arī galīgas un viennozīmīgas patiesības neiespējamībā. Tāpēc, jebkura galīga atbilde un patiesības uzurpācija izglītības politikas un pedagoģisko ideju jomā riskē novest pie situācijas, kurā personība tiek attīstīta vienpusīgi. Šāda situācija Latvijā vērojama pēc 1934. gada maija apvērsuma, kad jaunas pedagoģiskās idejas tik pat kā vairs netiek ģenerētas un izglītības sfērā pakāpeniski sāk valdīt zināma stagnācija. Lai arī situācija Izglītības politikā Latvijā pirmās parlamentārās republikas laikā bieži tiek raksturota kā pārāk nestabila, tajā varēja attīstīties dažādas pedagoģiskās idejas, tās tika kritizētas, vērtētas un aprobētas, tāpēc pastāvēja liela

³⁹⁶ IMM. Nr.7, 1920, 473. lpp.

³⁹⁷ IMM. Nr.4, 1921, 481. lpp.

varbūtība, ka laika gaitā, patiesas demokrātijas attīstības apstākļos priekšplānā izvirzītos patiesi labākā un konkurētspējīgākā ideja. Sevišķi būtiska ir iespēja ko nodrošināt var tikai demokrātiska un parlamentāra sabiedriskā iekārta – likuma un brīvības ietvaros izvirzīt idejas, tās aizstāvēt, kā arī pamatoti kritizēt. Tādējādi, LSS un LNSS, kā arī pretējo izglītības politikas strāvojumu konfrontācijā notika zināma izglītības politikas un pedagoģisko ideju attīstības sociālā kontrole, uzraudzība, aprobācija un sava veida „zelta vidusceļa” meklēšana. Diemžēl demokrātijas attīstības process valstī un līdz ar to arī demokrātiskās skolas attīstība dažādu faktoru (ārpolitisku un iekšpolitisku) rezultātā tika priekšlaicīgi pārtraukta un tās iespējamais visus rezultātus (augļus) sabiedrībai nebija lemts baudīt gatavus.

Secinājumi

- **Galvenās izglītības politikas institūcijas, kas noteica izglītības politiku Latvijā 20. gs. 20. – 30. gados bija, politiskās partijas, Saeimas Izglītības komisija, Izglītības ministrijas Skolu departaments (1919 – 1924 un 1928 - 1934), Skolu virsvalde (1924 - 1928), Skolu valde (kā pilsētu un apriņķu valžu atsevišķa struktūrvienība), pamatskolu inspektori. Kā liecina pētījums, visās šajās institūcijās aktīvi darbojās lielāko skolotāju profesionālo organizāciju - LSS un LNSS pārstāvji vai lobiji, kuri dažādos veidos, tieši un netieši ietekmēja valsts izglītības politiku.**

- **Skolotāju darbība profesionālajās organizācijās uzskatāma par primāru (jo apvienošanās pamatojama ar iekšēju brīvprātīgu nepieciešamību) attiecībā pret to biedru politisko darbību valsts institūcijās (kas ir institucionāla un birokrātiska), jo pēdējā nepieciešama skolotājiem kā instruments, lai realizētu savas idejas valsts struktūras līmenī.**

- **Skolotāju organizāciju interešu mezglu punkti - vienota skola, ticības mācība, skolotāju algu jautājuma risināšana, skolotāju tālākizglītības veicināšana, maznodrošināto iedzīvotāju slāņu izglītības nodrošināšana, ir diskutablākie jautājumi, kuru risinājumi mainīgiem rezultātiem izvirzās priekšplānā dominējošo partiju koalīciju viedokļos.**

- **Skolotāju profesionālo organizāciju un izglītības politikas divu galveno koncepciju interešu sadursmes realizējās dažādos līmeņos, piemēram - 1) Saeimas, 2) IM komisijās, 3) Vislatvijas skolotāju kongresos, konferencēs; 4) pamatskolu inspektoru darbībā; 5) apriņķu skolu valdēs un atsevišķās skolās; 6) vietējās skolotāju biedrībās u.c. līmeņos.**

- **Līdzšinējās publikācijās vienotas skolas ideja uzsvērta kā Latvijas Skolotāju savienības koncepts, kam pretdarbojusies LNSS un ar to saistītie politiskie spēki, taču šāds skatījums nav korekts, jo vienotas skolas ideju atbalstījusi arī LNSS, tāpēc**

uzskatāms, ka pretruna šo abu koncepciju starpā meklējama atšķirīgā „vienotas skolas” jēdziena izpratnē un pieejās tā realizēšanā.

- Demokrātiskas un parlamentāras valsts politiskās iekārtas apstākļos skolotājiem pašiem ar brīvprātīgu dabisku apvienošanos profesionālās organizācijās (biedrībās) radās iespēja piedalīties izglītībai svarīgu lēmumu pieņemšanā; apjaust un paust savus uzskatus idejas un vērtības; identificēties ar noteiktiem pedagoģiskajiem un politiskajiem uzskatiem; pašiem apjaust un risināt aktuālās skolotāju darba, sadzīves un profesionālās pilnveidošanās problēmas.

- K.Ulmaņa apvērsums valstī strauji likvidē jebkādu sociāldemokrātisko un kreiso politisko spēku darbību un virza skolotāju profesionālās organizācijas konsolidēties un apvienoties, lai veidotu vienu vienotu skolotāju organizāciju. Tādējādi, līdz ar autoritārā režīma diktātu, tiek izjaukta dabiskā skolotāju organizēšanās un uzskatu diferencēšanās, skolotāju organizēšanās un darbība kļūst formāla, kas atspoguļojas gan LNSS izskatīto jautājumu saturā (biedru naudas, ievērojamu biedru apsveikšana. utt.), gan tās biedru indiferentismā.

3.3. Skolotāju organizāciju devums pedagoģiskajai domai un skolu praksei

Jaunā izglītības paradigma, kuras iestrādes Latvijā rodamas jau 1905. gada revolūcijas laika Tautskolas projektos, 1917. gada 2. Latvijas skolotāju kongresa Likumprojektā, līdz ar jaunajiem sociālpolitiskajiem apstākļiem kļūst par jaunās skolas realitāti. Lielo skolotāju un izglītības darbinieku aktivitāti izskaidro kopīgs mērķis un demokrātiskās valsts pārvaldes forma, kur plurālismā sākotnēji katrs jaunas, arī nenobriedušas pedagoģiskās idejas nesējs spēj sevi identificēt ar Latvijas „jaunās skolas” cēlāju. Kā būtiski jaunās skolas teorētiķi un praktiķi atzīmējami LSS biedri K. Dēķens, L. Taivāns un J. Grete, LNSS pārstāvji, L. Ausējs, P. Dreimanis, A. Vičs u.c.

Spriest par skolotāju profesionālo organizāciju devumu pedagoģiskās domas attīstībā ļauj šo organizāciju preses izdevumi, izdotie mācību metodiskie līdzekļi, mācību grāmatas, monogrāfijas, konferencēs un kongresos apspriestie jautājumi un pieņemtās rezolūcijas. Aptverot un izanalizējot šo bagātīgo faktu materiālu var izdalīt prasības ko jaunais laiks izvirza skolotājam mērķa sasniegšanai, jeb teorija praksei – kādas ir prasības mācību stundai (mācību metodes, pedagoģiskie līdzekļi, kas veicina bērna darbību, uzskates materiāli un līdzekļi, stundas mērķi), audzināšanai (pilsoniskā, nacionālā, darbaudzināšana, sabiedriskā, tikumiskā)? LNSS pārstāvis, vēsturnieks P. Dreimanis žurnālā „Audzinātājs” rakstot par pamatskolu mācību programmām, reflektē arī par tās mērķiem – „Tagad laiks, pēdējais laiks, pārvērst mūsu skolas par Latvijas pilsoņu audzināšanas iestādēm, kurās Latvijas bērni vispirms iepazīsies ar savu dzimteni un tēviju un tikai tad to salīdzinās ar citu tautu kulturēliem sasniegumiem un tādā kārtā iegūs apkārtnes kultūras parādību koptēlu un atspoguļojumu, kas viņiem palīdzēs izveidoties par personību. Tad jaunā paaudze zinās, kā no zemnieku šķiras ir izveidojusies latvju tauta un tās centieni, mācēs cienīt savu tautu un darboties savas dabas šūpulī un savu apstākļu robežās. Līdz ar to latvju tautu mazāk interesēs tie plašie centieni un paņēmieni, kuri iedvesmoti no vecās Krievijas platībām un viņas uzņēmēju iespējamībām, un patī par sevi aizmirsīsies dzīve, kura atgādina krievu muižnieku greznos salonus un krievu lieltirgotāju izšķērdību. Sakarā ar to mēs tuvosimies arī demokrātijas ideālam un vairāk interesēsīsimies par darbu, darba paņēmieniem un to zinātņi, kura tikai var atvieglināt cilvēka pūles un pārvērst viņa dzīvi par labu un gaišu.”³⁹⁸

³⁹⁸ Dreimanis P. *Pamatskolas programmas*. Audzinātājs. 1926. Nr.1. 13.lpp.

Laika posms no 1905. gada līdz 30. gadu sākumam ir pietiekami ietilpīgs, lai jaunās pedagoģiskās nepieciešamības tiktu definētas un aprobētas vienā, ilgtspējīgā veselumā. Jau 20. gadu pusē skolotāju organizācijas aizsāk sabiedrisko diskursu par atšķirīgām koncepcijām, no kurām vienā dominē sociālisma idejas, bet otrā - nacionālās un pilsoniskās vērtības. Taču no laika attāluma vērtēts šo koncepciju pretrunīgums šķiet pašu skolotāju un izglītības darbinieku pārspīlēts.

Jaunās demokrātiskās izglītības paradigma var ienest būtiskas izmaiņas visās pedagoģiskās domas izpausmes formās un līmeņos. Protams, pārmaiņām tad ir jābūt pamatotām ar jaunās paradigmas zinātniskajām atziņām, pasaules un cilvēka redzējumu un humānistiskajām vērtībām. Globāli tas izpaužas jaunu (un reāli sasniedzamu!) izglītības mērķu apspriešanā un uzstādīšanā. Tikai pēc jaunās izglītības koncepcijas mērķu formulēšanas kļūst iespējams nospraust uzdevumus to realizēšanai. Lai realizētu pedagoģiskās idejas ir jābūt šo ideju labprātīgiem nesējiem, tāpēc šā procesa menedžēšanā nepieciešama visu izglītības spēku integrācija un atgriezeniskās saiknes nodrošināšana, ko, kā jau tika minēts veiksmīgi nodrošina skolotāju brīvprātīga apvienošanās un darbs biedrībās, jeb skolotāju profesionālās organizācijās. Atgriežoties pie skolas pedagoģiskā procesa norišu restrukturēšanas jaunās izglītības paradigmas apstākļos, redzam, ka daudzas idejas, kas to būtu varējušas būtiski izmainīt, izskanējušas jau t.s. Tērbatas, jeb 2. Latvijas skolotāju kongresā un atkārtoti izvirzītas ļoti plaši pārstāvētā³⁹⁹ 3. Latvijas skolotāju kongresa tēzēs un rezolūcijās. Zīmīgi, ka kongresā ar balsstiesībām piedalās 9 LSS valdes locekļi, kā arī, protams, citu LSS ietilpstošo biedrību delegāti, turklāt kongresa prezidijā un sekretariātā kopīgi strādā vēlākie konkurenti LSS un LNSS biedri – Indriķis Rītiņš, Kārlis Dēķens, J. Ivanovskis (LSS), Ludvigs Adamovičs, J. Bebris, A. Vičs (vēlāk LNSS). Saprotams, ka, ja attiecīgā tēze vai rezolūcija ir tikusi pieņemta, tad to atbalstījis skolotāju delegātu, bet tātad visu skolotāju vairākums un IM, kā arī citām valsts struktūrām, būtu atlicis tikai paļauties uz šo ekspertu slēdzieniem un tos realizēt izglītības politikā. Jau pieminētais, bet realizējamais ideālisms izpaužas, piemēram, humānajā tēzē par kopēdināšanu „1) Kopēdināšana skolā nodrošināma uz sabiedrības rēķina visiem skolēniem likumdošanas ceļā. [...] 4) Kopēdināšana skolā uzskatāma arī kā audzināšanas un mācīšanas līdzeklis, tādēļ viņas izvešana uzticama pēc iespējas pašiem skolēniem un izmantojama, cik iespējams, zinātnisku jautājumu ierosināšanai un atrisināšanai.”⁴⁰⁰ Katra pedagoga un

³⁹⁹ 3. Latviešu skolotāju kongresā piedalījušies 233 delegāti (1 delegāts no katriem 10 skolotājiem) no 31 skolotāju biedrības un savienības, 480 viesi, 10 valdības priekšstāvji, 8 goda viesi, 9 LSS valdes locekļi, referējuši un koreferējuši 39. Ņemot vērā, ka 1921. gadā visās Latvijas mācību iestādēs uzskaitīti nedaudz mazāk kā 8000 pedagogi, konferencē nodrošināta ļoti plaša skolotāju pārstāvniecība. Skat. *Trešais Latvijas skolotāju kongress*. Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 389.-399.lpp.

⁴⁰⁰ *Trešais Latvijas skolotāju kongress*. Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 397.lpp.

audzinātāja pieredze un intuīcija piekritīs 4. punktā uzskaitītajām, ar kopēdināšanu saistītajām mācīšanas un audzināšanas iespējām, tomēr tās realizēt optimālāk bija iespējams izglītības politikas formēšanās apstākļos, nevis vēlāk. Līdzīga un mums pazīstama ir diskutablā inovācija par „numuru” vai atzīmju sistēmas izskaušanu no mācību darba. Interesanti, ka Otrās Latvijas Republikas laikā šī diskusija saasinājās tieši pirmajā gadu desmitā pēc neatkarības atjaunošanas, nevis vēlāk. 3. skolotāju kongresa eksperti šajā jautājumā pieņēmuši sekojošu pamatotu rezolūciju: „1) Skolas dzīvē nepieciešama skolēnu sekmju novērtēšana. Skolotājam jāpārzina katra skolēna darbs un viņa darba sekmes. Skolēnam jādabū atsauksme par paveikto darbu; par bērnu sekmēm jāziņo vecākiem. 2) Agrākai sekmju novērtēšanas sistēmai, t.i. numuru sistēmai izteiktie pārmetumi (numuri nedod pareizu skolēna gara dzīves attēlu, numuru sistēma rada numuru kultu, veicina slimīgu godkārtību, numuru izlikšana atkarīga no subjektīviem iespaidiem, padota nejaušībai, bieži arī netaisna un dara skolēnu nelaimīgu, dzen to pat nāvē) neizmējas vienīgi uz šīs sistēmas nepareizu izlietošanu agrākā birokrātiskā skolā, bet arī uz viņas būtību un pierāda šīs sistēmas nederību. [...] 4) Par ideālu atsauksmju veidu jāuzskata tāds, kas netikvien aprāda skolēna darba objektīvos panākumus, bet arī raksturo katra skolēna garīgo īpatnību. 5) Nejaušības atsevišķa skolotāja vērtējumā var izlabot sazinoties ar klases audzinātāju un skolas vadītāju, bet īpaši skolotāju kopējās apspriedēs. Arī klases atsauksme par līdzskolēniem palīdz skolotājam novērtēt sekmes. [...] 7) Sekmju novērtēšanai pagaidām pieturamas atzīmes: pietiekoši, nepietiekoši, labi. 8) Par skolēna pārceļšanu no klases klasē un skolas kursa beigšanu lemj, saskaņā ar skolēna sekmēm, skolas pedagoģiskā padome. Oficiāli pārbaudījumi (eksāmeni) ir lieki un savā ziņā pat kaitīgi.”⁴⁰¹ Šīs un citas radikālas idejas vēlāk realizētas netika, to attīstību gan toreiz, gan šodien bremsē tā saucamie reālpolitīki, kuri nepārstāv demokrātiskās un humānās sabiedrības kvalitatīvākos centienus. Tomēr tieši šīs radikālās pedagoģiskās idejas parāda tolaik jaunās demokrātiskās izglītības paradigmas dziļākā jēgas slāņa patiesu izpratni un patiesās humānisma ideju aprises. Proti, tieši atzīmju sistēmas atcelšanas idejas realizēšana varētu kalpot par izšķirošo spēka pielikšanas punktu visradikālākajām pārmaiņām kursā uz patiesi demokrātiskas un humānistiski ievirzītas skolas realizēšanu. Jautājums būt vai nebūt atzīmēm nav tikai jautājums par atzīmēm, bet arī un galvenokārt par būtiski kvalitatīvi citādām skolēna un skolotāja attiecībām, šāds pavērsiens pašos pamatos maina skolotāja darba principus, atņemot iespēju vardarbīgi piespiest skolēnu mācīties un liekot pievērsties daudz dziļāku pedagoga darba efektivizācijas paņēmieni meklēšanai. Ir skaidrs, ka pārejot idejiskās sajūsmas periodam, liela daļa pedagogu sāka apzināties ko no viņiem prasītu atzīmju un eksāmenu atcelšana. Skolēns, līdz ar atzīmju sistēmas atcelšanu, zaudētu motivāciju mācīties

⁴⁰¹ *Trešais Latvijas skolotāju kongress*. Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15. 397.,398.lpp.

piespiedu kārtā atzīmes dēļ, bet tieši šajā momentā rastos iespēja saskatīt sevī un skolotājā cilvēka dziļāko būtību, kuras pamatā ir dabiska zinātkāre - tieksme pēc zināšanām. Atzīmju sistēma rada zināmu pazemojošu skolēnu kategorizāciju un, ērtības labad ejot vieglāko ceļu, iekļauj tos mehāniskā vērtēšanas sistēmā, kas iznīcina vai neļauj ievērot daudzas būtiskas viņu cilvēciskās pazīmes ne skolotājam, ne vairs pašiem. Turklāt atzīmju sistēma birokratizē un pat iznīcina tādas inovatīvas mācību formas kā grupu darbs (jo vieni grupā strādā atzīmju dēļ, bet citi to pašu atzīmju dēļ tikai slinko un „izbrauc” uz pirmo rēķina) vai mācību ekskursijas (kuras dziļākā jēga – ieraudzīt, pamanīt, izzināt, vērot pazūd aiz atzīmes medībām), utt. Saprotams, ka šādas radikālas pārmaiņas iespējams realizēt tikai nulles punkta apstākļos, kad izglītības sistēma ir sagrauta pilnībā, tātad pašā 20. gadu sākumā, ne vēlāk.

Latvijas Skolotāju savienības jaunās skolas koncepcijas mērķis bija „[...] harmoniska attīstība cilvēka paša garīgās struktūras robežās. Audzēknim skolā jāmacās spraut mērķus, kuru sasniegšanai skola audzina audzēkņu gribu, attīsta viņu radošos un rosinošos spēkus (jūtas un dziņas), dod mērķa sasniegšanai nepieciešamās zināšanas, veiksmes un aktivitāti. Cilvēks kā garīga un fiziska būtne jāuzskata par līdzekli un darba rīku sprauto mērķu sasniegšanai, un tāpēc šim momentam jāpiegriež izcila vērtība. Šim audzināšanas uzdevumam jāpieiet netikvien no bērna individualitātes viedokļa, bet arī no sabiedriskā un visuma viedokļa.”⁴⁰² Savā veidā formulētus šos pedagoģijas pamatjēdzienus - audzināšanas mērķi un līdzekļus atrodam aktīva LSS biedra Jāņa Grestes rakstos un tēlojumos: „Audzinātājiem skolā un mājā vajag būt vispirms skaidrībā par mērķiem; un tā nu ir vienkārša un saprotama prasība. Bet ne mazāk svarīgs ir vēl kaut kas cits: nedrīkst kļūdīties arī līdzekļu izvēlē, jo taisni te var slēpties viss neveiksmju cēlonis, ja tās darbā radušās.”⁴⁰³ Audzināšanas mērķus viņš iedala vispārcilvēciskos un specifiskos, ar specifiskiem domājot: mūsu tautas kultūrvēsturiskajām tradīcijām un mentalitātei atbilstošu audzināšanu. Greste raksta, ka „latvietim ir savs īpatnējs, latvisks ideāls, kas ietverams vienā saturā bagātā un tik noteiktā vārdā, ka skaidri un nepārprotami apzīmē to, kas ikkuram audzinātājam, ikbrīdi acīs paturams. Šis vārds ir - līdumnieks. Ja skola spētu ieaudzināt, atdzīvināt un uzturēt kaut daļu iedzimtā līdumnieka gara, ja skola spētu uzpūst to dzirkstelīti, ko no sentēviem šai ziņā esam mantojuši, tad skola attaisnotu savu nosaukumu, tad tā tiešām būtu audzināšanas iestāde”.⁴⁰⁴ Vārdā „līdumnieks” Greste ietver tādas personības īpašības kā drosmi, uzņēmību, ticību saviem spēkiem, sīkstu neatlaidību darbā, arī pieķeršanos savai zemei. Ar kādiem audzināšanas līdzekļiem attīstīt skolēnos šīs īpašības? Greste kritizē audzinātājus, kuri „tic

⁴⁰² *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei.* sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 77.lpp.

⁴⁰³ Greste, J. *Pa meklēšanas ceļu.* Latvijas Skola, 1939, Nr.1. 43.lpp.

⁴⁰⁴ Greste, J. *Pa meklēšanas ceļu.* Latvijas Skola, 1939, Nr.1. 43., 44.lpp.

vārda visspēcībai”: „Nosēdina bērnu solā un nu sāk runāt viņam virsū un apkārt. Runā maigi un pikti, garlaicīgi un sirsnīgi, runā dienu, gadu un gadus, ar vārdiem vien grib ierunāt raksturu, labus tikumus, spēcīnāt gribu.”⁴⁰⁵ Viņš uzsver arī divas lielākās vērtības, ar kurām nedrīkst šķiesties – „laika un bērna enerģijas krājumu.”⁴⁰⁶

K. Dēķens norādīja, ka tautskolas mērķis ir audzināt apzinīgus, aktīvus sabiedrības locekļus, apbruņotus ar zinātnisku pasaules uzskatu. Lai realizētu šādu uzdevumu, bērnu mācīšanai skolā bija nepieciešama jauna pieeja. K. Dēķens uzsvēra, ka dogmatiskas, sholastiskas mācīšanas vietā jāliek tāda mācīšana, kas izraisa bērnu aktivitāti, māca viņus domāt, spriest, attīsta audzēkņu garīgās spējas. Jau Krievijas impērijas laikā viņš aicināja Latvijas skolotājus pretoties cariskās valdības inspektoru un baznīcas prasībām. Šajā sakarā K. Dēķens rakstīja: „...mācāt viņus, cik spējat, attīstāt viņu garu, vingrināt prātus, un lai jums katru dienu būtu simtreiz jāpārkāpj inspektora priekšraksti un mācītāja aizrādījumi.”⁴⁰⁷

Nacionālo skolotāju redzējums par tautas un nacionālās skolas pamatiem fokusējās uz nacionālo apziņu, reliģiski izveidotiem tikumības principiem, tautas tradīcijām un darba mīlestību. „Nacionāļi turas pie pārliecības, ka katra jauna mācība audzināšanā, kas ārda šos pamatus, tautai vienmēr atnesusi postu un nelaimi [...] skolotāji un vecāki, kas savā darbā paši stāv uz tiem (tradicionālajiem – Ē.V) pamatiem, atradīs arī labus un izmēģinātus līdzekļus, kā jaunatni uzaudzināt stipru un nostādīt uz droša, nopamatota ceļa [...] arī dažādai eksperimentēšanai un jaunu ceļu meklēšanai jānotiek ar apdomu, ziniski pamatotām metodēm un galu galā jākalpo augšminētu tautas stipruma pamatu labākai uzturēšanai un izveidošanai.”⁴⁰⁸

Par mācību metodēm LSS žurnālā „Mūsu Nākotne” 1933. zinātniski un apjomīgi spriež P. Rozenfelds, analizējot arī Amerikas projektu metodes pārstāvju veco metožu kritiku un skatījumu uz jaunajām metodēm. „1) Vecās pedagoģiskā darba metodes mācīšanā balstās uz skolēnu atmiņu, kurai jāpatur visas zināšanas: jaunā skola mācīšanās pamatā liek loģisko spriešanu. 2) Vecās metodes sniedz skolēniem zināšanas kā pašmērķi, „zināšanas zināšanu dēļ” jaunās metodes uzskata, ka skolēni iegūst zināšanas savas dzīves veidošanai un zināmu darbu izpildīšanai. 3) Vecās metodes nodarbina skolēnu ar mākslotu vielu, kas nav saistīta ar viņa ikdienas dzīvi; jaunās metodes vielu ņem no tiešās bērna apkārtnes, un viņam jāatrisina problēmas, kas rodas ikdienas dzīvē. 4) Vecā skolā teorija seko praksei. Papriekš dod zināšanas, tad dažreiz mēģina tās pielietot viena otra jautājuma atrisināšanā. Jaunā skolā vispirms problēma, praktisks

⁴⁰⁵ Greste, J. *Pa meklēšanas ceļu*. Latvijas Skola, 1939, Nr.1. 44.lpp.

⁴⁰⁶ Greste, J. *Pa meklēšanas ceļu*. Latvijas Skola, 1939, Nr.1. 45.lpp.

⁴⁰⁷ Asars J. *Mūsu tautskola*, 14.lpp.

⁴⁰⁸ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 29.,30.lpp.

jautājums un tikai tam seko teorija. Dzīves procesā rodas problēma; mēģinot to atrisināt dabūjam teorētiskas atziņas un slēdzienus.”⁴⁰⁹ Rozenfelds pamatoti atzīmē metožu iedalīšanas problemātiskumu tieši to klasifikācijas pamatu dažādības dēļ; „[...] Metode ir zināms līdzekļu sakārtojums, zināma paņēmieni virkne, kas dod iespēju sasniegt vienu vai vairākus mērķus. Ņemot to vērā viena metode var atšķirties no otras: 1) ar mērķiem, kādus tā uzstāda, 2) ar līdzekļiem, kādus tā izlieto, 3) ar dažādo paņēmieni pielietošanas kārtību un pakāpenību. Bez tam pedagoģiskais process ir skolēna un skolotāja kopdarbība, tāpēc minētie trīs momenti jāaplūko no diviem viedokļiem – skolēna un skolotāja. Citādi sakot, raksturojot kādu pedagoģiskā darba formu, jānoskaidro vispirms mērķi, ko uzstāda skolotājs un skolēni; otrkārt, jāaprāda līdzekļi, ko lieto skolotājs un skolēni; treškārt, jārāda pakāpenība un secība, kādu uzrāda savā darbā skolotājs un skolēni. Tas rāda, cik komplicētai vajag būt izsmeļošai un pilnīgai pedagoģiskā darba metožu klasifikācijas sistēmai.”⁴¹⁰ No pieminēto uzskatu apskata redzams, ka jaunās skolas darba metodes no vecajām atšķiras ar būtiskām pazīmēm – tās potenciāli tiek pamatotas ar bērna būtības un īpatnību pazīšanas nepieciešamību, balstās uz bērna dabiskajām garīgajām vajadzībām (t.sk. pēc izziņas), psihi attīstības posmu ievērošanu mācību darba un programmu sakārtošanā, kā arī uz bērna fizisko spēju un talantu diagnosticēšanu darba un mācību procesā. Jaunās skolas ideju pārstāvji apjauš potenciālu, ko sevī slēpj bērna dabisko vajadzību un spēju atraisīšana, lai tādējādi izveidotos mācību process kā skolotāja un skolēna sadarbība, kas būtiski atslogotu abu pušu skolas dzīvi visplašākajos tās aspektos sākot ar skolēna interesi par mācību procesu un beidzot ar skolotāja iespējām pārņemt savu uzmanības centru no vērtēšanas un kontrolēšanas uz ieinteresēšanu un zināšanu iegūšanas procesa vadīšanu.

Meklējot ceļus un līdzekļus, kas mācīšanā aktivizē bērnu izziņas darbību un attīsta viņu spējas, par vērtīgām atzīstamas LSS pārstāvja K. Dēķena publikācijas. Viņa rakstos, kas tika publicēti žurnālos „Izglītība”, „Skola un Māja” un vēlāk (1917. gadā) žurnālā „Latvijas Skola”, aplūkoti dažādi tā laika pedagoģiskie virzieni, ka arī atsevišķu pedagogu idejas. K. Dēķens uzskatīja, ka mācīšanai jābalstās uz zinātniskiem pamatiem. Šī doma viņu pamudināja iepazīties ar Herbarta izstrādāto mācīšanas teoriju ar atziņām par audzinošo mācīšanu, interešu lomām skolēnu izziņas darbības aktivizēšanā, bērnu uzmanības attīstību mācību procesā. Uzsvērdams Herbarta nopelnus pedagoģijas teorijas izstrādāšanā, K. Dēķens viņu pat nodēvēja par zinātniskās pedagoģijas nodibinātāju.⁴¹¹ K. Dēķens saprata, ka mērķtiecīga bērnu spēju attīstīšana mācību procesā iespējama tikai tad, ja zināmas to attīstības

⁴⁰⁹ Rozenfelds P. *Skolas darba metodes*. Mūsu Nākotne. 1933. Nr.2. 83.lpp.

⁴¹⁰ Rozenfelds P. *Skolas darba metodes*. Mūsu Nākotne. 1933. Nr.2. 83.,84. lpp.

⁴¹¹ „Izglītība”, 1909, Nr 4, 259. lpp.

likumsakarības. Tādēļ arī viņš pievērsās eksperimentālajai pedagoģijai, „kuras vislielākais nopelns ir tas, ka tā izlieto eksperimentālo pētīšanas metodi visos jautājumos, kas aizņem bērnu attīstīšanos..”, turklāt viņš uzsvēra, ka eksperimentālā pedagoģija meklē „līdzekļus, kā izdarīt iespaidu uz cilvēka attīstības gaitu”⁴¹². Gan šajā laikā, gan arī vēlākajos gados Dēķens popularizēja arī t. s. darba skolas idejas. Raksturojot tās, viņš norādīja, ka to piekritēji sevišķi uzsver domu par bērna spēju attīstību.⁴¹³ Pēc K. Dēķena domām, darba principa ieviešana mācību procesā palīdzētu aktivizēt bērnu izziņas darbību un veicinātu viņu spēju attīstību.

Lai Latvijas pilsoni izveidotu par savas tautas un zemes pazinēju un iemācītu saskatīties ar visu kultūras pasauli, LNSS pārstāvis P. Dreimanis uzsvēra mācību priekšmetu savstarpējās saskaņošanas nozīmi un mācību priekšmetu savstarpēju pēctecību un integrēšanu – „šādu izglītību mūsu pamatskola sniegs saviem audzēkņiem, ja mācēs saskaņot 5. un 6. klašu programmas un pasniegšanas metodes un vienmēr atbalstīsies uz skolēnu iepriekšējām zināšanām. Vispār šinīs klasēs, tāpat kā iepriekšējā pamatskolas kursā, jāgādā par to, ka ir pēc iespējas mazāks mācības priekšmetu skaits un tie ir cieši saistīti savā starpā.”⁴¹⁴

Jauno mācību metožu nozīmi ievērojuši gan „progresīvie” LSS pārstāvji, gan par „konservatīviem” dēvētie LNSS skolotāji. Piemēram, 20. gs. 20. un 30. gados Latvijas pedagoģiskajos izdevumos plaši pārstāvēta apkārtnes mācības ideja, kas ļauj integrēt vairākus mācību priekšmetus, veidojot priekšstatu par veselumu. Par „skolas apkārtnes ziņu izlietošanu” žurnālā „Latvijas Skola” jau 1921. gadā runā Z. Lancmanis, jautājot, „..kur visam mūsu darbam jāpamatojas bērnu psihiskās un fiziskās apkārtnes savdabībā, jūtamies zināmā mērā ceļa jūtīs. Ko lai ņemam no skolas apkārtnes, kā to lai saistam ar skolas tekošo darbu?”⁴¹⁵ Savu darbu apkārtnes mācības popularizēšanā Lancmanis turpina ar metodiskiem rakstiem žurnālā „Mūsu Nākotne” – „Apkārtnes mācības programmu attīstības etapi”⁴¹⁶ un „Manas prakses izvirzītais apkārtnes mācības programmas attīstības minimums”⁴¹⁷.

Arī par šiem jautājumiem izvērsās diskusijas, piemēram, rakstā žurnālā „Mūsu Nākotne”, polemizējot ar profesoru V. Maldoni, sakarā ar viņa rakstu „Mūsu skolām jātop labākām”⁴¹⁸, J. Grestem ir pamats pārņemt V. Maldonim nekorektas retorikas lietošanu, jo pēdējais savus daudzos pārmetumus Latvijas skolai izteicis bez faktiskiem pierādījumiem,

⁴¹² Izglītība, 1910, Nr 1, 47. lpp.

⁴¹³ Izglītība, 1910, Nr 3, 218. lpp.

⁴¹⁴ Dreimanis P. *Pamatskolas programmas*. Audzinātājs. 1926. Nr.1. 10.lpp.

⁴¹⁵ Lancmanis Z. *Skolas apkārtnes ziņu izlietošana*. Latvijas Skola. 1921. Nr.11.-15.

⁴¹⁶ Mūsu Nākotne, 1932. N.1. 55.-59.lpp.

⁴¹⁷ Mūsu Nākotne, 1932. N.2. 145.-148.lpp.

⁴¹⁸ Jaunākās Ziņas, Nr.179. 02.IX.1930.

vispārīgās frāzēs. Piemēram, „[...] kā to šovasar dzirdēju, biju kādās viesībās”, „mācība ejot pa virsu un pavirši” un „bet smags ir tautas pārmetums mūsu skolai un tās vadībai, ka mūsu skolas bērni zinot no visa kaut ko, bet itekā labi pamatīgi”. J. Grete īpaši uzsver, ka vispārīgi un nekonkrēti pārmetumi, kas adresēti visiem skolotājiem un visiem skolēniem, ir loģiski nekorekti, turklāt viņš uzskata, ka „[...] tas nav tautas pārmetums. Tā domā viena sabiedrības daļa, tā dažiem iestāstīts. Citi turpretim domā, ka skolās iet stipri intensīvs darbs un skolniekiem derētu drīzāk nastu atvieglināt, nekā palielināt.”⁴¹⁹ Šajā kontekstā J. Grete salīdzina veco (kognitīvās – uz atmiņu un prātu balstītās) un jauno, jeb reformpedagoģijas skolu – „Lūk senāk, tad mācījās pamatīgi, ka piere kūpēja. Tad iemācījās un zināja pamatīgi. Tik pamatīgi, ka, piemēram, es vēl tagad varu atsacīt to, ko esmu mācījies 40-50 gadus atpakaļ. Es varu skaitīt, elpu neatvilcis, peršas un pantus no gramatikas un vēstures, ģeogrāfijas un Drebnera. Vēl tagad redzu lapaspuses un rindas... Tikai kad man kāda no šīm grāmatām neviļus gadās rokās, es nodrebinos un noslauku pirkstus.” Ja t.s. „vecajā skolā” cieņā bijusi uzdoto gabalu pamatīga iemācīšanās un veikla atsacīšana, tad tagad, kā uzskata J. Grete, „[...] skolotāji savās sapulcēs spriež par to, kas jāiemācās pamatīgi un ko var arī neiemācīties, kas atsakāms vārds vārdā, un kad iemācīšanās būtu gluži nevietā, ko var atstāstīt saviem vārdiem, kad var apmierināties tikai ar izlasīšanu un krīt svarā izprast tikai domu, kad jānāk klajā pašam ar savu domu.” Viņš uzsver, ka skolas un skolotāja uzdevums ir skatīties uz cilvēku un tā izglītību plašāk, ka skolas uzdevums ir arī rakstura rūdīšana, ētisko un estētisko normu ieaudzinašana, sabiedriskā audzināšana, dvēseles stīgu skaršana, pārdzīvojums.⁴²⁰

LSS pārstāvis Jānis Grete daudz rakstījis par jaunu un bērna attīstībai draudzīgāku mācību formu ieviešanu jaunās, demokrātiskās skolas veidošanās apstākļos. Ikviens radošs skolotājs savu mācību priekšmetu, mācību stundu uzskata par nozīmīgu audzināšanas līdzekli un cenšas darbu organizēt tā, lai skolēni gūtu ne vien zināšanas par lietām, notikumiem un parādībām, bet arī, lai veicinātu arī pozitīvu personības īpašību un attieksmju veidošanos. J. Grestes pedagoģiskie raksti atklāj skolotāju - izmēģinātāju pozitīvo pieredzi mācību darbības organizēšanā vēsturiskā skatījumā. J. Grete atspoguļo, kāda bija skola („vecā skola” – Ē.V) Latvijā 1920. gados: „Parasti skolotājs ir automāts. Ko pavēl, to iemāca, ko citi dara, to dara skolotājs. Cik maz izšķiras metodes - līdzekļi mērķa sasniegšanai. Mērķis ir viens: iemācīt, iedresēt, sabāzt galvā lielāku vairumu faktu, ciparu, datu, nosaukumu, likumu, nostāstu, formulu. Viss tas jāiekaļ tā, lai tad, kad citi nāks pārbaudīt, pavasarī, eksāmenu laikā, lai tad skolēni varētu nobērt priekšā, atgremot. Un, jo veiklāk skolēns nober, jo lepnāks skolotājs.

⁴¹⁹ Grete J. *Mūsu skolām jātop labākām*. Mūsu Nākotne, Nr.2., 1931.

⁴²⁰ Grete J. *Mūsu skolām jātop labākām*. Mūsu Nākotne, Nr.2., 1931. 89.,90.lpp.

Atmiņas kults. To prasa no augšas, to pilda skolotāji.”⁴²¹ „Mēs esam uz viszemākās pakāpes palikuši - atminēt. Otrā ir domāt. Trešā - izjust, ceturtā - rīkoties,” secina Greste.⁴²² Domāt - izjust - rīkoties... Kā palīdzēt skolēniem nonākt līdz apzinātai rīcībai, darbībai - šai sakarā Grestem ir ne viens vien ieteikums. Viņš raksta: „Mainās laiki, mainās skolotāji, mainās metodes mācību priekšmetu pasniegšanā. Laba tiesa jaunāko možāko skolotāju vairs nevar iedomāties, kā var iztikt lasīšanas, dabas zinātņu, ģeogrāfijas, arī valodu stundās bez mācības līdzekļiem. Un kas pats novērojis mācību līdzekļu iespaidu uz darba gaitu, kas redzējis, kā bērni stundā atdzīvojas, kā rodas interese par pārrunājamo priekšmetu un bērni piesavinās mācības spēlēdamies, tas visiem spēkiem pūlēsies nedzīvo grāmatas burtu atdzīvināt ar ko taustāmāku.”⁴²³

Jauno ideju iedzīvināšanai skolu darba praksē kalpoja mācību stundu hospitēšana. Visatzinīgāk stunda tika novērtēta tad, ja skolēni strādāja ar pašu vāktiem paraugiem, pašu gatavotiem materiāliem, bija aktīvi un sadarbojās cits ar citu. „... vajag iepotēt gribu meklēt rakstos, iemācīt orientēties grāmatās. Un kad skolēns var iztikt bez skolotāja, tad visvērtīgākais ir sasniegts,”⁴²⁴ pretēji vispārpieņemtajam – „vajag iemācīties”, rosina Greste.

J. Greste teorētiski nopamatojis skolēnu sadarbības nozīmi, kas nodrošina bērnu vajadzību apmainīties garīgām vērtībām. Grupu darbs stundās, ļaujot zinošākiem izskaidrot saviem vienaudžiem nezināmo, mācību ekskursijas, patstāvīgi novērojumi ārpus skolas, skolēnu pētnieciskā darba organizēšana - dažādas darba formas un metodes praktizēja skolotājs Greste, lai panāktu vēlamo rezultātu: „Jāiemāca domāt. Domāt vēsturiski - nevis atminēt, bet izprast; domāt tehniski, jo dzīvojam tehnikas laikmetā; domāt un just mākslinieciski, baudīt mākslu.”⁴²⁵

Līdz ar „jaunās skolas idejām” izglītības vidē sākas spraiga jaunas informācijas pieplūde, apmaiņa un diskusijas par jauna veida mācībām, mācīšanos, audzināšanu par ticības mācības, reliģijas un tikumiskās audzināšanas vietu, samēriem un veidiem skolā. Tas parāda, ka „jaunās skolas” veidošanās process nav viegls un viennozīmīgs. Dabiski, ka skolotāji un visa sabiedrība, strauji nokļūstot jaunos izglītības apstākļos, ir dažādu dilemmu priekšā. Jaunās iespējas skolas mācību darbā apsveic visi skolotāji, tomēr LSS un LNSS pārstāvjiem ir dažādas koncepcijas par moderno mācību metožu pielietošanu skolas darbā. Latvijas Skolotāju savienības skolotāji ir dedzīgāki – viņi iestājas arī par sava veida eksperimentēšanas

⁴²¹ Staris A. *Jānis Greste*. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.g. līdz 1940. g. Antoloģija. R. Zvaigzne, 1994, - 124.lpp.

⁴²² Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. R.: Zvaigzne, 1990. 172.lpp.

⁴²³ Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja krājums, 290906

⁴²⁴ Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. R.: Zvaigzne, 1990. 173.lpp.

⁴²⁵ Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. R.: Zvaigzne, 1990. 172.lpp.

nepieciešamību skolotāja darbā un iesaistās tajā laikā Eiropā populārajā⁴²⁶ skolotāju – mēģinātāju kustībā, ko vēlas padarīt aktuālu visai valsts izglītības sistēmai. LSS paspārnē 1923. gada 22. un 23. septembrī tika izveidots jau pieminētais Pedagoģiskais birojs, kurā ievēlēja J. Straubergu, J. Gresti, Z. Lancmani, K. Ādamsonu un J. Mežsētu. Pedagoģiskais birojs tika izveidots „Lai apvienotu darbu jaunās skolas veidošanā... Birojs informē kolēģus par to darbu, ko strādā jaunās skolas virzienā kā Latvijā, tā arī ārpus tās, rūpējas par mēģinājuma klašu un skolu ierīkošanu, par bibliotēkām, muzejiem, pedagoģisko augstskolu un visu citu, kas var sekmēt jaunās skolas rašanos un nostiprināšanos.”⁴²⁷ Tomēr Latvijas pedagoģisko ideju attīstības vēsturē redzam, ka skolotāju – mēģinātāju kustība – 1927. gadā apmēram 40 skolotāju – mēģinātāju, vēlāk ap 100⁴²⁸, nekļūst masveidīga, bet drīzāk – elitāra. Tas saprotams arī ar reformpedagoģijas un pedagoģisko eksperimentu kritiku, jo pirmkārt, bērns šeit kļūst par pedagoģiska (atbildīga vai bezatbildīga?) eksperimenta priekšmetu, varbūt pat ne ar vecāku ziņu, otrkārt šī eksperimenta rezultātiem nav viennozīmīgi izmērāmi, jo eksperimentam jāturpinās pietiekami ilgu laiku, kā arī būtu jābūt kādām pietiekami lielām kontrolgrupām, treškārt pedagoģiskie eksperimenti bieži nebalstās uz zinātniski pārbaudāmām un pamatotām teorijām un atziņām par cilvēku, bērna attīstību, kā arī mācību procesā sasniedzamajiem mērķiem, utt. Šīs problēmas apzinājušies arī paši skolotāji, piemēram, L. Ausējs, kas skolotāja darbā uzsver rutīnas un pašpietiekamības pārvarēšanas nepieciešamību un tāpat atbalsta skolotājus „meklētājus”, kuri atzīst, ka „... nezina atbildes uz šiem jautājumiem un nu viņus meklē” un mēģinātājus”, tomēr iebilst pret „mēģinātājiem”, kuri „... nezina ko grib, jo viņu mērķis – radīt jaunu skolu – izplūdis, nenoteikts, neskaidrs; nekādu no līdzšinējām metodēm un līdz šim atzītām vērtībām viņi neatzīst, meklē aizvien „pavisam ko jaunu”, meklē radikālu pārmaiņu”.⁴²⁹ Tāpat L. Ausējs apzinās eksperimenta ētisko neviennozīmīgumu pedagoģijā, uzsvērdams, ka ar bērnu dvēselēm uz labu laimi veikti mēģinājumus ir noziegums, tāpēc vienīgā iespēja ir „... iepriekš jautājums par mācību un audzināšanas mērķiem un metodēm jāaplūko pamatīgi un vispusīgi teorētiski, jāpamato, cik iespējams, ar psiholoģijas (teorētiskās un eksperimentālās) datiem, un, ja slēdzieni iznāk par labu kādam virzienam, tad nelielos apmēros krietni sagatavots skolotājs drīkst izdarīt mēģinājumus.”⁴³⁰ Daltonas plānu kritizējis pedagoģijas zinātnieks A. Dauge, kurš aicinājis

⁴²⁶ Kestere I. *Pedagoģijas vēsture*. B.g., Zvaigzne ABC, 79.lpp.

⁴²⁷ LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 69.lpp.

⁴²⁸ Taivāns L. *Pieci darba gadi. Jaunus ceļus meklējot*. R.: Rīgas pils. 5. īpatnējās pamatskolas izdevniecība, 1935. 7. – 22.lpp.

⁴²⁹ Ausējs L., *Meklētāji un mēģinātāji skolotāju starpā*. Audzinātājs, 1926., Nr.5./6. 136.lpp.

⁴³⁰ Ausējs L., *Meklētāji un mēģinātāji skolotāju starpā*. Audzinātājs, 1926., Nr.5./6. 137.lpp.

nepārvērtēt individuālā un grupu darba nozīmi, uzsverot, ka klase zināmā bērna attīstības stadijā kā vienība ir neaizvietoājama un nepieciešama audzināšanas organizācija.⁴³¹

Par skolotāju biedrību interesēm pedagoģijas zinātnes jautājumos nozīmīgas liecības sniedz to bibliotēku grāmatu krājumu papildināšanas saraksti, kas ļauj iepazīt skolotājus interesējošo pedagoģisko jautājumu un par nozīmīgiem uzskatītu autoru klāstu. Piemēram, Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība⁴³² iegādājusies šādu autoru grāmatas vācu valodā: Robert Seidel – „Die Arbeitsschule der Zukunft”; O. Seinig – „Die Redeude Hand”; A. Sickinger – „Arbeitsunferricht”; Charlotte Bökler – „Das Seeleuleben des Jugendlichen”; H. Gaudig – „Die Schule im Dienste der werdenden Persönlichkeit”; „Didaktische Ketzereien“, „Schulreform“, „Didaktische Präludien“, „Schule un Schulleben“, „Freie geistige Schularbeit in Theorie u. Praxis”; G. Kerschensteiner – „Begriff der Arbeitsschule“, „Charakterbegriff und Charaktererziehung“, „Der Begriff der Taatsburgerlichen Erziehung“, „Autorität un Freibeit Bildungsgrundsätze“, „Das Grungaxiom“, „Theorie d. Bildung“, „Das Einkeitliche Deutsche Schulsystem”; Paul Oesterneich – „Die elastische Seinbeitsschule Lebens un Produktionschule”; Förster – „Schule und Charakter“, „Erziehung und Selbsterziehung“, „Jungendlehe”; 1927.g. 30. jūnijā, Biedrības sekretārs B. Baltiņš.⁴³³

Šis 1927. gada saraksts parāda, ka jaunās skolas jeb reformpedagoģijas idejas interesējušas ne tikai pieminētos LSS pārstāvjus, bet arī LNSS biedrus, kuri interesējušies par sasniegumiem vācu pedagoģiskajā domā, t.sk. par H. Gaudiga un G. Keršenšteineru idejām.

Vadošo skolotāju profesionālo organizāciju – LSS (uz 1927. gadu vairāk kā 3000 biedru) un LNSS (uz 1936 – ap 3000 biedru) pārstāvji pievērsušies jaunās skolas, jeb reformpedagoģijas ideju apzināšanai, integrācijai un aprobācijai skolas mācību darbā. Uzskatāms, ka LSS pārstāvji dažkārt akceptējuši arī šo ideju radikālāko spārnu, saskatījuši nepieciešamību pēc pedagoģiskiem eksperimentiem un inovācijām, kamēr LNSS pārstāvji bijuši nedaudz konservatīvāki un apdomīgāki, tajā pašā laikā nenoliedzot jauno pedagoģisko ideju nozīmi.

Pedagoģisko ideju ieviešana lielā mērā notikusi caur LSS un LNSS biedru rokām un galu galā izsaka šo skolotāju profesionālo biedrību tapšanas jēgu. Tomēr jaunās skolas idejas, realizētas dažkārt tika atskaitēs, rakstos, vārdos, bet retāk darbos, slēpjoties aiz līdzekļu trūkuma attaisnojuma, vienkārši nevarēja pilnībā attīstīties bez attiecīgajām pārmaiņām visās pedagoģiskā darba jomās, tai skaitā prasībās skolotājam.

⁴³¹ Dauge A. *Audzināšanas ideāli un īstenība*. Cēsis – Rīga: O. Jēpe, 1928.

⁴³² Sākotnēji iestājusies LSS, bet vēlāk pārgājusi uz LNSS.

⁴³³ LVVA, 1813. f. (Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība) 1. apr. 315.l. (RASPB dokumenti par 1927. gadu) 22.lpp.

Secinājumi

- 20. gadsimta 20. gadu sākumā jaunās valsts uzmanības centrā aktualizējas izglītība kā vērtība pati par sevi, t.sk.humānpedagoģiskais skatījums uz cilvēku – sniedzot iespēju personībai pašrealizēties un pašnoteikties. Izglītības politikas veidošanai valstī tiek izvirzīti jauni mērķi un uzdevumi.

- Jaunā demokrātiskā iekārta Latvijā ļauj skolotājiem un izglītības darbiniekiem iepazīt un pārbaudīt plašo pedagoģijas ideju spektru, tāpēc pāreja no t.s. „vecās skolas” uz „jauno skolu” jeb no iekalšanas skolas uz inovatīvu darba un mācību skolu izvēršas par sarežģītu un garu ceļu, kuru, sekmējot skolotāju profesionālo spēju pilnveidošanos un tālākizglītību, nodrošina skolotāju profesionālās organizācijas.

- „Jaunās skolas” ideju apzināšana un realizēšana ir viena no vadošo skolotāju profesionālo organizāciju – LSS un LNSS prioritātēm, tomēr LSS darbība vairāk ir vērsta uz jaunu, avangardisku formu ieviešanu pedagoģiskās kompetences pilnveides darbā, kamēr LNSS uzsver klasisko vērtību stabilitātes un pakāpeniskas aprobācijas nozīmi nacionālas, demokrātiskas skolas izveidē.

- 19.gadsimta beigās - 20. gadsimta 20. gados pasaulē reformpedagoģijas kustības kontekstā mācību un audzināšanas procesā tiek praktizētas eksperimentālās mācību metodes, šo skolotāju - mēģinātāju kustību Latvijā koordinē un vada LSS.

NOBEIGUMS

Promocijas darbā ietvertie skolotāju profesionālo organizāciju aktivitāšu apraksti, spilgtākie piemēri, analīze un secinājumi galvenokārt izdarīti uz LVVA Latvijas Skolotāju savienības un Latvijas Nacionālo skolotāju savienības nepublicēto fondu materiālu bāzes. Lai aptvertu LSS un LNSS būtību, aktivitātes un darbības fonu, tika izpētīti ne tikai teorētiskie materiāli par izglītības paradigmu un organizāciju būtību, bet galvenokārt pētīti attiecīgo skolotāju profesionālo organizāciju fondi un preses izdevumi, kas dokumentē apjomīgu darbību, kuras ieskatam šajā pētījumā citēta tikai neliela daļa no izpētītajām 26 lietu vairāk nekā 3000 lapām. Iedziļinoties divu vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbībā, pētījuma gaitā iegūts holistisks tās redzējums, kas ļauj izdarīt spriedumus.

Skolotāju profesionālās organizācijas 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā dažādās politiskās situācijās bija nozīmīgi izglītības ideju ģenerācijas un informācijas centri, kas apvienoja lielu skaitu skolotāju un deva viņiem komunikācijas un diskusiju iespējas. Lielākais biedru skaits un aktīvākā darbība vērojama 2 nevalstiskās skolotāju organizācijās – Latvijas Skolotāju savienībā un Latvijas Nacionālo skolotāju savienībā. Skolotāju konsolidēšanās profesionālajās organizācijās bija viens no priekšnosacījumiem izglītības paradigmu maiņas iespējamībai, kā arī idejiskajai un praktiskajai „jaunās skolas” koncepcijas realizēšanai 20.gadsimta sākumā. Sociālpolitiskā un ekonomiskā realitāte 20. gadu sākumā Latvijā noteica jaunās valsts sabiedrības struktūru, tai skaitā paātrināja kvalitatīvas izmaiņas – piemēram, jaunās izglītības politikas veidošanas meklējumi notika pastāvīgā dialogā ar Rietumeiropas valstu (Austrijas, Šveices, Vācijas, Anglijas) ASV un Krievijas pieredzi - presi, klātienē komunikāciju konferencēs, kongresos u.tml.

Pētījumā pamatots, ka skolotāju apvienošanās profesionālās biedrībās un savienībās notikusi uz brīvprātības, personiskas ieinteresētības un noteiktas ideoloģiskas bāzes, tādējādi kompensējot valsts izglītības struktūru birokrātiskumu un atsvešinātību. Šādā veidā radās struktūras, kas daļēji bija analogas valsts struktūrām, bet būtiski veicināja skolotāju un izglītības darbinieku komunikāciju tieši savas neformalitātes un nepiespietības dēļ. No vienas puses redzams, ka skolotāji paši veidoja savas organizācijas, apzinoties to nepieciešamību, no otras puses šīs nepieciešamības esamību raksturoja organizēšanās un biedrošanās tradīcijas pētāmajā laika posmā vispār. Īpaši šajā pētījumā uzsverama skolotāju profesionālo organizāciju komunikatīvā nozīme – Latvijas izglītības vides konsolidēšana, informācijas apmaiņas un skolotāju profesionālās identitātes ideālu realizēšana. LSS un LNSS piemēri uzskatāmi parāda, ka brīvprātīga skolotāju un izglītības darbinieku apvienošanās summējas maksimāli masveidīgā horizontālā un vertikālā savstarpējā komunikācijā. Skolotāju

savienības un tajās ietvertās skolotāju biedrības bija ideāls vidutājs, centrālais savienošais posms starp a) izglītības ideologiem un to paustajām idejām; b) IM struktūrām; c) ierindas pedagogiem. Bez šādas komunikācijas struktūras vieni vai otri (skolotāji un izglītības politiķi), iespējams būtu nokļuvuši lielākā izolācijā, t.i. skolotājiem tik labi nebūtu izprotama izglītības politika, kuras svarīgs segments ir pedagoģisko ideju strāvojumi, bet IM un ar to saistītajām formālajām struktūrām būtu grūtības atrast kontaktu ar ierindas skolotājiem. LSS un LNSS materiālu izpēte šādā griezumā ļauj iegūt pierādījumus skolotāju profesionālo biedrību nozīmei Latvijas izglītības sistēmas attīstībā un jauno izglītības ideju popularizēšanā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Pētījuma rezultāti liecina, ka „ierindas” pedagogam bija gan formālas, gan arī neformālas iespējas būt pietiekami ciešā saiknē ar pasaules jaunajām pedagoģiskajām idejām, sasniegumiem Latvijas pedagoģiskajā domā, tikties ar saviem kolēģiem, domubiedriem, kā arī realizēt šo komunikāciju dažādās formās.

LSS pārstāvētā izglītības koncepcija, kura ietvēra a) vienotas skolas ideālu, b) baznīcas atdalīšanu no valsts un ticības mācības priekšmeta izspiešanu no skolas, c) bezmaksas izglītību nabadzīgo vecāku bērniem, d) konkurētspējīgu atalgojumu skolotājiem, ņemot vērā tā laika reālo ekonomisko, sociālo, politisko un etnisko situāciju Latvijā, bija problemātiski realizējama, tāpēc uzskatāma par daļēji mākslīgu programmu. Šīs paradigmas vājos punktus apjauta daļa skolotāju sabiedrības, kā rezultātā nerealizējās doma par vienu vienotu Latvijas skolotāju organizāciju. Kā galvenās skolotāju integrācijas un integrēšanas formas LSS uzskaitāmas - skolotāju kongresu un konferenču organizēšana, skolotāju biedrību dibināšanas veicināšana un šo biedrību darbības koordinēšana, skolotāju palīdzības un slimo kasu organizēšana, skolotāju mājas (sava veida profesionāli orientētas naktsmītnes) koncepcijas attīstīšana un realizēšana, skolotāju starptautisko sakaru koordinēšana un veicināšana, piedalīšanās izglītības politikas veidošanā ar likumdošanas iniciatīvām, darbu IM komisijās, skolotāju materiālo un tiesisko interešu aizstāvēšana, skolotāju papildizglītības un kvalifikācijas aktivitāšu organizēšana un vadīšana, vasaras kursu, pedagoģisko nedēļu, priekšlasījumu organizēšana, grāmatu un preses izdošana, hospitēšanas ieviešana, ekskursiju organizēšana, pedagoģijas muzeja un bibliotēku dibināšana un veidošana. Šādas darbības formas lielā mērā palīdzēja LSS reāli veikt nospraustos mērķus – skolotāju apvienošanu un jauno pedagoģisko ideju popularizēšanu.

LNSS pārstāvētā izglītības koncepcija laika gaitā mainījās, sākotnēji (ap 1919. gadu) demokrātijas apstākļos tiecoties veicināt tādas pedagoģiskās idejas un izglītības politiku, kas kalpotu nacionālās identitātes un tradīciju kopšanai un turpināšanai, bet vēlāk (sākot ar 20. gs. 20to gadu otro pusi) demokrātijas idejas atvirzījās vismaz otrajā plānā, sākot uzsvērt patriotiskās audzināšanas nozīmi skolā, latviešu nācijas dominanci, kā arī atbalstīja dažādu

politisko instrumentu pielietošanu, lai pakāpeniski izstumtu sociāldemokrātiskos skolotājus no izglītības politikas ietekmēšanas, kas vainagojās ar gandrīz pilnīgu skolotāju savstarpējās solidaritātes iztrūkumu pēc 1934. gada notikumiem. Acīmredzami pētījumā parādās, ka dialoga partnera zaudēšana, padarīja neobligātu arī LNSS pastāvēšanu – tās darbības pārskati pēc 1934. gada ietver pārsvarā formālus pasākumus, piemēram, svarīgu personu apsveikšanu jubilejās, bet skolotāju atbalsta pasākumi arvien sāka izpalikt. Savas darbības laikā LNSS veica vērā ņemamas aktivitātes - organizēja skolotāju konferences un kongresus, piedalījās izglītības politikas veidošanā saeimas komisijās, kā arī izvirzīja rezolūcijas valdības darba ietekmēšanai, veicināja skolotāju biedrību dibināšanu, tās atbalstīja, koordinēja un apvienoja to darbību, paplašināja un padziļināja skolotāju izglītību nodibinot Pedagoģisko institūtu, izdeva pedagoģiskos laikrakstus, grāmatas, organizēja kursus, vasaras kursus un pedagoģiskus priekšlasījumus, koordinēja ārzemju sakarus, dibināja bibliotēkas, aizstāvēja skolotāju materiālās un tiesiskās intereses, organizēja ekskursijas. Minētās aktivitātes konsolidēja pilsoniski – nacionāli tendētos skolotājus un izglītības darbiniekus, un ir konstatējams, ka kalpoja LNSS nosprausto mērķu sasniegšanai – skolotāju apvienošanai nacionālas un pilsoniskas ievirzes ietvaros un atbilstošu jauno pedagoģisko ideju popularizēšanai.

Skolotāju profesionālo organizāciju darbības izpētes rezultātā atklājās demokrātiskas skolas jēdziena problemātika. Līdz šim, pētot Latvijas skolu un izglītības pedagoģiskās domas attīstības vēsturi, a priori ticis pieņemts, ka laika posmu no 1918. līdz 1934. gadam pirmo reizi vēsturē raksturo demokrātiska izglītības politika un tātad arī – demokrātiska skola, taču, fokusējot demokrātiskas skolas modeli caur vadošo skolotāju profesionālo organizāciju darbības analīzi, atklājas, ka demokrātiskas skolas koncepts līdz pat Ulmaņa apvērsumam ir nestabils, variabls un mainīgs, jo atkarīgs no skolotāju partejiskās, politiskās, ideoloģiskās, reliģiskās, nacionālās u.c. diferencēšanās, kā rezultātā izvirzās nepieciešamība kritiski apšaubīt demokrātiskas skolas esamības pašsaprotamību attiecīgajā laika periodā.

Lai veiksmīgi varētu norisināties skolotāju profesionālo organizāciju darbs, to organizācijā un ideoloģiskās bāzes nodrošināšanā svarīgu vietu ieņēma šo organizāciju līderi. Kā LSS galvenie pārstāvji atzīmējami K. Dēķens, I. Rītiņš, R. Liepiņš, J. Lieknis, A. Birkerts, T. Zeiferts, J. Grete, K. Melnalksnis u.c., kas paralēli darbam savienībā, darbojušies Saeimā, ieņēmuši amatus Latvijas izglītības struktūrās. LNSS līderi bijuši, piemēram, A. Dauge, L. Adamovičs, L. Ausējs, P. Zālītis, A. Vičs, kuri līdzvērtīgi LSS biedriem, paralēli darbojoties dažādās, ar izglītību saistītās valsts un pašvaldību struktūrās.

Šī pedagoģijas vēstures pētījuma kontekstā izvirzījās jautājums par to, kāpēc skolotāju un izglītības darbinieku profesionālās biedrības 20. gs. beigās un 21. gs. salīdzinoši ir mazāk populāras? Salīdzinot vēsturisko situāciju, rodas arī atbildes – 1) 20. gs pirmajā pusē tikpat kā

neeksistēja virtuālās komunikācijas iespējas; 2) lauku mazo skolu skolotāji skolā strādāja vieni (vai divatā), kas radīja nepieciešamību pēc informācijas apmaiņas un profesionālās komunikācijas un 3) Latvijas lauku teritorijas 20. gs. 20. un 30. gados bija bieži apdzīvotas, kas izskaidro arī skolotāju biedrību veidošanos ne tikai Rīgā, bet arī visā Latvijā. Skolotāju profesionālo biedrību nozīmes mazināšanos mūsdienās, modernajā izglītības situācijā un sistēmā varētu noteikt arī apstākļi, ka bieži skolotāju biedrības vienkārši aizstāj skolas kolektīvs un tajā veiktie komunikatīvie pasākumi. Būtiski ievērojams šodien ir individuāli ieinteresētu, asu profesionālu pedagoģisku diskusiju iztrūkums modernajā sabiedrībā Latvijā salīdzinājumā ar spraigo dialogu starp tādām spēcīgām skolotāju profesionālajām organizācijām kā LSS un LNSS.

Mūsdienās Latvijā šāds pietiekami stabils un ieinteresēts konkurējošu uzskatu dialogs, cīņa vai strīds nenorisinās, vai arī no „iekšpuses” nav pamanāms. Iespējams, tas saistāms ar apstākli, ka postmodernas sabiedrības ietvaros, veidojoties arī uzskatu plurālismam, ir zuduši vai pazaudēti nozīmīgi kritēriji un orientieri, kas padara skolotājus un izglītības darbiniekus par pietiekami „karstiem” kādas pedagoģiskās vai vispārcilvēciskās idejas pārstāvjiem, kā rezultātā rodas nepieciešamība meklēt un atrast domubiedrus, apvienoties organizācijās, lai šīs idejas nepieciešamību aizstāvētu visas sabiedrības priekšā. Pēc šī pētījuma ir acīmredzami, ka jaunu skolotāju apvienošanās un organizēšanās vilni nebūs iespējams radīt (izraisīt) apzināti – cenšoties izkalkulēt vai mākslīgi konstruēt pieprasītas pedagoģiskās idejas vai realizēt uz patērētāju sabiedrību orientētu izglītības politiku. Jaunu kultūras pacēlumu varētu radīt konkurējoša vispārfilozofiska paradigma, kas laužās un formējās cauri sevi izsmeļošai un novecojušai t. sk. arī izglītības paradigmai, lai atgādinātu par aizmirstām vispārcilvēciskām un garīgām vērtībām, kuras nospiestas zem materiālisma un ekonomiska izdevīguma sloga.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

Nepublicētie avoti

1. LVVA, 1632. f. (Izglītības Ministrija) 2.apr., 2.l.
2. LVVA, 1632. f. (Izglītības Ministrija) 2.apr., 104.l.
3. LVVA, 1632. f. (Izglītības Ministrija) 2.apr., 128.l.
4. LVVA, 1632. f. (Izglītības Ministrija) 2.apr., 170.l
5. LVVA, 1632. f. (Izglītības Ministrija) 2.apr., 36.l. (Latvijas skolu reformas komisijas protokolu grāmata iesākta 1927.g. 18.sept.. – pabeigta 1928.g. 21.martā)
6. LVVA, 1813. f. (Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība) 1.apr., 319.l. (RASPB 1931. gada dokumenti) 159 lp.
7. LVVA, 1813. f. (Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība) 1. apr. 315.l. (RASPB dokumenti par 1927. gadu) 49 lp.
8. LVVA, 1813. f. (Rīgas apriņķa skolotāju profesionālā biedrība) 1. apr. 316.l. (RASPB 1928. gada ienākošie dokumenti) 54 lp.
9. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 1.l. (LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 39 lp.
10. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 2.l. (LNSS valdes sēžu protokoli 1933 - 1939) 48 lp.
11. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 20.l. (Latvijas nacionālo skolotāju savienības darbības pārskats (1923. – 1939.) 48.lpp
12. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 3.l. (Ienākošie LNSS dokumenti) 306 lp.
13. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 4.l. (LNSS ienākošie raksti) 85 lp.
14. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 5.l. (LNSS izejošo rakstu noraksti) 143 lp.
15. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 6.l. (LNSS sarakste 1925 - 1927) 214 lp.
16. LVVA, 2982. f. (LNSS) 1.apr., 7.l. (LNSS žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija un sarakste) 135 lp.
17. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 1.l. (LSS akte - Durbes pils dokumentācija) 62 lp.
18. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 20.l (LSS raksti Pedagoģiskajam birojam) 5 lp
19. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 22.l (Dažādi LSS un RLSS dokumenti) 213 lp.
20. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 23.l. (Latvijas Skolotāju delegātu kongresa materiāli) 358 lp.
21. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 24.l. (Latvijas Skolotāju savienības protokolu grāmata) 142 lp.

22. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 33.l. (LSS muzeja sēžu komisijas pārskati (1926.-1934.)).
23. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 38.l. (LSS darbības pārskati) 212 lp.
24. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 39.l. (Dažādi LSS dokumenti) 33 lp.
25. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 47.l. (LSS sarakste ar biedrībām un skolotājiem par skolotāju atalgošanu, u.c.)
26. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 65.l. (LSS viesu grāmata) 8 lp.
27. LVVA, 3016. f. (LSS) 1.apr., 66.l. (LSS ienākošie un izejošie dokumenti 1933.-1934.) 549 lp.
28. LVVA, 3017. f. (LSDSP) 1.apr., 454.l. (Jaunatnes sociālistiskā audzināšana) 4 lp.
29. LVVA, 3017. f. (LSDSP) 1.apr., 629.l. (LSDSP Skolotāju sekcijas sēžu protokolu grāmata) 77 lp.
30. LVVA, 3017. f. (LSDSP) 1.apr., 75c.l. (LSDSP Centrālās Komitejas saraksti ar ministrijām) 64 lp.
31. LVVA, 3967. f. (LNSS Praktiskās pedagoģijas institūts) 1.apr., 1.l. (Praktiskās Pedagoģijas Institūts (Referātu un diskusiju dalībnieku saraksti 1931.-1935.)) 44 lp.
32. LVVA, 5682. f. (LNSS žurnāls „Audzinātājs”) 1.apr., 5.l. (Žurnāla „Audzinātājs” dokumentācija par 1936.g.) 26 lp.
33. LVVA, 6642. f. (Latvijas pamatskolu inspektoru apspriežu protokoli) 1.apr. 18.l. (Latvijas pamatskolu inspektoru apspriežu protokoli) 80 lp.
34. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja krājums, 290906 Greste Jānis.

Publicētie avoti

Monogrāfijas

1. Dēķens K. *Skola, tās veidi un iekārta*. Rīga: Saule, 1924. 78 lpp.
2. Dēķens, K. *Rokas grāmata pedagoģijā*. Rīga: Apgāds - izglītības kooperatīvs „Kultūras Balss”, 1919. 238 lpp.
3. Greste, J. *Krist un celties* : autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules J.Greste. - Rīga: Zvaigzne, 1990. 304 lpp. ISBN 5-405-00406-5
4. Ozoliņš, K. *Valkas – Valmieras skolotāju seminārs 1894 – 1919*. Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1936. 157 lpp.

Raksts krājumā vai periodikā

1. Adamovičs L. *Skolu politika Latvijā. 1919. – 1925*. Skola un Zinātne. Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības 1. rakstu krājums. Rīga: 1925. 75.lpp.

2. Arnis. *Kurzemes skolas vācu okupācijas laikā*. IMM, 1920, Nr. 5
3. *Atjaunotās Latvijas skola un skolotājs*: Latvijas skolotāju kongresā nolasītie referāti 1936. gada 3. un 4. janvārī. Rīga : Praktiskās pēdagogijas institūts. 1936.
4. Ausējs L., *Meklētāji un mēģinātāji skolotāju starpā*. Audzinātājs, 1926., Nr.5./6. 133.-138.lpp.
5. Celms T. *Brīvības ideja demokrātiskā skolā*. Mūsu Nākotne, Nr.1. 1931., 6.-14.lpp.
6. Dēķens K. Sociāldemokrāts, 03. III. 1926.
7. Dēķens K. *Vienības Skola*. Latvijas Skola, 1917., Nr.1. 1.lpp.
8. Dēķens K. *Vienota Skola*. Mūsu Dzīve, 1933., Nr.15.
9. Dišlers K. *Demokrātiska valsts un tās attiecības pret skolu*. Mūsu Nākotne, Nr.1. 1931., 1.- 6.lpp.
10. Dravnieks A. *Jaunie skolotāji laikmeta krustceļos*. Rīgas skolotāju institūta bijušo audzēkņu b-bas rakstu krājums, Nr.2. 1931. februāris, 1.- 6. lpp.
11. Dreimanis P. *Demokrātiskā skola*. Audzinātājs, Nr.3. 1926. 69.-71.lpp.
12. Dreimanis P. *Pamatskolas programmas*. Audzinātājs, 1926. Nr.1. 8.-14.lpp.
13. Greste J. *Mūsu skolām jātop labākām*. Mūsu Nākotne, Nr.2., 1931. 81.-96.lpp
14. Greste, J. *Pa meklēšanas ceļu*. Latvijas Skola, 1939, Nr.1. 43 lpp.
15. *Kā sociāldemokrāti ieguva noteikšanu pār Rīgas skolām*. Rīga: „Izdevējs” 1931. 16 lpp.
16. Lancmanis Z. *Skolas apkārtnes ziņu izlietošana*. Latvijas Skola, 1921. Nr.11.-15. 380.-382. lpp.
17. *Latvijas Skolotāju Savienība 1917.-1927. 10 gadu darbības atcerei*. sast. K. Dēķens. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienības izdevums. 1927. 152 lpp.
18. *Latvijas Skolotāju savienības kases pārskats par 1920. gadu*. Latvijas Skola, 1921. Nr.11.-15. 408., 409.lpp.
19. Liepiņš R. *Mūsu skolas reformas darbā nepieciešama noteiktība un sistemātiskums*. Mūsu Nākotne, Nr. 3., 1932. 194.- 198.lpp.
20. Liepiņš R. *Valsts pilsoņu audzināšana demokrātijā*. Mūsu Nākotne, Nr. 4. 1931., 241.- 250.lpp.
21. *Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām*. Valdības Vēstnesis, 1923. g. 18. jūlijs.
22. *Pamatskolu, arodskolu un vidusskolu skolotāju konference 4. un 5. janvārī 1926. gadā*. Audzinātājs, 1926. gads Nr.1. 25.lpp.
23. *Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits*. Rīga: b.i.1878., 134 lpp.
24. Rozenfelds P. *Skolas darba metodes*. Mūsu Nākotne, 1933. Nr.2. 81.-89.lpp.

25. Roziņš F. *Sociāldemokrātu filozofija*. Sociāldemokrāts, 1903. Nr.21. 24.-43.lpp.
26. *Skola 10 gados*. Sociāldemokrāts, 1928., Nr263.
27. Sprancis J. *Sektantisms*. Jelgavas un Rīgas skolotāju institūtu absolventu pedagoģiskās biedrības pedagoģisko rakstu krājums, 1932. Nr.5. 170.-173.lpp.
28. Taivāns L. *Pieci darba gadi. Jaunus ceļus meklējot*. Rīga: Rīgas pils. 5. īpatnējās pamatskolas izdevniecība., 1935. 7. – 22.lpp.
29. Taivāns L. *Skolotāju mēģinātāju un Latvijas skolotāju pedagoģiskā biroja darbības skolas reformas virzīšanā no 1923.- 1927*. Mūsu Nākotne, Nr. 3., 1932. 177.- 193.lpp.
30. Taivāns L. *Skolotāju mēģinātāju un Latvijas skolotāju pedagoģiskā biroja darbības skolas reformas virzīšanā no 1923.- 1927*. Mūsu Nākotne, Nr. 3., 1932. 177.- 193.lpp.
31. Valters M. *Nacionālisms un marksisms*. Druva, 1914. VII. 698., 703.-706.lpp.
32. Vičs A. *Nepatiesība par nacionāliem skolotājiem*. Audzinātājs, 1926. nr.2. 61.- 63.lpp.
33. Vilde K. *Biedrības un sabiedriskās organizācijas Latvijā*. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Rīga; Golts un Jurjāns, 1928. 506.-507.lpp.

Periodika (pētāmais laika periods)

1. Audzinātājs. Rīga: 1925. – 1938.
2. Centra Balss. Rīga: 1928. – 1934.
3. Dienas Lapa. Rīga: 1905.
4. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. Rīga: 1920. - 1935
5. Izglītība. Rīga: 1909., 1910.
6. Jaunākās Ziņas. Rīga: 1920. – 1934.
7. Latvijas Skola Rīga: 1920. – 1921. un 1939.
8. Latvijas Vēstnesis. Rīga: 1922. – 1925.
9. Mūsu Nākotne. Rīga: 1922. – 1934.
10. Sociāldemokrāts Rīga: 1918. – 1934.
11. Valdības Vēstnesis. Rīga: 1919. – 1940.
12. Вестник Воспитания. Rīga: 1913.

Saeimas un Satversmes sapulču stenogrammas.

1. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas (1. – 9. sesija) Rīga, 1925. – 1928.
2. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas (1.-9. sesija) Rīga, 1931. – 1934.
3. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas (1.-6. sesija) Rīga, 1920. – 1922.

Literatūra

Monogrāfijas

1. Anspaks J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. Rīga: RaKa, 2003. 476 lpp.
2. Apine, I. 1905. – 1907. *gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti*. Rīga: apgāds „Zelta grauds”, 2005. 63 lpp.
3. Asars, J. *Mūsu tautskola*. Rīga: 1905. 16 lpp.
4. Dauge A. *Audzināšanas ideāli un īstenība*. Cēsis – Rīga: O. Jēpe, 1928.
5. Dāvidsone G. *Organizāciju efektivitātes modelis*. B.p., SIA ODA, 2008. 233 lpp.
6. Deglavs A. *Latviešu attīstības solis no 1848. - 1875.g.* Rīga: 1893. 89 lpp.
7. Drīzule M. *Latvijas skolu vēsture*. Rīga: b.i. 1967. 100 lpp.
8. Forands I. *Biznesa vadības tehnoloģijas*. Rīga: Latvijas Izglītības fonds, 2004. 330 lpp.
9. Gudjons H. *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 397 lpp.
10. Hutchison J. *The Dynamics of Cultural Nationalism*. London, 1987. P.8-48.
11. Kuhn, T.S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. ISBN 0-226-45808-3
12. Ķestere, I. *Pedagoģijas vēsture: skola, skolēns, skolotājs*. Zvaigzne ABC, 2005. 181 lpp.
13. Lakatos, I. *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge. 1970.
14. Laudan, L. *Science and Values*. Berkley, 1984.
15. Līgotnis J. *Latvijas valsts dibināšana*. Rīga: 1925. 125 lpp.
16. Rubenis A. *Latvijas skola laikmetu griežos 1917 – 1941*. A. Rubenis, 1992. 424 lpp.
17. Ruberts J. *Latvijas skolotāji un skolu jaunatne 1905. gada revolūcijā*. Rīga: Zinātne, 1965. 133 lpp.
18. Skujenieks M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā, 1913. 39.,39.
19. Staris A. Ūsiņš V. *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000. 306 lpp.
20. Staris A. Ūsiņš V. Žukovs L. *Skolas un Izglītība (1900-1920)*. Rīga: RaKa, 2000. 155 lpp.
21. Staris A., Ūsiņš V. *Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam*. Rīga: RaKa, 2007. 318 lpp.
22. Špona A. *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa, 2004. 190 lpp.
23. Ūsiņš V. K. *Dēķena pedagoģiskie uzskati*. Rīga: Zvaigzne, 1975. 167 lpp.

24. Zigmunde A. *Hugo Gaudig*. Rīga: RTU, 2010. 139 lpp.
25. Гуревич А. Я. *Исторический синтез и школа «Анналов»*. М.: Индрик, 1993. 327 с.
26. Зайончковский П.А *Российское самодержавие в конце XIX столетия*. Москва. Мысль. 1960. 444 с.
27. Лотман Ю. М. *Культура и взрыв*. Семиосфера. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. 704 с.

Krājums un raksti krājumā

1. *20. gadsimta Latvijas vēsture*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000., 869 lpp.
2. Blanks E. *Latvijas valsts sagatavošanas laikmets*. Grām.: Latvija 10 gados. Rīga: 1928.
3. Вопросы истории 1997, Nr. 8.
4. Daukšte V. *Latviešu tautskolas veidošanās*. Latvija 19. gadsimtā, atb. red. J. Bērziņš, -R., Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 261.lpp.
5. Depaere M., *Nenožīmības īpatnības. Pedagoģijas vēsture skolotāju izglītībā*. Spring University. Teacher of the 21st Century: Quality education for Quality teaching. May 2–3, 2008, 14.-24.
6. Geikina L. *Audzināšanas paradigmu antropoloģiskie aspekti*. Ceļš. Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 67.-99.lpp.
7. Greitjāne R. *Ieskats latviešu kultūras biedrību un tautas universitāšu darbā (1920-1940)* Latvijas vēstures institūta žurnāls, Galv. red. Caune A., Rīga: „Latvijas vēstures institūta apgāds”, 1999. Nr.4 (33), 66.-83.lpp.
8. Herbst J., *The History of Education: State of the Art at the Turn of the Century in Europe and North America*, Paedagogica Historica, XXXV (1999) p 737–747
9. Krūze A., Ķestere I. *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: RaKa, 2010. 298.lpp.
10. Lasmane, S. *Ideju vēsture. Latvija 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. lpp. 392.-423.lpp.
11. *Latvija 19. gadsimtā*, atb. red. J. Bērziņš, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 575 lpp.

12. Depaepe, M. & Simon, F. *Is there any Place for the History of "Education" in the "History of Education"?* A Plea for the History of Everyday Educational Reality in- and outside Schools, *Paedagogica Historica*, XXXI (1995) 9–16.

13. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890 – 1940*. Rīga: Zvaigzne, 1994. 240 lpp.

14. Priedīte A. *Rainis (1865-1929)*. Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums. I daļa, sast. E. Buceniece. –R., Raka, 2005. – 44.lpp.

15. Saleniece I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils: Saule. 192 lpp.

16. Staris A. *Jānis Greste*. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.g. līdz 1940. g. Antoloģija. R. Zvaigzne, 1994, 119.-129.lpp.

17. Stradiņš J. *Latvijas Zinātņu akadēmija: Izcelsme, vēsture, pārvērtības*. Rīga: Zinātne, 1998. 43.-58.lpp

18. Tenorth, H., *Hochschulzugang und gymnasiale Oberstufe in der Bildungspolitik von 1945-1973*. Zur Genese und pädagogischen Kritik der „Gymnasialen Oberstufe in der Sekundarstufe II“. Bad Heilbrunn 1975

19. Zariņš V. *Fricis Roziņš (1870-1919)* Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums. I daļa, sast. E. Buceniece. R., Raka, 2005. 150.-152.lpp.

20. Гуревич А. Я. *Социальная история и историческая наука* Вопросы философии. 1990. № 4. С.31.

21. Гуревич А. Я. *Теория формаций и реальность истории* Вопросы философии. 1990. № 11 С. 38.

22. Кревский В. *Воспитание или образование*. Педагогика. 2001. №3.

Uzziņu literatūra

1. Valsts adresu kalendars 1924. gadam. Rīga: 1924. 709. lpp.

2. Порус В.Н. *Кун Томас Сэмюэл*. Современная западная философия. Москва: Издательство политической литературы, 1991. 146.,147.

Informācija internetā

1. Adize I. *Ten stages of corporate life cycle* <http://www.adizes.com/> skat. 14.12.2010.

2. *Latvijas Izglītības ministru saraksts*. IM mājaslapa <http://izm.izm.gov.lv/ministrija/vesture.html> skatīts 23.02.2011.

3. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921*. Latvijas Statistikas pārvalde <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/vesturiskas-publikacijas-32843.html> skat. 20.05.2011.

4. *Paradigm of education*

http://scholar.google.lv/scholar?hl=lv&q=paradigm+of+education&btnG=Mekl%C4%93t&as_ylo=&as_vis=0 skat. 2010. 12.12.

5. *Paradigm of pedagogy*

http://scholar.google.lv/scholar?hl=lv&q=paradigm+of+pedagogy&btnG=Mekl%C4%93t&as_ylo=&as_vis=0 skat. 2010. 12.12.

6. *Statistikas atlase 1937*. Latvijas Statistikas pārvalde

<http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/vesturiskas-publikacijas-32843.html> skat. 20.05.2011.

7. *Statistikas atlase*. Statistikas pārvalde 1937.

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/13_15_izglitiba.pdf skat. 20.10.1010.

8. Белая Г. Срыв культуры: нераспознанное поражение.

<http://magazines.russ.ru/voplit/2003/1/be1.html> skat 10.11. 2010.

9. Дугин, А.Г.. *Язык Традиции и парадигмы современных наук: исправление имен и измерение дистанций. Философия Традиционализма*, М., 2002.

<http://arcto.ru/modules.php?file=article&name=News&sid=118> skat. 20.03.2011.

10. *Именной высочайший указ правительствующему сенату о временных правилах об обществах и союзах* / Krievijas Federācijas konstitūcijas mājas lapa

<http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5205/> skat 12.03.2011.

11. Кульневич С.В. *Гуманистические стратегии преодоления кризиса (Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания) и методологические особенности гуманистической философии образования*
<http://hpsy.ru/authors/x167.htm> skat. 12.12.2010.

12. Мамардашвили М. Новейший философский словарь. 2009.

http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/717/%D0%9C%D0%90%D0%9C%D0%90%D0%A0%D0%94%D0%90%D0%A8%D0%92%D0%98%D0%9B%D0%98 skat. 20.12.2010.

13. Стёпин В.С. *Теоретическое знание*. Москва: 1999.

<http://www.philosophy.ru/library/stepin/> skat 12.11.2010.

14. Туманова А. *Страницы истории. Законодательство об общественных организациях России в начале XX века* <http://dlib.eastview.com/browse/doc/5416063> skat. 20.04.2011.